
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

ВИПУСК 115

(ЧАСТИНА II)

ISSN 2308-6912

КИЇВ – 2013

Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць.
Випуск 115 (у двох частинах). Частина II.

К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Інститут міжнародних відносин, 2013. – 228 с.

У збірнику представлені публікації Міжнародної науково-практичної конференції «Асоціація України з Європейським Союзом: стан, проблеми, перспективи», яка була проведена 15-16 листопада 2013 р. в Інституті міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка кафедрою порівняльного і європейського права спільно з Українською асоціацією європейського права та кафедрою європейського права Львівського національного університету імені Івана Франка.

Редакційна колегія:

Копійка В. В.,	д-р політ. наук, проф. (головний редактор);
Дорошко М.С.,	д-р істор. наук, проф. (заст. головного редактора);
Вергун В. А.,	д-р екон. наук, проф.;
Дайнеко В. В.,	канд. філол. наук, проф.;
Денисов В. Н.,	д-р юрид. наук, проф.;
Довгерт А. С.,	д-р юрид. наук, проф., член-кор. АПрН України;
Кисіль В. І.,	д-р юрид. наук, проф.;
Коппель О. А.,	д-р істор. наук, проф.;
Крижанівський В. П.,	д-р істор. наук, проф.;
Крушинський В. Ю.,	д-р політ. наук, проф.;
Макаренко Є. А.,	д-р політ. наук, проф.;
Манжола В. А.,	д-р істор. наук, проф.;
Матвієнко В. М.,	д-р істор. наук, проф.;
Муравйов В. І.,	д-р юрид. наук, проф.;
Пахомов Ю. М.,	д-р екон. наук, проф., академік НАН України;
Перепелиця Г. М.,	д-р політ. наук, проф.;
Пирожков С. І.,	д-р екон. наук, проф., академік НАН України;
Пузанов І. І.,	д-р екон. наук, проф.;
Рижков М. М.,	д-р політ. наук, проф.;
Рогач О. І.,	д-р екон. наук, проф.;
Скороход Ю. С.,	д-р політ. наук, проф.;
Філіпенко А. С.,	д-р екон. наук, проф.;
Фурса С. Я.,	д-р юрид. наук, проф.;
Шемшученко Ю. С.,	д-р юрид. наук, проф., академік НАН України;
Циганов С. А.,	д-р екон. наук, проф.;
Шнирков О. І.,	д-р екон. наук, проф.

Відповідальний редактор: **Макєнко Л.Ф.**

Адреса редакційної колегії: 04119, Київ, вул. Мельникова, 36/1,
Інститут міжнародних відносин; тел. 483-11-25.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, імен власних та інших відомостей.

© Інститут міжнародних відносин, 2013.

УДК 341.

Муравйов В.І.*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

*Стаття висвітлює теоретичні і практичні питання створення асоціації України з Європейським союзом, яку слід розглядати як перший крок до інтеграції країни з ЄС. Досліджується вплив *acquis* Європейського союзу на гармонізацію законодавства України з правом Євросоюзу. Спеціальна увага приділена розгляду інституційного механізму угоди.*

Ключові слова: Європейський союз, гармонізація законодавства, міжнародна угода, *acquis*, правові наслідки, угода про асоціацію з Україною.

*The article elucidates theoretical and practical issues of the creation of the association between Ukraine and the European Union, as the first step for the integration of the state into EU. The impact of the EU *acquis* on the harmonization of Ukrainian legislation with the law of the Union is being under consideration. Special attention is paid to the consideration of the institutional mechanisms of the association.*

Keywords: European Union, harmonization of legislation, *acquis*, legal effect, association agreement with Ukraine.

*Статья освещает теоретические и практические вопросы создания ассоциации между Украиной и Европейским союзом, как первым шагом к интеграции страны в ЕС. Исследуется влияние *acquis* Европейского союза на гармонизацию законодательства Украины с правом Евросоюза. Специальное внимание уделено рассмотрению институционального механизма соглашения*

Ключевые слова: Европейский союз, гармонизация законодательства, *acquis*, правовые последствия, соглашение об ассоциации с Украиной.

Постановка проблеми. Однією з основних форм співпраці Європейського Союзу (ЄС) з третіми країнами та міжнародними організаціями є укладання міжнародних угод про асоціацію. Завершення терміну дії Угоди про партнерство і співробітництво між європейськими співтовариствами та їх державами-членами, з одного боку, та Україною, – з іншого 1994 р. (УПС) [1], передбачало укладання нової угоди про співробітництво між сторонами. Дискусія навколо того, якою мала стати нова поглиблена угода між Україною та Євросоюзом, що має замінити Угоду про партнерство і співробітництво, закінчилась у 2008 р., коли на Паризькому саміті Україна – Євросоюз було визначено, що це має стати угода про асоціацію [2]. 19 грудня 2011 року на саміті у Києві представники України та ЄС заявили про завершення переговорів щодо укладання угоди про асоціацію. Наступними кроками мають стати підписання і ратифікація угоди про асоціацію. Тим самим під-

* доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри порівняльного і європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

готовка України до асоціації з Євросоюзом переходить у практичну площину. У цьому зв'язку вивчення особливостей асоціації України з ЄС стає актуальним для української науки європейського права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Практично питанням створення асоціації між Україною та Євросоюзом були присвячені лише роботи І. Березовської, Я. Костюченка, Н. Мушак, К. Хілліона [3]. Проте нові реалії співпраці України з ЄС вимагають подальшого дослідження цієї проблематики.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На жаль, правовим проблемам асоціації України з ЄС поки що не приділялось достатньої уваги в українській та зарубіжній літературі з європейського права.

Формулювання цілей статті. У статті висвітлюються теоретичні і практичні питання створення асоціації України з Європейським союзом. Формування зони вільної торгівлі в рамках асоціації можна розглядати як перший крок до інтеграції країни з ЄС. Досліджується також вплив *acquis* Європейського союзу на гармонізацію законодавства України з правом ЄС.

Для чіткого уявлення про перспективи асоціації України з ЄС слід звернутися до теорії економічної інтеграції. Серед західних концепцій розвитку інтеграції одним з найбільш впливових залишається поділ процесу економічної інтеграції на стадії, кожна з яких має відповідні ознаки і передбачає подальше її поглиблення і поширення на нові сфери. До таких стадій відносяться ЗВТ, митний союз, спільний ринок, економічний союз та повна інтеграція [4]. Проблематика даної роботи не дозволяє зупинитися на аналізі кожної стадії інтеграції. Для нас важливим є те, що інтеграція починається зі створення ЗВТ. Тобто ті відносини, які передують її створенню можна розглядати як перед інтеграційні. Для України етап підготовки до інтеграції практично завершився після виконання УПС. Підписання угоди про асоціацію з ЄС, складовою якої є створення ЗВТ, означатиме перехід до першої стадії інтеграції країни у Європейський союз.

З метою підготовки України до майбутньої асоціації у червні 2009 р. на засіданні Ради з питань співробітництва УПС був ухвалений Порядок денний асоціації [5]. Він являє собою окремий інструмент співпраці між Україною та ЄС, який діятиме разом з європейською політикою сусідства (ЄПС) [6] та політикою східного партнерства (ПСП) [7]. Євросоюз налаштований поділитися з Україною часткою свого внутрішнього ринку в межах створеної між сторонами ЗВТ. Що це означає на практиці певною мірою можна з'ясувати врахувавши досвід відносин ЄС з країнами, які мають з європейським інтеграційним об'єднанням угоди асоціацію.

Спільною метою будь-якої асоціації з ЄС є створення правових рамок для привілейованих відносин без визначення чітких правил щодо можливого змісту таких відносин. Як свідчить практика, об'єктом правового регулювання угод про асоціацію можуть стати усі елементи основних свобод внутрішнього ринку, на які поширюється компетенція ЄС. Складовою економічною частиною угод про асоціацію є ЗВТ. Сучасні ЗВТ, які створюються ЄС, не обмежуються лише торгівлею товарами та заборонаю на стягнення мит. Вони також включають розділи, присвячені сталому розвитку, соціальним питанням, гармонізації екологічних стандартів тощо. Створення такої поглибленої ЗВТ в межах угод про асоціацію означає можливість поширення на асоційовані країни *acquis* Союзу [8]. Проте ступінь співпраці між ЄС і третіми країнами в межах асоціації неоднакова і залежить як від цілей асоціації, так й від рівня економічного і політичного розвитку третьої країни. Сучасні угоди про асоціацію з ЄС, можуть виступати етапом на шляху підготовки асоційованої країни до майбутнього членства (асоціація з європейськими країнами в

межах Європейських угод та угод про асоціацію і стабілізацію), а можуть означати одну з форм поглибленого співробітництва між сторонами (асоціація з країнами Середземномор'я, Мексикою, Чилі).

Завдяки вступу до СОТ, імплементації УПС, Плану дій Україна – Євросоюз, а також ухваленню Порядку денного асоціації наша країна наблизилася до створення ЗВТ з ЄС. УПС вирішила такі основні завдання на цьому шляху: включення до УПС положень ГАТТ, орієнтація при створенні режиму захисту прав на інтелектуальну власність на угоду про Торговельні аспекти захисту інтелектуальної власності (ТРИПС), а при регулюванні надання послуг – на Генеральну угоду про торгівлю послугами (ГАТС) забезпечили підготовку України до вступу до СОТ. Виконання Плану дій Україна – Євросоюз вже поширило на нашу країну певні елементи основних свобод внутрішнього ринку. Порядок денний асоціації спрямований на підготовку умов для виконання угоди про асоціацію між ЄС та Україною.

Підписання угоди між Україною та ЄС про асоціацію, яка передбачає створення поглибленої ЗВТ, дозволить Україні активно інтегруватися у внутрішній ринок Євросоюзу. При цьому ступінь її інтеграції залежатиме від того, якою частиною свого внутрішнього ринку готове буде поділитися ЄС. Для України на даному етапі її розвитку оптимальним варіантом інтеграції у Євросоюз може стати досвід країн СЕП.

Парафована на початку цього року Угода про асоціацію між Україною та Європейським союзом можна віднести до нового покоління угод ЄС про асоціацію з третіми країнами. Це перша угода про асоціацію з європейською країною, яка має бути укладена після набрання чинності Лісабонськими редакціями Римського і Маастрихтського договорів [9]. Цей аспект обов'язково треба враховувати при оцінці унікальності угоди. Окрім цього у Лісабонських договорах з'явилась ціла низка нових сфер правового регулювання, підпорядкованих ЄС: космос, спорт, туризм, енергія, цивільна оборона, адміністративне співробітництво, гуманітарна допомога тощо. Євросоюз отримав додаткові повноваження у сфері СЗППБ та спільної торговельної політики (СТП).

Усе це дало можливість поширити співпрацю в рамках асоціації між Україною та ЄС на нові сектори і залучити до співробітництва нові органи і агенції Союзу.

УЄ є широкомасштабною угодою, яка налічує 485 статей. За своїм змістом УА можна поділити на кілька частин. Проте такий поділ є умовним, оскільки положення про окремі сектори співпраці містяться як в загальній, так і у спеціальній частинах.

Преамбула УА закріплює деякі положень установчих договорів про Європейський союз та функціонування Європейського союзу. Йдеться, насамперед, про спільні цінності Союзу (ст.ст. 2 та 3 ДЄС). Окрім поваги до демократичних принципів, верховенства права, прав людини і фундаментальних свобод, включно з правами національних меншин, недискримінації меншин, поваги різноманітності, людської гідності у УА до них додані принцип хорошого управління, дотримання принципів ринкової економіки, що має полегшувати участь України у європейських політиках.

Преамбула також визнає Україну європейською країною, яка має спільну історію і спільні цінності з державами-членами Союзу. Це положення разом з положенням про спільні цінності має значення, насамперед, тому, що відкриває для України можливість приєднання у майбутньому до Євросоюзу, оскільки членом Союзу може стати будь-яка європейська країна, яка поважає цінності, зазначені у ст. 2 і зобов'язується втілювати їх у життя.

У вступній частині УА також наголошується на взаємозалежності економічної інтеграції і створення ЗВТ між Україною та ЄС, а також підкреслюється важлива роль у про-

цесі формування ЗВТ гармонізації законодавства України з основними елементами *acquis* ЄС.

Як і переважна більшість угод про асоціацію з ЄС, УА передбачає встановлення привілейованих зв'язків сторін, які мають включати участь України у політиках ЄС та його програмах і агенціях (ст.1).

Інструментами політичної асоціації стають політичний діалог між сторонами, співпраця та зближення у сфері зовнішньої політики та політики безпеки.

УА передбачає продовження політичного діалогу, започаткованого УПС, Планом дій Україна – Євросоюз, Порядком денним асоціації Україна ЄС. Політичний діалог має відбуватися на кількох рівнях: на вищому рівні – керівників держав, урядів, міністерств включно з зустрічами в рамках Ради асоціації та регулярних зустрічей на рівні міністерств закордонних справ; регулярних зустрічей на рівні політичних керівників (директоратів) та експертів, контактів дипломатів, а також високо посадовців та експертів військових установ, в раках міжнародних організацій. До політичного діалогу віднесені також консультації у екстраординарних ситуаціях та зустрічі в рамках Парламентського комітету асоціації. Політичний діалог спрямований на посилення поваги до демократичних принципів, верховенства права, запровадження хорошого управління, забезпечення прав людини, боротьбу з корупцією.

Ще однією сферою для обговорення в рамках політичної асоціації є проведення внутрішніх реформ в Україні (ст. 6).

Тісна співпраця між сторонами передбачена в сфері зовнішньої політики і політики безпеки (СЗППБ). Її складовою виступає також сфера спільної політики безпеки і оборони (СПБО). Згідно з Порядком денним асоціації Україна – ЄС, який доповнює УА, вона включає посилення консультацій і координацію через дипломатичні і військові канали з метою вирішення міжнародних проблем, враховуючи приєднання України до декларацій і спільних позицій ЄС, продовження діалогу з питань імплементації Стратегії європейської безпеки, визначення можливостей участі України у операціях в рамках ЄПБО, подальшу імплементацію Севільських домовленостей стосовно консультацій і співпраці між ЄС та Україною у питаннях участі України у операціях з врегулювання конфліктів та відповідних навчаннях, вивчення можливостей участі збройних сил України у формуванні багатонаціональних тактичних бойових груп, посилення співпраці з врегулювання конфлікту у Молдові (5 + 2), продовження консультацій щодо санкцій, які застосовує ЄС, військову і технологічну співпрацю ЄС та України, заохочення співпраці стосовно визначених дій між українськими інституціями з одного боку, і агенціями та органами ЄС, задіяними в сфері СЗППБ і ЄПБО, – з другого, такими як Європейська оборонна агенція, Інститут ЄС з вивчення питань безпеки, Супутниковий центр ЄС та Європейський коледж з питань безпеки і оборони. До цієї сфери співпраці віднесена також боротьба з тероризмом, нерозповсюдження зброї масового враження, запобігання незаконному експорту зброї на засадах Спільної позиції Ради 2008/944/СЗППБ.

У УА міститься положення щодо необхідності ратифікації Україною Римського статуту про створення Міжнародного кримінального суду (ст. 8). Вирішення цього питання вірогідно вимагатиме внесення поправок до Конституції України, що певною мірою може ускладнити його розв'язання.

Важливе значення для України має співпраця з Євросоюзом у сфері юстиції, свободи та безпеки (Розділ III). УА підтвердив, що рух осіб між ЄС та Україною має регулюватися діючими угодами про реадмісію 2007 р., спрощення видачі віз 2007 р., а також шляхом поступового запровадження для громадян України безвізового режиму, визначеного у Плані дій щодо лібералізації візового режиму 2010 р. (ст. 19).

У цей же розділ III включені положення про статус працівників-громадян України в ЄС (ст. 17). Цим підкреслюється, що на працівників з України не поширюється у повній мірі свобода руху осіб в межах ЄС. Україна має регулювати питання допуску до праці для своїх громадян на ринку ЄС на основі двосторонніх міжнародних договорів з кожною державою-членом Союзу (ст. 18). У той же час, УА передбачає, що відношення до громадян України, які на законних підставах працюють на території Союзу, має виключати дискримінацію на основі національної належності відносно умов праці, заробітної плати, чи звільнення порівняно з громадянами ЄС. Зі свого боку Україна має надати такий самий статус громадянам Союзу.

Таким чином УА не поширює на Україну свободу руху працівників в об'ємі, передбаченому в ДФЄС, як це зроблено в Угоді про ЄЕП. Положення про умови праці стосуються тільки громадян України або країн-членів Євросоюзу, які працюють на території іншої сторони Угоди на законних засадах. В УА зовсім не йдеться про свободу пересування робітників. Жодне з її положень не може тлумачитися таким чином, що воно ніби то надає право громадянам держав-членів чи України в'їздити або перебувати на території іншої сторони з метою працевлаштування, а компаніям сторін чи їх філіям використовувати працю громадян іншої сторони на постійній основі або на умовах укладання тимчасових контрактів на працевлаштування.

Проте Рада Асоціації шляхом ухвалення відповідних актів може передбачити для працівників з України більш сприятливі умови перебування на території Союзу, включно з допуском до професійної підготовки.

Питання соціального забезпечення чи виплати пенсій або інших видів допомоги без внесків, в УА не згадується. Вірогідно вини повинні регулюватися міжнародними договорами та викладатися в такій редакції, яка виключає будь-яку пряму дію положень права ЄС завдяки чіткому посиланню на підготовку в подальшому окремих договорів, що будуть гарантувати ці права. Таке формулювання виключає можливість робітникам-мігрантам з України посилатися на положення права Євросоюзу стосовно якихось соціальних виплат поза відрахувань на заробітну платню. На відміну від УА положення Європейських угод та Рішення Ради асоціації ЄС з Туреччиною включають норми, які передбачають координацію систем соціального забезпечення сторін для тих громадян асоційованих країн, хто працює в країнах-членах Євросоюзу на законних підставах.

Слід зазначити, що окрім УА та двосторонніх договорів між державами-членами та Україною, в ЄС ухвалені документи, які визначають статус працівників з третіх країн на території Союзу в цілому. Серед актів інститутів ЄС, що передбачають поширення свобод внутрішнього ринку ЄС на треті країни, особливе значення має Директива Ради 2000/3/109 щодо умов в'їзду та проживання громадян третіх країн з метою працевлаштування, а також заснування та здійснення економічної діяльності, яка набрала чинності 1 січня 2004 р.

У сфері, яка охоплюється поняттям безпека, УА передбачає здійснення співпраці сторін в рамках міжнародних конвенцій та шляхом запровадження відповідних стандартів ЄС. До цієї сфери входить боротьба з відмиванням грошей, протидія незаконному обігу наркотиків, боротьба зі злочинністю і корупцією, а також тероризмом.

Правова співпраця стосується сфери юстиції. Вона передбачає насамперед співпрацю судів у цивільних і кримінальних справах (ст. 24).

Передбачену Розділом III УА співпрацю у сфері свободи, безпеки і юстиції треба розглядати у контексті зобов'язань, які містяться у Плані дій 2007 р. та Порядку денному асоціації Україна – ЄС. Перед Україною стоїть завдання розвивати систему захисту персональних даних на основі ратифікації Конвенції Ради Європи 1981 р. Про захист персо-

нальних даних і додаткового протоколу до неї та їх імплементації, що є умовою для підписання угод між Україною та Європолом і Євроюстом включно з обміном оперативною інформацією.

Проте основну увагу УА приділяє економічному співробітництву. В УА передбачено поступове запровадження ЗВТ протягом максимум 10 років. ЗВТ має бути створена у відповідності зі ст. XXIV ГАТТ/СОТ.

Лібералізація торгівлі в межах ЗВТ має здійснюватись, насамперед, завдяки скасуванню митних зборів та інших нарахувань. УА містить поняття мита та додаткових нарахувань (ст. 27). Слід зауважити, що визначення додаткових нарахувань є фактично аналогічним визначенню заходів еквівалентної дії митним зборам (ЗЕД), яке надав Суд ЄС у справі 24/68 *Commission v. Italy* [1969].

Згідно з УА Україна має дотримуватись тарифної номенклатури товарів, яка базується на положеннях Конвенції про гармонізовану систему опису і кодування товарів, ухваленої в рамках Всесвітньої митної організації (ВМО) у 1983 р.(ст. 28). Конвенція передбачає класифікацію товарів згідно єдиної номенклатури з огляду на їхню вартість і походження. Така класифікація товарів використовується в межах Митного союзу ЄС і лягла в основу єдиного митного тарифу (ЄМТ) Союзу.

Скасування мита на імпорт розтягнуто на 5 років. При цьому сторони не повинні вводити нові мита (ст.ст. 29, 30). Що стосується експорту, то на нього заборонені мито, податки і заходи еквівалентної дії (ЗЕД). Україні надається перехідний період для їх ліквідації. Однак Україні залишена можливість застосування тимчасових захисних заходів (ст. 31).

У регулюванні торгівлі сторони можуть застосовувати збори та нарахування, які не повинні перевищувати витрат на послуги і не мають використовуватись з метою захисту власних товарів чи для оподаткування з фіскальною метою імпорту або експорту. Це положення значною мірою відповідає практиці, яка існує в ЄС. Зокрема, Суд ЄС не раз зазначив, що під поняття ЗЕД не підпадають сплати за послуги, які передбачають реальний прибуток для імпортера або поліпшення якості імпортованих товарів (наприклад, обробка і пакування). У справі 63/74 *W.Cadsky SpA* [1975] йшлося про сплату за надані послуги, які стосувались контролю за якістю, як частини загальної системи контролю. У випадках, коли збори стягуються відповідно до права Євросоюзу або міжнародного права, їх суми не повинні перевищувати вартості або ціни послуги чи суми, пропорційної наданій послугі (справи 39/73 *Rewe* [1973], С. 389 *Commission v. Germany* [2003]).

Стосовно нетарифних заходів, то сторони мають застосовувати для товарів іншої сторони національний режим (НР). Він є одним важливим принципом ГАТТ/СОТ щодо торгівлі товарами, запроваджуючи рівні умови для лібералізації торгівлі товарами у сфері непрямого оподаткування. НР означає відсутність дискримінації по відношенню до імпортованих виробів через встановлення вищих ніж у випадку з вітчизняною продукцією ставок внутрішніх податків чи зборів. Для запобігання такій дискримінації до УА внесена ст.34, яка інкорпорує в угоду ст. III ГАТТ 1994 р. Цією статтею передбачено окрім заборони дискримінації щодо внутрішніх податків чи інших внутрішніх зборів також розповсюдження на імпортовані товари не менш сприятливого режиму, ніж той, який надається подібним товарам національного походження щодо всіх законів, правил і вимог, які впливають на їх внутрішню реалізацію.

Загалом, в УА інкорпорована ціла низка статей ГАТТ/СОТ, які стосуються регулювання торгівлі. Сюди відносяться ст. XI ГАТТ щодо виключень з заборон чи обмежень або ЗЕД на імпорт та експорт; ст.ст. XX та XXI стосовно загальних винятків, пов'язаних з торгівлею товарами.

УА не забороняє сторонам брати участь у митних союзах, ЗВТ чи у домовленостях щодо прикордонного руху. Однак така участь не має суперечити торговельним положенням УА (ст. 39). Спирні питання у цих випадках мають вирішуватись у рамках Комітету з торгівлі.

На сферу торговельних відносин між сторонами розповсюджується також захисний режим ГАТТ. УА дозволяє сторонам використання захисних заходів в торгівлі. Правовий механізм захисту інтересів національних виробників регулюється угодами ГАТТ/СОТ – Угодою про захисні заходи, Антидемпінговою угодою, Угодою про субсидії і компенсаційні заходи (ст.ст. 40, 46).

УА передбачає створення спеціального інституційного механізму в сфері регулювання торговельних відносин. До його основних елементів можна віднести: діалог щодо захисту торгівлі на рівні експертів, який функціонує на основі *ad hoc*; механізм вирішення суперечок.

Дуже важливою для України є обмеження або скасування технічних бар'єрів у торгівлі. З метою регулювання цих питань Угода СОТ про технічні бар'єри у торгівлі (ТБТ) та Угода СОТ про застосування санітарних та фітосанітарних заходів мають бути інкорпоровані в УА (ст. 54).

Передбачено також заохочення участі України у європейських організаціях зі стандартизації, а також координація позицій України та ЄС у Європейській економічній комісії ООН.

Проте з метою нівелювання впливу ТБТ на торгівлю основний наголос в УА робиться на гармонізацію законодавства України з правом ЄС у сфері технічних правил, стандартів та оцінки відповідності.(ст. 56). Україна бере на себе зобов'язання вжити необхідних заходів для поступового забезпечення відповідності її законодавства з законодавством Союзу та виконувати принципи і практики, встановлені у рішеннях та регламентах ЄС. Україна зобов'язується інкорпорувати відповідний *acquis* ЄС у своє внутрішнє законодавство, провести з цією метою адміністративну і інституційну реформу. Установи України, які займаються цими питаннями, мають брати повноцінну участь у відповідних європейських і міжнародних організаціях. Більш того, Україна має поступово транспонувати (ввести) зведення європейських стандартів (EN) в якості національних стандартів. Одночасно з цим Україна має припинити застосовувати національні стандарти, які суперечать європейським, включно з міждержавними стандартами (ГОСТ), що були ухвалені до 1992 р. Після здійснення Україною гармонізацій цих заходів у Протокол до УА з часом має бути включена Угода СОТ щодо оцінки відповідності і допуску промислових виробів.

Україна гармонізує своє законодавство з правом ЄС у сфері санітарних і фіто санітарних заходів та тих, що стосуються утримання тварин (ст. 64). Комітет з торгівлі створює Виконавчий підкомітет з санітарії і фіто санітарії. Він має здійснювати регулярний моніторинг гармонізації з метою надання відповідних рекомендацій. Підкомітет на основі консенсусу може ухвалювати рішення, надавати рекомендації та готувати доповіді.

Щоб полегшити процес гармонізації законодавства ЄС має заздалегідь інформувати Україну про зміни у своєму законодавстві.

В рамках зближення свого законодавства сторони погоджуються на спільні зразки сертифікатів, де це можливо.

Для регулювання відносин у сфері мита та торгівлі УА передбачає, широке застосування міжнародних конвенцій, актів Міжнародної митної організації (ММО) та ЄС (Стамбульська конвенція 2005 р., переглянута Кіотська конвенція щодо спрощення і гармонізації митних процедур 1973 р., переглянута Арушська декларація 2003 р., Програма ЄС стосовно митної етики 2007 р.) тощо.

УА забороняє адміністративні збори, які є ЗЕД стосовно мита та нарахувань по відношенню до імпорту та експорту. (ст. 78) Збори і нарахування можуть застосовуватись тільки у випадках надання послуг.

Митна оцінка здійснюється на основі Угоди СОТ щодо імплементації ст. VII ГАТТ 1994 р.

Створюється Комітет митної співпраці, який має звітувати перед Радою асоціації. Основними функціями Комітету є нагляд за належним застосуванням митних положень УА, вирішення питань, пов'язаних з імплементацією положень УА про митну співпрацю, включно з взаємним визнанням митного контролю та програм з торговельного партнерства. Комітет може ухвалювати рекомендації (ст. 83).

Передбачено також зближення законодавства України з митним законодавством ЄС та міжнародними стандартами у цій галузі.

Аналіз положень УА відносно заснування та торгівлі послугами свідчить про те, що на сучасному етапі співробітництва обидві сторони ще не готові забезпечувати свободу заснування компаній, яка передбачена правом Євросоюзу. Замість цього, вони тільки намагаються створити передумови для більш сміливих інтеграційних кроків в майбутньому. Сторони при цьому спиратимуться на положення СОТ та досягати домовленостей стосовно поступової лібералізації заснування та торгівлі послугами, а також співпраці у галузі електронної торгівлі. Україна та ЄС зберігають право на запровадження нових правил, які мають відповідати законним цілям політики у цих питаннях. Такі правила можуть стосуватися й регулювання в'їзду та перебування на території держави-члена фізичних осіб. Однак такі заходи не повинні вживатися таким чином, щоб анулювати чи створити загрозу для переваг, закріплених в УА (так зване правило не порушення) (ст. 85).

Ст. 86 УА містить визначення юридичної особи для цілей угоди. Воно практично співпадає *mutatis mutandis* з визначенням, яке містить ст. 54 ДФЄС.

Передбачена УА свобода заснування і економічної діяльності поширюється на усі заходи, які впливають на заснування в усіх видах економічної діяльності. Винятки стосуються лише видобутку ядерних матеріалів, виробництва та торгівлі зброєю, аудіо-візуальних послуг, національного морського каботажу, послуг внутрішнього чи міжнародного транспорту.

Положення УА щодо діяльності компаній закріплюють на рівні України національний режим щодо європейських компаній, філіалів та дочірніх фірм (з деякими виключеннями), або режим найбільшого сприяння, якщо він надає кращі умови. Це стосується як юридичних осіб, які були засновані до набуття чинності УА, так і тих, які будуть засновані після цього (ст. 88).

Крім того УА забороняє дискримінацію на своїй території стосовно заснування юридичних осіб іншою стороною чи їхньої діяльності.

В подальшому передбачається регулярний перегляд правових умов засування та економічної діяльності у бік більшої їх лібералізації (ст. 89). Крім того більш сприятливий режим для прав інвесторів можуть створювати інвестиційні угоди.

В окремих випадках, які пов'язані з суворою необхідністю, одна зі сторін УА може застосовувати особливі правила для філій і представництв іншої сторони на своїй території у випадках, якщо вони не зареєстровані на території першої. Це може бути виправдано юридичними та технічними різницями між незареєстрованими і зареєстрованими на своїй території філіями і представництвами, а у випадках надання фінансових послуг – міркуваннями розважливості.

Слід зазначити, що на відміну від УА Європейські угоди про асоціацію передбачали зобов'язання країн-членів ЄС розповсюдити у повному обсязі та негайно національні ре-

жими щодо заснування і діяльності компаній та громадян асоційованих країн. У свою чергу асоційовані країни повинні були зробити аналогічні кроки у відповідь лише через 10 років. Європейські угоди також передбачали, що ЄС та асоційовані країни розглянуть питання про визнання дипломів.

Як і у випадку з положеннями про свободу руху осіб, УА не містить в собі далекосяжних зобов'язань щодо надання транскордонних послуг. Взагалі, УА передбачає головним чином поступову лібералізацію доступу до ринку транскордонних послуг, однак право надання послуг поширюється як на компанії, так і громадян.

У той же час, УА містить багато виключень з застосування транскордонних послуг. Вони стосуються аудіо-візуальних послуг, внутрішнього морського каботажу, внутрішніх та міжнародних аеротранспортних послуг, пожежної авіації, аеротранспортних послуг, CRS послуг, послуг з наземного управління, операційних аеропортних послуг (ст. 92).

Лібералізація у сфері послуг охоплює сектори, визначені у Додатках XVI-B та XVI-E.

Для провайдерів і отримувачів послуг встановлюється режим, визначений (Додатки XVI-D та XVI-C). У секторах, на які не розповсюджуються зобов'язання згідно з Додатками застосовуються обмеження у формі квот на кількість провайдерів, вартість сервісних операцій, загальної кількості продукції з послуг, вимог економічної необхідності тощо.

У секторах, визначених у Додатках XVI-B та XVI-C запроваджується національний режим щодо послуг або провайдерів.

З метою подальшої лібералізації транскордонного надання послуг Торговельний комітет регулярно переглядає список зобов'язань, визначених у Додатках XVI-B та XVI-E (ст.96).

Фізичні особи, які надають послуги згідно з положеннями УА, користуються правом в'їзду та тимчасового перебування на території іншої сторони.

«Ключовий персонал» українських компаній та компаній ЄС отримує право на проживання на території іншої сторони до трьох років. «Ключовий персонал» визначається як ті громадяни ЄС або України, що належать до управлінських та наглядових структур та мають спеціальні знання щодо деяких аспектів діяльності компанії. Ці знання можуть відображати конкретну кваліфікацію.

Бізнесмени можуть залишатися на території іншої сторони протягом 90 днів в любий 12-місячний період. Це також стосується провайдерів бізнесових послуг. Учні можуть перебувати на території іншої сторони до 1 року.

З певними обмеженнями дозволяється надання договірних послуг: юридичних, бухгалтерських, консультативних у сфері оподаткування, комп'ютерних, рекламних, дослідницьких та експериментальних, туристичних, у сфері розваг тощо (ст. 101). УА визначає вимоги щодо кваліфікації осіб, які пов'язані з наданням послуг та їх досвіду у сфері, де надаються послуги, терміни їх перебування (до 6 місяців), умови ліцензування тощо.

Певні кроки передбачені у сфері взаємного визнання кваліфікацій інвесторів та провайдерів послуг. З цією метою національні професійні установи можуть готувати рекомендації і направляти їх Торговельному комітету, якій їх розглядає на предмет відповідності УА. У випадку, коли рекомендації не суперечать УА і коли встановлена відповідність між правилами сторін в конкретній сфері, сторони можуть укласти договори про взаємне визнання вимог, кваліфікацій, ліцензій та інших правил. Такі угоди мають відповідати положенням СОТ, зокрема ст. VII ГАТС.

Спеціальний розділ УА присвячений фінансовим послугам. Вони включають страхування, банківську та фінансову діяльність тощо. Сторони можуть ухвалювати і залишати

у використанні засоби, які забезпечують розважливості у фінансових операціях з метою захисту прав інвесторів, забезпечення інтегрованості і стабільності своїх фінансових систем. У випадках транскордонної торгівлі фінансовими послугами сторони можуть вимагати реєстрації провайдерів та фінансових інструментів (ст. 126).

Для забезпечення ефективного і прозорого регулювання в сфері фінансових послуг на сторони покладено зобов'язання виконувати міжнародні конвенції, а також акти міжнародних фінансових інституцій (ОБСЄ, G 7, G 20 тощо).

Спеціальні винятки з лібералізації фінансових послуг стосуються загальних пенсійних планів, статутних систем соціального забезпечення, політики обмінних курсів (ст. 130).

Значна увага в УА приділена регулюванню транспортних послуг.

В галузі міжнародного морського транспорту провайдери послуг можуть здійснювати своє право на заснування на основі національного режиму. УА не зачіпає морські угоди між Україною та державами-членами з питань, які виходять за її межі. Проте у випадках протиріч між положеннями міжнародних морських угод і цієї угоди, то перевага має бути надана УА. А якщо умови, які пропонують міжнародні угоди є більш сприятливими, то вони мають діяти з урахуванням зобов'язань ЄС та згідно з ДФЄС.

В сфері автодорожнього, залізничного і внутрішнього водного транспорту умови допуску до ринку мають бути визначені в окремих угодах. До підписання таких угод сторони зобов'язуються не погіршувати ситуацію. Майбутні угоди не поширюватимуться на діючі двосторонні угоди між Україною та державами-членами.

В галузі повітряного транспорту умови доступу до ринку регулюватимуться спільним європейським повітряним простором.

До сфери транскордонних послуг також віднесена електронна комерція. Вона не обкладається митом. Сторони співпрацюють у цій сфері у формі діалогу та обміну інформацією.

Загальні винятки зі свободи надання послуг фактично містять певні положення ст. 36 ДФЄС. Сторони можуть ухвалювати правозастосовчі заходи з метою захисту суспільної моралі, публічного порядку та державної безпеки; захисту здоров'я та життя людей, тварин чи рослин; захисту національних багатств, які мають художню, історичну чи археологічну цінність. Новим винятком є збереження не поповнюваних природних ресурсів. Крім того, такі односторонні заходи можуть бути необхідними для забезпечення відповідності з законодавством чи правилами, які суперечать положенням розділу про послуги для попередження практики введення в обіг чи підробок або наслідків невиконання контрактів; захисту приватності осіб стосовно обробки та розповсюдження персональних даних; безпеки.

Такі заходи також можуть суперечити положенням УА щодо застосування національного режиму (ст.ст. 88.1 та 94), якщо різниця у режимах спрямовано на забезпечення ефективного та справедливого обкладання або збирання прямих податків стосовно економічної діяльності інвесторів та провайдерів іншої сторони.

Винятки поширюються також на системи соціального страхування сторін, на діяльність, пов'язану з виконанням офіційних повноважень.

Ще одним винятком є непоширення РНС, який розповсюджується на свободу заснування та торгівлю послугами, на податковий режим, який надається на основі угод про запобігання подвійному оподаткуванню (ст. 142).

В усіх зазначених сферах надання послуг передбачено зближення діючого і майбутнього законодавства з *acquis* Союзу. Воно має сприяти доступу до ринків послуг. Збли-

ження законодавства має починатися з моменту підписання УА і поступово поширюватися на усі елементи Угоди, які згадуються у Додатку XVII.

В межах свободи руху поточних платежів та капіталів УА містить положення про відмову від застосування обмежень стосовно здійсненні платежів у конвертованій валюті на поточні рахунки суб'єктів економічної діяльності сторін згідно зі ст. VIII МВФ.

Що стосується операцій з руху капіталів та фінансових рахунків платіжного балансу, то з моменту набуття чинності УА сторони мають забезпечити вільний рух капіталів щодо прямих інвестицій, які мають здійснюватися згідно з законами приймаючої країни, інвестицій згідно з положеннями УА про засування, послуги та електронну комерцію та вивід або репатріацію таких інвестованих капіталів або доходу від них. Передбачається також забезпечити вільний рух капіталів, пов'язаних з комерційними операціями чи наданням послуг, в яких беруть участь резиденти сторін. Вільний рух капіталів поширюється й на портфельні інвестиції та фінансові займи і кредити інвесторів іншої сторони.

Україні буде наданий режим внутрішнього ринку фінансових послуг після того, як вона здійснить таку лібералізацію операцій щодо руху капіталів та фінансових рахунків платіжних балансів, яка стане еквівалентною до існуючої в ЄС. Після розгляду законодавства України відповідне рішення з цього питання має ухвалити Торговельний комітет.

Сторони зобов'язуються не вводити нових обмежень на рух капіталів і поточних платежів між резидентами ЄС та України і не робити існуючі заходи більш обмежувальними (ст. 145).

Торговельний комітет здійснює контроль за заходами сторін з метою створення умов для подальшої застосування положень ЄС щодо вільного руху капіталів. Після першого п'ятирічного терміну після набрання чинності угодою Торговельний комітет має розглянути схвалені заходи та визначити основи для подальшої лібералізації.

Що стосується Європейських угод, то вони передбачали кроки стосовно впровадження положень права ЄС відносно свободи пересування капіталів після закінчення перехідного періоду.

УПС з Росією запроваджує тільки режим найбільшого сприяння щодо свободи пересування капіталів (ст. ст. 52.2, 52.3, 52.9). У цій сфері угода з Росією включає також низку додаткових положень щодо захисту від експропріації. Росії дозволяється вводити обмеження на вивіз капіталів за кордон.

У сфері державних закупівель передбачена інституційна реформа та створення системи державних закупівель, що базується на принципах, які регулюють державні закупівлі в ЄС. До таких принципів відносяться, зокрема, принципи недискримінації, рівного ставлення, прозорості та пропорційності. Україна має поетапно гармонізувати своє законодавство з *acquis*, з урахуванням практики Суду ЄС, та заходами з імплементації законодавства Союзу. Торговельний комітет оцінює заходи, запроваджені Україною в рамках кожного етапу, і ухвалює рішення про перехід до наступного етапу взаємного доступу до ринку (ст. 153).

Традиційним для усіх угод ЄС про асоціацію є включення в них положень про захист інтелектуальної власності. Що стосується самого терміну «інтелектуальна власність», то він означає інтелектуальну, промислову та комерційну власність. Відповідно до положень УА інтелектуальна власність охоплює авторські права включно з правами на кінематографічні і аудіовізуальні роботи, суміжні права виконавців, виробників фонограм, виробників фільмів, транслюючих організацій, неопубліковані раніше роботи, критичні і наукові публікації, фотографії, комп'ютерні програми, а також торговельні та сервісні знаки, географічні назви, малюнки, патенти тощо, а також захист від нечесної конкуренції, як це за-

значено у ст.10 bis Паризької конвенції про охорону промислової власності та захист нерозголошеної інформації стосовно «ноу-хау».

Згідно з положеннями ст.ст. 161, 221, 228 УА сторони діють відповідно до низки міжнародних конвенцій з захисту прав на інтелектуальну власність. До них віднесені, зокрема, ст.ст. 1-22 Міжнародної конвенції про охорону прав акторів-виконавців, виробників фонограм і органів радіомовлення (Рим, 1961 р.), ст.ст. 1-18 Бернської конвенції про охорону літературних та художніх творів (Берн, 1886 р., переглянутої у 1979 р.), ст.ст. 1-14 Угоди ВОІС щодо авторських прав (1996 р.), ст.ст. 1-23 Угоди ВОІС щодо виконання і фонограм (1996 р.), Конвенції щодо біологічної різноманітності (1992 р.), Міжнародної конвенції про захист нових сортів рослин (1961 р., переглянутої у Женеві у 1972, 1978 та 1991 р.) тощо.

Окрім приєднання до та імплементації міжнародних конвенцій в сфері захисту прав інтелектуальної власності Україна має створити правовий механізм, здатний забезпечити ефективний захист права на інтелектуальну власність на національному рівні. В Україні такий механізм знаходиться лише у процесі становлення.

Європейські угоди включали практично аналогічні положення у сфері захисту прав на інтелектуальну власність та гармонізації внутрішнього законодавства асоційованих країн з правом ЄС. А Рішення Ради Асоціації ЄС та Туреччини 1/95 лише вказує на необхідність створення в Туреччині рівня захисту права на інтелектуальну власність аналогічного тому, який існує в ЄС.

Основні положення УА, які регулюють відносини сторін у галузі конкуренції, передбачають створення умов для конкуренції, які існують в Євросоюзі. У цьому зв'язку відповідні положення УА (ст.ст. 253, 256) безпосередньо відсилають до статей ДФЄС, які регулюють конкуренцію на спільному ринку (ст.ст. 101, 102 та 106), а також до положень регламентів ЄС.

Право ЄС поширюється також на надання державної допомоги, яка має здійснюватися відповідно до обов'язкових стандартів, визначених у директивах ЄС (Додаток ХХІХ). Для тлумачення положень УА стосовно державної допомоги повинні застосовуватися критерії, закріплені у ст.ст. 93, 106, 107 ДФЄС, включно з відповідними тлумаченнями, наданими Судом ЄС, а також у актах вторинного законодавства, рамкових керівних засадах та інших адміністративних актів, діючих в Союзі (ст. 264).

Протягом 3-х років після набрання чинності УА Україна має створити операційно незалежний орган з метою імплементації положень про застосування стандартів з надання державної допомоги (ст. 262). Протягом 5-ти років з моменту вступу в дію УА Україна має провести інвентаризацію схем державної допомоги і на протязі 7-ми років привести їх у відповідність з критеріями, визначеними у ст. ст. 262 та 264. При цьому Україна розглядається як простір, ідентичний тому, який згадується у ст. 107, п. 3а ДФЄС.

На Україну поширюються спільні правила ЄС щодо внутрішнього ринку з торгівлі енергетичними товарами. Мито, кількісні обмеження та ЗЕД на експорт і імпорт енергетичних товарів забороняються між сторонами. Виключення можуть бути виправдані міркуваннями публічного порядку та державної безпеки. Транзит енергетичних товарів регулюється положеннями Європейської енергетичної хартії (ст. 7.1 та 7.3), які стають частиною УА, а також ст.ст. V.2 і V.5 СОТ.

Слід також спеціально підкреслити, що УА містить конкретні зобов'язання сторін щодо надання державної допомоги у сфері сільського господарства, що має суттєве значення для стимулювання подальшого розвитку цього сектору в Україні.

Для врегулювання суперечок УА передбачає використання різних способів: проведення консультацій, арбітраж. Рішення арбітражної палати є обов'язковими (ст. 311).

Якщо суперечка стосується питань тлумачення актів інститутів ЄС в сфері регуляторного зближення, арбітраж звертається до Суду ЄС для отримання його рішення по даному питанню. У цьому випадку арбітражне рішення не виноситься поки Суд ЄС не надасть свого рішення. Рішення Суду ЄС є обов'язковим для арбітражу (ст. 322).

У випадках виникнення суперечок стосовно доступу товарів до ринку використовується механізм посередництва (ст. 327).

УА передбачає створення інституційного механізму для ухвалення постанов з метою його імплементації.

Саміти керівників України та ЄС мають відбуватися 1 раз на рік. На них обговорюватимуться загальні питання імплементації УА, питання двосторонніх та міжнародних відносин (ст. 460).

Рада асоціації має функціонувати на рівні міністрів. До неї входять члени Ради ЄС, Комісії ЄС та члени уряду України. Такі зустрічі мають проводитися на регулярній основі з взаємною згодою, але не рідше, ніж раз на рік. Рада здійснює контроль і слідкує за виконанням і імплементацією УА, може розглядати питання двосторонніх і міжнародних відносин. (ст. 461). Рада асоціації ухвалює за взаємною згодою рішення, які мають обов'язків характер, і рекомендації. Рада може змінювати Додатки до УА, враховуючи еволюцію права Союзу та діючі стандарти, встановлені у міжнародних інструментах (ст. 463). Сторони УА можуть направляти на вирішення Ради любий спір стосовно тлумачення, імплементації чи добросовісного виконання УА. Рада може вирішувати спір шляхом ухвалення обов'язкових рішень.

Комітет асоціації допомагає Раді асоціації. Складається з представників членів Ради ЄС, представників членів Комісії, а також представників уряду України на рівні державних службовців. Склад комітету залежить від питань, які він обговорює. Комітет збирається на рідше 1 разу на рік. Рада асоціації може делегувати Комітету будь-які повноваження включно з правом ухвалювати обов'язкові рішення. Рішення на основі делегованих повноважень Ради ухвалюються за згодою сторін і є обов'язковими для виконання (ст. 465).

Парламентський комітет складається з членів Європарламенту та Верховної Ради. Він збирається для обміну думками щодо виконання положень УА. Парламентський комітет може звертатися до Ради і Комітету з запитом стосовно імплементації УА. Він має бути проінформований про рішення Ради і може ухвалювати рекомендації для Ради (ст. 458).

Платформа громадянського суспільства є форумом для членів Економічного і соціального комітету ЄС та представників громадянського суспільства України, який збирається з метою обміну поглядами на реалізацію УА. Платформа має інформуватися про рішення і рекомендації Ради і сама може ухвалювати рекомендації для Ради. Представники Платформи підтримують регулярні контакти з Комітетом і Парламентським комітетом (ст. 470).

УА скасовує Угоду про партнерство і співробітництво (ст. 479).

Сторони можуть доповнювати УА шляхом укладання спеціальних угод, які стають складовою загальних двосторонніх відносин, що регулюються УА.

УА укладається на невизначений термін.

Торговельні положення УА можуть застосовуватися в рамках тимчасової угоди, укладеної відповідно до ст.218.5 ДФЄС. Рішення про тимчасове застосування торговельних положень УА до набуття нею чинності санкціонує Рада ЄС.

Таким чином УА відкриває для України перспективу залучення до процесу європейської інтеграції.

Список використаних джерел

1. O. J. 1998, L 49.
2. Joint Declaration on the EU – Ukraine Association Agreement. UE 2008. fr.
3. UE-UA 1056/1/09 REV 1.
4. COM (2004) 373 final; General Affairs and External Relations Council (GAERC) 18/19 June 2007. Strengthening the European Neighbourhood Policy/ Presidency Progress Report // <http://www.europa.eu.int>.
5. COM (2008) 823 final. Березовська І. Угоди про асоціацію в практиці зовнішніх зносин Європейського Союзу / Березовська І. // *Ze studiow Polsko-Ukrainskich*. – Wrocław. 2008. – Р. 25-31; Березовська І. Правовые аспекты нового усиленного соглашения Украины с Евросоюзом / Березовська І. // *Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових доповідей на міжнародній науковій конференції «Україна та проблеми диференціації в політиці сусідства Європейського Союзу»* (Київ, 22–23 травня 2008 р.) – К., 2008. – Вип. 77, ч. II. – С. 120-124; Костюченко Я. М. Правове регулювання співробітництва України та Європейського Союзу / Костюченко Я. М. – К.: LAT&K, 2011. – 205 с.; Муравйов В., Мушак Н. Гармонізація законодавства України з правом ЄС в рамках угоди про асоціацію між Україною та ЄС / Муравйов В., Мушак Н. // *Віче*. – № 8 – К., 2013. – С.12-18; Муравйов В., Мушак Н. Гармонізація внутрішнього права асоційованих країн із правом Європейського союзу / Муравйов В., Мушак Н. // *Віче*. – № 17 – К., 2013. – С.12-18.
6. Hillion C. A New Framework for the Relations between the Union and its East-European Neighbours / Hillion C. A // *EUI Working Paper Law*. № 2007/21. – Р. 147-154 .
7. Мусіс Н. Усе про спільні політики Європейського Союзу / Мусіс Н. К., 2005. С. 66-67.
8. Визначення *acquis communautaire*. – див.: Muraviov V. The Acquis Communautaire as a Basis for the Community Legal Order / Muraviov V. // *Miskolc Journal of International Law*. – 2007. – V. 4, № 2.
9. O. J. 2008/115/01.

УДК 631.

Микієвич М.М.*, Яворська І.М.**

ПРАВОТЛУМАЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СУДУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

*Construction legis non facit injuriam¹
Concordare leges legibus est optimus interpretandi modus²*

Досліджено форми і методи тлумачення права ЄС Судом Європейського Союзу. Розглянуто та проаналізовано такі види тлумачення Суду ЄС як буквальне, історичне, контекстуальне, систематичне (системне) та телеологічний види тлумачення права Європейського Союзу. Особливу увагу приділено дослідженню телеологічному тлумаченню Суду ЄС як такому, що має широке застосування у практиці тлумачення Суду ЄС. Досліджено принципи тлумачення, що використовуються Судом ЄС у процесі його діяльності.

Ключові слова: тлумачення права Європейського Союзу, Суд Європейського Союзу, телеологічний спосіб тлумачення права ЄС.

The article investigates forms and methods of the interpretation of the EU law by the Court of the European Union. Such types of the EU law interpretation by the Court of the European Union as literal, historical, contextual, systematic and teleological have been considered and analysed. Special attention is paid to the investigation of the EU Court teleological interpretation as the one which has wide application in the practice of interpretation by the Court of the European Union. The principles of interpretation used by the EU Court in the process of its activity have been investigated.

Keywords: interpretation of the law of the European Union, the Court of the European Union, teleological way of the interpretation of the EU law.

Исследовано формы и методы толкования права Европейского Союза Судом Европейского Союза. Рассмотрено и проанализировано такие виды толкования Суда ЕС как буквальное, историческое, контекстуальное, систематическое и телеологическое виды толкования права Европейского Союза. Отдельное внимание уделено телеологическому толкованию Суда ЕС как такому, которое широко используется в практике Суда ЕС. Исследованы принципы толкования, используемые Судом ЕС в его деятельности.

Ключевые слова: толкование норм Европейского Союза, Суд Европейского Союза, телеологический способ толкования права ЕС.

¹ Тлумачення закону не призводить до його недійсності.

² Узгодження законів – найкращий спосіб тлумачення.

* доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедрою європейського права Львівського національного університету імені Івана Франка.

** кандидат юридичних наук, доцент кафедри європейського права Львівського національного університету імені Івана Франка.

Перспективи розвитку відносин між Україною та Європейським Союзом (ЄС), зокрема, після укладення угоди про асоціацію між ними, передбачають ширші можливості прямого чи опосередкованого застосування норм права ЄС в національному правопорядку. Тому, важливим завданням сучасної вітчизняної міжнародно-правової науки є обґрунтування теоретичних засад праворозуміння сфери права ЄС, у тому числі через дослідження і аналіз правотлумачної діяльності Суду ЄС.

Саме, на Суд Європейського Союзу покладається забезпечення однакового застосування та дотримання права ЄС усіма його суб'єктами. Внаслідок реалізації ним функції тлумачення права ЄС забезпечується деталізація норм установчих договорів³, формування принципів права ЄС, як керівних засад функціонування правової системи Європейського Союзу, розвиток окремих положень актів вторинного права ЄС. Зазначене вимагає дослідження засад, принципів та видів тлумачення, як діяльності по застосуванню права ЄС Судом Європейського Союзу.

Відзначаючи певний рівень наукової опрацьованості питань тлумачення права Європейського Союзу Судом Європейського Союзу, разом з тим, можна констатувати про недостатню дослідженість питань про конкретні прийоми та правила тлумачення норм права ЄС, співвідношення та пріоритетність використання тих чи інших видів тлумачення, можливість формулювання нових правових норм в результаті здійснення тлумачення. Зазначені питання розглядалися у працях таких вчених як Робер К. Бержерон, С. Везеріл, Ж. Вейлера, С. Вентковської, Н. Ебралідзе, Н. Крилова, М. Марченко.

Необхідність тлумачення установчих договорів, значимість тлумачення застережене у справі *Bulmer v. Bollinger* [18]. Йдеться про те, що Договір про Європейський Союз та інші установчі договори закріплюють основні принципи застосування права ЄС. Договору бракує точності та відповідного пояснення значення тих чи інших слів.

Загальновідомо, що фактичне застосування угод та актів Співтовариства, права Європейського Союзу значною мірою залежить від того, як їх тлумачать. Єдине достовірне тлумачення здійснює Суд ЄС. Суд встановив: «якщо стосовно суто внутрішніх ситуацій національне законодавство застосовує засоби, що відповідають праву Співтовариства, з метою, зокрема, уникнути дискримінації іноземних громадян, то інтереси Співтовариства вимагають уніфікованого тлумачення незалежно від обставин, у яких відповідна норма застосовуватиметься з метою попередження майбутніх розбіжностей у тлумаченні» [3;103].

Суд ЄС тлумачить угоди та інше законодавство Європейського Союзу у спосіб, який дозволяє впровадити в життя скоріше дух, ніж букву договорів. Він розглядає Співтовариства як живий організм, що розвивається, а положення договорів – як об'єкт, що може змінюватися [6; 39]. Його рішення безумовно можна віднести і до категорії політичних, що визначають основні напрями діяльності Європейського Союзу. На відміну від інших міжнародних судових органів, Суд творить власну модель тлумачення права Спільнот, так звану модель «Європейську (European Way)» [7]. Численні норми права ЄС, в тому числі сформовані Судом ЄС інкорпорується у національне законодавство, що призводить до появи цілих блоків ідентичних норм у різних правових системах романо-германського типу, до гармонізації законодавства [4; 85].

Тлумачення норми права передують її застосуванню, в ході тлумачення правової норми суб'єкти з'ясовують її зміст і можливі наслідки застосування.

³ В нормах установчих договорів не знайшли пояснення терміни «працівники» (стаття 39 (колишня стаття 48)); «державна політика» (стаття 39 (колишня 48)); «зловживання панівним становищем» (стаття 82 (колишня 86)); «основоположні принципи спільні із правом держав-членів» (стаття 288 (колишня 215)).

Тлумачення правових норм – це діяльність по встановленню змісту правової норми, розкриттю її внутрішнього змісту. Тлумачення правових норм є невід’ємною частиною процесу реалізації норм права, в першу чергу застосування їх державними органами та посадовими особами [5;7]. Тлумачення правових норм є комплексною діяльністю, яка здійснюється в результаті синтезу двох видів діяльності – правозастосовчої та тлумачення в її ході правових норм. Правозастосовче тлумачення являє собою пізнавальну та інтерпретаційну діяльність відповідних суб’єктів, яка знаходить об’єктивно свій вираз у відповідних актах. Так, здійснюючи тлумачення права Європейського Союзу, Суд ЄС приймає відповідно рішення та консультативні висновки.

Однак, інтерпретаційна діяльність Суду ЄС все ж ґрунтується на неухильному та послідовному застосуванні принципу гуманізації норм. Йдеться про використання у процесі тлумачення норм загальноновизнаних принципів гуманності, поваги прав людини та справедливості.

В процесі розгляду справ, Суд може користуватися найбільш класичними методами тлумачення права. Відповідно до існуючого прецедентного права, здійснюючи тлумачення, Суд враховує «формулювання положень, його контекст і остаточність». Часто тлумачення здійснюється з метою досягнення конкретного результату, як це мало місце у справах C- 6/97, *Italy v. Commission*, Case. C. – 173/73, *Italy v. Commission* [17].

У своїй практиці Суд користується більшістю класичних способів правового тлумачення, такими як буквальне, історичне, контекстуальне, систематичне (системне) та телеологічне тлумачення. Усі вони застосовуються в рамках використання «лінгвістичного режиму» ЄС. Цей термін відображає принцип лінгвістичної еквівалентності, який був прийнятий і застосовується у ЄС.

Судом інтенсивно використовується метод контекстуального тлумачення. Зазначений спосіб тлумачення передбачає тлумачення норми відповідно до контексту документу, а також з врахуванням інших положень права Співтовариства, як приклад, – у рішенні по справі 190/73 *Van Haaster* зазначалося, про те, що «контекст усіх положень» утворює:

- «спільну торгівельну політику» [10];
- «загальна схема усього договору» [21];
- «положення в питанні повинно тлумачитись із врахуванням завдань та загальної структури» [11];
- «все повинно тлумачитись у світлі завдань і цілей договору» [12];
- «контекст договору» [13];
- «основа права Співтовариства» [14].

Застосування методу контекстуального тлумачення мало місце і під час прийняття рішення у справі *Manghera* [15].

Розглядаючи контекстуальне тлумачення необхідно брати до уваги те, що часто цілі директив та рішень є однаковими, спрямованими на досягнення однакового правового результату. Це дає можливість Суду виконувати завдання шляхом використання таких положень у преамбулах і здійснювати відповідне тлумачення [16].

«Цільовий» метод ґрунтується не на аналізі тексту закону, а навпаки, виходить з того, яку мету переслідував законодавець, приймаючи той чи інший закон. При цьому суддя може «виходити не тільки з мови закону, а також із соціальних умов, які привели до його прийняття» [1].

Складовою телеологічного підходу є принцип ефективності (*l'effect utile*), концепція, яка була запозиченою із міжнародного права, співзвучна з англійською версією «корисного ефекту», «ефективності» та ін. У праві Співтовариств це почало означати, що «перевага

повинна надаватися конструкції, яка надає положенням більш повного впливу і максимуму практичної цінності». Такий принцип знайшов відображення і почав застосовуватися Судом ще з моменту його створення [19].

Однак, з огляду на специфіку права ЄС, все ж більшу перевагу Суд надає телеологічному тлумаченню. Так у справі 6/60 *Hamblet* чітко зазначено, що «для Суду недостатньо використовувати буквальне тлумачення...». Застосування Судом ЄС телеологічного тлумачення, при якому враховується завдання, зміст норми, пояснюється необхідністю розвитку права ЄС відповідно до принципів, закріплених установчими договорами [9]. Також слід пам'ятати про те, що правопорядок ЄС є новим і ґрунтується на порівняно невеликій кількості правових норм, які, відповідно, вимагають змін та доповнень. У раніше прийнятих рішеннях Суд акцентував увагу на наступному: відповідно у справі 9/56 *Meroni* [20] знову підтримано думку, яка була виражена у справі 8/55 *Fedechar* [19], стосовно того, що зворотній аргумент є за тих умов прийнятним, якщо не виявиться прийнятним і співвідносним з висловленим формулюванням, контекстом і метою положень, які знайшли у ньому відображення.

При використанні телеологічного тлумачення Суд також намагається визначити наміри органу, який видав норму, про яку йдеться, встановити цілі прийняття того чи іншого рішення. Так, у справі *CILFIT* Суд пояснює, що: «Будь-яке положення права Співтовариства має бути визначено у своєму контексті і витлумачено з огляду на положення права Співтовариства в цілому, з урахуванням його цілей і стану змін з того часу, з якого це положення застосовується».

Телеологічний спосіб тлумачення, як такий що базується не лише на формулюванні чи контексті положень, а враховує його цілі і стан змін з того часу, з якого це положення застосовується також має назву «цільового», «функціонального». Зазначений спосіб застосовується як для тлумачення договорів Співтовариства, так і для тлумачення актів вторинного права.

Метод телеологічного тлумачення є доволі поширеним у праві Європейського Союзу. Положення договорів та норми матеріального права Європейського Союзу мають загальний вигляд. Яскравим прикладом абстрактності правової норми була стаття 2 Договору про заснування Європейського Співтовариства, відповідно до якої Співтовариство мало за свою мету, шляхом створення спільного ринку, економічного та валютного союзу, а також шляхом реалізації спільної політики та діяльності, основи яких визначено у статтях 3, 4 Договору сприяти гармонійному і збалансованому розвитку економічної діяльності Співдружності, високому рівню зайнятості та соціальному захисту...»

Телеологічний підхід був застосований Судом у справі *Coldit* [22], яка стосувалася питань соціальної політики. Суд постановив, що «вирішення цього питання ... може виникати із тлумачення про регулювання у світлі завдань договору (статті 48–51 Договору про ЄС).

Застосування Судом ЄС телеологічного способу тлумачення права ЄС дозволяє не лише вірно визначити зміст і порядок застосування правової норми, але і визначити її ціль. Саме тому у зв'язку з необхідністю забезпечення подальшого розвитку правової системи ЄС, поширенням компетенції ЄС на все більш ширше коло суспільних відносин, зазначений вид тлумачення є найбільш поширеним.

Суд може використовувати як обмежувальне, так і розширювальне тлумачення. Прикладом обмежувального тлумачення можна назвати тлумачення зроблене судом у справі 2/74 «Рейнерс». Зроблене у статті 45 ДЄС застереження про виокремлення зі сфери застосування положень щодо свободи підприємницької діяльності видів діяльності, пов'яза-

них зі здійсненням державної влади, в практиці Суду ЄС має вузьке тлумачення. Суд обмежує цей виняток зі свободи підприємницької діяльності до «безпосередньої і специфічної у часті у здійсненні державної влади».

Традиційно Суд може використовувати розширювальне тлумачення. Зазначений вид тлумачення особливо активно був використаний Судом під час тлумачення основоположних принципів права Європейського Союзу, йдеться про принципи вільного руху осіб, послуг, капіталу, тощо.

Нерідко, під час розгляду справи, використовують різні способи тлумачення, як приклад у справі *Continental Can*, у рішенні по якій сказано: «з метою відповіді на це питання (чи стаття 86 Договору про ЄС стосується змін у структурі), необхідно звернутися до цілей, загальної будови статті 86, так, як до системи і завдань договору. Як бачимо, тут поєднано задля здійснення ефективного тлумачення лексичний, контекстуальний та телеологічний методи.

Уточнення змісту правової норми, усунення прогалин в установчих договорах, їх конкретизація у праві ЄС здійснюється не лише за допомогою прийняття актів вторинного права, але і шляхом судового тлумачення. Так у справі *Vulmer v. Bollinger* відзначається, що не потрібно сперечатися стосовно точності граматичного змісту, «...необхідно шукати наміри і цілі», якщо існує прогалина, необхідно заповнювати. Це є принцип, на основі якого діє Суд ЄС». Такий підхід пояснює застосування методів тлумачення, які відповідають цілям та завданням функціонування судової системи ЄС – цілям розвитку права ЄС, узгодженості у застосуванні норм права.

Застосування Судом ЄС телеологічного способу тлумачення права ЄС (спрямованого на досягнення цілей ЄС) дозволяє не лише вірно визначити зміст і порядок застосування правової норми, але і визначити її ціль. Саме тому у зв'язку необхідністю забезпечення подальшого розвитку правової системи ЄС, поширенням компетенції ЄС на все більш ширше коло суспільних відносин зазначений вид тлумачення є найбільш поширеним.

Інтерпретаційна діяльність Суду ЄС ґрунтується на неухильному та послідовному застосуванні принципу гуманізації норм. Йдеться про використання у процесі тлумачення норм загальноновизнаних принципів гуманності, поваги прав людини та справедливості. Усі рішення Суду ЄС, в тому числі ті, що стосуються тлумачення правових норм, створюючи норми і принципи права ЄС, приймаються з урахуванням принципу гуманізму, виходячи з завдань захисту прав людини, як основної соціальної цінності, що підлягає посиленому захисту в рамках ЄС.

Після багатьох років існування, Суд змінив практику застосування використовуваних методів тлумачення, особливо під час тлумачення установчих договорів. На заміну буквального тлумачення прийшло контекстуальне та телеологічне тлумачення, підходи, що відповідають здійсненню квазіконституційного правосуддя, та забезпечують виконання завдань, що стоять перед Європейським Союзом. Використовуючи телеологічний вид тлумачення норми, у справі *Coldit*, Суд постановив, що «вирішення цього питання ... може виникати із тлумачення про регулювання у світлі завдань договору (статті 48–51 Договору про ЄС). Застосування методу телеологічного тлумачення норм права ЄС також обумовлюється динамічністю правової системи ЄС, необхідністю деталізації норм, що мають загальний характер.

Загалом Суд ЄС користується усіма видами тлумачення, які відомі національним судовим органам, оскільки європейська правова традиція ґрунтується на засадах функціонування права, що притаманні усім європейським державам, що входять до складу ЄС.

Список використаних джерел

1. Богдановская И. Ю. Закон в английском праве / И. Ю. Богдановская. – [отв. ред. Н. С. Крылова] / АН СССР, Институт государства и права. – М., 1987. – 141 с.
2. Великий енциклопедичний юридичний словник / [за ред. акад. НАН Шемшученка]. – К. : ТЗОВ Видавництво «Юридична думка». – 2007. – 997 с.
3. Вирозумська А. Процедура судового захисту в праві ЄС. Навчальний посібник. / А. Вирозумська – К. : ІМВ КНУ імені Тараса Шевченка. – 2005. – 145 с.
4. Скакун В. Ф. Общее сравнительное правоведение: основные типы (семьи) правовых систем мира : учебник для студентов вузов / В.Ф. Скакун. – К : Видавничий Дім Ін Юре. – 2008. – 464 с.
5. Смирнов А. В. Толкование норм права : учебно-практическое пособие / А. В. Смирнов, А. Г. Манукян. – М. : Проспект. 2008. – 144 с.
6. Татам А. Право Європейського Союзу : підруч. для студентів вищих навчальних закладів / [пер. з англ.]. – К. : Абрис. 1998.– 424 с.
7. Neill P. The European Court of Justice : a Case Study in Judicial Activism / P.Neill // European Policy Forum. – 1995 – P. 47-121.
8. Rot H. Elementy teorii prawa / H.Rot. – Wrocław, 1994.– P.73.
9. Case 43 / 75, Defrenne v Sabena ECR. – 1976.
10. Case 190 / 73, Officer van Justite v. Haaster. – [1974]. – ECR 1123; [1974] 2 C.M.L.R. 621.
11. Case C-68 / 94 and C-30 / 95, France v. EC Commission. – [1988]. – 4 C.M. L.R. 829.
12. Case 17 / 76, Torrecens. – [1969]. – ECR 125. – [1976] C.M. L.R. 592.
13. Справа 23 / 75, Rey Soda v. Cassa Conguaglia Zuccherio. – [1975]. – ECR 1279. – [1976] C.M. L.R. 185.
14. Case Costa v. ENEL. – [1964]. – ECR 585. – [1964] C.M. L.R. 425.
15. Case Pubblico Ministero v. Manghera. – [1976]. – ECR 91. – C.M. L.R. 557.
16. Case 56 / 90, Cjmmision v. United Kingdom. – [1993]. – ECR I-4109.
17. Case C – 173 / 73, Italy v. Commission. – [1974]. – E.C. R. 709; C- 6 / 97, Italy v. Commission. – [1999]. – E.C.R. I-2981.
18. Case Bulmer v. Bollinger. – [1947] ch. 401 2 All E.R. 1226.
19. Case 8 / 55. – Federation Charbonniere de Belgique v. High Autorithy of the ECSC. – [1956]. – ECR 245-311.
20. Case 9 / 56. – First Meroni. – [1958]. – ECR 140.
21. Case 2& 3 / 62. – Commission v. Luxembourg and Belgium. – [1962]. – ECR 425 ; [1963]. – C.M. L.R. 199.
22. Case 9 / 67 Colditz v. Caisse d assurance vieillesse des travailleurs salaries de Paris. – [1967]. – ECR 229.

УДК: 341.1.

Шпакович О.М.*

ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ В РАМКАХ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Ратифікація Лісабонських договорів про Європейський Союз та функціонування Європейського Союзу визначає новий формат відносин між Євросоюзом і Україною. Оскільки Угода про асоціацію України з Європейським Союзом парафрована і наступними кроками є її підписання та ратифікація, вивчення особливостей інституційних механізмів, які створюються в рамках угод про асоціацію третіх країн з Євросоюзом є актуальним для подальшого розвитку відносин між Україною та Європейським Союзом.

Ключові слова: асоціація, Європейський Союз, інституційний механізм, угода про асоціацію, міжнародні угоди, право Європейського Союзу.

Ratification of the Lisbon Treaties on the European Union and the Functioning of the European Union defines a new format of relations between the EU and Ukraine. Since Ukraine Association Agreement with the European Union initialed and the next step is its signature and ratification, study the peculiarities of the institutional mechanisms established under the association agreements with third countries, the EU is vital for the further development of relations between Ukraine and the European Union.

Keywords: association, the European Union, the institutional mechanism, the association agreement, international treaties, law of the European Union.

Ратифікація Лісабонських договорів о Європейском Союзе и функционировании Европейского Союза определяет новый формат отношений между Евросоюзом и Украиной. Поскольку соглашение об ассоциации Украины с Европейским Союзом парафировано и последующими шагами является его подписание и ратификация, изучение особенностей институциональных механизмов, которые создаются в рамках соглашений об ассоциации третьих стран с Евросоюзом является актуальным для дальнейшего развития отношений между Украиной и Европейским Союзом.

Ключевые слова: ассоциация, Европейский Союз, институциональный механизм, соглашение об ассоциации, международные соглашения, право Европейского Союза.

Постановка проблеми. В праві Європейського Союзу асоціація являє собою одну з правових форм відносин між ЄС та третіми країнами чи міжнародними організаціями, яка не означає приєднання асоційованих країн чи міжнародних організацій до статуту співтовариства або Євросоюзу. Спільною метою будь-якої асоціації, а в даному випадку,

* доктор юридичних наук, доцент кафедри порівняльного і європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

асоціації України з Євросоюзом, є, насамперед, створення правових рамок для привілейованих відносин без визначення чітких правил щодо можливого змісту таких відносин. Складовою економічною частиною угод про асоціацію є ЗВТ. Ступінь співпраці між ЄС і третіми країнами в межах асоціації неоднакова і залежить як від цілей асоціації, так й від рівня економічного та політичного розвитку третьої країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правовим проблемам асоціації України з Європейським Союзом не приділяється достатньої уваги в українській та зарубіжній літературі з європейського права. Теоретично та практично цим питанням були присвячені роботи В. Муравйова, І. Березовської, К. Хілліона. Нові реалії співпраці України з Євросоюзом вимагають подальшого дослідження цієї проблематики.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Виходячи з того, що Угода про асоціацію України з Європейським Союзом парафрована, дослідження інституційного механізму в рамках даної угоди є необхідним як для подальшої співпраці України з Євросоюзом, так і для української науки європейського права.

Формулювання цілей статті. В статті теоретично обґрунтовані та проаналізовані інституційні механізми, які створюються в рамках угод про асоціацію третіх країн з Євросоюзом.

Ратифікація Лісабонських договорів про Європейський Союз визначає новий формат відносин України з Європейським Союзом.

В установчих договорах про Європейський Союз, зокрема, на засадах ст. 212 ДФЄС укладаються міжнародні договори між ЄС і третіми країнами та міжнародними організаціями у сфері економічного, фінансового і технічного співробітництва. Вони можуть передбачати надання фінансової допомоги третім країнам. Проте це не перешкоджає державам-членам вести переговори в рамках міжнародних інстанцій і укладати міжнародні угоди у цій сфері [3, с. 465].

Лісабонські договори також передбачають укладання угод з країнами-сусідами. Правовою базою для таких угод є ст. 8 ДЄС. У ній зазначено, що Союз розвиває привілейовані відносини з сусідніми країнами з метою створення простору процвітання і добросусідства, який ґрунтується на цінностях Союзу, і характеризується тісними і мирними відносинами, заснованими на співпраці. З цією метою Союз може укладати спеціальні угоди із зацікавленими країнами. Такі угоди можуть передбачати взаємні права і обов'язки, а також можливість спільних дій. Їх імплементація становитиме предмет періодичних консультацій [2, с. 64].

В ст. 217 Договору про функціонування ЄС (ДФЄС) зазначається, що «Союз може укладати з однією чи більше третіми країнами або міжнародними організаціями угоди про створення асоціації, які передбачають взаємні права і обов'язки, спільні дії і особливі процедури». Ця характерна особливість угод про асоціацію може свідчити про те, що кожна з таких угод має створювати хоча б мінімальну інституційну структуру, хоча на практиці інститути створюються й в рамках угод про торгівлю. Сторони угоди повинні застосувати в рамках асоціації відповідні органи, здатні забезпечити ухвалення асоційованими країнами та Союзом спільних рішень і тим самим ефективно керувати асоціацією. Спільні рішення органів асоціації приймаються з метою імплементації та подальшого розвитку угоди про асоціацію [3, с.466].

В ст. 217 не встановлюється якихось вимог до угод про асоціацію. В ній просто зазначається, що асоціація передбачає «взаємні права і обов'язки». Підкреслюється, що загальною метою асоціації з Євросоюзом є створення правових рамок для привілейованих відносин без визначення чітких правил щодо можливого змісту таких відносин.

За своїм змістом угоди про асоціацію можуть охоплювати різні елементи свобод спільного ринку. Але міжнародні угоди ЄС про створення асоціації не стосуються продукції сільського господарства, обмін якою регулюється окремими угодами. В свою чергу, Угода про асоціацію України з Європейським Союзом (УА) містить конкретні зобов'язання сторін щодо надання державної допомоги у сфері сільського господарства, а також передбачається створення інституційного механізму в сфері регулювання торгівельних відносин.

Окрім цього, ЄС може укладати міжнародні угоди й у вузьких галузях. Договір про заснування ЄС закладає правові засади для укладання галузевих угод з третіми країнами та міжнародними організаціями в таких галузях, як культура (ст. 167.3), охорона здоров'я (ст. 168.3), дослідження та технологічний розвиток (ст. 186), навколишнє середовище (ст. 191.4) тощо [3, с. 471].

Враховуючи зміст міжнародних угод, які укладає ЄС з іншими суб'єктами міжнародного права, та правові засади для їх укладання, можна виділити такі види угод: галузеві угоди про співпрацю, торговельні угоди, угоди про торгівлю і співробітництво, угоди про партнерство, угоди про асоціацію. Тим самим закладаються різні потенціали для співпраці і інтеграції третіх країн у Євросоюз.

Виходячи з аналізу угод про асоціацію ЄС з третіми країнами, необхідно зазначити, що такі угоди передбачають створення спеціального інституційного механізму, покликаного стежити за діяльністю асоціації.

Головними інструментами Європейських угод є:

- Рада асоціації (двосторонні зустрічі на рівні міністрів країн ЄС і асоційованої держави, на яких обговорюється імплементація права Євросоюзу в різних сферах);
- Комітет асоціації (зустрічі на рівні вищих посадових осіб із метою детальнішого розгляду передбачених Європейськими угодами напрямів діяльності – до його складу входять підкомітети, у яких здійснюється всебічне і ґрунтовне обговорення відповідних питань);
- Міжпарламентські комітети (об'єднують членів національних парламентів асоційованих країн і членів Європарламенту) [4, с.195].

Також в угоді про асоціацію визначаються завдання даних органів. Зокрема, завданням Ради асоціації є поступове зняття бар'єрів для заснування через вжиття заходів щодо взаємного визнання кваліфікації (ст. 47 Угоди про асоціацію з Болгарією). Передбачається, що з цією метою Рада асоціації може вживати будь-яких потрібних заходів. Визнання кваліфікації є важливою умовою для реалізації права на заснування. У разі відсутності такого визнання можуть існувати бар'єри для свободи пересування: наприклад, орган, що визначає стандарти професійної підготовки, може вимагати досконалого знання відповідної мови.

Як бачимо, при створенні органів асоціації знову ж таки значною мірою було використано інституційну модель ЄС, але з обмеженими функціями. При цьому, хоча Ради асоціації наділені обмеженими повноваженнями, проте вони можуть приймають рішення, що мають зобов'язальну силу для сторін.

Інституційні механізми, які створюються в рамках угод про асоціацію третіх країн з Євросоюзом хоча і відрізняються один від одного, але, використовується схожа загальна структура. Як правило, Рада асоціації складається з рівної кількості представників від Союзу (та держав-членів) і третіх країн. Свої постанови вони ухвалюють на основі консенсусу. Такі постанови, в свою чергу, є обов'язковими для виконання сторонами. Рада також отримує повноваження з розв'язання суперечок. Комітет асоціації, який складається з представників сторін угоди, готує та реалізує постанови Ради асоціації.

Більшість угод про асоціацію передбачає створення парламентських органів з консультативним статусом, куди входять представники Європейського парламенту та парламентів третіх країн.

Деякі угоди, укладені на засадах ст.207 (наприклад, угода з Ізраїлем 1975 р.), передбачали створення органів співробітництва. На таку можливість вказує ст. 218 ДФЄС, в якій, окрім угод про створення асоціації на засадах ст. 217, згадуються «угоди, які шляхом організації процедур співпраці створюють спеціальні інституційні рамки» [3, с. 467]. Але на практиці вибір між ст. 207 і ст.217 в якості правових засад для укладання міжнародних угод з боку Союзу є насамперед політичним рішенням, ухвалення якого фактично зводиться до компетенції інститутів Євросоюзу.

Необхідно зауважити, що законотворчий процес в Європейському Союзі є найбільш значущою та дієвою складовою особливого політико-правового механізму розвитку європейської інтеграції, який полягає у передачі частини суверенітету держав-членів ЄС на користь наднаціональних органів влади на європейському рівні, тим самим наділяючи їх повноваженнями видавати законодавчі акти як для самих держав та їх органів, так і для їх громадян та юридичних осіб, а також активне залучення кожної держави-члена до законодавчого процесу на європейському рівні. Характерною особливістю законотворчого процесу в ЄС є його складність, різноманітність та багатогранність, що безпосередньо пов'язано зі значною кількістю та різноманітністю сфер регулювання, а також широким колом суб'єктів законотворчої діяльності, які повинні діяти й, що найбільш важливіше, взаємодіяти в межах наданої компетенції. При цьому ця діяльність, здійснюючись в інтересах Союзу в цілому, ґрунтується на відповідному балансі, а саме враховує інтереси держав-членів [1].

Аналіз практики реалізації саме законотворчої компетенції дозволяє визначити відповідні методи, на яких ґрунтується законотворчість у ЄС, а саме, комунітарний (наддержавний) метод прийняття рішень, міждержавний (міжурядовий) метод, відкритий метод координації (ВМК), методи саморегуляції та спільної регуляції. Комунітарний метод є гарантом збереження різноманітності та ефективності діяльності Союзу, а також забезпечує рівне ставлення до всіх держав-членів. Саме цей метод дає можливість узгоджувати різні інтереси, пропускаючи їх через два послідовні «фільтри»: загальний інтерес – на рівні Комісії; та демократичне представництво, європейське й національне, – на рівні законодавчих органів, Ради та Європейського Парламенту. Міждержавний (міжурядовий) метод поширюється переважно на ті сфери, які раніше належали до другої та третьої «опор» і полягає в наступному: право законодавчої ініціативи Комісія поділяє з державами-членами через їх представників у Раді, Рада ухвалює рішення в основному одностайно; Парламент практично не бере участі в законотворчому процесі, виконуючи консультативну функцію, Суд відіграє теж незначну роль, так СЗППБ взагалі не підпадає під його юрисдикцію. Відкритий метод координації ґрунтується на регулярному моніторингу прогресу в досягненні поставлених цілей, дозволяючи державам-членам порівнювати свої зусилля та рецензувати досвід інших. Характерною особливістю ВМК є те, що його запровадження супроводжувалося створенням нових форм правових інструментів, так званих, «м'яких» правових інструментів. На даному етапі розвитку європейської інтеграції ВМК, методи саморегуляції та спільної регуляції припустимо позиціонувати як допоміжні до комунітарного та міжурядового методів [1].

Характерною особливістю методів ВМК, саморегуляції та спільної регуляції є те, що їх запровадження супроводжується створенням нових форм правових інструментів, так званих «м'яких» правових інструментів, які не мають обов'язкової юридичної сили: ко-

дексів поведінки або кодексів етики, декларацій, хартій, правил, стандартів, угод щодо маркування та контрактних угод тощо. В рамках ВМК суб'єктами законотворчої діяльності є Рада та Комісія, майже без участі інших інститутів. Під юрисдикцію Суду ЄС «м'які» акти взагалі не підпадають. ВМК підкріплюються створенням європейських мереж співробітництва, які відіграють значну роль у широкому консультуванні на етапі розробки правових актів [1].

З аналізу угод про асоціації бачимо, що ЄС уклало угоди про асоціацію майже з усіма європейськими державами (угоди про європейський економічний простір, угоди про стабілізацію та асоціацію) та майже з усіма країнами Середземномор'я. Але слід зазначити, що дані угоди відрізняються за кінцевими цілями. Так, угоди про асоціацію з європейськими країнами спрямовані на підготовку цих країн до вступу або діють в якості заміни вступу до Союзу, якщо третя країна поки що не готова стати членом ЄС, хоча хотіла б мати преференційні стосунки європейськими інтеграційними об'єднаннями [3, с. 468].

Щодо угод про асоціацію з країнами Середземномор'я, то вони свідчать про бажання обох сторін встановити преференційні зв'язки одна з одною. Угоди про створення асоціації з не європейськими країнами можуть вважатися певною мірою угодами, які є заміною членства.

Угоди про асоціацію ЄС з країнами Середземномор'я, які не є претендентами на вступ до Європейського Союзу, оскільки розташовані за межами європейського регіону, передбачають поступове створення зони вільної торгівлі. Мова йдеться не про інтеграцію цих країн у Євросоюз, а про виникнення навколо європейських інтеграційних об'єднань зони економічної стабільності, яка б забезпечувала нормальний розвиток інтеграційних процесів в Євросоюзі.

На відміну від угод про партнерство і співробітництво, в рамках угод про асоціацію також передбачається, зокрема, створення різних інституцій, структур та адміністративних механізмів. Із огляду на це, на базі положень Європейських угод з ініціативи ЄС було створено дієві правові механізми гармонізації. Наприклад, при Раді асоціації Угорщини з ЄС був створений комітет експертів, покликаний відповідати за зближення угорського законодавства з правом Євросоюзу. З другого боку, ст. 107 Європейської угоди з Угорщиною передбачала повноваження Ради асоціації створювати підкомітети в цій сфері. Ці структури надавали допомогу в реалізації постанов інститутів Євросоюзу. Передбачалося, що з часом представники Угорщини зможуть брати участь у роботі допоміжних органів Комісії Євросоюзу, як це практикується у відносинах між Євросоюзом і країнами ЄП. Проте вже одразу після набрання Угодою чинності вони брали участь у роботі допоміжних комітетів при Раді асоціації та спеціалізованих європейських організацій зі стандартизації [3, с. 469].

Розгляд міжнародних угод про створення асоціацій, які Союз укладає з третіми країнами, свідчить про те, що такий вид угоди застосовується тільки тоді, коли передбачається встановлення спеціальних відносин між сторонами.

Так, Угода про асоціацію України з Європейським Союзом передбачає створення інституційного механізму для ухвалення постанов з метою його імплементації. Саміти керівників України та Євросоюзу обговорюватимуть загальні питання імплементації УА, питання двосторонніх та міжнародних відносин. В рамках УА функціонують також Рада асоціації, Комітет асоціації та Парламентський комітет. Платформа громадянського суспільства є форумом для членів Економічного і соціального комітету ЄС та представників громадянського суспільства України, який збирається з метою обміну поглядами на реалізацію УА.

В рамках УА передбачаються різні способи для врегулювання суперечок: проведення консультацій, арбітраж. В свою чергу, рішення арбітражної палати є обов'язковими.

Висновки. Отже, Угода про асоціацію України з Європейським Союзом відкриває Україні перспективу залучення до процесу європейської інтеграції. Основу інтеграції України у Європейський Союз становить правова база співпраці сторін. Поряд з укладанням міжнародних договорів про співпрацю в різних сферах, з ухваленням актів органами співробітництва сторін, що визначають параметри їх відносин, з можливістю співпраці України з агенціями та органами Євросоюзу, дедалі вагомішим інструментом європейської інтеграції України стає широкомасштабна гармонізація законодавства останньої з правом ЄС.

Правова співпраця України з Євросоюзом має допомогти нашій країні реалізувати її стратегічну мету – членство в цій організації.

Список використаних джерел

1. Гладкова Т. Л. Законотворчий процес в Європейському Союзі: шляхи розвитку та вдосконалення: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юр. наук: спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / Т. Л. Гладкова . – К., 2011. – 20 с.
2. Лісабонський Договір: аналіз впливу на відносини між ЄС та Україною у міжнародній, безпековій та оборонній політиці / Упорядники : О. В. Коломієць, М. Ю. Золкіна, Д.В. Головнєв. – К., 2011. – 90 с.
3. Муравйов В. Право Європейського Союзу [підручник за ред. В. Муравйова]. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 704 с.
4. Шпакович О. М. Вплив актів міжнародних організацій на внутрішні правопорядки держав-членів: теорія і практика. – К., 2011 – 415 с.

УДК 336.714 (477)

Білас І.Г.*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ТА РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

У статті розглядаються та аналізуються сучасні міжнародно-правові проблеми європейської інтеграції України, досліджуються історичні пам'ятки українського права та їх вплив на формування державності та конституціоналізму в Європі. Здійснюється порівняльний аналіз національних інтересів України і Європи та шляхи їх зближення на засадах загальнолюдських цінностей.

Ключові слова: інтеграція, конституція, державність, правові акти, європейські цінності, лібералізм, порівняльний аналіз, цивілізація, геополітика, трансформація, європейська спільнота, самоврядування.

The article describes and analyzes the current international legal issues of European integration of Ukraine, historical sights of Ukrainian law and their impact on the state development and constitutionalism in Europe are researched. A comparative analysis of the national interests of Ukraine and Europe and ways of their convergence on the basis of universal values has been done.

Keywords: integration, constitution, statehood, regulations, European values, liberalism, comparative analysis, civilization, geopolitics, transformation, European Community, self-governments.

В статье рассматриваются и анализируются современные международно-правовые проблемы европейской интеграции Украины, исследуются исторические памятники украинского права и их влияние на формирование государственности и конституционализма в Европе. Делается сравнительный анализ национальных интересов Украины и Европы и путей их сближения на основе общечеловеческих ценностей.

Ключевые слова: интеграция, конституция, государственность, правовые акты, европейские ценности, либерализм, сравнительный анализ, геополитика, трансформация, европейское сообщество, самоуправление.

На рубежі ХХ й ХХІ століть розпочалися широкомасштабні і разом з тим унікальні соціально-політичні зміни, що пов'язані з трансформацією всього європейського і геополітичного простору. Їх генеруючим центром є нова Європа – осередок передової цивілізації, безпрецедентне міжнародне утворення, що виникло на підставі тривалих інтеграційних процесів і зараз демонструє всьому світові переваги у розвитку соціально-політичної та економічної сфери, забезпечення прав людини, створення для неї гідних умов життя.

* доктор юридичних наук, доктор історичних наук, професор кафедри порівняльного і європейського права Інституту міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка, Заслужений юрист України.

Для України останнє десятиліття ХХ ст. стало винятково важливою, доленосною сторінкою новітньої історії. Багатовікова боротьба українського народу за свободу і незалежність завершилась утворенням незалежної держави, відкрила шлях входження до Європи, створення цивілізованого, демократичного суспільства. За таких умов геополітика для нашої молоді держави набуває додаткової, ще більшої ваги, що визначається об'єктивними чинниками.

Україна обрала стратегічним напрямком розвитку інтеграцію в європейській економічній і політико-правовий простір. Вступ до Європейського Союзу (ЄС) визначений ключовим зовнішньополітичним пріоритетом і стратегічною метою України на найвищому державному рівні.

Актуальність дослідження міжнародно-правових аспектів європейської інтеграції України полягає в тому, що українська держава вирішує широке коло проблем, які постали перед нею у зв'язку з необхідністю сучасного геополітичного вибору. Від того, як вона зорієнтується в навколишньому оточенні, якими будуть її міждержавні стосунки, особливо з країнами-сусідами, які пріоритети вона визначить, і залежатиме геополітичне майбутнє країни.

Утворення суверенної Української держави, як невід'ємної частини Європи – з міжнародно-правової і геополітичної точки зору та наслідками прийняття Україною у 998 році християнства – засвідчують про її належність до складової частини західної цивілізації. Адже сам факт хрещення Київської Русі знаменував цивілізаційний вибір, що визначив подальший історичний шлях країни і народу. Візантія стала для Давньоруської держави – Київської Русі, культурним орієнтиром, а сусідні країни – Польща, Угорщина, Литва – природними суперниками і партнерами. Особливості геополітичного становища України визначили її складну долю, поєднану з постійною визвольною боротьбою українського народу та наполегливими спробами самоідентифікуватися в мінливому європейському середовищі. ХХ сторіччя стало доленосним – Україна здобула незалежність і стала активно стверджуватися у світі. Суверенна Україна продемонструвала світові палке бажання стати частиною європейської спільноти не тільки географічно, але й політично та економічно. Сучасний європейський вектор зовнішньої політики України відповідає її національним інтересам.

Стратегічним вектором зовнішньої політики України є її європейська орієнтація, що стала не просто одним з напрямків зовнішньополітичної діяльності, а важливим засобом та орієнтиром внутрішньої трансформації суспільства, обов'язковою умовою європеїзації. Не випадково ще у лютому 2000 року в Посланні Верховній Раді України слушно підкреслювалося, що базовою основою подальшого розвитку України є європейський вибір, відданість загальнолюдським цінностям, ідеалам свободи та гарантованій демократії [1, 466].

Для України європейський вибір справді доленосний ще й тому, що опирається на глибоке історичне коріння і традиції українського народу. Спорідненість з Європою повністю проявилася ще в епоху Середньовіччя на прикладах тісних зв'язків і Київської Русі, і Галицько-Волинської держави із західноєвропейськими країнами. Показовим можна вважати і литовсько-польський період, коди українські землі, незважаючи на всі складності пригніченого становища, ще більше поглибили євроінтеграційну тенденцію.

Окремо слід наголосити про значний вплив давньоруських та українських пам'яток права на державотворчі процеси в Європі. Зокрема «Руська Правда» стала основою правової системи Великого Князівства Литовського, що згодом перетворилося на Литовсько-Руську державу. Гуманістичні цінності «Руської Правди» в повній мірі відобразились в

Литовських статутах: Першому («Старому») 1525 р., Другому («Волинському») 1566 р., Третньому («Новому») 1588 р. [2, 132-136]. Виданням цих універсальних кодифікованих правових пам'яток завершився процес уніфікації різних джерел права та правових систем, які діяли на українських землях.

Основи конституційного розвитку на європейських теренах були закладені в унікальній пам'ятці українського права «Пакти і конституції прав і вольностей Війська Запорозького» 5 квітня 1710 року, відомій як перша Конституція Пилипа Орлика [3]. А вже у тогочасних умовах абсолютизації влади у феодалній Європі Конституція стала своєрідним акумулятором державно-правової думки і практики народів світу. Український внесок у європейський конституційний розвиток полягав у необхідності: визнання природних прав і свобод людини; договірного походження держави; обмеження абсолютної влади монарха; права громадян на участь у політичному житті, на зайняття виборних посад, на захист особистих і майнових прав у суді, на приватну власність, на станові привілеї; права народів на повалення тиранії; поділ державної влади на три гілки з метою недопущення її узурпації, створення системи стримувань та противаг.

І в епоху революційних змагань Україна прагнула в Європу. Але тоді європейська орієнтація здебільшого мала військово-політичний характер. Прагнучи нейтралізувати домагання Російської імперії, українська політична еліта шукала допомоги серед європейських сусідів – Німеччини, Австро-Угорщини, Франції, Великобританії, Польщі. Україна тоді поступово втрачала не тільки зв'язки з Заходом, але й власну державність, яка відновлювалась у формі ЗУНР, УНР, що згодом об'єдналися в одну державу.

Значну увагу науковому обґрунтуванню західної зовнішньополітичної орієнтації приділяли українські вчені – Михайло Драгоманов, Михайло Грушевський, В'ячеслав Липинський та ін., наголошуючи на важливості та природності її для українського життя. Акцентуючи увагу на необхідності для України західноєвропейської орієнтації, застерігали проти однобічної абсолютизації будь-якого вектора зовнішньої політики.

Повернення України в русло загальноцивілізаційного розвитку бачиться виключно на шляху ринку, демократії, широких особистих прав і свобод громадян. Іншого шляху просто немає. Прийшов час рішуче і назавжди відмовитися від утопічних міфів про світле соціалістичне майбутнє. В цій ситуації неминуче підвищується інтерес до ідеології та цінностей лібералізму, рівно як до діяльності ліберально-демократичних партій, що існували в Україні. Це очевидно і цілком закономірно, адже тільки об'єктивний аналіз минулого дає можливість певною мірою передбачити майбутнє.

Відомо, що історично для українського народу було характерним прагнення до індивідуальної свободи і рівноправності в громадському житті. Тому є достатньо причин припускати, що українські національні традиції виступали в якості однієї з умов виникнення ліберальних ідей в Україні, бо вони відобразилися на менталітеті її народу. З другого боку, ліберальні погляди формувалися і еволюціонували паралельно зі свідомим лібералізмом та демократизмом, що розвивалися, на думку Михайла Драгоманова, не стільки на історико-національному, скільки на загальноєвропейському ґрунті. В Україні ці ідеї перепліталися, змішувалися з місцевою традицією політичних вольностей і державної автономії. Можна виділити деякі основні ліберальні принципи, на яких здебільшого ґрунтується українська ліберальна традиція, що тісно переплітається з сучасними європейськими цінностями.

Пріоритет прав особи. Цей класичний принцип розвиває Михайло Драгоманов у своєму конституційному проекті під назвою «Вільна спілка». На перше місце ставиться ідея формування держави на засадах політичної свободи, витлумачуючи останню як сис-

тему прав людини і громадянина, недоторканність особи, життя, приватного листування, національності (мови); як свободу совісті, друку, об'єднань, носіння зброї, вибору житла і занять, а також право позову на посадову особу чи відомство та спротиву незаконним діям чиновників. Рівність усіх у громадянських правах та обов'язках не може бути скасована жодним законодавчим актом. Концептуальна домінанта такого співвідношення громадянин – суспільство – держава, постійно присутня у всіх політологічних працях Драгоманова. Не випадково для обґрунтування цього принципу він активно залучає досвід демократичних країн (зокрема, праця «Швейцарська спілка»).

Пріоритет права. Цей принцип особливо обстоює Богдан Кістяківський, зокрема, у статті «На захист права», розміщеній у збірнику «Вехи». Він вважає, що рівність громадян у правах та пріоритет прав особи є передумовою міцного правопорядку. «Правова особистість», на його думку, є ідеальною формулою особистості: з одного боку – це особа, дисциплінована правом та стійким правопорядком, з другого – особа, наділена всіма правами, якими вона вільно користується. «Головний і найсуттєвіший зміст права складає свобода, – пише Кістяківський, – щоправда, це свобода зовнішня, відносна, обумовлена суспільним середовищем. Але внутрішня, більш безвідносна, духовна свобода можлива лише за наявності свободи зовнішньої: остання є найкраща школа для першої.» [4]. Державна влада із влади сили має стати владою закону – у цьому сенсі важливого значення набуває судова влада, надто громадський суд. Ці ідеї Б. Кістяківський висловлює в майже викінченій концепції правової держави. У праці «Соціальні науки і право» він пише, що правовий устрій – це складний апарат, у якому частина сил діє механічно. Проте для приведення в дію цього апарату та для його правильної роботи необхідна безперервна духовна активність усіх членів суспільства. Кожен має постійно працювати для реалізації права. Надзвичайно актуальна і важлива проблема перехідного суспільства, де нібито можливо йти на обмеження прав та свобод громадян, вирішується українським правником однозначно: аргументовано доводиться небезпечність таких дій.

Самоврядування. Самоврядування – основа демократичного суспільства. Саме тому інститут самоврядування – це не лише форма децентралізації держави, а й механізм суспільно-політичного ладу. Цих засад притримується М. Драгоманов, у концепції якого ключове місце посідає громадянин та громада. Організація влади будується за принципом «знизу до гори», де всі інститути самоврядні та діють за схемою: громадянин – громада – волость – повіт – область – держава (лише державні органи не є самоврядними), тобто у схемі організації місцевого самоврядування закладена так звана громадянська модель, що згодом стає основою Європейської хартії місцевого самоврядування [5].

Національна ідея. Михайло Драгоманов у своїй праці «Чудацькі думки про українську національну справу» переконує, що сама по собі думка про націю не може привести людство до свободи та правди для всіх. Необхідно шукати чогось іншого – загальнолюдського, що було б вище над усіма національностями та гармонізувало їхні відносини. Проте ця ідея «космополітизму і людства» зовсім не суперечить ідеї національності, а лише творить її вищий порядок. Подібний підхід сповідували і Б. Кістяківський, В. Вернадський, А. Кримський, висуваючи свої концепції організації української науки. З огляду на це має сенс процитувати лист Вернадського до Кримського на його 70-річчя: «Моя наукова робота для мене, а власне і для Вас, ... стоїть на першому місці, але культура українського народу рідною мовою, наукова його творчість і думка цією мовою в критичний момент історії нас об'єднала» [6].

Особливе місце в ідеях український лібералів посідає питання моральності і співвідношення засобів боротьби та її мети. Зокрема, Драгоманов зробив значний внесок в по-

пуляризацію етичних засад політичної діяльності. Його знаменита фраза про те, що політика вимагає чистих рук, стала домінантою руху значної частини української інтелігенції.

Звертаючись до історії лібералізму, можна зробити висновок, що ця філософська теорія, як і політична практика, своєю головною метою ставить розвиток особистості, здійснення природніх прав людини на життя, свободу, власність, рівність можливостей. Саме в ліберальному русі народилися ідеї конституціоналізму, самоврядування, просвітництва і розроблялися теоретичні основи для створення інститутів правової держави і громадянського суспільства. Ґрунтовною ознакою ліберальної філософії є міра, що утримує вільний дух людини в суспільних рамках і культурних формах, що розкривають самоцінність і значимість політичної та правової сфер громадського життя, різноманітних політичних і громадянських прав. Лібералізм, безумовно, виходить з людського виміру політики.

Поступово відходить у минуле прищеплена сімдесятилітнім комуністичним пануванням психологія державного патерналізму та зрівнялівки, і на перший план виступають одвічно притаманні світоглядіві української людини традиційні загальнолюдські та європейські цінності, які у сучасних умовах виступають основними універсальними інтеграційними факторами, що сприяють процесам входження України у світові співтовариства, зокрема до європейської спільноти.

Європеїзація України – досить складне явище, взаємодія власних національних інтересів і інтересів Заходу, Європи. Якщо між Україною і Європою не буде суттєвих розбіжностей, можна стверджувати про вдалість процесу єднання. Для цього необхідно здійснити порівняльний аналіз європейських та українських інтересів.

Основними інтересами Західної Європи вважаються:

по-перше, збереження західної цивілізації і розширення співробітництва між її європейською, північноамериканською і тихоокеанською частинами; зміцнення її базових цінностей та інститутів: демократії, механізмів вільного ринку, ліберально-демократичної ідеології тощо;

по-друге, формування нової структуризації світу на принципах глобальної економіки; протидія створенню і зміцненню будь-якого геополітичного блоку або стратегічної сили, які могли б протистояти західній цивілізації та сприяти формуванню нової біполярності або антагоністичної багатополарності;

по-третє, обмеження впливу і експансії *месіанських* держав, упередження переростання регіональних конфліктів у глобальні війни;

по-четверте, збереження й посилення існуючої стратегічної переваги над колишніми і потенційними супротивниками та забезпечення можливості стратегічного домінування в будь-яких регіональних чи глобальних конфліктах; зміцнення римленду (по периферії Євразії від Ісландії до Японії і Філіппін);

по-п'яте, зміцнення НАТО та її поширення на Схід; стимуляція приєднання до Європейського Союзу та європейської культури країн Центральної Європи і країн, що утворилися після дезінтеграції СРСР, особливо тих, чиї культури близькі до західної;

по-шосте, розбудова й поширення впливу міжнародних інститутів, що відповідають західним цінностям, забезпечення інтеграції незахідних країн у ці інститути; економічна і соціокультурна експансія в інші країни, підтримка соціальних інститутів і груп, що орієнтуються на західні цінності, інтереси і стиль життя; боротьба з міжнародним тероризмом.

Зовнішньополітичні інтереси України зводяться:

по-перше, до зміцнення України як суверенної незалежної держави, зростання ролі фундаментальних демократичних цінностей та зміцнення інститутів, що забезпечують добробут, безпеку і соціокультурний прогрес; повернення України в європейський цивілізаційний простір, всебічна інтеграція до європейських і євроатлантичних політичних і соціальних структур, а також структур безпеки;

по-друге, до посилення економічного та політичного потенціалу і дієспроможності України в широкому розумінні за рахунок прискорення внутрішнього розвитку, участі в європейських структурах безпеки, укладання двосторонніх і багатосторонніх договорів, отримання відповідних гарантій безпеки тощо; пріоритетна орієнтація на інтеграцію до Європейської співдружності. Поглиблення спеціального партнерства з НАТО, курс на приєднання (як перший крок) до політичних структур організації, яка є наріжним каменем усієї структури європейської безпеки;

по-третє, до зміцнення стратегічного партнерства зі США та зв'язків з країнами Західної Європи відповідно до національних інтересів і пріоритетів України; підтримка і розвиток рівноправних, взаємовигідних економічних, політичних і соціокультурних відносин з Російською Федерацією; зміцнення та консолідація особливих відносин із стратегічно важливими сусідами, насамперед з Польщею, країнами Балтії, Туреччиною, Грузією, Азербайджаном та країнами Вишеградської групи; сприяння формуванню *поясу стабільності* та регіональних структур безпеки від Балтійського і Чорного морів до Закавказзя і Центральної Азії;

по-четверте, до активної участі у створенні європейських і євразійських транспортних коридорів по Балто-Чорноморсько-Близькосхідній осі і по осі Західна Європа – Україна – Закавказзя – Центральна Азія – Китайська народна республіка, використання таких коридорів для створення надійної багатоальтернативної системи постачання енергоносіїв і стратегічно важливої сировини; курс на альтернативне лідерство на територіях колишнього СРСР і, насамперед, у Чорноморсько-Каспійському регіоні; активна кооперація з тими країнами, які вбачають в Україні надійного рівноправного партнера, вільного від великодержавних і гегемоністських амбіцій;

по-п'яте, до протидії неконтрольованому іноземному економічному проникненню; всебічного захисту економічного суверенітету, недопущення встановлення будь-яких форм економічної і політичної залежності; до блокування поточних спроб односторонньої іноземної соціально-культурної та інформаційної експансії й домінування; цілеспрямованого формування в масовій свідомості універсальних європейських і євроатлантичних цінностей і соціокультурних орієнтацій; боротьби з міжнародним тероризмом.

Отже, суттєвих розбіжностей між інтересами Західної Європи та України немає, хоча, безумовно, окремі проблеми були, є і залишатимуться в майбутньому. Потрібно постійно відшукувати спільні інтереси та використовувати їх в ім'я всіх учасників європейського інтеграційного процесу.

Важливим аспектом процесу інтеграції України в Європу є розширення співробітництва з європейським міждержавним утворенням – *Європейським Союзом*. Закладено правові основи дальшого співробітництва між Україною та Євросоюзом, сформульовано основні положення стратегії інтеграції України до Європейського союзу.

Виступаючи цього року на саміті Країн Центральної Європи у Братиславі, президент України Віктор Янукович зазначив, що Європейський Союз – це цивілізаційно-історичний вибір України. Він зазначив, що курс на об'єднання Європи підтримують всі верстви українського суспільства і переважна більшість основних політичних сил країни. «Об'єд-

нана Європа є чітко задекларованим цивілізаційним вибором України. Такий вибір виходить не тільки з геополітичних реалій та економічної доцільності, а, перш за все, з природною європейською ідентичністю нашого народу, його історичною, культурною та ціннісною єдністю з іншими європейцями», – сказав В. Янукович [7].

Список використаних джерел

1. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т./ Редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. – К. : Знання України, 2004. – Т.1. – 760 с.
2. Музиченко П. П. Історія держави і права України: Навч. посіб. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2000. – 662 с.
3. Перша Конституція України гетьмана Пилипа Орлика. 1710 рік / Пер. з латин. та приміт. М. С. Трофимука. – К. : Веселка, 1994. – 77 с.
4. Кистяковский Б. «Вехи». В защиту права, 1909.
5. Драгоманов М. Вибране. – К., 1991.
6. «Українська державність у ХХ столітті» (Історико-політологічний аналіз). – К., 1996.
7. Україна зробила цивілізаційний вибір на користь ЄС. Виступ В. Ф. Януковича // [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://www.liga.net>.

УДК 341.171.

Березовська І.А.*

ЗОНА ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ ЯК СКЛАДОВА УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

На основі аналізу оприлюдненого тексту проекту Угоди про асоціацію автором досліджуються правові засади майбутньої зони вільної торгівлі України з Євросоюзом. Зокрема, аналізуються вимоги ГАТТ/СОТ до функціонування зон вільної торгівлі та положення установчих документів Євросоюзу щодо регулювання спільної торговельної політики. Особливу увагу приділяється положенням Угоди про асоціацію, що передбачають необхідність гармонізації українського законодавства з правом ЄС.

Ключові слова: угода про асоціацію, зона вільної торгівлі, право ГАТТ/СОТ, Євросоюз, право Європейського Союзу, міжнародні угоди ЄС.

On the basis on the analysis of the previously published draft Association Agreement the author investigates the principles of the future free trade zone between Ukraine and EU. In particular, it was analyzed WTO's demands regarding free trading zones and the provisions of the EU statutory documents which regulate common trade policy. Special attention is stressed upon the parts of association agreements devoted to the necessity of Ukrainian legislation harmonization.

Keywords: association agreement, free trade zone, the right of the GATT / WTO, the European Union, European Union law, international agreements the EU.

На основе анализа опубликованного проекта Соглашения об ассоциации автором исследуются правовые основы будущей зоны свободной торговли Украины с Евросоюзом. В частности, анализируются требования ГАТТ/ВТО к функционированию зон свободной торговли, а также положения учредительных документов Евросоюза, регулирующие общую торговую политику. Особое внимание уделяется положениям Соглашения об ассоциации, предусматривающим необходимость гармонизации украинского законодательства с правом ЕС.

Ключевые слова: соглашение об ассоциации, зона свободной торговли, право ГАТТ/ВТО, Евросоюз, право Европейского Союза, международные соглашения ЕС.

Постановка проблеми. Початок переговорного процесу щодо укладання Угоди про асоціацію (УА) України з Євросоюзом (ЄС), привернув інтерес українських науковців до вивчення особливостей інтеграційних процесів в ЄС. Внаслідок цього останніми роками збільшилась кількість наукових досліджень окремих аспектів функціонування правової системи ЄС та особливостей регулювання зовнішніх зносин цього Об'єднання. Серед них варто відзначити роботи таких вчених як М. Буроменський, В. Василенко, О.Вишняков,

* кандидат юридичних наук, науковий співробітник Науково-дослідної частини Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

О. Гріненко, В. Денисов, О. Київець, З. Макаруха, М.Микиєвич, В.Муравйов, Н.Пархоменко, Р. Петров, К. Смирнова, О.Шпакович та інших.

Парафування тексту майбутньої Угоди про асоціацію, економічною серцевиною якої є запровадження режиму вільної торгівлі, зумовлює особливу актуальність дослідження правових засад функціонування майбутньої зони вільної торгівлі (ЗВТ) між ЄС та Україною. Нещодавнє оприлюднення тексту проекту УА [1] надало вітчизняним правникам можливість безпосереднього дослідження особливостей майбутньої ЗВТ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто відзначити, що до цього моменту вивченню правових аспектів функціонування зони вільної торгівлі України з ЄС приділяли окрему увагу лише деякі з вітчизняних науковців, зокрема О.Вишняков, О. Головка-Гавришева, В.Муравйов, та деяких інші. Однак через закритість тексту Угоди їх дослідження обмежувались переважно вивченням основ створення зон вільної торгівлі в міжнародному праві та аналізом практики використання ЄС зон вільної торгівлі.

Формулювання цілей статті. Метою цієї статті є аналіз основних правових засад зони вільної торгівлі як складової Угоди про асоціацію України з ЄС на базі опублікованого проекту цієї угоди.

У вступній частині до Угоди про асоціацію відображено прагнення України та ЄС досягти економічної інтеграції, *inter alia*, за допомогою створення поглибленої і всеохоплюючої ЗВТ як невід'ємної частини УА відповідно до прав і зобов'язань, що випливають із членства Сторін в СОТ, в тому числі за допомогою широкої регуляторної адаптації.

Історично становлення такої форми економічної інтеграції як зона вільної торгівлі безпосередньо пов'язане з прийняттям в 1947 році Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ). Створена внаслідок Уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів 1994 року Світова організація торгівлі (СОТ) удосконалила запроваджені ГАТТ механізми регулювання ЗВТ. На сьогодні система ГАТТ/СОТ займає центральне місце в міжнародно-правовому регулюванні міжнародних торгових відносин, а встановлювані СОТ норми являються, по суті, нормами *lex generalis* стосовно всіх інших міжнародно-правових норм, що регулюють торгові стосунки між державами (двосторонніх і багатосторонніх). За своєю економічною суттю зони вільної торгівлі, як і митні союзи є виключенням з загального режиму найбільшого сприяння, що був покладений в основу ГАТТ [2].

Правове визначення зон вільної торгівлі та вимоги щодо їх функціонування закріплені в статті п. 8b статті XXIV ГАТТ. Відповідно до її положень під зоною вільної торгівлі слід розуміти «групу з двох чи більше митних територій, на яких мита та інші обмежувальні правила регулювання торгівлі (за винятком, в разі необхідності, дозволених згідно зі Статтями XI, XII, XIII, XIV, XV та XX¹) скасовуються відносно основної частини торгівлі між складовими територіями стосовно товарів, які походять із таких територій».

Аналіз інших положень статті XXIV, в яких містяться вимоги до функціонування ЗВТ, дозволяє охарактеризувати зону вільної торгівлі як торговельний режим, учасники якого:

- повинні знизити внутрішні тарифи до нуля та відмінити «інші обмежувальні правила регулювання торгівлі» за винятком тих, які дозволяються іншими статтями ГАТТ(п. 8a, 8i ст. XXIV);
- повинні скасувати мита та інші обмежувальні правила «стосовно основної частини торгівлі» (п. 8a);

¹ В зазначених статтях йдеться відповідно про: допустимі виключення з загального принципу скасування кількісних обмежень (ст. XI,) обмеження для збереження рівноваги платіжного балансу (ст. XII), недискримінаційне застосування кількісних обмежень (ст. XIII), винятки із правила про недискримінацію (ст. XIV), домовленості з валютних питань (ст. XV) та загальні винятки (ст. XX).

- не повинні «в цілому» підвищувати рівень захисту проти третіх країн (п. 5а);
- повинні мати графік та план утворення ЗВТ протягом «розумного періоду часу» (п. 5с).

В результаті Уругвайського раунду 1994 року учасники ГАТТ серед іншого прийняли Домовленість про тлумачення статті XXIV [3, с. 27 – 30].

Подібно до вільної торгівлі товарами, що базуються на ст. XXIV ГАТТ, положення ст. V Генеральної угоди по торгівлі послугами (ГАТС), прийнятої внаслідок Уругвайського раунду, регулюють вільну торгівлю послугами.

Слід підкреслити, що посилання на відповідні норми ГАТТ/СОТ при регулюванні торговельних відносин містяться в положеннях усіх торговельних угод Європейського Союзу.

Приєднання України до СОТ дозволило у лютому 2008 року розпочати переговори про створення ЗВТ з ЄС. На сьогодні можна констатувати, що положення про створення зони вільної торгівлі стали найбільш складною частиною переговорного процесу з укладення Угоди про асоціацію України з ЄС. Це пояснюється наміром сторін створити поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі, яка передбачала б не лише базові «класичні» положення щодо торгівлі товарами та відміни мит, а й створила б умови для тісної торгово-економічної інтеграції, що виходить за межі існуючих правил СОТ.

В практиці своїх зовнішніх зносин Євросоюз традиційно використовує різні торговельні режими, які відрізняються фактичним ступенем залучення третіх країн до основних економічних свобод, що діють на внутрішньому ринку ЄС [4]. При цьому вживання терміну зона вільної торгівлі (анг. Free Trade Area – FTA) не є розповсюдженим в «європейському лексиконі» [5, с.12]. Серед різних назв міжнародних угод ЄС назва «угода про зону вільної торгівлі» зустрічається вкрай рідко. Це пояснюється тим, що в практиці ЄС торговельні положення зазвичай включаються до договорів, що охоплюють й інші галузі, зокрема, політичну співпрацю та співробітництво в різних сферах. Відтак угоди, що передбачають заснування ЗВТ, можуть мати різну назву та різний за масштабами предмет регулювання: від звичайного договору про торговельне співробітництво до широко масштабних договорів про асоціацію чи угод про створення спільного економічного простору між ЄС та третіми країнами.

Практика свідчить, що переважна більшість зон вільної торгівлі між Євросоюзом та третіми країнами, передбачені угодами про асоціацію. При цьому положення про зону вільної торгівлі є складовою частиною таких угод і не потребують укладання окремої угоди.

Слід особливо підкреслити, що угоди про асоціацію – це поняття права Європейського Союзу, українське законодавство не виокремлює такого типу міжнародних договорів. Тому зміст і правові аспекти цієї угоди визначаються перш за все практикою їх використання в зовнішніх зносинах ЄС [6]. При цьому, право Євросоюзу поряд з нормами ГАТТ/СОТ здійснює визначальний вплив на зміст та правові механізми ЗВТ за участі цього об'єднання.

Варто наголосити, що відповідно до установчих договорів в основу Євросоюзу покладено єдиний митний союз між державами-членами зі спільною торговельною і тарифною політикою, який функціонує з 1968 року. При цьому спільна торговельна політика (СТП) належить до виключної компетенції Євросоюзу (ст.3 Лісабонського Договору про функціонування Євросоюзу ДФЄС [7]). Це означає, що держави-члени передали свої повноваження щодо регулювання торговельних відносин інститутам Євросоюзу. Сфери, що охоплюються СТП, визначені в ст. 207 ДФЄС, та включають питання зміни тарифних ста-

вок; укладання тарифних і торговельних угод стосовно торгівлі товарами і послугами; торговельних аспектів інтелектуальної власності; прямих іноземних інвестицій; досягнення уніфікації заходів з лібералізації; експортної політики і заходів по захисту торгівлі, включаючи ті, що мають ухвалюватися у разі демпінгу й субсидій. Крім спільної торговельної політики ст. 3 ДФЄС до виключної компетенції інститутів Союзу віднесено такі сфери, як митний союз; встановлення правил конкуренції та деякі інші.

Такий порядок розподілу компетенції в Євросоюзі є визначальним для розуміння особливостей функціонування ЗВТ України з ЄС, оскільки зазначені питання належать до виключної компетенції інститутів Євросоюзу, а не національних органів держав-членів, а отже правові засади ЗВТ за участі ЄС визначаються положеннями права Євросоюзу. Крім того, наявність у інститутів ЄС виключної компетенції щодо торговельних питань робить можливим часткове ведення в дію відповідних положення УА ще до моменту закінчення тривалого процесу її ратифікації всіма державами-членами ЄС шляхом використання тимчасової угоди, укладеної за процедурою, визначеною в ст. 207 ДФЄС.

В статті 1 проекту Угоди про асоціацію запровадження умов для посилення економічних і торговельних відносин, які вестимуть до поступової інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС, в тому числі завдяки створенню ЗВТ, визначається як одна з цілей асоціації України з ЄС.

Основні положення щодо створення поглибленої та всеохоплюючої ЗВТ визначені у 15 главах розділу 4 УА «Торгівля та питання, пов'язані із торгівлею», а також 25 додатках та 2 протоколах до УА. Зазначений розділ охоплює такі питання: торгівля товарами; засоби захисту торгівлі; технічні бар'єри в торгівлі, санітарні та фітосанітарні заходи, митні питання та сприяння торгівлі; заснування підприємницької діяльності, торгівля послугами, електронна комерція; поточні платежі та рух капіталів; державні закупівлі; захист прав інтелектуальної власності; конкуренція; торговельні відносини в енергетичній сфері; прозорість; торгівля і сталий розвиток; врегулювання суперечок; механізм посередництва.

Правові засади режиму вільної торгівлі визначені в статті 25 УА, згідно з якою сторони зобов'язались поступово створювати зону вільної торгівлі протягом перехідного періоду у максимум 10 років, починаючи з дати набрання чинності УА відповідно до положень Угоди та статті XXIV ГАТТ 1994 року².

Як всі класичні угоди про ЗВТ відповідно до встановлених СОТ критеріїв щодо лібералізації «по суті для всієї торгівлі», УА передбачає скорочення мита. Для цілей Угоди поняття «мито» включає будь-яке мито або інший платіж, пов'язаний з імпортом або експортом товару, зокрема будь-який додатковий податок або додатковий платіж, пов'язаний з імпортом або експортом товару (ст.27 УА). Положення УА щодо скасування митних платежів і зборів застосовуватимуться до товарів походженням з однієї сторони, що експортуються до іншої. Правила визначення країни походження товару закріплено в окремому протоколі. Графіки скасування Сторонами ввізного мита, встановлені в Додатку I-A до УА (ст.29).

При цьому в рамках ЗВТ України з ЄС планується поступова взаємна лібералізація торгівлі як промисловими, так і сільськогосподарськими товарами. Скасування чи суттєве зменшення ввізних мит передбачено для більш ніж 96% тарифних позицій.

В свою чергу щодо вивізного (експортного) мита Сторони зобов'язались утримуватись від запровадження або збереження в силі будь-якого мита, податків або інших заходів еквівалентної дії (ст.31).

² Скорочення ГАТТ – 1994 року, що використовується по тексту проекту УА означає Генеральну угоду по тарифам і торгівлі в редакції, прийнятій в 1994 році по результатам Уругвайського раунду переговорів. – прим. автора.

Щодо нетарифних заходів, то згідно з положеннями ст. 34 розділу 4 УА сторони покладають в основу взаємної торгівлі національний режим відповідно до ст. III ГАТТ – 1994. На практиці це означає, що товарам, імпортованим з ЄС на внутрішньому українському ринку має надаватися режим не менш сприятливий, ніж вітчизняним, і навпаки.

На норми ГАТТ Сторони посилаються і в положеннях УА щодо засобів захисту торгівлі. В основі заходів захисту інтересів національних виробників, дозволених Угодою, мають лежати відповідні угоди ГАТТ/COT: Угода про захисні заходи, Антидемпінгова угода, Угода про субсидії і компенсаційні заходи (ст. 40, 46).

Відповідними положеннями розділу 4 Угоди про асоціацію Сторони також визначають необхідність застосування між ними інших статей ГАТТ /COT, серед яких ст. VIII щодо зборів та формальностей, пов'язаних з імпортом та експортом – статті XX, XXI, щодо загальних винятків, пов'язаних з торгівлею товарами, ст. XI щодо виключень із загального скасування кількісних обмежень.

В свою чергу ряд інших положень розділу 4 УА виходять далеко за межі класичних ЗВТ, що регулюються правом ГАТТ/COT та передбачають не лише взаємне відкриття ринків для більшості товарів і послуг, а й зобов'язання України поступово наближувати власне законодавство до норм і стандартів ЄС у сфері торгівлі та суміжних галузях. Можна стверджувати, що в УА відтворено положення найпрогресивніших угод, що передбачають запровадження вільної торгівлі між ЄС та третіми країнами³. Зокрема, угода включає новаторські положення щодо питань правового регламентування таких сфер, як технічні бар'єри в торгівлі (гл. 3 УА), захист прав інтелектуальної власності (гл. 9), державні закупівлі (гл. 8), конкуренція (гл. 10), прозорість (гл. 12), де Європейський Союз налаштований поділитися з Україною часткою свого внутрішнього ринку за умови наближення українського законодавства до права ЄС. УА встановлюються конкретні строки для такого наближення, які коливаються у межах від 2 до 10 років після набуття Угодою чинності.

Яскравим прикладом масштабних зобов'язань України по гармонізації власного законодавства з відповідним законодавством ЄС служить ст. 56 глави 3 розділу 4 УА, що регулює технічні бар'єри в торгівлі. Її положеннями запроваджується «революційний підхід» до гармонізації українського законодавства з правом ЄС у цій сфері.

Зокрема, п.1 ст.56 передбачається, що Україна зобов'язується вжити необхідних заходів для поступового досягнення відповідності з технічними регламентами ЄС, Європейськими процедурами стандартизації, метрології, акредитації та оцінки відповідності та системою ринкового нагляду, а також впроваджувати принципи і практику, що закріплена у відповідних регламентах та директивах ЄС.

Для досягнення вказаної мети у п.2 ст.56 передбачається, що Україна відповідно до погодженого в Додатку III до УА графіку інкорпорує (англ. *incorporate*) відповідне *acquis* ЄС⁴ в законодавство України, здійснить адміністративні та інституційні реформи, необхідні для імплементації УА та Угоди про оцінку відповідності та прийнятність промислових товарів (АСАА), забезпечить функціонування необхідної для реалізації цього розділу ефективну і прозору адміністративну систему.

³ Деякі з таких положень містяться лише в Угоді про ЗВТ ЄС з Республікою Корея [8], що набрала чинності 01 липня 2011 року та з того часу позиціонується в ЄС як найбільш амбіційна та повна торговельних угода, з усіх угод ЄС – прим. автора.

⁴ Французьке слово «*acquis*» [вимовляється: акі] буквально перекладається як надбання, здобуток, доробок, спадщина. В праві ЄС під терміном *acquis* ЄС прийнято розуміти всю сукупність положень установчих договорів ЄС та прийнятих/укладених Союзом на їх основі законодавчих актів і міжнародних угод, а також практику застосування і тлумачення цього нормативного масиву, насамперед практику Суду ЄС.

Згаданий Додаток III до УА відображає основні здобутки технічного регулювання на рівні Євросоюзу та містить перелік відповідних актів горизонтального та секторального законодавства ЄС і графік для його імплементації Україною. Зазначений перелік свідчить, що згідно зі ст. 56 УА Україна зобов'язується інкорпорувати у власне законодавство як рамкові директиви щодо безпеки та продажу продукції (горизонтальне законодавство), так і секторальні директиви, вироблені на базі Нового та Глобального підходу ЄС до гармонізації технічних стандартів⁵. Як відомо, в юридичній доктрині під інкорпорацією розуміють такий спосіб імплементації, за яким міжнародно-правові норми відтворюються у нормативно-правових актах держави, що імплементує міжнародні норми без змін [9, с. 339]. Відповідний порядок інкорпорації європейського законодавства передбачається й в УА. Так згідно з пунктом 5 ст. 56 УА Україна повинна утримуватись від внесення поправок в горизонтальне і секторальне законодавство, визначене у Додатку III до УА, за винятком змін, необхідних для поступового приведення її законодавства у відповідність до *acquis* ЄС, та підтримки такого приведення.

Важливо підкреслити, що з моменту набрання чинності УА Україна щорічно звітуватиме ЄС про заходи з гармонізації, вжиті відповідно до ст. 56 УА. В разі невиконання заходів згідно з графіком, включеним до Додатку III до УА, Україна має представити новий графік для завершення таких заходів (п.4 ст.56). Серед іншого Україна зобов'язується повідомляти ЄС про будь-які зміни в її відповідному національному законодавстві (п.6 ст.56).

Особливе значення має пункт 8 ст. 56 УА, що містить зобов'язання України поступово транспонувати (анг. transpose) в національні стандарти корпус Європейських стандартів (EN), включаючи гармонізовані європейські стандарти, добровільне застосування яких вважатиметься таким, що відповідає законодавству, визначеному у Додатку III до УА. Одночасно з такою транспозицією Україна має скасувати національні стандарти, що суперечать європейським стандартам, включаючи міждержавні стандарти (ГОСТи), схвалені до 1992 року. Крім цього, Україна повинна поступово виконати інші необхідні заходи щодо виконання умов набуття членства, згідно з вимогами, що висуваються до повноправних членів Європейських організацій зі стандартизації.

Слід підкреслити, що такий спосіб гармонізації українського законодавства з законодавством ЄС як транспозиція вперше запроваджуватиметься Угодою про асоціацію. В практиці ЄС транспозиція застосовується, коли необхідно терміново прискорити процес гармонізації шляхом безпосереднього включення положень права Євросоюзу без внесення до них істотних змін, а також без проходження парламентських процедур у внутрішнє законодавство третьої країни і відміни існуючих нормативно-правових актів. У цьому випадку більшу компетенцію отримують виконавчі органи влади щодо ухвалення нормативно-правових актів, як це було зроблено у Угорщині, Балтійських країнах, Болгарії, частково у Польщі до їх вступу у Євросоюз [10]. По суті, реалізації цих положень УА призведе до заміщення національних стандартів у визначених сферах гармонізованими європейськими стандартами.

Не менший інтерес в контексті гармонізації викликають й положення глави 8 УА, що регулює державні закупівлі. В ній передбачається безпрецедентна для країни – не члена ЄС можливість мати доступ до ринків державних закупівель Євросоюзу. Умовою такого доступу є поступове приведення Україною існуючого та майбутнього законодавства у сфері державних закупівель до *acquis* ЄС (ст. 153 УА) відповідно до періодів, що визна-

⁵ Детальніше про ці підходи див. Березовська І. А. Гармонізація законодавства України щодо технічних стандартів з правом Євросоюзу в контексті Угоди про асоціацію / І. А. Березовська // Право України. – К., – 2013. – №8. – С.184 – 200.

чені в низці додатків до УА. Слід звернути особливу увагу на викладену в ст. 153 вимогу про необхідність в процесі адаптації українського законодавства приділяти належну увагу відповідному прецедентному праву ЄС та імплементаційним заходам Єврокомісії, а також будь-яким змінам в *acquis*, що відбуватимуться на той час. Повноваження щодо оцінки реалізації кожного періоду та відповідного надання доступу до ринків держзакупівель покладаються на передбачений УА Комітет з питань торгівлі.

Загалом в рамках положень УА про ЗВТ та додатків до Угоди передбачено зобов'язання України щодо імплементації близько 150 регламентів та директив ЄС, а також інших актів *acquis* ЄС та міжнародних договорів і стандартів [11]. До цього слід додати загальні положення щодо ефективного застосування вже ратифікованих Україною міжнародних угод.

В разі успішної реалізації УА планується, що вона стане зразком для підписання ЄС подібних угод про вільну торгівлю з іншими країнами Східного партнерства.

Висновки. Таким чином, положення УА про зону вільної торгівлі виступають економічною основою майбутньої асоціації України з ЄС та мають на меті забезпечити поступову інтеграцію України до внутрішнього ринку ЄС. При цьому у відповідності до положень Розділу 4 УА Україна візьме на себе чіткі зобов'язання по гармонізації власного законодавства з законодавством ЄС. Процес гармонізації законодавства здійснюватиметься Україною в односторонньому порядку та, зокрема, включатиме такі напрямки:

- 1) імплементація в законодавство України частини *acquis communautaire* ЄС відповідно до переліку та графіків, що визначені в Додатках до УА;
- 2) транспозиція в національні стандарти європейських стандартів та скасування національних стандартів, що їм суперечать;
- 3) проведення необхідної інституційної та адміністративної реформи, а також залучення національних органів до участі у визначених європейських та міжнародних структурах, що регулюють торгівлю та суміжні з нею питання.

Враховуючи, що законодавство ЄС не є статичним і постійно розвивається УА передбачає концепцію динамічного зближення, за якою процес гармонізації матиме динамічний характер, а його темп пропорційно до здатності України забезпечувати гармонізацію повинен відповідати основним реформам в ЄС.

УА передбачає чіткий механізм контролю за виконанням Україною взятих зобов'язань. На відміну від добровільних зобов'язань України по гармонізації власного законодавства, передбачених раніше в Угоді про партнерство та співробітництво, відповідні положення УА мають обов'язковий характер, а їх виконання моніторитиметься з боку ЄС.

Такий механізм моніторингу включає здійснення постійного оцінювання з боку інститутів ЄС стану виконання і реалізації Україною заходів та зобов'язань, передбачених Угодою, зокрема щодо гармонізації законодавства. Це зумовить необхідність якісної зміни підходу України до здійснення гармонізації законодавства. В рамках ЗВТ позитивний результат такого моніторингу визначається обов'язковою передумовою для подальшого відкриття ринків ЄС для українських підприємств.

Беручи до уваги вищесказане, можна впевнено прогнозувати, що внаслідок укладання угоди про асоціацію українська правова система почне зазнавати значний вплив права Євросоюзу. Такий вплив здійснюватиметься шляхом поширення на український правопорядок значної частини вторинного законодавства ЄС, зокрема в сферах торгівлі та суміжних з нею питань.

Список використаних джерел

1. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом і його державами-членами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://comeuroint.rada.gov.ua/komevoint/control/uk/publish/article?art_id=56220&cat_id=45826.
2. Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ 1947) // Офіційний вісник України від 12.11.2010.– № 84. – С. 562, стаття 2989.
3. Результати Уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів: Тексти офіційних документів. – К. : Вимір.– Секретаріат Міжвідомчої комісії з питань вступу України до СОТ, 1998 – 520 с.
4. Муравйов В. І., Березовська І. А. Правові засади функціонування зон вільної торгівлі в практиці Євросоюзу // Український часопис міжнародного права – К., 2012. – № 3. – С. 61–69.
5. Edna Ramírez Robles: Political & quasi-adjudicative dispute settlement models in European Union free trade agreements. Staff Working Paper ERSD–2006–09//www.wto.org.
6. Березовська І. А. Правові основи асоціації України з Європейським Союзом // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник матеріалів круглого столу «Між партнерством та асоціацією. Польща та Україна перед обличчям нових умов процесу європейської інтеграції» (Київ, 25 листопада 2010 р.) – К., 2011. – Вип. 97, ч. II. – С. 120–124.
7. Versions consolidées du traité sur l'Union européenne et du traité sur le fonctionnement de l'Union //J O C115 du 9.05.2008
8. JO L127 du 14.05.2011.
9. Пархоменко Н. М. Гармонізація законодавства України з європейським та міжнародним правом: методи, етапи, види // Часопис Київського університету права № 1, – 2012. – с. 338 – 342.
10. Preston C. Poland and EU Membership : Current Issues and Future Prospects // Journal of European Integration. – 1998. – Vol. 21, № 2. – P. 147–168.
11. Угода про Асоціацію Україна – ЄС: дороговказ реформ. Аналітична доповідь за ред. О. Сушка. – К., 2012 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://euinfocentre.rada.gov.ua/euinfocentre/doccatalog/document?id=47489>.

УДК 341.171

Брацук І.З.*

РОЛЬ КОНСТИТУЦІЙНИХ СУДІВ В ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ПРАВА ЄС У НАЦІОНАЛЬНИХ ПРАВОПОРЯДКАХ: НА ПРИКЛАДІ НОВИХ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ЄС

У статті на підставі аналізу рішень конституційних судів нових держав-членів ЄС встановлюється їхня роль в імplementації права ЄС у національні правові системи. Також увага присвячується дослідженню особливостей та специфіки дії права ЄС в їхньому національному праві та подоланню колізій котрі виникають внаслідок такої взаємодії. Завдяки аналізу рішень конституційних судів виявляються випадки можливості контролю сумісності права Європейського Союзу з основоположними правами котрі закріплені в їхніх національних конституціях.

Ключові слова: рішення, правопорядок, право ЄС, норма, конституційний суд, імplementація.

Basing on the analysis of constitutional courts judgments, the article defines the role of constitutional courts of new EU member states in the implementation of EU law into the national legislature. The article also deals with the research into peculiarities and specifics of EU law functioning in national legislatures as well as avoidance of collisions taking place as a result of such interaction. Due to the analysis of constitutional courts judgments, possible cases of compatibility control between EU legislature and fundamental national laws are outlined.

Keywords: decision, legal order, EU law, norm, constitutional court, implementation.

В статье на основании анализа решений конституционных судов новых государств-участников ЕС устанавливается их роль в имплементации права ЕС в национальные правовые системы. Также внимание уделяется исследованию особенностей та специфики действия права ЕС в их национальном праве а также преодолению коллизий которые возникают в результате такого взаимодействия. В следствие исследованию судебной практики конституционных судов выявляются случаи возможности контроля совместимости права Европейского Союза с основополагающими правами которые закреплены в их национальных конституциях.

Ключевые слова: решение, правопорядок, право ЕС, норма, конституционный суд, имплементация.

Необхідно відзначити, що не всі держава-члени ЄС закріпили та внесли зміни у свої національні конституції з метою уникнення виникнення конституційно-правових колізій

* кандидат юридичних наук, доцент кафедри європейського права Львівського національного університету імені Івана Франка.

між правом ЄС та нормами їхніх конституцій. А в ряді держав-членів ЄС ще й досі закріплюється верховенство національного права всупереч доктрині верховенства права ЄС. При цьому повноваження контролювати відповідність права ЄС за допомогою конституційних принципів зберігається за конституційними судами держав-членів. Проте ще й досі точаться тривалі судові та наукові дискусії стосовно чітких меж верховенства права ЄС. У той час, як принцип верховенства права ЄС повною мірою визнається державами-членами, їхні національні конституційні суди створюють деякі застереження.

У вітчизняній та зарубіжній літературі висвітлювався ряд питань стосовно імплементації права ЄС у національні правові порядки держав-членів, зокрема в працях Грені де Бурки, Ю. Баттіса, Бруно де Вітте, І. Вінкелмана, Х. Дітера, П. Каптейна, П. Крейга, С. Кашкіна, В. Муравйова, Т. Хартлі, А. Штейнбаха. Однак, недостатню увагу у вітчизняній науці приділено аналізу рішень конституційних судів нових держав-членів ЄС в яких відображалася їхня позиція стосовно дії норм права ЄС в національному праві крізь призму принципу верховенства права ЄС.

Так, зокрема видається, що підхід Конституційного Суду Чехії в трактуванні верховенства права ЄС в контексті його співвідношення з національними конституційними нормами є дещо неординарним. Відзначимо, що, саме даний орган відіграв ключову роль в інтерпретації права ЄС та його імплементації у національний правові порядок Чехії. Конституційний Суд Чехії (далі – КСЧ), по суті, виступив головним внутрішньодержавним органом, котрий забезпечив ефективну дію права ЄС у власному правові порядку. Основоположну роль відіграла справа *Sugar Quota Regulation*, в якій перед КСЧ вперше постало питання співвідношення та дії норм права ЄС та національних (конституційних) норм. Дана справа стосувалася того, як відбувався процес розподілу квот на виробництво цукру. Розглянувши дану справу, КСЧ, по суті, повною мірою визнав верховенство та пряму дію права ЄС. Зокрема, підтвердивши, що внаслідок приєднання Чехії до Європейського Союзу відбулися кардинальні зміни в її правові порядку, КСЧ зазначив, що право ЄС впливає повністю на її правову систему, в тому числі, на конституційно-правові норми. Так, КСЧ відзначив, що «... Конституційний Суд не може повністю переглянути наслідки впливу права Співтовариства на створення, застосування та тлумачення національного права, тим більше, в сфері права, де дія і мета його забезпечення безпосередньо пов'язані з правом Співтовариства. Іншими словами, у цій сфері Конституційний Суд тлумачить конституційне право, беручи до уваги принципи, що випливають з права Спільноти» [1]. В даному випадку КСЧ взяв на себе обов'язок тлумачити національну конституційну норму в світлі права ЄС, тим самим визнаючи пріоритет норм права ЄС над правові порядком держав – членів ЄС (у даному випадку Чехії). По суті, КСЧ чітко вказав на прецедентне право Суду Європейського Союзу, яке у даному випадку чітко встановлює, що коли питання регулюється виключно правом ЄС, воно має пріоритет над національним правом, це стосується і національних конституційних норм.

Також важливо відзначити, що в контексті інтерпретації доктрини верховенства права КСЧ не робить акцент на національному суверенітеті та верховенстві Конституції Чеської Республіки стосовно права ЄС. Він чітко зазначає, що проблема передачі повноважень в ЄС відповідно до критеріїв «демократичної правової держави», залишається постійно відкритою для її вивчення, і у цьому контексті КСЧ посилається на відповідні рішення конституційних судів Німеччини, Італії та інших держав-членів, підкреслюючи те, що вони ніколи мовчазно не погоджувалися з доктриною абсолютної переваги права ЄС.

Водночас у вищезгаданому рішенні КСЧ зазначає, що «Конституційний Суд буде відмовлятися від своїх конституційних повноважень перегляду національних правових актів,

які доповнюють право Співтовариства, як це було зроблено кількома судами країн – членів ЄС» [1]. Отже в цілому він не відмовляється від своєї ролі, як гаранта Конституції країни, однак водночас повною мірою інтерпретує національні конституційні норми в світлі права ЄС. Так у даній справі КСЧ виявив, що уряд діяв із перевищенням повноважень, оскільки скористався повноваженнями, які були делеговані органам Союзу; відповідно до прямого застосування відповідного положення права ЄС, уряд Чехії більше не мав права приймати національні виконавчі акти. При цьому КСЧ зазначив, що діючий стандарт ЄС щодо захисту основних прав не буде підставою для припущення, що цей стандарт є нижчим за захист, погоджений у Чеській Республіці.

І нарешті у своєму наступному рішенні щодо конституційності Лісабонського договору КСЧ встановив, що немає жодних підстав для визнання його неконституційним, водночас наголосивши, що лише певні повноваження можуть бути передані за договором міжнародній організації. Передача повноважень не може зайти так далеко, щоб порушити основи функціонування Чеської Республіки, як суверенної, демократичної та правової держави. Разом з цим, Конституційний суд Чехії надав широкі повноваження законодавчому органу, аргументувавши це тим, що «такі обмеження повинні, в першу чергу, бути передані законодавчій владі для конкретизації, тому що це є апіорним політичним питанням, яке забезпечує законодавчий орган широкою свободою дій» [2]. Таким чином, навіть якщо конституційні суди одностайно дадуть згоду на обмеження передачі повноважень і вимагатимуть, щоб ключові обов'язки залишалися в руках національної держави, вони все одно утримуються від конкретизації видів повноважень, які підпадають під цю категорію.

В цілому, завдяки рішенням КСЧ відбулось становлення основних постулатів (засад) взаємодії права ЄС та національного конституційного права Чехії та по суті відбулось запобігання виникненню колізій, котрі могли б мати місце під час чи внаслідок процесу імплементації норм права ЄС у національний правопорядок Чехії.

Деякою мірою аналогічну позицію щодо трактування та розуміння верховенства права ЄС над національними конституційними нормами зайняв Верховний Суд Естонії (далі – ВСЕ). Насамперед відзначимо, що після приєднання Естонії до ЄС було прийнято конституційний закон, який доповнював Конституцію цієї країни (Act Supplementing the Constitution) та з правової точки зору закріплював членство Естонії в ЄС, а також визнання нею прямої дії та верховенства права ЄС. До Конституційної Палати Верховного Суду (*Constitutional Review Chamber of the Supreme Court*) надійшла низка конституційних скарг, котрі стосувались необхідності конституційної перевірки як самого вищезгаданого Акту, так і окремих його розбіжностей з правом ЄС. Так, наприклад, позивачі зазначали, що Конституцією Естонії дозволено лише внесення змін у її текст, а не доповнення її самостійним актом, отже, даний акт має бути визнаний неконституційним. Ще одним аргументом стало те, що ратифікація Угоди Про вступ Естонії в ЄС слід було визнати неконституційною, оскільки їй мало передувати внесення відповідних змін у статтю 1 Конституції (що, у свою чергу, вимагає проведення референдуму) та ін.. Усі ці позови ВСЕ відхилив на процедурній підставі, тим самим не прийнявши їх до розгляду.

Однак дещо пізніше ВСЕ зіштовхнувся з справою, яка стосувалась виборчих прав [3] громадян Союзу і відіграла ключове значення в інтерпретації взаємодії двох даних правопорядків. У даній справі голова суду (*Õiguskantsler*) поставив під сумнів норми національного права, які встановлювали певні обмеження на право брати участь у виборах місцевих органів влади зазначаючи, що ці положення суперечать статті 19 Договору про ЄС, та Директивам Ради 94/80/ЕС. І хоча ВСЕ визнав положення неконституційними,

проте, він свідомо відмовився застосувати право ЄС насамперед з процесуальної (процедурної) точки зору.

Окрім цього ВСЕ зазначив, що право ЄС не вимагає створення абстрактних процедур контролю норм, якщо внутрішні норми знаходяться у колізії з нормами права ЄС. Натомість право ЄС вимагає переваги в застосуванні. Верховний суд послався на випадок коли Суд ЄС підтвердив обов'язок не зловживати колізією щодо національних норм. В свою чергу відхиливши позов Комісії у зв'язку з тим, що положення національного законодавства застосовуються лише тоді, якщо відсутні відповідні положення права ЄС [4]. По суті, в даному випадку дотримався позиції, що національний акт, який суперечитиме праву ЄС, просто не буде враховуватись.

Однак дещо пізніше ВСЕ прийняв рішення, що кардинально змінило його попередню позицію та задекларувало повною мірою визнання ним принципів верховенства та прямої дії права ЄС внаслідок виникнення розбіжностей між національною конституційною нормою Естонії та правом ЄС. Так, розглядаючи справу конституційна палата ВСЕ зазначила, що тільки та частина конституції застосовується, яка відповідає праву Європейського Союзу, або яка регулює відносини, не врегульовані правом Європейського Союзу. Положення ж Конституції, які не відповідають праву Європейського Союзу, не можуть бути застосованими та мають бути скасовані [5]. Отже, аналізуючи дану справу, Суд, по суті, виніс рішення про необхідність розглядати текст Конституції разом із Конституційним Актом, зазначивши, що частини Конституції, несумісні з правом ЄС, не повинні застосовуватись у випадку виникнення колізій. Насправді, з цього положення виходить, що Суд гарантує безумовне верховенство права ЄС над конституційними нормами.

В даному випадку повною мірою поділяємо позицію проф. Местмекера, котрий зазначає, що ефективне функціонування правової системи ЄС (зокрема встановлення внутрішнього ринку без національних кордонів) ґрунтується на загальному та рівному застосуванні права ЄС в усіх державах-членах. Отже, намагання обмежити верховенство права ЄС через національні конституції є недоцільними. Будь-які спроби всупереч цьому є просто спробами створити «штучне верховенство національного конституціоналізму» [6, р.627]. Однак необхідно відмітити, що ще й досі мають місце дискусії щодо ролі Супровідного Акту у конституційному правопорядку Естонії, та щодо необхідності впровадження безпосередньо у текст Конституції Естонії положень, що стосуються права ЄС або навіть прийняття нової конституції Естонії.

Аналогічну точку зору щодо врегулювання конституційно-правових колізій між правом ЄС та своїм національним правом зайняв Конституційний Трибунал Польщі. В даному випадку основоположну роль щодо встановлення взаємодії між правом ЄС та положенням Конституції Польщі відіграло рішення Конституційного Трибуналу Польщі (далі – КТП) щодо Європейського Ордеру на арешт. Ця справа стосувалася питання можливості видання громадян Польщі іншим державам-членам ЄС. Незважаючи на те, що стаття 55 (1) Конституції Польщі, чітко зазначала, що «екстрадиція громадян Польщі повинна бути забороненою» [7], у національне законодавство Польщі (КПК) було внесено зміни відповідно до рамкового рішення ЄС, які дозволяли дану процедуру. Це було зроблено всупереч положенням Конституції Польщі норми, якої не зазнали жодних змін в даному контексті, що в свою чергу зумовлювало виникнення суперечностей у правовому регулюванні даної ситуації. В даній справі гостро постало питання необхідності зміни положень Конституції Польщі з огляду на те, що якщо вони не відбудуться, то імплементація права ЄС може порушити конституційні положення, що забороняють видачу громадян Польщі іншим країнам.

Розглянувши дану справу, КТП дійшов висновку, що тлумачення цього положення є недопустимим в світлі права ЄС, оскільки принципи верховенства та непрямості дії не застосовуються стосовно до третьої опори права ЄС (рішення по справі *Pupino* ще не було винесено Судом ЄС), і за будь-яких обставин судова практика Суду ЄС обмежить принцип непрямості дії, особливо стосовно обтяжливої кримінальної відповідальності, щодо цього питання суд зазначив, що польський законодавчий орган у статтях Конституції Польщі мав намір охопити усі ситуації видачі громадян Польщі іншій країні. Отже, абсолютне право, закріплене у Конституції, порушене положенням Кримінально-процесуального Кодексу, а саме статтею 607t, що встановлює положення трансформувати право ЄС, яке позбавляє громадян Польщі самої суті права, яке впливає з статті 55 Конституції [8]. Як наслідок, Трибунал проголосив положення Кримінального Процесуального Кодексу Польщі, які суперечили положенням Конституції Польщі, не конституційними. При цьому КТП зазначив, що це може бути виправлено внесенням змін до Конституції. Проте Суд не може тлумачити Конституцію у такий спосіб, щоб дозволити видачу громадян Польщі, так само як і не може вимагати, щоб положення були конституційними, оскільки вони мають здатність діяти лише в межах своєї компетенції, встановленої національною Конституцією.

Отже, визнаючи обов'язок імплементувати «вторинне» право ЄС, згідно з КТП постановив, що положення національного права, які імплементують акти ЄС не є «автоматично застосовними» щодо положень Конституції Польщі. Визнаючи свій обов'язок тлумачити внутрішнє законодавство відповідно до норм права ЄС, Суд постановив, що правильним є чинити так, як вирішили вищі суди Польщі до вступу даної країни в ЄС [9].

При цьому відзначимо, що КТП не призупинив процедуру екстрадиції громадян Польщі, натомість надав можливість парламенту Польщі протягом 18-місячного терміну внести зміни до Конституції Польщі з метою її приведення до вимог права ЄС у цьому питанні. Саме така позиція КТП свідчить про те, що він намагався трактувати та вирішувати дані справи в світлі сприятливого для права ЄС підходу [10], а також вимагав, щоб правки в національній конституції були зроблені у такий спосіб, щоб уникнути потенційної колізії у майбутньому. В даному випадку протягом цього періоду всі суди Польщі мали застосовувати неконституційні положення і не могли піднімати питання про їх невідповідність статті 55 Конституції, щоб дозволити Польщі продовжити виконувати її європейські зобов'язання. По суті в даному випадку Трибунал дотримався позиції, що польське законодавство у будь-якому випадку має «надати найбільший пріоритет» забезпеченню функціонування системи Європейського Ордеру на арешт в даній країні.

Необхідно відзначити, що КТП, виносячи свої рішення, завжди намагався трактувати їх в світлі права ЄС, на відміну від деяких конституційних судів інших держав-членів ЄС. В даному контексті повною мірою поділяємо думку Я. Комарека, котрий зазначає, що польський Трибунал діяв у набагато більш проєвропейський спосіб, аніж його німецький колега: по-перше, останній не був змушений вирішити конфлікт між Конституцією Німеччини та положенням права Європейського Союзу детально; і по-друге, у той час, як польський Трибунал використав усю свою владу, щоб уникнути негативних наслідків такого конфлікту, Суд Німеччини не поставився настільки уважно до наслідків свого рішення для європейського правопорядку [10]. В даному випадку мається на увазі рішення ФСН, в якому він зазначив, що національне право, яке імплементувало Європейський Ордер на арешт було неконституційним через те, що не використало межі, встановлено рамковим рішенням щодо Європейського Ордеру на арешт, у такий спосіб, щоб допустити можливий розгляд захисту основних прав.

Ще однією справою, що відіграла важливу роль в тлумаченні та розумінні підходу Польщі щодо імплементації норм права ЄС у її національний правопорядок, було рішення КТП у справі *Treaty Case and Judgment*, у якій окремі групи депутатів Парламенту Польщі намагалися привернути увагу до необхідності відповідності положень договору про вступ в ЄС принципам суверенітету польської нації та верховенства Конституції над усіма іншими правовими актами що існують у правовій системі Польщі, аргументуючи свою позицію тим, що Угода про вступ змусила Польщу імплементувати й інші установчі договори ЄС. Це у свою чергу зумовило необхідність впровадження у Польщі всього комплексу правових норм права ЄС, включаючи і загальні принципи що випливають з судової практики Суду ЄС [11]. В даному випадку під сумнів ставилася не тільки конституційність ратифікації Угоди про вступ Польщі в ЄС, а й визнання нею основоположних засад функціонування правової системи ЄС.

Розглядаючи дану справу, КТП виніс рішення, що вступ до ЄС не підірвав верховенство Конституції Польщі над її власним правопорядком, виникнення ж колізій між положеннями Конституції та положеннями права ЄС, зазначив суд, не призведе до нечинності таких конституційних норм чи до їх автоматичної зміни, оскільки у такому випадку їх виникнення законодавча влада Польщі змушена буде відреагувати та «можливо» внести необхідні зміни до національної Конституції. Згідно з думкою Суду, процес європейської інтеграції заснований на Конституції Польщі, оскільки вступ має пряму правову основу у цьому акті, і будь-яка трансформація компетенції має бути зроблена згідно з цими правилами, які є суворішими ніж ті, що стосуються «звичайних» міжнародних угод [12].

Аналізуючи дане рішення КТП приходимо висновку, що він дотримується позиції, що Конституція Польщі користується абсолютною першістю, що пов'язано з її обов'язковою силою та застосуванням, і жодна з міжнародних угод, укладена Польщею, навіть затверджена референдумом, не може підірвати правові основи Конституції. У свою чергу, право ЄС утворює нову модель права, що не може бути пояснена за допомогою традиційних цілей монізму та дуалізму. Відносна автономність двох даних правопорядків, національного права Польщі та права ЄС не значить, що вони не впливають один на одного. Отже ця автономія не виключає можливість виникнення колізій між конституційними нормами та нормами ЄС. У випадку їх виникнення така колізія не може бути вирішена визнанням верховенства норм права ЄС просто за допомогою національних конституційних норм. Це не повинно призвести до їх нечинності таких національних норм а їх заміни нормами права ЄС або ж до обмеження у застосуванні такої норми у тих частинах, де не є імplementоване право ЄС. В такому випадку можливі такі варіанти вирішення даної ситуації:

- а) прийняти рішення про зміну норм конституції;
- б) внести зміни до норм права ЄС

в) вирішити, що Польща повинна вийти з складу ЄС. При цьому Конституційний Трибунал наголосив, що статті 66 та 68 Угоди Польщі про вступ означали обов'язок Польщі зробити все можливе, щоб «забезпечити відповідність майбутнього права ЄС»; а це вилось «в обов'язок тлумачити існуюче законодавство таким чином, щоб забезпечити найкращий можливий рівень такої сумісності» [13, р. 566]. Отже рішення КТП продемонстрували підтримку принципу верховенства права ЄС шляхом можливості внесення змін як у національні закони так і у положення Конституції Польщі як засобу вирішення колізій, що мали місце в даній ситуації. Можна стверджувати, що Польща специфічно прийняла верховенство права ЄС по відношенню до її конституційних норм.

На основі аналізу та дослідження вищезгаданих рішень конституційних судів держав-членів ЄС приходимо до висновку, що конституційні суди надаватимуть перевагу

своїм конституційним положенням лише якщо такі положення будуть чіткими та дійсно специфічними і якщо вони відображатимуть істотні конституційні зобов'язання. Однак в будь-якому випадку для того, щоб зберегти узгодженість права ЄС та національного права держав-членів необхідно внести зміни до національних конституцій або забезпечити вихід таких держав-членів з складу ЄС коли вони відмовляються здійснити дану процедуру. В цілому національні конституційні суди держав-членів ЄС ідуть на компроміси та подекуди обходять конфлікти між правом ЄС та національними конституціями, оскільки вони скоріше є символічними, аніж реальними. По суті національні конституційні суди говорять про виняткове верховенство національних конституцій без відкритого заперечення верховенства права ЄС.

Список використаних джерел

1. Decision Pl. of 8 March 2006, ÚS 50/04 («Sugar Quota II»), no. 154/2006 Coll. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.usoud.cz/file/2274>.
2. Decision Pl. of 26 November 2008, PL. ÚS 19/08 : TREATY OF LISBON I, para. 109 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.concourt.cz/clanek/pl-19-08>.
3. Decision Supreme Court of Estonia No. 3-4-1-1-05 of 19 April 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nc.ee>.
4. Cases C-10/97 to C-22/97 «Ministero delle Finanze v. IN.CO.GE.'90 and other» // European Court Reports. – 1998. – P. 1-6307.
5. Decision Supreme Court of Estonia No 3-4-1-3-06 of 11 May 2006, para 12; 19-21 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nc.ee/?id=663>.
6. Mestmäcker E.-J. On the Legitimacy of European law / Mestmäcker Earnst-Joachim // *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales*. – 1994. – № 58. – P.615-636.
7. Конституція Республіки Польщі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/rosyjski/kon1.htm>.
8. Polish Constitutional Tribunal, Judgment of 27 April 2005, №. P1/05, on the Constitutionality of the European Arrest Warrant National Implementation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.trybunal.gov.pl>.
9. Biernat S. «European» rulings of Polish courts prior to accession to the European Union / S. Biernat, 1 (14) *The Polish Foreign Affairs Digest*. – 2005. – P. 127-149.
10. Komárek J. European Constitutionalism and the European Arrest Warrant: Contrapunctual Principles in Disharmony [Електронний ресурс] / J. Komárek // Jean Monnet Working Paper 10/05 NYU School of Law. – New York. – Режим доступу: <http://centers.law.nyu.edu/jeanmonnet/papers/05/051001.pdf>.
11. Kaleda S. L. Immediate Effect of Community Law in the New Member States: Is there a Place for a Consistent Doctrine? / S. L. Kaleda // *European Law Journal*. – 2004. – Vol 10. – № 1. – P. 102-122.
12. Polish Constitutional Tribunal, Judgment of 11th May 2005, № 18/04 Polands membership in the European Union (The Accession Treaty) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.trybunal.gov.pl>.
13. Kühn Z., The Application of European Law in the New Member States : Several (Early) Predictions / Z.Kühn // *German Law Journal*. 2005. – Vol. 6. – S. 563–582.

УДК 341.238:339.162:061.1

Влялькó І.В.*

ОСОБЛИВОСТІ ГАРМОНІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ІЗ ЗАКОНОДАВСТВОМ ЄВРОСОЮЗУ В СФЕРІ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Статтю присвячено дослідженню особливостей правового регулювання державних закупівель в майбутній Угоді про асоціацію між ЄС та Україною. Проаналізовано засади правового регулювання закупівель на основі проекту Угоди та етапи і особливості гармонізації законодавства у цій галузі.

Ключові слова: Євросоюз, Україна, ЄС, Угода про асоціацію, державні закупівлі, тендери, державні контракти, закупівля товарів, робіт та послуг за державні кошти.

The article is devoted to a scientific research of the future EU-Ukraine Association Agreement in the field of public procurement. The fundamental principles of legislation in the public procurement sphere, based on a draft of the Agreement, are examined. In addition, the stages and peculiarities of harmonization of legislation in the public procurement domain are analyzed.

Keywords: European Union, Ukraine, EU, Association Agreement, public procurement, tender, public contracts, public procurement of goods, works and services.

Статья посвящена исследованию особенностей правового регулирования государственных закупок в будущем Соглашении об ассоциации между ЕС и Украиной. Исследованы основы правового регулирования госзакупок на основе проекта Соглашения, этапы и особенности гармонизации законодательства в этой области.

Ключевые слова: Евросоюз, Украина, ЕС, Соглашение об ассоциации, государственные закупки, тендеры, государственные контракты, закупка товаров, работ и услуг за государственные средства.

Постановка проблеми. Дослідження особливостей правового регулювання державних закупівель є особливо актуальним зважаючи на намагання нашої держави у листопаді ц. р. підписати Угоду про асоціацію з Євросоюзом (далі – Угода) в якій, зокрема, передбачається гармонізація законодавства України щодо держзакупівель із профільним *acquis* ЄС.

За останні роки простежується значне зростання обсягів закупівель за державні кошти. Загальна сума коштів за укладеними договорами для державних закупівель товарів, робіт і послуг становила в Україні за минулий рік 325 млрд. грн. [3]. Однак, на думку дослідників, кількість ще не перейшла в якість, оскільки за даними Рахункової палати сфера державних закупівель була неконкурентною, закритою та непрозорою, а державні

* кандидат юридичних наук, асистент кафедри порівняльного і європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

кошти використовувалися неефективно і нераціонально. Органи державної влади, які здійснюють закупівлі товарів, робіт та послуг безпосередньо впливають на економічну діяльність країни. В Євросоюзі у галузях економіки, які надають послуги для задоволення потреб державної влади працюють більше 30 млн. робітників [1], а загальна вартість держзакупівель також зростає – їх обсяг становить 2 трлн. євро на рік [2]. До того ж, держзакупівлі визначені однією з пріоритетних галузей здійснення гармонізації вітчизняного законодавства із законодавством ЄС, зокрема відповідно до Розділу V Закону про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Євросоюзу.

Аналіз досліджень та публікацій. Питанню врегулювання сфери держзакупівель, як на рівні України, так і дослідженню міжнародного досвіду, приділяли час вітчизняні науковці, зокрема: І. Влялькó, Р. Джабраїлов [3], О. Турченко, О. Шатковський, [8], Н. Ткаченко [9], та інші. Також свій внесок у розвиток досліджень здійснили іноземні вчені, зокрема: С. Арроусміт, К. Кузнецов, С. Паппас [5].

Разом з тим, внаслідок динамічних відносин, що останнім часом складаються між Україною та Євросоюзом, регулярних змін законодавства у цій сфері, виникає значна кількість не досліджених питань, що потребують вивчення.

Мета статті полягає у здійсненні аналізу особливостей гармонізації законодавства щодо держзакупівель та засад регулювання у цій сфері правовідносин, спираючись на проект Угоди про асоціацію, та беручи до уваги обмеження щодо обсягу дослідження.

Виклад основного матеріалу. Нещодавно, у вересні 2013 р. Кабінет Міністрів схвалив проект вищевказаної Угоди, що стало важливим кроком у контексті підготовки до її підписання під час Вільнюського саміту «Східного партнерства» у листопаді 2013 р., та має суттєве значення для подальшої реалізації європейського вектору зовнішньої політики України і закладе надійну основу для подальшої модернізації нашої країни та пришвидшить економічну інтеграцію з Євросоюзом [4].

У відносинах між Україною та Євросоюзом набув поширення спосіб гармонізації – прийняття національних правових актів, положення яких мають відповідати нормам права ЄС. Правові засади для здійснення такої гармонізації визначені в українському законодавстві. Закон 2004 року про Загальнодержавну програму адаптації законодавства передбачає, що така адаптація полягає у приведенні законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність до *acquis communautaire*. На цьому етапі на думку відомого науковця д. ю. н. В. Муравйова [6] є небезпека того, що Загальнодержавна програма може залишитися документом про добрі євроінтеграційні наміри України.

Така Угода стане значним кроком у процесі поглиблення економічної інтеграції, оскільки відводить першорядну роль гармонізації законодавства України з правом ЄС. Зокрема, згідно з текстом Преамбули зближення законодавства пов'язується із процесом реформ в Україні, а загалом гармонізація охоплює практично всі сфери співпраці України з Євросоюзом. В. Муравйов зазначає, що гармонізація має провадитися задля проголошеної перспективи – поступового наближення законодавства України до *acquis* як етап на шляху створення ЗВТ з ЄС. Тож відносини сторін мають орієнтуватися насамперед на економічний *acquis*, зміст якого визначено в Додатках до Угоди і передусім стосується визначення пріоритетів в економічній сфері, створення належної інституційної інфраструктури, врахування характеру гармонізації та особливостей застосування способів здійснення цього процесу [6].

Угода містить профільну Главу 8 «Державні закупівлі» Розділу IV «Торгові та суміжні питання» [10], де визнається, що прозорий, недискримінаційний, конкурентний і відкритий процес проведення тендерів є необхідний для сталого економічного розвитку, а метою

є ефективне, взаємне і поступове відкриття ринків закупівель. Тут передбачається забезпечення взаємного доступу до ринків держзакупівель на основі принципу національного режиму на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях для державних контрактів та концесій у традиційних галузях економіки, а також на ринку комунальних послуг. Це передбачає послідовне наближення законодавства України до *acquis* ЄС, що супроводжуватиметься інституційною реформою та створенням ефективної системи державних закупівель на основі принципів, яких дотримуються в ЄС, а також понять та визначень, встановлених в Директивах № 2004/18/ЄС та 2004/17/ЄС.

Положення ст. 149 та Додатку XXI-Р передбачають застосування до державних контрактів понад встановлені граничні межі вартості:

- а) 133 тис. євро для контрактів на поставку товарів та надання послуг, що укладаються центральними державними органами, за винятком контрактів на надання послуг, які зазначені в абзаці третьому пункту «b» статті 7 Директиви № 2004/18/ЄС;
- б) 206 тис. євро для контрактів на поставку товарів та надання послуг, на які не поширюється дія вищевказаного пункту «а»;
- с) 5 млн. 150 тис. євро для контрактів на виконання робіт та договорів концесії;
- д) теж саме для контрактів на проведення робіт у сфері комунальних послуг;
- е) 412 тис. євро для контрактів на поставку товарів та надання послуг у сфері комунальних послуг.

Згідно тексту Угоди, держави забезпечать публікацію повідомлень про всі заплановані закупівлі; всі контракти необхідно укласти шляхом проведення прозорих та неупереджених процедур, які запобігатимуть проявам корупції; строки для подання тендерних пропозицій мають бути достатньо тривалими. Держави також забезпечують, щоб контракти уклалися у прозорий спосіб із тим учасником, який надав найбільш економічно вигідну пропозицію або пропозицію із найнижчою ціною, що відповідає критеріям визначення переможця та правилам процедури.

Положення ст. 150 передбачають зобов'язання для України визначити центральний орган виконавчої влади, який забезпечуватиме послідовну політику в усіх аспектах держзакупівель, і який сприятиме та координуватиме впровадження положень Глави 8 та керуватиме процесом адаптації законодавства.

Низка наступних статей Угоди [10] передбачає, що до початку адаптації законодавства Україна подає в Комітет з питань торгівлі (далі – Комітет) комплексну «дорожню карту» (далі – карта) щодо реалізації Глави 8, що містить часові графіки та ключові поетапні результати, що повинні включати всі реформи щодо наближення законодавства та розвитку інституційного потенціалу. Ця карта повинна співпадати з етапами та часовими рамками, викладеними у Додатку XXI-А, а також повинна охоплювати всі аспекти реформування та загальні правові засади імплементації, зокрема: адаптацію законодавства для регулювання державних контрактів, контрактів у сфері комунальних послуг, договорів концесії на виконання робіт та процедур нагляду за рішеннями замовників; посилення органів контролю за законністю рішень замовників. Після позитивного висновку від Комітету така карта розглядається в якості довідкового документу для реалізації положень Глави 8, а Євросоюз надаватиме допомогу Україні щодо її імплементації.

Відмітимо, що ст. 153 передбачає для України забезпечення поступового приведення існуючого та майбутнього законодавства у сфері державних закупівель у відповідність з *acquis* ЄС. Адаптація законодавства здійснюватиметься поетапно згідно із п'ятьма періодами, визначеними у Додатку XXI-А та в Додатках XXI-В – XXI-Е, XXI-Г, XXI-Н та XXI-І до цієї Угоди. Так, протягом трьох років з дати набрання чинності Угодою має бути

здійснена імплементація основних елементів із чітким переліком статей та додатків Директив № 2004/18/ЄС та № 89/665/ЄЕС, щодо поставки товарів для державних, регіональних та місцевих органів влади та організацій публічного права (Додатки XXI-B та XXI-C). Щодо імплементації основних елементів Директив № 2004/17/ЄС та № 92/13/ЄЕС про поставки товарів для всіх замовників комунального сектору – це має бути здійснено протягом 4 років з дати набрання чинності Угодою (Додатки XXI-D та XXI-E). Імплементація інших елементів Директиви № 2004/18/ЄС – має бути здійснена протягом 6 років для контрактів щодо надання послуг і виконання робіт та договорів концесії для всіх замовників (Додатки XXI-F, XXI-G та XXI-H). Імплементація інших елементів Директиви № 2004/17/ЄС – має бути здійснена протягом 8 років для контрактів щодо надання послуг і виконання робіт для всіх замовників у комунальній сфері (Додатки XXI-I та XXI-J). Додатки XXI-F та XXI-I визначають необов'язкові елементи, які не вимагають транспозиції в законодавство України, в той час як Додатки XXI-K – XXI-N до цієї Угоди містять елементи *acquis* ЄС, що залишаються поза сферою законодавчої адаптації.

До транспозиції вдаються в разі потреби термінового прискорення процесу гармонізації шляхом безпосереднього включення положень права ЄС (без унесення істотних змін чи попереднього проведення відповідних парламентських процедур) до внутрішнього законодавства, у цьому разі компетенцію щодо ухвалення нормативно-правових актів отримують переважно виконавчі органи влади [6]. Транспозицію передбачено у вищевказаній ст. 153, тобто у сфері державних закупівель застосовується такий спосіб гармонізації законодавства України.

Реалізація кожного періоду адаптації оцінюватиметься Комітетом і, після позитивної оцінки, поєднуватиметься із взаємним наданням доступу до ринку, згідно із Додатком XXI-A. Комітет приступає до розгляду наступного етапу адаптації лише після завершення та схвалення заходів з імплементації попереднього етапу. Комісія ЄС також надаватиме консультації та технічну допомогу з метою їх імплементації.

Згідно наступної статті Угоди держави погоджуються, що ефективно і взаємне відкриття відповідних ринків має здійснюватись поступово та одночасно. Протягом процесу адаптації законодавства рівень доступності ринку, що надається Сторонами на умовах взаємності, пов'язується із досягнутим прогресом. Якщо Україна згідно із Додатком XXI-A відкрила свій ринок закупівель, то Євросоюз надасть доступ до процедур укладення контрактів українським компаніям у відповідності із правилами державних закупівель держав ЄС на умовах не менш сприятливих, ніж ті, що застосовується до компаній держав ЄС.

Виконання останнього етапу адаптації законодавства, дозволить розглянути можливість взаємного надання доступу до ринків стосовно закупівель, вартість яких є нижчою за визначені межі. А також держави забезпечують належний рівень поінформованості замовників та суб'єктів господарювання про процедури держзакупівель, у тому числі шляхом оприлюднення відповідного законодавства та адміністративних рішень, також ефективного поширення інформації про тендери. Згідно ст. 156 Угоди держави розширять співробітництво шляхом обміну досвідом та інформацією, щодо їх найкращих методів та нормативно-правової бази. Євросоюз сприятиме імплементації Глави 8, у тому числі шляхом надання технічної допомоги, якщо це доцільно.

Слід звернути увагу на передбачену п. 2 ст. 153 необхідність зважати на рішення Суду ЄС та імплементаційні заходи Комісії ЄС, а також, якщо у цьому з'явиться потреба, будь-яким змінам у *acquis* ЄС, про які Комісія має без затримок повідомляти Україну.

А також, варто звернути увагу на ст. 322, де відповідно вказано, що процедури вирішення спорів застосовуються щодо тлумачення та виконання положень цієї Угоди стосовно нормативно-правової апроксимації, що містяться, зокрема у Главі 8 (державні закупівлі), або які іншим чином накладають на Сторони зобов'язання, вказане у положеннях закону ЄС. Так, якщо у зв'язку із спором виникає питання щодо тлумачення положень такого закону ЄС, то арбітражний трибунал не може вирішувати це питання, а звертається до Суду ЄС з проханням надати рішення. У таких випадках граничні строки призупиняються до надання Судом Євросоюзу свого рішення. Рішення Суду ЄС є обов'язковим.

Зазначимо, що невичерпний перелік перекладів джерел *acquis*, в тому числі профільних директив, регламентів та рішень Суду ЄС, зокрема щодо державних закупівель, хоча і не знаходиться у вільному доступі, міститься у відділі інформаційно-методологічного забезпечення Управління європейської інтеграції Департаменту міжнародного права та співробітництва Міністерства юстиції України [7].

На підставі вищевикладеного, можна зробити наступні **висновки**. Значна частина економічної діяльності України та держав Євросоюзу спрямовується на задоволення державних потреб шляхом постачання товарів, надання послуг чи виконання робіт за державні кошти. Узгоджений проект Угоди про асоціацію є дуже важливим етапом розвитку відносин для України та Євросоюзу, і може бути підписаний наприкінці 2013 року. Правові засади для здійснення гармонізації визначені в законодавстві України, зокрема у профільному законі 2004 року про програму адаптації законодавства України до законодавства Євросоюзу, котрий передбачає, що адаптація полягає у приведенні законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність до *acquis*, а держзакупівлі зараховані до пріоритетних сфер. Засади правового регулювання сфери держзакупівель містяться в положеннях Глави 8 Угоди про асоціацію, де передбачається взаємний доступ до ринків на основі принципу національного режиму.

Забезпечення такого доступу передбачає гармонізацію українського законодавства щодо держзакупівель з *acquis* ЄС, яка здійснюватиметься згідно із періодами, визначеними у низці Додатків до цієї Угоди, а також супроводжуватиметься організаційними реформами з метою формування ефективної системи закупівель на основі принципів, що діють в Євросоюзі, а також на основі понять, визначень та положень Директив ЄС.

Особливістю є передбачена Угодою необхідність зважати на рішення Суду ЄС та імплементаційні заходи Комісії ЄС, а також, якщо у зв'язку із цим виникає питання щодо тлумачення положень законодавства ЄС, або питання щодо тлумачення та виконання положень цієї Угоди стосовно глави про державні закупівлі, то слід звернутись до Суду ЄС з проханням надати рішення. Також особливістю є те, що оцінка успішності реалізації кожного етапу адаптації здійснюватиметься Комітетом з питань торгівлі, що Комісія ЄС надаватиме технічну допомогу Україні, а також те, що транспозиція є способом гармонізації вітчизняного законодавства, який використовується у сфері державних закупівель.

Список використаних джерел

1. EU public procurement. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oecdinsights.org/2012/04/05/eu-public-procurement-opening-markets-by-example-and-if-that-doesnt-work>.
2. European Commission. Internal Market. Public Procurement [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/internal_market/publicprocurement/index_en.htm.

3. Джабраїлов Р. Напрями вдосконалення законодавства України у сфері здійснення державних закупівель та реалізації державного замовлення / Р. Джабраїлов, В. Груцинова // Юридичний журнал. – К., 2012. – № 11. – С. 43-54.
4. Інформаційний бюлетень з євроінтеграційних питань. №7 (вересень) 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/docs/Euro_bulletin-7.pdf.
5. Карасьова В. Аналіз світового досвіду формування та ефективного використання інформаційних ресурсів. – Державні закупівлі України, 2009. – №12. – С. 36-40.
6. Муравйов В., Мушак Н. Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС // Віче. – 2013. – № 8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/3616>.
7. Перелік перекладів джерел acquis. Департамент міжнародного права та співробітництва Міністерства юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.minjust.gov.ua/file/23434.
8. Регулювання правовідносин у сфері державних закупівель в ЄС та в Україні / [Колотій В., Пила В., Шатковський О.; коорд. проекту: Глотов М., Влялько І.]. – Мінюст. України, Центр європ. та порівн. права. – К : Ніка-Прінт, 2005. – 768 с.
9. Ткаченко Н. Б. Управління державними закупівлями. – К. : Книга, 2007. – 296 с.
10. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/docs/Agreement/AA_Body_text.pdf.

УДК 341.1.01

Головко-Гавришева О.І.*

КОМПЕТЕНЦІЯ МІЖНАРОДНИХ МІЖУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ І СУВЕРЕНІТЕТ ДЕРЖАВИ У СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

У статті досліджується зміст поняття компетенції міжнародних міжурядових організацій і її взаємозв'язок із суверенітетом держави у сучасному міжнародному праві на основі аналізу практики Європейського Союзу (далі – ЄС).

Ключові слова: міжнародна міжурядова організація, компетенція, суверенітет держави.

This article is devoted to the research of the legal parameters of the competence of the contemporary international governmental organizations and the interdependencies between the state sovereignty and the powers of the international governmental organizations.

Keywords: international governmental organization, competence, state sovereignty.

В статье исследуется правовой смысл компетенции международных межгосударственных организаций и её взаимосвязь с суверенитетом государства в современном международном праве.

Ключевые слова: международная межгосударственная организация, компетенция, суверенитет государства.

В сучасних міжнародних відносинах діяльність міжнародних міжурядових організацій складає основу міждержавного співробітництва на багатосторонній основі, де поруч із визнанням їхньої вирішальної ролі у формулюванні міжнародно-правових засад міжнародного співробітництва виникає питання низка питань, пов'язаних із проблемами забезпечення їх функціонування. Питання компетенції міжнародних міжурядових організацій виникає часто і в міждержавних спорах, де перед Міжнародним Судом ООН постає питання відповідальності держав-членів за порушення норм сучасного міжнародного права, ускладнене фактом членства держав у міжнародних міжурядових організаціях [15], а також і в спорах між міжнародними організаціями у контексті питання співвідношення повноважень міжнародних міжурядових організацій щодо регулювання тієї чи іншої сфери міждержавного співробітництва [7], а також при аналізі міжнародно-правової відповідальності міжнародних міжурядових організацій [11], і особливо гостро тоді, коли йдеться про співвідношення відповідальності міжнародної міжурядової організації та її держав-членів при вчиненні міжнародно-правового правопорушення. Водночас комплексному аналізу природи компетенції міжнародних міжурядових організацій, її пра-

* кандидат юридичних наук, доцент кафедри європейського права Львівського національного університету імені Івана Франка.

вових характеристик, правових засад її реалізації, а також відповідних міжнародно-правових механізмів її набуття та реалізації належної уваги приділено не було.

У вітчизняній міжнародно-правовій літературі досліджувалися деякі аспекти компетенції міжнародних міжурядових організацій, зокрема таких як Європейський Союз через призму особливостей її реалізації та вплив механізмів розподілу компетенції між ЄС та його державами-членами на правові форми участі ЄС у міжнародно-правових відносинах у працях В. І. Муравйова, М. М. Микієвича, Ю. А. Тіхомірова, О. М. Мещерякової тощо. Серед західних правознавців питанню компетенції міжнародних міжурядових організацій присвячено праці Г. Скермерса, Н. Вайса, Д. Аканде тощо, де власне досліджується питання співвідношення компетенції міжнародних міжурядових організацій і суверенітету держави як її основної характеристики як суб'єкта міжнародного публічного права.

Питання організації міждержавного співробітництва було одним із найактуальніших вже на початку ХХ століття, коли активно обговорювалися форми міждержавного співробітництва, що б відповідали міжнародному праву. Вже тоді йшлося про порядок формування міжнародних об'єднань, їх повноваження і вплив на суверенітет держав-учасниць таких об'єднань, а проекти охоплювали і створення квазідержавних утворень, і міжнародних судових інституцій, і міжнародних міжурядових організацій [18]. Слід зазначити, що питання компетенції міжнародних міжурядових організацій, а також правових засад її реалізації і забезпечення надзвичайно гостро постало після II світової війни. Із створенням Європейського Об'єднання Вугілля та Сталі у 1951 р. у рішенні Суду ЄС по справі *Мероні* [6] Суд ЄС ствердив, що ст.3 Договору про заснування Європейського Об'єднання Вугілля та Сталі встановила «*balance of powers*» – «рівновагу повноважень», що стало важливим поштовхом для формування дискусії про обсяги і види повноважень, характер компетенції¹, якими були наділені у історичній перспективі спочатку Європейські Спільноти, а тепер і Європейський Союз, якими є принципи надання повноважень і засади їхньої реалізації, і зрештою, якими є принципи функціонування правової системи Європейського Союзу в цілому.

Традиційно у національному праві під компетенцією розуміють сферу проблем, коло питань, які повинен вирішувати державний орган, та повноваження, надані державному органу для виконання покладених на нього завдань. Так, *В. Б. Авер'янов* визначає компетенцію, це... – «...сукупність встановлених в офіційній – юридичній чи неюридичній – формі прав і обов'язків, тобто повноважень будь-якого органу або посадової особи, які визначають можливості цього органу або посадової особи приймати обов'язкові до виконання рішення, організувати та контролювати їх виконання, вживати у необхідних випадках заходи відповідальності тощо...» [2, с. 373].

У правовій літературі сформовано два підходи до розуміння компетенції: нормативний та функціональний. При нормативному підході до розуміння компетенції її визначають як сукупність прав та обов'язків або як відповідний обсяг публічних прав. При функціональному підході під компетенцією розуміють сферу питань, яка належить до відання відповідного державного органу. Даючи визначення компетенції як відповідного обсягу публічних прав, переданих уповноваженим суб'єктам, *Ю. А. Тіхоміров* [5, с. 55] виділяє чотири аспекти цього поняття: нормативно визначені цілі, наявність юридично окресленої сфери та об'єктів діяльності, наявність владних повноважень та особливий аспект – відповідальність за її реалізацію.

¹ Від лат. *Competentia* – узгодженість, відповідність. Автором теорії компетенції вважають К. Раднітського.

Теорія компетенції як складова частина теорії права загалом сягає початків ХХ століття. У міжнародному публічному праві термін «компетенція» активно використовувався австрійськими юристами-міжнародниками Г. Кельзенем та А. Фердроссом для означення усіх випадків дії юрисдикції держави як на своїй державній території, так і поза її межами. Саме тоді склалося розуміння юрисдикції держави як сукупності компетенції, набутої державою самостійно відповідно до міжнародного публічного права з відповідним її поділом на просторову (*räumliche Kompetenz, spatial competence*), особову (*persönliche Kompetenz, personal competence*), матеріальну (*sachliche Kompetenz, material competence*) та часову компетенцію (*zeitliche Kompetenz, temporal competence*) [10]. У контексті цієї традиційної теорії компетенції діяльність міжнародних міжурядових організацій пов'язана із щонайменше двома видами компетенції держави: матеріальною та часовою, а у випадку міжнародних організацій з елементами наднаціональності – навіть просторовою та особовою компетенції держави. У міжнародному публічному праві термін «компетенція» застосовується у двох випадках: у першому випадку йдеться про компетенцію органів державної влади та місцевого самоврядування на підставі наявних у них повноважень для вчинення певних дій на міжнародній арені, наприклад, укладення міжнародних договорів міжвідомчого характеру. У другому випадку йдеться про компетенцію міжнародних організацій - вторинних суб'єктів міжнародного публічного права, створених на основі міжнародних договорів між державами.

Як перший, так і другий випадок досліджень «компетенції» пов'язані із дослідженням змісту суверенітету держави як основного суб'єкта міжнародного права. У першому випадку йдеться про реалізацію територіального, особового та владного верховенства держави як суб'єкта міжнародного права у просторі і часі. У другому випадку увагу сконцентровано здебільшого на дослідженні відносин між міжнародними міжурядовими організаціями як новим феноменом сучасних міжнародних відносин, їхньої правової природи, форм надання міжнародним організаціям компетенції та особливостей взаємодії міжнародних організацій та держав як основних суб'єктів міжнародного права.

З часу формулювання Ж. Боденом класичної концепції абсолютного і необмеженого суверенітету держави у ХVІ столітті, суть та зміст суверенітету як категорії політичної та правової, і зокрема, міжнародно-правової зазнала суттєвих змін, пов'язаних у першу чергу із світовим процесом глобалізації та поглибленням взаємодії суб'єктів міжнародного права. Класичне розуміння суверенітету визначається його сприйняттям як невід'ємної ознаки державної влади. Л. Ерліх визначив суверенітет з позиції міжнародного права як незалежність («*samowładność*») та повновладність («*sałowładność*»), що відповідно означають юридичну незалежність від зовнішніх чинників, а повнота влади – це незалежність державної влади від внутрішніх чинників та право регулювання усіх суспільних відносин у державі. Однак, визначаючи необхідною передумовою існування міжнародного співтовариства наявність суверенних держав, Г. Рошковскі наприкінці ХІХ ст. стверджував, що якщо суверенітет держави є необхідною умовою виникнення міжнародного об'єднання держав (*Staatenverband*), так політична свобода усередині країни є необхідною передумовою сприяння залученню цієї країни до міжнародного співробітництва, так і міжнародне об'єднання держав виступає гарантією самостійності держави і захисту гарантованих у держав прав індивідів і спільнот [19, с. 5]. Такого розуміння суверенітету дотримується, зокрема і В. Н. Денисов, зазначаючи при цьому, що юридичний зміст суверенітету складають виключна юрисдикція держави над її територією та населення, що проживає на ній, обов'язок невтручання держави «...у сферу виключної юрисдикції інших держав» [3, с. 721], і, також, «...залежність держави від зобов'язань, що походять

від звичаєвих та договірних норм міжнародного права...» [3, с. 721], встановлених міжнародною спільнотою.

Сучасне розуміння суверенітету у міжнародно-правовій літературі здебільшого пов'язане із дискусіями про правову природу обмеження державного суверенітету і легітимність таких обмежень. Так, А. А. Моїсєєв [4, 27] визначає суть суверенітету держави як властивість державної влади, в силу якої державна влада законно діє на основі свого централізованого національного права, однак у відповідності з децентралізованим міжнародним правом. Ще у ХІХ столітті Г. Рошковскі стверджував що, членство у таких утвореннях обмежує державний суверенітет, але це обмеження є наступної природи: так як і держава не скасовує автономії індивіда, а лише обмежує його діяльність на сприяння загальному інтересу, так і міжнародне об'єднання держав ґрунтується на суверенітеті держави і обмежує його дію тільки тією мірою, наскільки це вкрай необхідно для забезпечення існування міжнародної спільноти [19, с. 8].

Як зазначає З. Я. Пьєтрась [17], обмеження суверенітету держави у сучасному міжнародному праві можуть мати як внутрішній, так і зовнішній характер. Внутрішні фактори, які обмежують суверенітет держави, містяться у конституції держави і міжнародно-правових актах, створюючи зобов'язання держави щодо поваги принципу верховенства права, поваги прав людини і автономії різних інститутів громадянського суспільства, як наприклад місцеве самоврядування або ж неурядові організації. Зовнішні фактори обмеження суверенітету є функцією прийнятих державою міжнародно-правових зобов'язань, які закріплені у загальноприйнятих нормах міжнародного звичаєвого права, в укладених відповідною державою міжнародних договорах, в односторонніх правових актах, які визначають волю держави, і в правотворчих актах міжнародних організацій, членом яких є держава. Залишаючись надалі у сучасному міжнародно-правовому регулюванні надалі важливою правовою реальністю і фактично юридичним символом держави, слід погодитися з позицією М. М. Бірюкова [1], що сучасне міжнародне право не містить норм, які б забороняли державам обмежувати свій суверенітет на добровільних засадах, однак обсяг і характер такого обмеження є дуже дискусійним. Юридичний механізм набуття компетенції міжнародною організацією базується на концепціях представництва (доручення), делегування повноважень і надання повноважень, які більш детально проаналізовано у працях Д. Саароші та Я. Ерне. Як зазначає Яніка Ерне [12], ключовими питаннями у сучасному міжнародно-правовому дискурсі є спосіб наділення міжнародної організації повноваженнями, а також обсяг і вид тих повноважень, якими держави наділяють міжнародну організацію.

Д. Саароші зазначає, що у сучасній доктрині та у практиці міжнародних організацій: по-перше, вживається різна термінологія для розкриття змісту правових відносин, які виникають між державами як основними суб'єктами сучасного міжнародного права і міжнародними організаціями у момент створення, як наприклад, цесія повноважень (*ceding of powers*), відчуження повноважень (*alienation of powers*), трансфер повноважень (*transfer of powers*), делегування повноважень (*delegation of powers*), передача суверенітету (*conferral of sovereignty*) тощо;

по-друге, хоча ці терміни вживаються взаємозамінно, вони фактично окреслюють різний рівень наділення міжнародної організації компетенцією і значною мірою залежать від обсягу та змісту тих повноважень, які держави-члени надають міжнародній організації;

по-третє, палітра відносин щодо наділення міжнародної організації повноваженнями коливається від відносин представництва або доручення (*agency relationship*) через ін-

ститут делегування повноважень від держав до міжнародної організації і до надання повноважень міжнародній організації, при цьому вид і обсяг повноважень, якими наділяється міжнародна організація може бути досить різним;

по-четверте, найбільш загальним терміном, який охоплює усі правові відносини, які виникають між міжнародною організацією і державами, які її створюють, є надання повноважень (*conferral of powers*). Найбільш загально Д. Саарові визначає надання повноважень (*conferral of powers*) як надання уповноваженому (делегатові) певного рівня та обсягу легітимності на вчинення певних діянь [20].

Під делегуванням у публічному праві розуміють правовий акт, внаслідок якого носій повноважень держави, отже, сама держава або один із її органів переносить власну компетенцію цілком або певну частину на інші суб'єкти [13, 80]. При делегуванні повноважень важливу роль відіграє принцип *nemo plus iuris transferre potest quam ipse habet*, а також, існує заборона презумпції делегування. У справі *Meroni* чітко сформульовано положення про заборону презумпції делегування повноважень: «Делегування повноважень не можна презюмувати. Навіть, якщо вповноважений делегувати, делегатар повинен ухвалити рішення про делегування повноважень» [6].

Саме ці положення рішення по справі *Meroni* склали основу т. зв. доктрини *Meroni*, яка визначає особливості делегування повноважень ЄС на різних рівнях: і між інститутами ЄС, і між ЄС та іншими суб'єктами права.

Однак при застосуванні делегування повноважень [21] у праві міжнародних організацій для пояснення походження компетенції міжнародної організації можна вказати на її певні недоліки. Зокрема, делегування повноважень відбувається між існуючими інститутами публічного права, тобто його наслідком не є створення нового учасника владних відносин. Делегування повноважень передбачає наявність норм такого ж рангу, які б дерогували делегуючі норми. У випадку припинення діяльності міжнародної організації дане положення втрачає смисл, оскільки більшість рішень про припинення діяльності приймається формально юридично вищим органом міжнародної організації, і не відображені в окремих міжнародних договорах на відміну від договорів про їх створення.

Надання повноважень – це відмова держави від здійснення власних суверенних повноважень і одночасне визнання дії у власних національних правових актах міжнародної організації, створеної на основі надання т. зв. обмежених повноважень. Юридичними ознаками надання повноважень є надання суверенних прав міжнародній організації, які однак не вилучаються автоматично із предметної сфери регулювання держави-члена; адресатом переданих повноважень виступає міжнародна організація. Правовою формою надання повноважень виступає міжнародний договір, до якого застосовується Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 р. Внутрішнє право міжнародної організації – право Європейського Союзу при застосуванні має перевагу над національним правом держав-членів, за винятком сфери основних прав та свобод людини і фундаментальних конституційних принципів, контроль за дотриманням яких національні суди можуть здійснювати *ultima ratio*: тобто постільки, поскільки це не суперечить єдності тлумачення і застосування права ЄС [16, с. 418]. Як зазначено вище, при передачі повноважень відбувається добровільне обмеження суверенітету держав-членів. Так, у рішеннях по справах 7/56 та 3-7/57 Суд ЄС зазначає, що договір про заснування ЄОВС базується на «...обмеженні суверенітету на користь наднаціональних органів...» [14, с. 185]. Обмеження суверенітету держав-членів підтверджено у рішеннях по справах *Rs. 8/55, FÉDÉCHAR* від 12.07.1957 р., *Rs. 26/62 van Gend & Loos* від 5.03.1963 р. та ін.

Надання ЄС суверенних повноважень, як правило, виключає нормотворчу діяльність його держав-членів. Однак у спеціальних випадках держави-члени можуть виступати у

ролі «розпорядників спільного інтересу» («Sachwalter des gemeinsamen Interesses») при відсутності належного правового регулювання з боку ЄС [14, с. 192]. Предмет і обсяги надання обмежених повноважень на рівень Європейського Союзу у кожній державі визначаються згідно із основними положеннями її конституції. Предметом надання згідно з позицією Суду ЄС може бути «..суверенітет держав-членів...» [14, с. 72], тобто, право здійснювати повноваження виконавчої, законодавчої та судової влади [16, с. 305]. У контексті дискусії про характер повноважень, якими держави-члени наділили Європейський Союз, доцільно дослідити:

1) зміст норм установчих договорів ЄС, що регулюють питання захисту суверенітету держав-членів ЄС;

2) зміст норм, що регламентують характер та обсяг наданих Європейському Союзу повноважень та

3) зміст практики Суду ЄС щодо характеру та обсягу повноважень, наданих ЄС його державами-членами.

У Договорі про Європейський Союз (у редакції Лісабонського договору) є низка положень, зміст яких має вплив на суверенітет держав-членів ЄС, і відповідно, на повноваження Європейського Союзу. Тут, зокрема, слід виділити положення Преамбули до Договору про Європейський Союз, де серед намірів держав-членів при створенні ЄС є, зокрема: «...продовжити процес створення більш тіснішого союзу народів Європи, у якому згідно з принципом субсидіарності процес ухвалення рішень у максимально можливій мірі наближено до громадян» [22], а також «...проводити спільну зовнішню політику і політику безпеки, включаючи поступове формування спільної оборонної політики, яка, ймовірно, приведе до спільної оборони відповідно до положень статті 42, укріплюючи тим самим індивідуальність Європи і її незалежність з метою підтримки миру, безпеки і прогресу в Європі та в усьому світі» [22]. Визначальними у тексті Договору про ЄС є ст. 4, де зазначено загальне регулювання, що «Відповідно до ст. 5 будь-яка компетенція, не надана Європейському Союзу договорами, належить державам-членам» [22].

Положення, що гарантують державам-членам ЄС можливість односторонньої дії за правом ЄС, закріплено у ст. 4 Договору про ЄС: «Союз поважає основні функції держави, особливо ті, які спрямовані на забезпечення її територіальної цілісності, підтримку суспільного порядку і охорону національної безпеки. Зокрема, національна безпека є в одноособовій відповідальності кожної держави-члена» [22], а в тексті договорів ці положення конкретизовані у ст. 21 Договору про ЄС (діяльність Союзу на міжнародній арені у відповідності з принципами Статуту ООН і міжнародного права), у розділі V Договору про ЄС (Загальні положення щодо зовнішніх дій Союзу та особливі положення щодо Спільної Зовнішньої та Безпекової Політики), у ст. 346 та 347² Договору про функціонування Європейського Союзу.

У практиці Суду ЄС сформовано концепцію надання обмежених повноважень, яка ґрунтується на наступних постулатах:

1) установчими договорами ЄС створено новий правовий порядок, на користь якого держави-члени обмежили свої суверенні права на необмежений строк;

² ст. 347 Договору про функціонування Європейського Союзу: «1. Положення Договорів не виключають застосування таких правил: (а) жодна держава-член не зобов'язана надавати інформацію, розголошення якої, на її думку, суперечить істотним інтересам її безпеки; (б) будь-яка держава-член може вживати таких заходів, які вона вважає необхідними для захисту істотних інтересів своєї безпеки, пов'язаних із виробництвом або торгівлею зброєю, боєприпасами та військовими матеріалами; такі заходи не повинні негативно впливати на умови конкуренції на внутрішньому ринку щодо продукції, не призначеної виключно для військових цілей».

2) ці суверенні права не можна відкликати в односторонньому порядку, а компетенція ЄС власне ґрунтується на добровільному обмеженні суверенних прав держав-членів ЄС та

3) на приматі права ЄС³ над національним правом його держав-членів незалежно від форм закріплення правових норм.

Однак при наявному приматі права ЄС над національним правом держав-членів органи ЄС не вповноважені скасовувати національних правових актів, навіть якщо вони суперечать праву ЄС. У випадку виявлення колізії між правом ЄС і національним правом держав-членів ЄС не має компетенції щодо скасування національних законодавчих або адміністративних актів держав-членів, а держава-член зобов'язана скасувати свій національно-правовий акт згідно із національною процедурою.

Відтак, підтримуючи концепцію надання суверенних повноважень ЄС, Суд ЄС фактично визнає примат права ЄС над національним правом держав-членів, однак цей примат визнається у сфері застосування права ЄС. Як зазначає З. Я. Пієтрась [17], колізія норм не призводить до автоматичної втрати чинності нормою національного права, оскільки Суд ЄС і ЄС не наділені повноваженнями щодо скасування норм національного права, адже це належить до компетенції держав-членів ЄС [9].

У праві ЄС сформовано концепцію поділу суверенітету між державами-членами і ЄС, оскільки згідно з практикою Суду ЄС Європейський Союз наділений суверенними повноваженнями. Держави-члени надалі зберігають державний суверенітет, однак у чітко окреслених сферах вони добровільно наділяють ЄС своєю свободою суверенного ухвалення рішень, сприяючи таким чином виникненню концепцій «колективного суверенітету» [8] або «колективного ухвалення рішень».

Межу між державним суверенітетом і «колективним суверенітетом» ЄС можна визначити використовуючи принцип сучасного міжнародного права, зокрема суверенної рівності держав і невтручання у внутрішні справи. Поняття внутрішні справи досить не визначене у міжнародному праві, однак у праві ЄС існує ціла низка положень, які окреслюють виключну компетенцію держав.

Таким чином, членство держави у міжнародних міжурядових організаціях нероздільно пов'язане із питанням реалізації державою суверенітету на міжнародній арені. Наявність державного суверенітету була і залишається необхідною передумовою її участі у формуванні міжнародних міжурядових організацій, а реалізація державного суверенітету як у зовнішньополітичному, так і внутрішньо-правовому вимірах обумовлена міжнародно-правовими зобов'язаннями держави, набутих нею відповідно до норм і принципів міжнародного права, і в тім числі внаслідок членства у міжнародних міжурядових організаціях.

Відносини між міжнародними міжурядовими організаціями та їхніми державами-членами ґрунтуються на відповідній системі взаємних зобов'язань, усталених установчим актом міжнародної міжурядової організації і практикою їх реалізації, що окреслюється терміном «компетенція міжнародної міжурядової організації», яку можна визначити як сукупність її повноважень (прав, обов'язків та функцій) щодо предметів та об'єктів її діяльності, а також повноваження міжнародної міжурядової організації щодо прийняття нормативних актів з певною юридичною силою.

³Примат права ЄС застосовується у двох вимірах:

- 1) забороняється застосування будь-якої норми національного права держави-члена ЄС, якщо вона суперечить праву ЄС;
- 2) забороняється застосування будь-якої норми національного права держав-членів ЄС у тій мірі, в якій вона навіть потенційно суперечила б праву ЄС.

Список використаних джерел

1. Бирюков М. М. Европейское право до и после Лиссабонского договора / Бирюков Михаил Михайлович / – М. : Научная книга, 2010 – 240 с.
2. Великий енциклопедичний юридичний словник / [авт.-уклад. акад. НАН України Шемшученко Ю. С.]. – К. : ТОВ Видавництво «Юридична думка», 2007. – 992 с.
3. Денисов В. Н. Принцип суверенної рівності держав // Великий юридичний енциклопедичний словник / [авт.-уклад. акад. НАН України Ю. С. Шемшученко]. – К. : ТОВ Видавництво «Юридична думка», 2007. – С. 720-721.
4. Моисеев А. А. Суверенитет государства в современном мире. Международно-правовые аспекты / Моисеев Алексей Александрович / – М.: Научная книга, 2006. – 246 с.
5. Тихомиров Ю. А. Теория компетенции. – М.: НОРМА, 2001. – 355 с.
6. 9 and 10/56, Meroni & Co., Industrie Metallurgiche, società in accomandita semplice v. High Authority of the European Coal and Steel Community [1958], ECR 133.
7. Advisory Opinion of 1 February 2012 of the ICJ regarding the Judgment No.2867 of the Administrative Tribunal of the International Labour Organization upon a Complaint Filed against the International Fund for Agricultural Development (Request for Advisory Opinion) – Режим доступу до документу – <http://www.icj-cij.org/docket/files/146/16871.pdf>.
8. Bruno de Witte. Sovereignty and European Integration: the Weight of Legal Tradition, *Maasticht Journal of European and Comparative Law*, 2 1995, pp.145-173.
9. C-159/90 The society for the Protection for the Protection of Unborn Children Ltd v Stephen Grogan and others, ECR 1991, pages I-04685.
10. Conforti Benedetto. The Theory of Competence in Verdross. – *European Journal of International Law*. – 1994. – Vol.5. – Режим доступу до журналу: <http://www.ejil.org/pdfs/6/1/1334.pdf>.
11. Draft Articles on the Responsibility of International Organizations. ILC Report, A/66/10.
12. Erne, Jaanika. Conferral of Powers by States as a Basis of Obligation of International Organisations. – Режим доступу до статті: <http://www.ut.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=304884/Erne+05.11.pdf>, visited on October 26, 2010.
13. Harnier O. Kompetenzverteilung und Kompetenzausübung zwischen Rat und Kommission unter Berücksichtigung der Einsetzung von Hilfsorganen im Recht der EWG//Dissertation: Tag der Disputation: 15.12.1969.
14. Hummer W., Simma B., Vedder C., Emmert F. *Europarecht in Fällen*. – Baden-Baden: NOMOS, 1993. – 860 p.
15. Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict (Advisory Opinion) ICJ Rep 1996.
16. Lorenz N. *Die Übertragung von Hoheitsrechten auf die Europäischen Gemeinschaften*. – Frankfurt am Main; Bern; New York; Paris, Lang, 1990. – S.418.
17. Pietraś, Z.J. *Prawo Wspólnotowe i intergracja europejska/* Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej – 2005.
18. Roszkowski Gustav, *O Organizacyj Międzynarodowego Związku Państw*, Lwów, 1880. – 18 p.
19. Roszkowski Gustav, *Über das Wesen und Organisation der internationalen Staatengemeinschaft*, Erlangen, 1893. – 23 p.
20. Saaroshi, Dan. Some Preliminary Remarks on the Conferral by States of Powers to International Organizations, Jean Monnet Working Paper 4/03. – Режим доступу до журналу: <http://centers.law.nyu.edu/jeanmonnet/papers/03/030401.pdf>.

21. Schindler P. Delegation von Zuständigkeiten in der Europäischen Gemeinschaft // Schriftenreihe Europäische Wirtschaft. – Baden-Baden: NOMOS. – 1972. – 231 p.
22. Treaty on the European Union, Official Journal, 2010/C/ 83/01, pp.13-46.
23. Treaty on the Functioning of the European Union, Official Journal, 2010/C/ 83/01, pp. 46-200.

УДК 341.1

Гончарук О.В.*

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Інтеграційний розвиток європейської спільноти, тенденції до гармонізації норм законодавства країн Європейського Союзу і процеси наднаціоналізації норм права ЄС призводять до появи нових галузей у європейському праві, що потребують окремого висвітлення, зокрема, питань співробітництва європейських держав у сфері попередження злочинності, створення системи правосуддя у кримінальному переслідуванні, формування концепції європейського кримінального права у світлі захисту прав та свобод людини і громадянина, створення наднаціональних інститутів.

Ключові слова: гармонізація, європейське кримінальне право, запобігання злочинності, система правосуддя, систематизація права.

Integration development of European community, tendencies to harmonization of norms of legislation of the states of European Union and processes of over-nationalizations norms of law for EU, result in the origin of new institutes in the European law, which require separate study, including questions of collaboration of the European states in the field of prevention of crime, creation of the system of justice in the criminal proceeding, forming of conception of the European criminal law in the aspect of defense of human rights, creation of over-nationalizations institutes.

Keywords: harmonization, European criminal law, prevention of crime, system of justice, systematization of law.

Интеграционное развитие европейского сообщества, тенденции к гармонизации норм законодательства государств Европейского Союза и процессы наднационализации норм права ЕС приводят к возникновению новых отраслей в европейском праве, которые требуют отдельного освещения, в том числе вопросы сотрудничества европейских государств в сфере предупреждения преступности, создание системы правосудия в уголовном преследовании, формирование концепции европейского уголовного права в свете защиты прав и свобод человека и гражданина, создание наднациональных институтов.

Ключевые слова: гармонизация, европейское уголовное право, предупреждение преступности, система правосудия, систематизация права.

Процеси гармонізації та уніфікації законодавства держав-членів Європейського Союзу, зокрема у сфері кримінально-правового регулювання наразі становлять неабиякий інтерес для наукового юридичного світу нашої держави з огляду на ті зміни, що від-

* кандидат юридичних наук, доцент кафедри порівняльного і європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

буваються зараз у взаємовідносинах України з Євросоюзом. Перед Україною давно постало питання гармонізації національного законодавства відповідно до норм та стандартів права Європейського Союзу та тим актуальнішим видається досвід такої гармонізації в межах національного законодавства держав-членів ЄС, зокрема галузі кримінального права та виокремлення самостійної галузі права ЄС – європейського кримінального права.

Дослідженням процесів гармонізації законодавства держав-членів ЄС займаються багато вітчизняних та зарубіжних, зокрема, російських науковців. Питаннями формування загальноєвропейського правового простору та єдиної європейської держави в тій чи іншій мірі займалися такі вчені як Е. Анерс, В. Г. Буткевич, В. А. Василенко, М. М. Гнатовський, М. Л. Ентін, С. Ю. Кашкін, І. І. Лукашук, М. М. Микієвич, В. І. Муравйов, В. Ф. Опришко, К. В. Смирнова, М. І. Хавронюк, О. М. Шпакович, Ю. М. Юмашев тощо. Слід також відзначити науковців, що здійснили обґрунтування тенденції наднаціоналізації норм кримінального права та процесів формування відокремленої галузі права – європейське кримінальне право: Г. Жильбер, О. С. Лаговська, Г. Корстенц, Г. Кунц, Ж. Прадель, О. М. Трикоз, П. Хей та ін.

Зважаючи на інтеграційні процеси, що відбуваються в рамках Європейського Союзу з огляду на реалізацію цілей та завдань Лісабонського договору та посилення явищ уніфікації та гармонізації законодавства держав-членів ЄС і тенденцій до формування та розвитку відокремленої галузі права, як європейське кримінальне право, а також на можливості використання досвіду європейських держав по гармонізації свого законодавства у процесах імплементації стандартів Європейського Союзу в національне законодавство України, доцільно розглянути основні етапи становлення європейського кримінального законодавства.

В статті висвітлено основні етапи становлення та розвитку європейського кримінального права, механізм реалізації уніфікованих стандартів системи кримінально-правового регулювання, окреслено подальші тенденції розвитку європейського кримінального права.

На сьогоднішньому етапі розвитку Європейського Союзу досить ясно виділяється тенденція до гармонізації національного законодавства держав-членів ЄС та створення єдиного уніфікованого механізму кримінально-правового регулювання в рамках ЄС, а також чітко прослідковуються спроби створення єдиного судового та т. зв. поліцейського простору. Ці тенденції прослідковуються у основоположних документах ЄС та численних рамкових угодах, зокрема підвалини кримінально-правового співробітництва та уніфікації законодавства держав-членів ЄС були закладені Маастрихтською угодою 1992 р. Згідно неї, держави здійснюють активне співробітництво у кримінально-правовій сфері, надають правову допомогу у кримінальних справах, вирішують питання екстрадиції та співробітництва оперативного-розшукових служб у процесі виконання своїх обов'язків. Звичайно, що і до сьогодні сфера кримінального переслідування та обрання способів такого переслідування залишається внутрішньою прерогативою кожної держави, і «європейська інтеграція не означає радикального вторгнення в сферу національної кримінальної юстиції або відміни, централізації чи тотальної уніфікації кримінально-правових систем держав-членів ЄС» [5]. Коли ж і прослідковуються моменти інтеграції та уніфікації, то, як правило, у вузьких сферах європейського співробітництва, наприклад, у сфері боротьби із фальшивомонетництвом та запобіганням підробки ЄВРО і впровадженням системи «Перикл» чи реалізації Директиви Ради ЄЕС № 91/308 (із змінами, внесеними Директивою 2001/97/ЄС) «Про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання капіталів», якою створені єдині правила діяльності держав у цій області.

Положення про уніфікацію деяких кримінально-правових норм Маастрихтської угоди згодом відобразилися і у Амстердамських домовленостях 1997 р. Так, ст. 29-42 Договору про Євросоюз присвячені питанню міжнародного співробітництва у сфері охорони порядку та правосуддя у кримінальних справах [2], що означало продовження процесу уніфікації національного кримінального права в рамках третьої опори. В подальшому, співробітництво держав у сфері кримінально-правового регулювання продовжувалось в питаннях вироблення спільної зовнішньої політики та політики безпеки, зокрема, питаннях співробітництва поліції та суду в кримінально-правовій сфері. Протягом 2000-2004 р.р. було прийнято низку документів, що свідчили про активні процеси такої уніфікації та вироблення спільної політики по запобіганню скоєння злочинів та боротьбі із злочинністю держав-членів ЄС. Тут можна виділити Конвенцію 2000 р. «Про взаємну правову допомогу у кримінальних справах між державами-членами ЄС», Хартію Європейського Союзу про основні права 2000 р., рамкові Конвенції «Про статус потерпілого у кримінальному процесі» 2001 р., «Про боротьбу із тероризмом» 2002 р., «Про створення Євроюста з метою посилення боротьби із тяжкою злочинністю» 2002 р., Рамкове рішення Ради ЄС «Про Європейський ордер на арешт і процедуру видачі осіб між державами-членами» 2003 р., Директиву Європарламенту та Ради ЄС «Про запобігання використанню фінансових систем з метою відмивання грошей та фінансування тероризму» 2005 р., тощо.

Результати вироблення спільної політики безпеки державами-членами ЄС можна ілюструвати втіленням у дію Рамкового рішення Ради ЄС «Про Європейський ордер на арешт і процедуру видачі осіб між державами-членами». Загалом, Європейський ордер – це ордер, що видається національним судовим органом держави-члена з метою арешту особи, що підозрюється у вчиненні злочину або щодо якої винесено обвинувальний вирок, правоохоронними органами іншої держави-члена на її території, якщо необхідно виконати вирок у вигляді позбавлення волі або застосувати запобіжних захід у вигляді тримання під вартою. [4, с. 436] Дане рішення містить уніфіковані правила порядку видачі осіб, що оголошені в розшук та виявлені на території однієї із держав-членів ЄС або засуджені за вчинення злочину з метою виконання такого обвинувального вироку, що значно спростила питання екстрадиції між державами-членами Європейського Союзу. Рішення усунуло недоліки досить складної та заплутаної системи екстрадиції, коли питання вирішувалися роками і часто злочинці користувалися недоліками системи екстрадиції, заявляючи про неіснуючі насправді політичні мотиви у кримінальному переслідуванні їх з боку держави-члена ЄС. Рішення передбачало, що держави-члени ЄС внесуть необхідні зміни у своє національне законодавство для того, щоб таке Рамкове рішення почало реалізовуватися і діяти на території усіх держав-членів ЄС. І хоча на практиці даний процес виглядав інакше, ніж на папері (через рік після прийняття даного Рішення законодавство лише восьми держав було гармонізовано до його вимог, і тільки у 2005 році воно почало діяти на всій території Європейського Союзу), він є яскравим свідченням активних процесів гармонізації та уніфікації національного кримінального законодавства держав-членів ЄС із єдиними європейськими стандартами у механізмі кримінально-правового регулювання.

Як вже зазначалося, вироблення єдиних стандартів у механізмі кримінально-правового регулювання здійснюється лише у окремих, найбільш значущих для всього європейського співтовариства сферах. До них відносяться тероризм, торгівля людьми, дитяча порнографія та проституція, відмивання грошей та їх підробка, торгівля наркотичними засобами та прекурсорами, незаконна торгівля зброєю, вибуховими речовинами, боєприпасами, викрадення людей, питання заручників, злочини у сфері охорони навколишнього

середовища, а також переслідування осіб, що вчинили такі тяжкі чи найбільш тяжкі злочини, як вбивство, розбій, підпал, звалтування, що потягло тяжкі наслідки тощо. Крім того, виробляється єдина політика у сфері боротьби із злочинами, які підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду та, крім того, питання запобігання злочинів у процесі реалізації норм міжнародного морського та повітряного права (проблема піратства та ін.)

Згодом питання вироблення спільної політики у сфері запобігання злочинам та боротьби із злочинністю були висвітлені і у Лісабонських договорах 2007 р. Відповідно до даного Договору третя опора була ліквідована, однак питання спільної політики безпеки залишилися в рамках компетенцій, якими володіє Євросоюз.

Європейським Союзом було здійснено спробу систематизації великого масиву нормативно-правових актів, що були ним прийняті за десятки років у сфері використання кримінально-правового механізму регулювання. Цікавим видається прийняття на цьому тлі Примірного кримінального кодексу ЄС (Resolution on criminal procedures in the European Union (Corpus Juris) *OJ C 219, 30.7.1999, p. 106*), який здійснив спробу уніфікації норм європейського кримінального та кримінально-процесуального права. Даний кодекс був прийнятий у 1997 році та вступив у дію Резолюцією Європарламенту 1999 року. Він складається із двох частин, які присвячені матеріальному та процесуальному кримінальному праву відповідно. Відповідно до даного документа, можна виділити ті склади злочинів, що охоплюються європейським кримінальним правом. Серед них корупція, зловживання службовим становищем, спекулятивна торгівля, махінації із фінансовими фондами, відмивання грошей, розголошення службової таємної інформації. Кодекс також наголошує на тому, що пріоритетними завданнями держав у боротьбі із злочинністю є реалізація параграфу 2 статті 29 Договору про Євросоюз, проведення гармонізації свого законодавства у відповідність до неї в контексті загальносвітової боротьби із найбільш тяжкими злочинами: тероризмом, наркотрафіком, торгівлею людьми, дитячою сексуальною експлуатацією, корупцією, відмиванням грошей та підбрюхою грошових систем.

Також слід звернути увагу на те, що впродовж існування та функціонування Європейського Союзу ним було створено цілу низку організацій та установ, що сприяють процесу реалізації спільної політики безпеки в ЄС. Серед них варто виділити створення Європолу (European Police Office) задля координації національних поліцейських установ в рамках міжнародного співробітництва по запобіганню вчиненню злочинів та підвищенню ефективності розкриття злочинних діянь, Євроюсту (European Judicial Cooperation Unit) як координуючого органу проведення як досудового кримінального переслідування, так і підтримання єдиної позиції кримінального обвинувачення у національних судах, а також доволі розгалуженої судової системи на чолі із Судом ЄС (European Judicial Network in Criminal Matters). Крім того, варто відзначити створення такої посади як Європейський публічний прокурор (European Public Prosecutor). Хоча спочатку до функцій Прокурора належить в основному переслідування осіб, що посягають на фінансові, бюджетні інтереси Євросоюзу, в майбутньому це буде підтримка ним інтересів ЄС у Європейському кримінальному суді, що планується створити найближчим часом.

Все вищевказане свідчить про те, що в рамках Європейського Союзу проходять глобальні процеси по уніфікації та гармонізації національних кримінально-правових систем держав-членів ЄС та становлення відокремленої галузі права – європейське кримінальне право. Вироблення та втілення у життя таких уніфікованих норм кримінального права на терені Європейського Союзу має неабияке значення і для нашої держави з огляду на сьогоднішні інтеграційні процеси, що відбуваються між Україною та ЄС.

Список використаних джерел

1. Лаговская Е. С. Европейское уголовное право: Предпосылки возникновения и перспективы развития: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 «Міжнародне право»; «Європейське право» / Е. С. Лаговская. – М., 2001. – 27 с.
2. Право Європейського Союзу: Підручник / В. І. Муравйов, О. М. Лисенко, І. В. Влялько, І. А. Березовська, К. В. Смирнова [та ін.]; за ред. В. І. Муравйова. – К.: Юрінком Інтер. – 2011. – 704 с.
3. Примірний кримінальний кодекс ЄС (Resolution on criminal procedures in the European Union (Corpus Juris) OJ C 219, 30.7.1999, p. 106) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://users.onvol.net/98560/site/legal/corpus%20juris.pdf>.
4. Сенько М. М. Європейський ордер на арешт та національне кримінальне право // Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Луганськ, 20-21 травня 2011 р. / МВС України, Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка / М. М. Сенько. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. – С. 436-442.
5. Трикоз Е. Н. Формирование уголовно-правовой системы Европейского Союза // Журнал российского права – 2007. – № 10 [Електронний ресурс] / Е.Н. Трикоз. – Режим доступу: http://www.juristlib.ru/book_2501.html.
6. Хавронюк М. І. Сучасне загальноєвропейське кримінальне законодавство: проблеми гармонізації: Монографія / М. І.Хавронюк. – К.: Істина, 2005. – 264 с.

УДК 341.232

Дунас О.І.*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ

В статті зроблено спробу розкрити правосуб'єктність Європейського центрального банку, як наднаціонального інституту Європейського Союзу. З огляду на це, схарактеризовано особливості специфіки користування привілеїв та імунітетів ЄЦБ. Здійснено аналіз договірної правоздатності даної кредитної установи, в тому числі з урахуванням критеріїв відповідальності за вчинені дії.

Ключові слова: поняття правосуб'єктності, Європейський центральний банк, наднаціональна кредитна установа ЄС, привілеї та імунітети ЄЦБ, договірної правоздатності ЄЦБ, відповідальність ЄЦБ.

The juridical personality of the European Central Bank has been interpreted in the present article. In this context certain peculiarities of the privileges and immunities being in use within the ECB system have been defined, and the present loan institution's contractual capacity has been analyzed taking into account, inter alia, the criteria of liability for the acts performed.

Keywords: concept of juridical personality, European Central Bank, the EU's supranational loan institution, privileges and immunities of the ECB, the ECB's contractual capacity, the ECB's liability.

В статье сделано попытку раскрыть правосубъектность Европейского центрального банка как наднационального института Европейского Союза. В этом контексте были охарактеризованы особенности использования привилегий и иммунитетов в системе ЕЦБ, а также проведен анализ договорной правомочности данного кредитного учреждения, в том числе с учетом критериев ответственности за совершенные действия.

Ключевые слова: понятие правосубъектности, Европейский центральный банк, наднациональное кредитное учреждение ЕС, привилегии и иммунитеты ЕЦБ, договорная правомочность ЕЦБ, ответственность ЕЦБ.

У системі сучасного європейського права *поняття правосуб'єктності* посідає центральне місце і при цьому виступає якісною характеристикою суб'єкта європейського права. Подібний органічний зв'язок між правосуб'єктністю та суб'єктом європейського права диктує необхідність здійснення аналізу правосуб'єктності такого кредитного інституту, як Європейський центральний банк (ЄЦБ) та із урахуванням того факту, що особливості європейського права як особливої системи права безпосередньо визначатимуть специфіку цього поняття.

Станом на сьогоднішній день праці наступних науковців стосувалися теоретичного

* кандидат юридичних наук, доцент кафедри європейського права Львівського національного університету імені Івана Франка.

дослідження даної теми Ю. Бисага, О. Костюченко, Б. Криволапов, П. Біленчук, Є. Прокopenко, Є. Хоровський, П. Мельник, Л. Тарангул, М. Старинський, Н. Єрпілева, Л. Ентін, Л. Куалья, Є. Детлев, У. Староске, О. Штегер, А. Линников, Г. Тункін, Н. Ушаков, Є. Шибаєва та М. Поточний.

У контексті запропонованої статті було поставлено наступні завдання:

1. Спрямувати увагу на аналіз загальних особливостей правосуб'єктності ЄЦБ;
2. Проаналізувати специфіку користування ЄЦБ та посадовими особами привілеями та імунітетами;
3. Провести порівняльний аналіз відповідних положень установчих актів ЄЦБ та первинного законодавства ЄС щодо даної кредитної установи.

З метою кращого теоретичного обґрунтування правового статусу ЄЦБ, на наш погляд, доцільно з'ясувати значення поняття «*правосуб'єктність*», запозичені правом із загальної теорії держави і права, тому у загальних рисах розглянути сучасні підходи до розуміння правосуб'єктності у національному праві. Під *правосуб'єктністю* дослідники розуміють *передбачену нормами права здатність бути учасником правовідносин*. Крім цього, відзначається, що правосуб'єктність є складною юридичною властивістю [1, с. 353-354]. Досить подібне визначення правосуб'єктності за своїм наповненням пропонує Юридичний словник: «*Правосуб'єктність – це визнана державою в законодавстві здатність індивідів та їхніх організацій бути суб'єктами права, учасниками правовідносин*» [2, с. 593]. У контексті поданого визначення слід наголосити, що у міжнародному праві поняття суб'єкт права і суб'єкт правовідносин не завжди співпадають [3, с. 12]. Більше того, у рамках системи міжнародного права не кожен носій прав та обов'язків одночасно виступає їх сувереном, творцем норм права, а також гарантом їх дотримання. Згодом, Юридичний енциклопедичний словник, а також підручник Цивільного права України не подають визначення правосуб'єктності, а розкривають її зміст через поняття правоздатності та дієздатності. Так, згідно зі ст. 9 Протокол про Статут ЄСЦБ та ЄЦБ (Статут ЄСЦБ) користується в кожній державі-члені найширшою правоздатністю та дієздатністю, наданою законодавством певної держави юридичним особам [4, с. 233], що також впливає зі ст.335 Договору про функціонування ЄС (ДФЄС) [5, с. 193].

З огляду на це, що Європейський центральний банк (ЄЦБ) є наднаціональним інститутом Європейського Союзу та структурною одиницею Європейської системи центральних банків (ЄСЦБ), розглянемо правосуб'єктність ЄЦБ через призму його прав та обов'язків. Так, відповідно до ч.3 ст. 282 Договору про функціонування ЄС (ДФЄС) ЄЦБ є суб'єктом права [5, с. 193].

Таким чином, правоздатність, дієздатність та деліктоздатність ЄЦБ визначаються Договором про ЄС(ДЄС) та Договором про функціонування ЄС (ДФЄС), Протокол про Статут ЄСЦБ та ЄЦБ (Статут ЄСЦБ), Протокол про привілеї та імунітети Європейських спільнот та директивами ЄС в сфері банківської діяльності кредитних установ.

З метою кращого теоретичного обґрунтування привілеїв та імунітетів ЄЦБ, на наш погляд, доцільно з'ясувати значення цих термінів та функціональне призначення привілеїв та імунітетів: імунітети стосуються вилучення з-під юрисдикції держави перебування, а привілеї – певних пільг та переваг, які надаються державою перебування. Характеризуючи загальні особливості привілеїв та імунітетів ЄЦБ необхідно зауважити, що до первинних джерел їх визначення слід віднести установчі акти, за допомогою яких встановлюється їх організаційно-правова єдність.

З огляду на це слід зазначити, що для привілеїв та імунітетів ЄЦБ характерним є їх договірний характер, що на практиці, як правило, закріплюється шляхом укладення відпо-

відних додаткових угод щодо об'єму привілеїв та імунітетів. Разом з цим, договірний характер привілеїв та імунітетів ЄЦБ та їх посадових осіб також забезпечується за допомогою механізму їх імплементації у внутрішнє законодавство держав-членів ЄС. Таким чином, нормативно-правовій регламентації привілеїв та імунітетів ЄЦБ та його посадових осіб властивий дворівневий ступень: зовнішній (положення первинного законодавства ЄС та установчих актів) та національний (акти внутрішнього законодавства держав-членів). Серед типових особливостей привілеїв та імунітетів ЄЦБ необхідно відзначити їх закріплення у розгорнутому вигляді у статутному акті.

Наступну особливість є те, що з положеннями ст. 39 Статуту ЄСЦБ [6, с. 246] ЄЦБ на території держав-членів користується такими привілеями та імунітетами, які необхідні для виконання своїх завдань згідно з положеннями, встановленими у Протоколі про імунітети та привілеї Європейських Союзу.

Згідно з п. 2 ст. 22 Протоколу про привілеї та імунітети Європейського Союзу ЄЦБ **звільняється від будь-яких форм оподаткування** або стягнень подібного характеру у випадку будь-якого збільшення його капіталу та від усіх, пов'язаних з цим, різних формальностей у державі розташування ЄЦБ [7, с. 272].

А також важливе місце у системі привілеїв ЄЦБ посідають **привілеї у сфері оподаткування**, згідно зі Статутом ЄСЦБ діяльність ЄЦБ та його підрозділів не обкладається податком з обороту [7, с. 272].

Імунітет архівів також отримав своє нормативно-правове закріплення у вигляді відповідних положень в установчих актів ЄЦБ. Мета цього імунітету полягає у забезпеченні недоторканості архівів, а в інших випадках – не лише архівів, а й документів ЄЦБ, які знаходяться у його володінні (що додатково передбачено Конвенцією 1947 р., а також первинним законодавством ЄС та установчими актами ЄЦБ).

Окрім цього, також, згідно положень Протоколу про привілеї та імунітети ЄС безпосередньо, Європейський Союз, а тому і установи Європейського Союзу, користуються **імунітетом від недоторканістю приміщень** на територіях держав-членів, в яких розташована установа – ЄЦБ. Відповідно до цього імунітету приміщення не піддаються обшуку, реквізиції, конфіскації або експропріації. Також варто зазначити, що Європейський союз та відповідно установи Європейського Союзу користуються привілеями щодо обмежень та заборон на експорт предметів, які є необхідними для здійснення діяльності установою ЄЦБ та забезпечення виконання визначених завдань.

Одним із наступних імунітетів ЄЦБ є **імунітет майна та активів**, оскільки ЄЦБ є повноцінний суб'єкт права та юридична особа, що може набувати рухоме та нерухоме майно, а також розпоряджатись цим майном.

Серед імунітетів ЄЦБ, передусім, необхідно виокремити **імунітет від юрисдикції** або **судовий імунітет**, який, з одного боку, забезпечує недоторканість майна та активів ЄЦБ, а з іншого – встановлює формалізовані підстави для ЄЦБ як сторони судового позову. Адже, ЄЦБ може бути стороною в судовому процесі, що закріплено ч. 1 ст. 9 Статуту ЄСЦБ [6, с. 246].

Також, ЄЦБ має виключне право на **привілеї щодо емісії банкнот євро** в Європейському Союзі відповідно до ч. 3 ст. 282 ДФЄС. Такі банкноти можуть емітувати Європейський центральний банк та національні центральні банки. Лише банкноти, що емітовані Європейським центральним банком та національними центральними банками, мають статус законного платіжного засобу в Союзі [5, с. 103].

Забезпеченню ефективної діяльності ЄЦБ сприяють також **привілеї щодо забезпечення офіційних зносин**. ЄЦБ наділений повноваженнями по ухваленню рішень про

участь Банку в міжнародних фінансових (кредитних) організаціях та монетарних установах. Причому, відповідно до Статуту, національні центральні банки можуть брати участь у міжнародних фінансових організаціях лише одержавши схвалення ЄЦБ відповідно до положень про міжнародну співпрацю ст. 6 Статуту ЄСЦБ [4, с. 233].

Поряд із цим, на наше погляд, ЄЦБ наділений правом надавати рекомендації та висновки відповідно до ст.132 ДФЄС та згідно з ч. 2 цієї ж статті ЄЦБ може прийняти рішення про опублікування своїх рішень, рекомендацій та висновків.

Також із ЄЦБ проводяться консультації відповідно до будь-яких запропонованих актів Союзу у сферах компетенції ЄЦБ та національними органами влади щодо проекту законодавчого положення в сферах компетенції ЄЦБ, проте в межах та за умов встановлених Радою згідно з процедурою, передбаченою ч. 4 ст. 129 Договору про функціонування ЄС [5, с. 102].

Також ЄЦБ може надавати висновки установам, органам, службам та агенціям Союзу або національним органам влади з питань, що належать до сфер його компетенції.

Згодом висвітлюється така особливість ЄЦБ, як право накладати штрафи або пеню на суб'єктів господарювання за недотримання зобов'язань, що впливають з його регламентів та рішень, що свідчить про обов'язковість регламентів та рішень ЄЦБ в межах Європейського Союзу.

У межах сфер, що входять до його відповідальності, Європейський центральний банк проводить консультації щодо всіх запропонованих актів Союзу та всіх пропозицій щодо регулювання на національному рівні та може надавати свої висновки [5, с. 167].

З метою всебічного розгляду ЄЦБ надаються рекомендації і консультації Раді, Європейській Комісії і компетентним органам влади держав-членів ЄС щодо сфер дії й здійснення законодавства Союзу, що стосується розумного контролю над діяльністю кредитних установ і стабільністю фінансової системи в межах ЄС для забезпечення завдань ЄСЦБ.

Незважаючи на те, що ЄЦБ має статус незалежного наднаціонального інституту, ЄЦБ щороку направляє звіт про діяльність ЄСЦБ та про монетарну політику попереднього року та поточного року до Європейського Парламенту, Ради, та Європейської Комісії, а також Європейської Ради відповідно до ч. 3 ст. 284 ДФЄС. Цей річний звіт Європейському Парламенту та Раді представляє Голова ЄЦБ, перші відповідно на підставі цього звіту можуть провести загальне обговорення. Голову Європейського центрального банку та інших членів Правління на запит Європейського Парламенту або за їхньої власною ініціативою можуть заслуховувати компетентні комітети Європейського Парламенту [5, с. 168]. Зокрема, до обов'язків ЄЦБ входить оприлюднення доповідей про діяльність ЄСЦБ хоча б щоквартально та фінансовий консолідований звіт щотижня.

Розглядаючи правосуб'єктність ЄЦБ необхідно зазначити, що ЄЦБ як суб'єкт права несе відповідальність за вчинені дії та може бути стороною в судовому процесі відповідно до ст. 9 Статуту ЄСЦБ. Таким чином, деліктоздатність ЄЦБ закріплена в ст. 35 Статуту ЄСЦБ [6, с. 245] та ст. 340 ДФЄС, де визначено режим відповідальності, що поширюється на ЄЦБ. Дії чи бездіяльність ЄЦБ відкриті для перегляду або тлумачення Судом Європейського Союзу.

Варто зазначити, що окрему відповідальність також несуть члени інститутів та установ ЄС, зокрема, і члени ЄЦБ. Відповідно до ст. 339 ДФЄС: «Члени установ Європейського Союзу, члени комітетів, посадовці та інші службовці Союзу зобов'язані, навіть після припинення виконання своїх обов'язків, не розголошувати інформацію, що за своєю природою охоплюється зобов'язанням щодо професійної таємниці, зокрема інформації про суб'єктів господарювання, їхні ділові стосунки або складові їхніх витрат» [5, с. 193].

Цікавий підхід стосовно визначення договірної правоздатності так, відповідно до ст. 340 ДФЄС договірна відповідальність ЄС регулюється правом, що застосовується до відповідного контракту. Позадоговірна відповідальність передбачає відшкодування відповідно до загальних принципів, які є спільними та загальними для законодавств держав-членів ЄС всіх збитків, завданих установами та службовцями під час виконання професійних обов'язків. Тому ЄЦБ згідно з цими загальними принципами, зобов'язаний відшкодувати всі збитки, завдані ним або чи його службовцями під час виконання їхніх службових обов'язків [5, с. 193].

Правопорушення окремих службовців веде до особистої відповідальності службовців перед ЄС. Така відповідальність регулюється положеннями, зазначеними в Умовах працевлаштування службовців відповідно до положень ст. 340 Договору про функціонування ЄС. Умови працевлаштування персоналу ЄЦБ встановлюються Керівною радою ЄЦБ та Правлінням, що сприяють ефективному функціонуванню ЄСЦБ.

Отже, проаналізувавши положення ДФЄС та положення Статуту ЄСЦБ, потрібно зазначити, що ЄЦБ є повноцінним суб'єктом права, що володіє правоздатністю, дієздатністю та деліктоздатністю. ЄЦБ володіє такою ж правоздатністю та дієздатністю, як інші юридичні особи на територіях держав-членів ЄС. За вчинені дії та бездіяльність ЄЦБ несе відповідальність перед Європейським Союзом, зокрема, і за дії вчинені персоналом ЄЦБ при виконанні службових обов'язків.

У якості підсумку, на наш погляд, слід зазначити наступне:

по-перше, право користування привілеями та імунітетами є невід'ємним елементом міжнародної правосуб'єктності ЄЦБ;

по-друге, привілеям та імунітетам ЄЦБ властивий договірний, а також функціональний характер;

по-третьє, нормативно-правове закріплення та детальне визначення змісту і обсягів привілеїв та імунітетів ЄЦБ подається первинному законодавству ЄС та установчими актами ЄЦБ, а також окремими нормативно-правовими актами їх держав-членів;

по-четверте, ЄЦБ здійснює дорадчої функції, особливо в прийнятті нормативно-правових актів Європейським Союзом та законодавства державами-членами ЄС в межах відповідно компетенції Генеральної ради; прийняття рішень в сфері монетарної політики, включаючи проміжні цілі, та рішень, що стосуються основних відсоткових ставок та забезпечення резервів ЄСЦБ; прийняття рішень щодо емісії банкнот Європейського Союзу;

по-п'яте, зовнішня політика ЄЦБ супроводжується інтеграційними процесами співробітництва економіко-правової діяльності з державами-членами ЄС, так із його стратегічними партнерами.

Список використаних джерел

1. Теория государства и права. Под ред. С. С. Алексеева. – М.: Юридическая литература. 1985. – С. 353-354.
2. Юридичний словник. За ред. Б. М. Бабія, В. М. Корецького, В. В. Цветкова. – К. 1974. – С. 593.
3. Нефедов Б. И. Общетеоретические проблемы современного международного права (Часть I) // Международное публичное и частное право. 2005. – №1 (22). – С. 12.
4. Протокол № 4 «Про Статут Європейської системи центральних банків та Європейського центрального банку» від 9 травня 2008 року // Конституційні акти Європейського Союзу (в редакції Лісабонського договору) / пер. Геннадія Друзенка та Світлани Друзенко, за заг. ред. Геннадія Друзенка. – К. : К.І.С., 2010. – С. 233.

5. Договір про функціонування Європейського Союзу від 1 грудня 2009 року // Конституційні акти Європейського Союзу (в редакції Лісабонського договору) / пер. Геннадія Друзенка та Світлани Друзенко, за заг. ред. Геннадія Друзенка. – К. : К.І.С., 2010. – С. 102-193.
6. Протокол № 4 «Про Статут Європейської системи центральних банків та Європейського центрального банку» від 9 травня 2008 року // Конституційні акти Європейського Союзу (в редакції Лісабонського договору) / пер. Геннадія Друзенка та Світлани Друзенко, за заг. ред. Геннадія Друзенка. – К. : К.І.С., 2010. – С. 246.
7. Протокол №7 «Про привілеї та імунітети Європейського Союзу» від 9.05.2008 р. // Конституційні акти Європейського Союзу (в редакції Лісабонського договору) / пер. Геннадія Друзенка та Світлани Друзенко, за заг. ред. Геннадія Друзенка. – К. : К.І.С., 2010. – С. 272.

УДК 339; 341

Камінська Н.В.*

СУТНІСТЬ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ МІСЦЕВОГО І РЕГІОНАЛЬНОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Аналіз політико-правового розвитку на загальноєвропейському рівні свідчить про доцільність виокремлення європейської системи місцевого та регіонального самоврядування. Її можна визначити як взаємопов'язану сукупність основних структурних елементів, а саме: відповідних стандартів, суб'єктів і форм здійснення місцевого та регіонального самоврядування, через які європейські держави, територіальні громади, їх місцеві та регіональні органи влади, а також міжнародні організації (насамперед, РЄ, ЄС та інші) взаємодіють з метою гарантування і забезпечення реалізації права на самоврядування. Сутність даної системи проявляється через систему міжнародно-правових стандартів, тобто норм, принципів та інструментів співробітництва, що створюються та реалізуються в рамках європейського континенту у сфері місцевого та регіонального самоврядування.

Ключові слова: права людини, місцеве самоврядування, регіональний і просторовий розвиток, Рада Європи, Європейський Союз, комунальна система, європейська система місцевого та регіонального самоврядування, європейський правовий простір, європейське муніципальне право.

Analysis of the political-legal development at European level indicates whether the separation of the European system of local and regional self-government. it can be defined as a combination of basic structural elements, namely: the relevant standards, subjects and forms of local and regional authorities, through which European states communities, and their local and regional authorities, as well as international organizations (primarily, CE, EU and others) interact with the aim of guaranteeing and ensuring realization of the right to self-government. The essence of this system is manifested through a system of international legal standards, i.e. the standards, guidelines and tools of cooperation, that are created and implemented in the framework of the European continent in the field of local and regional self-government.

Keywords: human rights, local government, regional and spatial development, Council of Europe, European Union, communal system, the European system of local and regional authorities, the European legal space, European municipal law.

Анализ политико-правового развития на европейском уровне свидетельствует о целесообразности выделения европейской системы местного и регионального самоуправления. Ее можно определить как взаимосвязанную совокупность основных структурных элементов, а именно: соответствующую

* кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри загальноправових дисциплін Національної академії внутрішніх справ, здобувач кафедри порівняльного і європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

щих стандартов, субъектов и форм реализации местного и регионального самоуправления, через который Европейские государства, общины, их местные и региональные органы власти, а также международными организациями (в первую очередь, СЕ, ЕС и другие) взаимодействуют с целью гарантирования и обеспечения реализации права на самоуправление. Суть этой системы проявляется через систему международных правовых стандартов, т.е. стандарты, руководящие принципы и инструменты сотрудничества, которые создаются и осуществляется в рамках Европейского континента в области местного и регионального самоуправления.

Ключевые слова: права человека, местное самоуправление, региональное и пространственное развитие, Совет Европы, Европейский Союз, коммунальная система, европейская система местного и регионального самоуправления, европейское правовое пространство, европейское муниципальное право.

Постановка проблеми. У суспільному житті й політичному устрої Європи на сьогодні яскраво виражена тенденція до інтеграції в рамках ЄС та інших структур, зближення національних законодавств і т.д. Це істотно впливає на розвиток місцевої та регіональної демократії, функціонування місцевого та регіонального самоврядування, а також на визначення й реалізацію відповідної державної політики на національному, регіональному й місцевому рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науці закладено основи ґрунтовних досліджень теорій, моделей, концепцій місцевого самоврядування, його сутності у працях таких дослідників: Й. Альтузіуса, Р.-Л. д'Аргенсона, Г. Аренса, Н. Гербера, О. Гірке, Р. Гнейста, О. Васильчикова, Д. де Немура, Ш. Фур'є, Р. Оуена, О. Сен-Симона, Ж.-Ж. Руссо, А. де Токвіля, Б. Констан де Ребека, О. Лаванда, Р. Моля, Т. Кампанелли, М. Коркунова, Нольде, Е. Мейера, О. Ресслера, М. Руссе, Г. Спенсера, П. Стучки, Б. Чичеріна, Л. Штейна тощо. З 1990 р. у вітчизняній науці почалося формування сучасних поглядів на місцеве самоврядування, публічно-владні відносини, принципи організації та особливості функціонування систем місцевого самоврядування в окремих країнах.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Варто згадати представників науки міжнародного права, європейського права, конституційного і муніципального права, теорії держави і права, без аналізу праць яких неможливо здійснити комплексне дослідження якісно нової юридичної категорії – *європейської системи місцевого та регіонального самоврядування (ЄСМРС)*.

Формулювання цілей статті. Іноді спостерігається зіткнення інтересів з приводу того, у якому напрямку розвиватимуться євроінтеграційні процеси, базові європейські демократичні цінності та баланс влади всередині наднаціональних та інших загальноєвропейських структур. У цьому контексті визначальну роль відіграє, насамперед, міжнародна організація з великим досвідом підтримки та розбудови демократичних інституцій у європейських країнах, розробки та прийняття міжнародно-правових стандартів захисту прав людини, місцевого самоврядування, регіонального та просторового розвитку.

Безумовно, це Рада Європи – міжурядова організація, яка покликана забезпечити демократичну стабільність у Європі через підтримку політичних, законотворчих та конституційних реформ тощо. Саме ця організація сприяла, на наше переконання, закладенню основ майбутньої ЄСМРС. Підґрунтям такого висновку є велика кількість прийнятих міжнародно-правових актів різної юридичної сили у сфері місцевого самоврядування, ре-

гіонального / просторового розвитку, регіональної автономії, транскордонного співробітництва, верховенства права, захисту прав людини і т. д. Слід підкреслити вагомі програми та проекти, започатковані і реалізовані під егідою РЄ, а також спільно за участю її органів, представництв.

Незаперечною є роль і значення у даному процесі інших міжнародних організацій у європейському регіоні. Йдеться як про організації універсального, так і регіонального характеру, що сприяють активній співпраці європейських країн, запровадженню правових стандартів у сфері місцевого самоврядування, регіональної політики, просторового розвитку, регіональної автономії.

У сучасній літературі можна зустріти схожі позиції ряду європейських дослідників, іноді й вітчизняних авторів. Так, на думку одного з пострадянських дослідників, зближення правових систем у рамках європейського співтовариства свідчить про формування європейської системи місцевого самоврядування, у якій діють відповідні нормативні акти [1, с. 53]. Проте, на жаль, відсутні ґрунтовні дослідження даного явища.

На нашу думку, досить важливо проаналізувати загалом етимологію визначального базового поняття «система». Виходячи з того, що система (з грец. *σύνστημα* – ціле, складене з частин; поєднання) – множина елементів з відносинами і зв'язками між ними, які утворюють певну цілісність [2]. Таке визначення виражає не всі, а лише деякі, найбільш використовувані у сучасній науковій літературі аспекти поняття «система». Вона становить об'єднання певного різноманіття в єдине і чітко розподілені цілі, елементи якого відносно цілого та інших частин займають належні їм місця і відіграють відповідну роль, значення.

Зустрічається у літературі поняття «комунальна система» (з англ. *communal system*; нім. *Kommunalsystem*), щоправда трактується у різних значеннях, а саме:

- 1) форма політичної організації суспільства, при якій поряд з центральною владою розвинута форма місцевого управління та самоврядування;
- 2) форма децентралізації політичної системи із значною самостійністю місцевих органів влади;
- 3) згідно із вченням К. Маркса – форма політичної організації, при якій громадяни демократично приймають рішення і направляють своїх делегатів в органи федерації комун [3].

Однак, як нам видається, наведені вище значення, так само як і саме поняття «комунальна система», є дещо обмеженими, відповідно не досить вдалими, точними та прийнятними для нашого дослідження. Це можна пояснити тим, що даним поняттям не охоплюється сучасне розуміння місцевого та регіонального самоврядування, потреби місцевих жителів, територіальних громад, АТО, а також діяльність держав та міжнародних організацій, спрямована на вироблення демократичних стандартів у цій сфері, їх запровадження на практиці.

На наше переконання, доцільно вести мову загалом про ЄСМРС. У широкому значенні її можна визначити як взаємопов'язану сукупність основних структурних елементів, а саме: відповідних стандартів, суб'єктів і форм здійснення місцевого та регіонального самоврядування, через які європейські держави, територіальні громади, їх місцеві та регіональні органи влади, а також міжнародні організації (насамперед, РЄ, ЄС та інші) взаємодіють з метою гарантування і забезпечення реалізації права на самоврядування.

Водночас у вузькому значенні ЄСМРС становить систему міжнародно-правових стандартів, тобто норм, принципів та інструментів співробітництва, що створюються та реалізуються за участю, зокрема, ЄС, РЄ та ряду інших міжнародних організацій європейського континенту у сфері місцевого та регіонального самоврядування.

У будь-якому випадку метою становлення та функціонування ЄСМРС є забезпечення сталого гармонійного розвитку і співробітництва територіальних громад, їх органів влади, держав і міжнародних організацій європейського континенту, захисту прав і свобод людини на місцевому, регіональному, міжрегіональному рівнях.

Тобто передбачається надання відповідних повноважень у сфері місцевого та регіонального самоврядування – до певної міри це повноваження наднаціонального чи іншого характеру, що відповідають національному законодавству європейських держав, реалізуються як у межах їх території, так і поза межами національної юрисдикції. Права та обов'язки покладаються на існуючих суб'єктів систем місцевого (регіонального) самоврядування європейських держав, інституції міжнародних організацій даного континенту чи інших спеціально уповноважених органів та посадових осіб. Звісно, за їх невиконання або неналежне виконання має бути встановлено відповідальність.

Сучасна ЄСМРС існує поряд з іншими європейськими системами, а саме європейською системою безпеки [4, с. 5-12], європейською економічною системою, європейською валютно-фінансовою системою та рядом інших. При цьому можна погодитись з відомим дослідником науки міжнародного права, конституційного та муніципального права М. О. Баймуратовим, що йдеться про локальні міжнародні системи різного характеру, які є функціональними, поряд з універсальними міжнародними системами [5].

Наведені європейські системи розглядаються складовими в контексті згаданого вище більш ширшого явища – європейського громадянського простору. Хоча іноді певними дослідниками використовуються замість останнього схожі, але в той же час відмінні інші поняття – європейський правовий простір, європейський адміністративний простір, європейський політико-правовий простір тощо.

Європейський адміністративний простір визначається як система співробітництва публічних адміністрацій європейських держав, покликана забезпечувати однакову реалізацію прав громадян та юридичних осіб, ефективно та якісно надання адміністративних послуг на основі принципу субсидіарності за участю різних інституцій ЄС, органів влади центрального і регіонального рівнів [6, с.11-17].

Водночас більше уваги у юридичній літературі приділяється дослідженню європейського правового простору [7-8]. Можна погодитись з такими дослідниками як М. Гнатовський та ряд інших стосовно його визначення як правової системи у стані становлення, складовими якої є юридичні норми, принципи та стандарти, вироблені в рамках регіональних міжнародних організацій (ЄС, РЄ, ОБСЄ), а також механізм узгодження на їх основі національних правових систем держав Європи, що охоплює не тільки правові норми, а й правову культуру, правову свідомість та уявлення про цінність права. Концепція «європейський правовий простір» є результатом тривалого історичного розвитку ідей забезпечення єдності держав європейського континенту правовими засобами, а її історичним прототипом було середньовічне *ius commune* як вироблена постглосаторами на основі римського права система норм, спільних для країн континентальної Європи.

Як зазначає М. Гнатовський, складовими цього поняття є регіональне міжнародне публічне право, яке визначає засади мирного співіснування та співробітництва держав, а також національні правові системи держав Європи, що передбачають певний ступінь їх зближення на підставі міжнародних документів. Загалом це середовище, в якому на межі національного та міжнародного права формується європейське право – правова система, спільна для всіх держав Європи [7].

Можливо, більш точнішим є підхід, за яким європейський правовий простір становить своєрідну регіональну правову систему наднаціонального характеру, яка об'єднує націо-

нальні правові системи та правові системи міжнародних організацій, які беруть участь у загальноєвропейському процесі (ЄС, РЄ, ОБСЄ та інші). У такому широкому вигляді це поняття тим самим забезпечує необхідні передумови загальноєвропейської правової спільноти.

На наше переконання, європейський правовий простір є занадто широким, до певної міри абстрактним поняттям, що ускладнює як його ґрунтовне дослідження, так і можливість точного і беззаперечного виокремлення в його структурі певних підсистем, галузей та інших складових елементів (правових установок, процедур, механізмів).

Ефективне функціонування ЄСМРС, на наше переконання, сприяє виокремленню самостійної галузі – європейського муніципального права. Дана галузь права саме дозволяє розглядати її складовим елементом європейського права (у широкому сенсі) або у багатому вужчому контексті – в межах системи права Європейського Союзу, права Ради Європи тощо.

Схожими є критерії, які використовує ряд дослідників при виокремленні європейського договірної права на території об'єднаної Європи, єдиного права Європи і т.д. У свою чергу, поняття європейського громадянського простору аналізується та застосовується у процесі правотворчої діяльності ЄС, насамперед, при розробці Білої книги, Лісабонського договору, реалізації реформи європейського врядування [9-10]. З огляду на те, що ця реформа неможлива без підтримки існуючих і майбутніх держав-членів ЄС, їх регіональних і місцевих органів влади, громадянського суспільства, стало необхідним залучитись їх підтримкою, підвищити рівень довіри до інституцій ЄС та спроможність ЄС впливати на глобальні події.

Не дивлячись на це, європейський громадянський простір, на наше переконання, все ж таки видається більш прийнятною базою існування ЄСМРС, ніж європейський політико-правовий простір. Це зумовлено тим, що дана система охоплює не лише правові інструменти, а також політичні, економічні та пов'язані з ними інші складові, чинники впливу на її формування та функціонування. Тим паче, як нам видається, європейський громадянський простір є багатоаспектним явищем, дещо ширшим, ніж європейський політико-правовий простір, охоплює більшу кількість учасників і ширше коло відносин.

ЄСМРС створюється та функціонує не тільки на багатосторонній основі, у рамках регіональних міжнародних організацій та/або інтеграційних об'єднань. Вона передбачає можливість двостороннього рівня співробітництва за участю сусідніх прикордонних та інших місцевих (регіональних) органів влади різних європейських держав, їх територіальних громад, неурядових організацій тощо.

Ця система є тим ефективнішою, чим більше держав входять до організацій, діяльність яких спрямована на її створення, а також чим більш територіальних громад та інших учасників беруть участь у реалізації різноманітних форм місцевого та регіонального самоврядування.

Способами її створення можуть бути наступні

1. Правотворча та правозастосовча діяльність регіональних (європейських) міжнародних організацій, включаючи їх спільну діяльність з міжнародними організаціями універсального характеру.
2. Правотворча та правозастосовна діяльність європейських держав, спрямована на зближення їх правових систем.
3. Правотворча та правозастосовна діяльність АТО європейських держав (автономій, регіонів, областей, кантонів, муніципалітетів, районів, міст, сіл тощо), територіальних громад іноземних держав та їх об'єднань.

4. Діяльність інших суб'єктів в умовах євроінтеграційних процесів, регіональних процесів правової конвергенції і т.д.

Слід підкреслити, що зближення систем місцевого і регіонального самоврядування європейських країн, у свою чергу, передбачає широкомасштабний процес зближення правових систем європейських країн, їх законодавства, правової культури і правової свідомості, а також зближення правових систем міжнародних організацій, які беруть участь у загальноєвропейському процесі (ЄС, РЄ, ОБСЄ та ін.).

Як зазначалось, вузьке розуміння ЄСМРС передбачає наявність системи міжнародно-правових стандартів, які створюються та реалізуються за участю ЄС, РЄ та ряду інших міжнародних організацій європейського континенту у сфері місцевого та регіонального самоврядування. Звісно, переважаюча більшість європейських держав входять до однієї з перших міжнародних організацій регіонального масштабу – Ради Європи. Її цілі та завдання, повноваження керівних та інших органів саме спрямовані на зміцнення місцевої демократії, підтримку демократичних реформ у державах-членах, розвиток місцевого самоврядування, транскордонного співробітництва тощо.

До ЄС входить менша кількість європейських держав, однак його установчі документи та фактична діяльність не заперечують подальшого приєднання нових держав, а також здійснення регіональної політики ЄС, створення єдиних стандартів у сфері місцевого і регіонального розвитку, самоврядування громад і т. д.

З-поміж інших організацій, на наше переконання, доцільно також виділити ОБСЄ, ОЧЕС. Ці міжнародні організації так само, як і ЄС, не охоплюють переважну більшість європейських держав, мають різні завдання і цілі діяльності. Однак, окрім пріоритетів співробітництва у сфері безпеки, чорноморського економічного співробітництва, ці організації також проводять активну діяльність з питань місцевого і регіонального розвитку, залучення територіальних громад, органів та посадових осіб місцевого та регіонального самоврядування до реалізації проектів і програм підтримки розвитку їх територій, включаючи проблемні і депресивні, розбудову відповідної інфраструктури, забезпечення безпеки кордонів і прикордонної співпраці, дотримання міжнародних стандартів під час реалізації таких форм здійснення місцевого самоврядування як вибори та референдуми тощо.

Можливо, з часом розширюватиметься перелік структурних елементів ЄСМРС, цього не виключає і її ширше значення.

Важливо зазначити, що іноді система місцевого самоврядування національного рівня включає систему органів, посадових осіб та форм реалізації місцевого та регіонального самоврядування, тобто функціонує на двох рівнях:

- безпосередньо місцевому (локальному),
- регіональному (субнаціональному, проміжному).

Отже, можна розглядати ЄСМРС за аналогією у двох вимірах. Це підкреслює і той факт, що не у всіх державах повноцінно функціонують органи місцевого самоврядування саме на регіональному рівні відповідно до існуючих міжнародно-правових стандартів і потреб населення, територіальних громад. Однак, як нам вбачається, це питання часу.

У будь-якому випадку, аналіз великої кількості наукових досліджень дозволяє зробити висновок про те, що невизначеність стану позитивного права, що сприяє його порушенням, небезпека узгодженості великої кількості міжнародно-правових норм між собою та інші чинники вказують не певні недоліки існуючої системи міжнародно-правового регулювання. При цьому, тенденції глобалізації, інтернаціоналізації права підкреслюють найбільш поширену форму реалізації – інтеграцію правових систем [11], особливо яскраво це проявляється на європейському регіональному рівні.

Тому вагоме значення відіграє головним чином юридичний регіоналізм. Питання міжнародного регіоналізму є багатограним, оскільки стосується різноманітних сфер – політичної, економічної, ідеологічної, юридичної тощо [12, с. 36]. Стосовно юридичної сфери чи сторони, то центральним питанням є доцільність сприяння і схвалення створення регіональних інститутів, посилення процесу створення регіональних норм. Чи не означає це прагнення обійти універсальні світові механізми і сповільнення процесу розробки і прийняття універсальних міжнародно-правових норм (можливо, норм глобального права)?

Хоча, є сфери відносин, які врегульовуються актами чи іншими джерелами міжнародного права (універсального характеру), інші – відповідно регіональними правовими системами, ще інші – виключно на національному рівні. Практика реалізації згаданих процесів свідчить про більшу ефективність управління, функціонування саме регіональних міжнародних правових систем, вони доступніші до безпосередніх суб'єктів (учасників), легше керовані й контрольовані.

Загалом у контексті розвитку ЄСМРС можна виокремити її основи, а саме правову, територіальну і матеріально-фінансову основу. Так, наприклад, визначальними серед джерел, які становлять правову основу, є Європейська хартія місцевого самоврядування 1985 р., Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або властями 1980 р. та ін. [13-14].

Слід зупинитись на основоположних засадах, тобто принципах ЄСМРС, що базуються на основних принципах міжнародного права і принципах місцевого (регіонального) самоврядування. До них можна віднести: принцип демократичного управління, принцип децентралізації влади, принцип організаційної, правової, фінансово-майнової самостійності місцевих і регіональних органів влади; принцип дотримання територіальної цілісності, принцип ефективного управління й адміністрації; принцип згуртованості, принцип повсюдності місцевого і регіонального самоврядування, принцип супровідного фінансування.

Неможливо повноцінно аналізувати будь-яку системну категорію без виокремлення її суб'єктів. Так, суб'єктами ЄСМРС спробуємо класифікувати таким чином:

- держави, що наділені загальною правосуб'єктністю;
- міжнародні міжурядові організації володіють галузевою правосуб'єктністю у певній сфері міжнародних відносин;
- міжнародні неурядові організації наділені спеціальною правосуб'єктністю.

Певними елементами правосуб'єктності характеризуються територіальні громади, регіональні громади, фізичні особи, юридичні особи, єврорегіони, асоціації та інші об'єднання органів місцевого і регіонального самоврядування. Саме вони у сукупності становлять інституційний механізм, що базується на відповідному договірно-правовому механізмі забезпечення та реалізації ЄСМРС.

З цього випливає, на наше переконання, твердження про те, що форми реалізації ЄСМРС розкриваються у рамках регіональних міжнародних організацій та/або інтеграційних об'єднань, на багатосторонній основі, на двосторонньому рівні співробітництва за участю сусідніх прикордонних та інших місцевих (регіональних) органів влади європейських держав, їх територіальних громад, неурядових організацій тощо [15-17].

Висновки. Зближення правових систем європейських держав свідчить про формування ЄСМРС. Саме вона є тим комплексним узагальнюючим явищем, що охоплює різні системи, моделі місцевого та регіонального самоврядування, які існують на європейському континенті, а не протистоїть їм чи створює абсолютно інше, якісно нове, відмінне за об'єктом регулювання явище.

Таким чином, становлення ЄСМРС є закономірним наслідком політичної та правової інтеграції, міжнародного регіоналізму. Є підстави не заперечувати до певної міри самостійний розвиток даної системи, а також можливість її подальшого функціонування і розвитку.

Список використаних джерел

1. Чихладзе Л. Т. Местное самоуправление и местное управление зарубежных стран и государств-участников СНГ. Сравнительно-правовой анализ / Л.Т. Чихладзе. – М. : Нота Бене, 2005. – С. 53.
2. Садовский В. Н. Система // Философский энциклопедический словарь / гл. ред.: Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. – М. : Советская энциклопедия. – 1983.
3. Коммунальная система // Antinazi. Энциклопедия социологии. – 2009.
4. Делінський О. А. Європейська система безпеки: міжнародно-правові аспекти становлення і розвитку: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук : спеціал. 12.00.11 «Міжнародне право» / О. А. Делінський. – Х., 2003. – 21 с.
5. Баймуратов М. О. Локальна система захисту прав людини в Україні : сутність та становлення / М. О. Баймуратов // Юридична освіта і правова держава. Зб. наук. пр. – 1997. – С. 96-101.
6. Альварес Бернад и де Еулат. Приграничное сотрудничество региональных и местных властей. / Курс Гаагской Академии международного права. Т. 243. – Г.-М., 1996.
7. Гнатовський М. М. Становлення та тенденції розвитку європейського правового простору : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук : спеціал. 12.00.11 «Міжнародне право» / М. М. Гнатовський. – К., 2002.
8. Саидов А. Х. Концепция «европейского правового пространства»: проблемы и перспективы / А. Х. Саидов // Московский журнал международного права. – 1992. – № 3. – С. 59. – 72.
9. Treaty on European Union [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurotreaties.com/maastrichttext.html>.
10. White Paper in preparation of the associated countries of Central and Eastern Europe to integration into the internal market of the Union / COM (95) 163.
11. Богатырёв В. В. Глобализация права : автореф. дис. ... докт. юрид. наук [Електронний ресурс] / В. В. Богатырёв. – Владимир, 2012. – Режим доступу: <http://www.famous-scientists.ru/list/13144>.
12. Нгуен Куок Динь, Патрик Дайе, Аллен Пелле. Международное публичное право. В 2-х т. Т. 1. Кн. 1: Формирование международного права. Кн. 2: Мировое сообщество / Пер. с фр. – К.: Сфера, 2000. – 440 с.
13. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями 1980 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 9. – Ст. 585.
14. Європейська хартія місцевого самоврядування (офіційний переклад) 1985 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.coe.kiev.ua>.
15. Nomenclature des unités territoriales statistiques [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/comm/eurostat>.
16. Офіційний сайт Ради Європейських Муніципалітетів та Регіонів (CEMR) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccre.org>.

17. Офіційний сайт Світової організації «Об'єднані міста та органи місцевого самоврядування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cities-localgovernments.org/index.asp>.
18. Теорія та практика європейського врядування: навч. / Л. Л. Прокопенко, О. М. Рудік, І. Д. Шумляева, Н. М. Рудік. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2009. – 216 с.
19. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.
20. Code general des collectivites territoriales (Общий Кодекс територіальних общин) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legifrance.gouv.fr>.

УДК 341.171: 341.217(4)

Костюченко Я.М.*

ПРИНЦИП ПОЛІТИЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ У ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИНАХ УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Основні принципи Порядку денного асоціації полягають в політичній асоціації та економічній інтеграції й спільної участі, спільної відповідальності та спільної оцінки. Автором доведено, що формула відносин на основі «політичної асоціації та економічної інтеграції» є новою у зовнішньополітичній практиці Євросоюзу у його відносинах з третіми країнами. Проаналізована історія закріплення даного принципу в двосторонніх відносинах між Україною та ЄС та доведення його існування в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС.

Ключові слова: асоціація, Європейський Союз, Україна, зона вільної торгівлі, економічна інтеграція.

The Association Agenda has a number of basic principles and among them - the principle of political association, economic integration and joint participation, shared responsibility and joint evaluation. The author makes an attempt to prove that the formula of the relations on the basis of «political association and economic integration» is the new practice in the EU foreign relations. This article analyzes the history of establishment of this principle in bilateral relations of Ukraine and the EU and proves its existence in the Association Agreement between Ukraine and the EU.

Keywords: Association, European Union, Ukraine, free trade area, economic integration.

Основные принципы Повестки дня ассоциации заключаются в политической ассоциации и экономической интеграции и совместного участия, общей ответственности и общей оценки. Автором доказано, что формула отношений на основе « политической ассоциации и экономической интеграции» является новой во внешнеполитической практике Евросоюза в его отношениях с третьими странами. Проанализирована история закрепление данного принципа в двусторонних отношениях между Украиной и ЕС и доказано его существования в Соглашении об ассоциации между Украиной и ЕС.

Ключевые слова: ассоциация, Европейский Союз, Украина, зона свободной торговли, экономическая интеграция.

На сьогоднішній день Україна, користуючись вигідним геополітичним становищем в світі, має величезні можливості налагодження відносин з європейським інтеграційним об'єднанням. Починаючи з 2008 року, з приєднання до Світової Організації Торгівлі (СОТ), офіційного започаткування переговорного процесу з Євросоюзом щодо укладання угоди про асоціацію, розпочався підготовчий етап перед вступом на першу стадію євро-

* кандидат юридичних наук, головний юрист Джей Ем Пі Україна.

пейської економічної інтеграції – зони вільної торгівлі. Темі правового забезпечення європейської інтеграції України присвячено чимало наукових досліджень в Україні. Серед основних можна виділити праці В. Муравйова, О. Шпакович, І. Березовської, Н. Мушак, К. Смирнової, З. Макаруха т. ін. [1-6]. На сьогоднішній день започаткований новий принцип двосторонніх відносин, який пов'язаний із підготовкою нашої країни до нового інтеграційного етапу.

Із підписанням Порядку денного асоціації 2009 року (ПДА) [7] та прийняттях ряду внутрішніх нормативних актів України був започаткований новий принцип у двосторонніх відносинах сторін – принцип політичної асоціації та економічної інтеграції. Виділенню та дослідженню цього принципу приділена незначна увага дослідників, не дивлячись на те, що тема інтеграції України до Європейського Союзу не є новою, однак залишається актуальною, особливо в процесі майбутнього підписання та вступу в силу Угоди про асоціацію.

Варто відзначити, що на момент початку переговорів між Україною та Європейським Союзом про укладання угоди про асоціацію принцип політичної асоціації та економічної інтеграції не був притаманний практиці ЄС. Всі укладені угоди про асоціацію можна умовно згрупувати в основні «покоління», від підготовчого етапу до вступу в ЄС до відносин асоціації на основі зон вільної торгівлі з метою розбудови двосторонніх торговельних відносин. Вперше цей принцип був започаткований в двосторонньому рекомендаційному документі – Порядку денному асоціації, ухваленому 8 червня 2009 року на засіданні Ради з питань співробітництва. Основні принципи цього документу полягають в політичній асоціації та економічній інтеграції й спільної участі, спільної відповідальності та спільної оцінки.

Варто відзначити, що формула відносин на основі «політичної асоціації та економічної інтеграції» є новою у зовнішньополітичній практиці Євросоюзу у його відносинах з третіми країнами. Таке формулювання у Порядку денному асоціації було включено за пропозицією України, яка офіційно проголосила цей принцип у Постанові Верховної Ради України «Про Заяву ВРУ «Про започаткування переговорів між Україною та ЄС щодо укладання нового базового договору» від 22 лютого 2007 року [8].

Порядком денним асоціації 2009 року закріплено підготовчий етап перед запровадженням асоціації між Україною та Європейським Союзом, яка заснована на зоні вільної торгівлі. Документом чітко визначені правові підстави щодо укладання угоди про асоціацію (кол. ст. 310 Договору про заснування ЄС, ст. 217 Лісабонського договору про функціонування Євросоюзу) та акти, якими визначено цю правову підставу (саміт Україна – ЄС, Париж, 9.9.2008). Також документом закріплено принцип політичної асоціації та економічної інтеграції, який стає визначальним з точки зору подальшого крокування на етапах європейської інтеграції.

Виокремлення економічної інтеграції від політичної асоціації, на наш погляд, є штучним і тільки вносить плутанину, спровоковану позицією української сторони, в основі якої лежить політична кон'юнктура, у визначення нових рамок відносин України з ЄС. Справа в тому, що серед західних концепцій розвитку інтеграції одним з найбільш впливових залишається поділ процесу економічної інтеграції на стадії, кожна з яких має відповідні ознаки і передбачає подальше її поглиблення і поширення на нові сфери. Така теорія рівнів детально аналізувалася в першому розділі даного дисертаційного дослідження. Нагадаємо, що до таких стадій відносяться зона вільної торгівлі (ЗВТ), митний союз, спільний ринок, економічний союз та повна інтеграція. Інтеграція починається зі створення ЗВТ. Підписання угоди про асоціацію з ЄС, складовою якої є створення ЗВТ, оз-

начатиме перехід до першої стадії інтеграції України у Європейський союз. Оскільки інтеграція є складовою асоціації, втрачає сенс говорити окремо про економічну інтеграцію і політичну асоціацію в межах однієї угоди. Такий поділ був би виправданим, якщо б йшлося про дві різні угоди. Позиція ЄС ґрунтується на недоцільності підписання двох окремих угод, що відповідає існуючій договірній практиці Союзу. Позиція України з даному сенсі виправдовується політизацією процесу інтеграції. Оскільки ПДА є спільним документом, то в ньому певним чином знайшла своє віддзеркалення позиція обох сторін. Таким чином, ще раз аргументується той факт, що ПДА є документом «перед інтеграційного» характеру перед переходом Україною на перший рівень європейської економічної інтеграції.

Порядок денний асоціації 2009 року має в своїй основі власні принципи та інструменти реалізації, що визначені в розділі II. Такими фундаментальними принципами є принцип політичної асоціації та економічної інтеграції, запроваджений вперше в зовнішньополітичній практиці Євросоюзу; наближення до мети, яка полягає в підготовці до наближення до асоціації та прискорення цього процесу (виконанням даного принципу є можливість оновлення Порядку денного асоціації, включаючи можливість додавання новий пріоритетів, внесення змін до існуючих або їх оновлення у будь-який час у разі необхідності за згодою між Україною та Євросоюзом); принцип прозорості, відповідальності та всеохоплюваності, що означає спільну відповідальність за досягнення завдань, визначених в Порядку денному асоціації; принцип спільної відповідальності, який полягає в тому, що до імплементації Порядку денного асоціації залучені обидві сторони у рівній частині; досягнення істотних результатів шляхом ефективної імплементації практичних заходів означає, що Порядок денний асоціації спрямований на досягнення конкретних результатів шляхом прогресивної імплементації практичних і конкретних передбачених в ньому заходів; послідовність та обґрунтованість заходів імплементації за допомогою політичних, технічних і фінансових засобів; поетапна імплементація, тобто виконання заходів з метою виконання пріоритетів Порядку денного шляхом встановлення фаз імплементації, що фактично підтверджує «різношвидкісну» інтеграцію; принцип спільного оцінювання, що передбачає те, що імплементація Порядку денного асоціації буде предметом щорічного звітування, моніторингу та оцінювання; принцип незалежності проведення переговорів щодо укладання угоди про асоціацію.

Порядок денний асоціації 2009 року містить перелік засобів його імплементації, зокрема, допомога Євросоюзу шляхом обміну досвідом та технічної допомоги, надання досягнень в сфері належного управління та ноу-хау, поширення інформації та підтримки в сфері зміцнення інституційної структури, поради щодо гармонізації з *acquis*, започаткування діалогу в окремих секторах.

На виконання завдань, викладених в Порядку денному асоціації, створюється власний інституційний механізм його імплементації. Цей інституційний механізм складається із Спільного комітету на рівні вищих посадових осіб сторін (розділ 9 та розділ 1 частини III документу). Документом визначено, що Спільний Комітет, засідаючи на регулярній основі, мінімум один раз на рік, визначає подальші пріоритети виконання Порядку денного асоціації та уповноважений вносити зміни до даного документу. Планом дій Україна – Євросоюз 2005 року було передбачено, що його виконання лежить в компетенції інституційного механізму, створеного на основі Угоди про партнерство та співробітництво. На відміну від Плану дій Порядок денний асоціації виходить за межі інституційного механізму УПС та створює необхідні умови для запровадження нового інституційного механізму перед укладанням угоди про асоціацію. Визначено, що механізм Спільного комітету буде віддзеркалений у фінальних заходах щодо підготовки угоди про асоціацію.

Як визначено у частині II Порядку денного асоціації, після набуття чинності Тимчасовою угодою до вступу в силу угоди про асоціацію, положення Порядку денного мають бути переглянуті. А саме пріоритети в торгівлі та регуляторного співробітництва будуть визначені після завершення переговорів про Угоду про асоціацію.

Зазначимо, що саме цей принцип залишився основним пріоритетним в оновленому Порядку денному асоціації, прийнятому Радою з питань співробітництва 24 червня 2013 року.

Варто відмітити, що принцип політичної асоціації та економічної інтеграції знайшов своє втілення в проекті Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [9]. В преамбулі декілька разів зазначається посилання на даний принцип.

По-перше, зазначається, що сторони визнають побудову «політичної асоціації та економічної інтеграції», яка «залежатиме від прогресу виконання ними положень даної Угоди ...».

По-друге, сторони відмічають, що «процес реформ та адаптації законодавства України ... сприятиме поступовій економічній інтеграції та поглибленню політичної асоціації». В розділі Угоди про політичний діалог наголошується, що однією з ціллю політичного діалогу є «поглиблення політичної асоціації та зміцнення політико – безпечної конвергенції та ефективності» (ст. 4 п. 2 Угоди).

Отже, на підставі проведеного аналізу можна прийти до висновку, що принцип політичної асоціації та економічної інтеграції, який був запропонований українською стороною в ході переговорного процесу щодо укладання угоди про асоціацію стає головним принципом переходу України на перший інтеграційний рівень – на етап створення зони вільної торгівлі.

Список використаних джерел

1. Муравйов В. І. Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС / В. І. Муравйов, Н. Мушак // Віче, 2013. – № 8. – С. 12-18.
2. Муравйов В. І. Правові засади створення зон вільної торгівлі між Європейським Співтовариством і третіми країнами: порівняльна характеристика / В. І.Муравйов // Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку: Зб. статей [за ред. Ю. С. Шемшученка, Л. В. Губерського, І. С. Гриценка; упор. О. В. Кресін]. – К.: Логос, 2009. – С. 629-635.
3. Шпакович О. Правові засади співробітництва України з Євросоюзом / О. Шпакович // Віче. – 2006. – № 19/20. – С. 17-19.
4. Смирнова К. В. Трансформація Європейської політики сусідства у Східне партнерство – наслідки та перспективи для України / К. В. Смирнова // Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку: Зб. статей [за ред. Ю. С. Шемшученка, Л. В. Губерського, І. С. Гриценка; упор. О. В. Кресін]. – К.: Логос, 2009. – С. 664-667.
5. Березовская И. Правовые аспекты нового усиленного соглашения Украины с Евросоюзом / И. Березовская // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наукових праць. – Вип. 77. – Ч. II (у 2 т.). – К.: Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин, 2008. – С. 120-124.
6. Макаруха З. Відносини Україна-Європейський Союз: від партнерства до асоціації та економічної інтеграції / З. Макаруха // Право України. – 2013. – № 6. – С. 51-58.

7. Порядок денний асоціації між Україною та Європейським Союзом, затверджений на засіданні Ради з питань співробітництва від 8 червня 2009 року [Електронний ресурс]. – // UE-UA 1056/2/09 REV 2 – 38 с. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/external_relations/ukraine/docs/2010_eu_ukraine_association_agenda_en.pdf. – Заголовок з екрану.
8. Про Заяву Верховної Ради України «Про започаткування переговорів між Україною та ЄС щодо укладення нового базового договору: постанова Верховної Ради України від 22.02.2007 №684-V // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – №16. – Ст. 223.
9. Проект Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом та його державами-членами [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=246581344&cat_id=223223535. – Заголовок з екрану.

УДК 340.5+340.123+34:92 Bogišić

Кресін О.В.*

ПРОБЛЕМИ ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВознавства У ПРАЦЯХ ВАЛТАЗАРА БОГІШИЧА

Статтю присвячено життєвому шляху хорватського вченого-компаративіста В. В. Богішича та аналізу його концепції порівняльного вивчення і викладання права слов'янських країн. В.В. Богішич виступив продовжувачем і водночас критиком традицій історичної школи права в порівняльному правознавстві, здійснив їх оригінальний синтез з ідеями соціологічного позитивізму. Він став одним з перших завідувачів кафедри історії слов'янських законодавств у Російській імперії – у Новоросійському (Одеському) університеті, розробив програму та принципи викладання цієї компаративістської дисципліни.

Ключові слова: порівняльне правознавство, історична школа права, соціологічний позитивізм, слов'янська правова ідея, право слов'янських держав.

The article is devoted to the life of Croatian comparatist Valtazar Bogišić and to the analysis of his concept of comparative study and teaching of the Slavic countries law. Bogišić became the continuator and in the same time the critic of the historical school of law in the comparative jurisprudence traditions and the author of their original synthesis with the ideas of sociological positivism. He was one of the first chair of Slavic Legislations History in Russian Empire, namely in Novorossiyskiy (Odessa) University, create the program and principles of teaching this comparatistic discipline.

Keywords: comparative jurisprudence, historical school of law, sociological positivism, idea of Slavic law, law of Slavic countries.

Статья посвящена жизненному пути хорватского ученого-компаративиста В. В. Богішича и анализу его концепции сравнительного изучения и преподавания права славянских стран. В. В. Богішич стал продолжателем и одновременно критиком традиций исторической школы права в сравнительном правоведении, автором их оригинального синтеза с идеями социологического позитивизма. Он стал одним из первых заведующих кафедры истории славянских законодательств в Российской империи – в Новороссийском (Одесском) университете, разработал программу и принципы преподавания этой компаративистской дисциплины.

Ключевые слова: сравнительное правоведение, историческая школа права, социологический позитивизм, славянского права идея, право славянских стран.

* кандидат юридичних наук, доцент, член-кореспондент Міжнародної академії порівняльного права, керівник Центру порівняльного правознавства Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України.

Валтазар Богішич став знаковою постаттю в історії юридичної науки XIX ст., а його спадщина як ученого, законопроектувальника та викладача належить не лише рідним для нього Сербії та Хорватії, але й країнам, з якими пов'язана його діяльність – Австрії, Україні, Чорногорії, Франції, Албанії, Герцеговині, Болгарії.

Валтазар Власійович Богішич (Valtazar Bogišić) – відомий юрист і етнограф, автор праць у сфері звичаєвого права, побуту слов'янських народів, юридичної термінології та юридичної техніки¹. Він народився 7 (20) грудня 1834 р. у м. Цавтаті (біля м. Дубровник) в Далмації (Австрія, нині Хорватія). Закінчив приватну середню та навігаційну школи у рідному місті, а у 1859 р. – гімназію св. Катерини у Венеції. З 1859 р. навчався на юридичному факультеті Віденського університету, також у Берлінському та Мюнхенському університетах, слухав лекції у Парижі в Коледж де Франс. Паралельно вивчав філософію, 1862 р. закінчив історичний факультет Гессенського університету, успішно захистив дисертацію і удостоївся ступеня доктора філософії та історії. 1864 р. закінчив юридичний факультет Віденського університету, а 1865 р. захистив дисертацію і отримав ступінь доктора права. З 1863 р. В. Богішич працював адміністратором відділу славістики Імператорської бібліотеки у Відні, а з 1868 р. – інспектором шкіл Сербсько-Банатського військового прикордоння (м. Тімішоара). Став одним із засновників клубу «Слов'янська бесіда» у Відні і Слов'янської бібліотеки при ньому.

17 січня 1869 р. В. Богішич отримав звання почесного доктора державного права в Новоросійському університеті (Одеса) і був обраний ординарним професором – завідувачем кафедри історії слов'янських законодавств цього навчального закладу. Прийняв російське підданство і в січні 1870 р. прибув до Одеси. У Новоросійському університеті він викладав п'ять семестрів, починаючи з осені 1870 р. (вступну лекцію до курсу історії слов'янських законодавств прочитав 3 березня 1870 р.). Окрім викладацької займався також громадською діяльністю: при Слов'янському благодійному товаристві у Одесі заснував Слов'янську бібліотеку і був її завідувачем. 1872 р. він залишив викладання і їздив з експедицією для збирання правових звичаїв на Кавказ. Але він залишався в штаті Новоросійського університету, в 1888 – 1890 рр. знову викладав у ньому, а потім вийшов у відставку.

1872 р. російським урядом на прохання князя Чорногорії Ніколая I Петровича В. Богішичу було доручено створення цивільного кодексу Чорногорії [19, с. 6]. До Чорногорії він приїхав у 1873 р., збирав звичаї у Чорногорії, Герцеговині, Албанії. 1874 р. переїхав до Парижа, де систематизував зібрані матеріали, а також вивчав європейські кодифікації права. 1875 р. склав проект Конституції Герцеговини. 1877 р. він увійшов до Тимчасового Уряду Болгарії, але того ж року повернувся до Парижа. «Загальний майновий законник князівства Чорногорія», розроблений В. Богішичем, набув чинності 1 липня 1888 р.

1890 р. В. Богішич одержав пенсію від російського уряду та виїхав до Парижа. В 1893 – 1899 рр. – міністр юстиції Чорногорії, керівник князівської канцелярії з розробки законів і статський радник. 1898 р. розробив зміни до свого кодексу, які було ухвалено. 1899 р. остаточно переїхав до Парижа. 1902 р. обраний президентом Міжнародного інституту соціології в Парижі. Помер 24 квітня 1908 р. у м. Рієка (Хорватія).

За життя В. Богішича було опубліковано понад п'ятдесят його праць, зокрема: «Правові звичаї у слов'ян» (Загреб, 1867), «Збірник основних правових звичаїв та практик слов'ян» (Загреб, 1874), «Народні пісні» (ч. 1, Белград, 1878), «Писані закони на слов'ян-

¹ При написанні біографії В. Богішича ми користувалися насамперед такими працями: [11; 33; 9; 25; 41; 37; 38].

ському Півдні» (Загреб, 1872), «Про наукову розробку історії слов'янського права» (СПб., 1870) та ін.; окремі важливі праці вченого було опубліковано після його смерті.

Праці та діяльність В. Богішича з компаративістського погляду можна розглядати в двох взаємопов'язаних контекстах: розвитку теоретико-методологічних засад порівняльного правознавства як науки та його становлення як навчальної дисципліни. Що стосується першого контексту, слід зазначити, що В. Богішич був представником історичної школи права, але у його працях відобразилася і криза цього напрямку, прагнення поєднати його підходи з ідеями нової школи соціологічного позитивізму. Хоча з 60-х рр. XIX ст. в юридичній науці, і зокрема в порівняльному правознавстві, історична школа починає витіснятися соціологічним позитивізмом з притаманною йому тезою щодо односпрямованого еволюційного та стадіального розвитку права в різних країнах, у Російській імперії загалом та в Україні зокрема школа слов'янського права, поступово трансформуючись, продовжує розвиватися такими вченими як М. П. Загоскін, Ф. І. Леонтович, О. В. Романович-Славатинський та ін.

Другий «компаративістський» контекст праць і діяльності В. Богішича пов'язаний з викладанням історії слов'янських законодавств та інституціоналізацією цієї навчальної дисципліни через створення відповідних кафедр. За статутом 1863 р. підтверджувалося відновлення в університетах кафедри права найвидатніших як давніх, так і нових народів, а також запроваджено нові кафедри історії слов'янських законодавств та державного права найважливіших зарубіжних держав [14]. Першим відомим нам викладачем курсу історії слов'янських законодавств до цього був у 1841 – 1845 рр. Р. М. Губе, але ця дисципліна в Санкт-Петербурзькому університеті читалася лише для мешканців Царства Польського в програмі підготовки з польського права [3].

В Московському, Харківському та Київському університетах після 1863 р. кафедру історії слов'янських законодавств створити так і не вдалося [15; 2]. Слід також зазначити, що юридичний факультет Харківського університету не вважав за потрібне заснувати таку кафедру, скептично оцінюючи сам предмет слов'янського права [17, с. 66-67, 101-102]. Є підстави говорити про несприйняття ідеї виділення кафедри та навчальної дисципліни історії слов'янських законодавств і в інших університетах [7]. Водночас, зазначимо, що питання щодо створення тих чи інших кафедр в університетах у той час часто залежало також від наявності професорсько-викладацьких кадрів – адже реформа передбачала радикальне збільшення кількості кафедр.

За статутом 1884 р., який діяв практично без змін до 1917 р., історія зарубіжного права та історія слов'янських законодавств були виключені з навчальних планів університетів [12, с. 10-11; 4, с. 180; 5, с. 9]; кафедра історії слов'янських законодавств залишилася лише у Варшавському університеті [10, с. 15].

Отже, історія слов'янських законодавств у 1863 – 1884 рр. мала стати однією з основних порівняльно-правових навчальних дисциплін в університетах на території Російської імперії. Але такою вона, принаймні в двох з трьох університетів на українських землях у складі Російської імперії – Київському та Харківському – не стала. Є підстави припустити, що ординарний професор Новоросійського університету В. Богішич був єдиним викладачем і завідувачем кафедри історії слов'янських законодавств в Україні. Саме тому його погляди та підходи до цього предмету набувають особливого значення для дослідження історії юридичної освіти в Україні, і зокрема викладання порівняльно-правових дисциплін.

Успішне заснування кафедри історії слов'янських законодавств саме в Новоросійському університеті в Одесі – на відміну від інших згаданих вище – є не випадковим. Вже

при своєму заснуванні в 1865 р. він планувався як центр дослідження слов'янської історії та виховання молоді з південнослов'янських країн [11, с. 313]. 1869 р. ректором цього університету став дослідник історії права слов'янських країн Ф.І. Леонтович, який до того ж був переконаним слов'янофілом, для бібліотеки Університету було викуплено книгозбірню вже згаданого юриста-славіста Р.М. Губе. Ф.І. Леонтович особисто запросив В. Богішича до викладання у Новоросійському університеті, а до того (очевидно, у 1865 – 1870 рр.) сам читав курс історії слов'янських законодавств [11, с. 314, 319].

На що В. Богішич міг опертися при викладанні нової дисципліни? Ступінь дослідженості її предмета характеризує стаття «Покажчик джерел та досліджень з історії слов'янських законодавств» Ф.І. Леонтовича. Насамперед слід зазначити, що цей покажчик охоплює солідний пласт літератури (1001 позиція), але практично всі вказані в ньому праці або присвячені історії права окремих слов'янських народів (включно з публікаціями джерел), або за характером не є юридичними і лише якоюсь мірою зачіпають питання права (наприклад, історичні та етнографічні праці). І лише двадцять праць включено до першого розділу бібліографії – «Твори, що пояснюють історію всіх слов'янських законодавств» [9, с. 372-373]. При цьому з них лише одна праця – «Історія слов'янських законодавств» В. А. Мацеєвського – є узагальнюючим нарисом.

Отже, на нашу думку, це свідчить про несформованість історії права слов'янських народів як сфери і напряму наукових досліджень, навчальної дисципліни. Тим більше складно було стверджувати об'єктивність існування єдиного феномену слов'янського права. Покажчик також демонструє, що з 1861 по 1867 рр. було видано лише одну працю, в якій слов'янське право розглядається як цілісне явище. Все це може слугувати одним з пояснень того, що низка університетів Російської імперії, незважаючи на вимоги загальноуніверситетського статуту, не змогла або не захотіла знайти можливість створити кафедри історії слов'янських законодавств.

Отже, розглянуті нами контексти дають підстави стверджувати, що опублікована вступна лекція В. Богішича «Щодо наукової розробки історії слов'янських законодавств» (1870) заслуговує на особливу увагу з точки зору становлення однойменної порівняльно-правової сфери наукових досліджень та навчальної дисципліни.

В. Богішич при конструюванні дисципліни історії слов'янських законодавств постулює свою відданість ідеям німецької історичної школи права. Він піддає критиці школу природного права за прагнення «виводити право апіорі з суб'єктивного розуму, не звертаючи уваги на позитивні потреби і відносини дійсного життя» [1, с. 45]. Він заперечує закиди у тому, що історична школа не передбачає філософського осмислення права, натомість вказує, що вона сама є «плодом глибокого філософського розуміння сутності права», створює «позитивну історичну основу» для філософії права, без якої остання стає умоглядною. Так само вчений відкидає погляди щодо суперечності історичної школи та ідеї прогресивного еволюційного розвитку права [1, с. 46-47]. В. Богішич вказував на абсолютне домінування історичної школи права серед «науково освічених юристів» [1, с. 48].

Водночас, В. Богішич розкриває авторське бачення ідей цієї школи. Зокрема, він вважає безсумнівною тезу Ф. Савінії щодо органічного розвитку права – подібно до еволюції мови [1, с. 50]. Тому, на його думку, будь-яка законотворчість без глибокого розуміння засад народного права непродуктивна [1, с. 46, 47-48]. Водночас, він вказував на недостатні успіхи історичної школи, пов'язані насамперед із «способом дослідження та обробкою предмету» [1, с. 50]. Він пропонував наступну методичку юридичного дослідження, наслідуючи, за його словами, методичку мовознавства:

- 1) критичний розгляд джерел і розробка на цій основі юридичної догматики;
- 2) вивчення елементів окремих інститутів права, їх відношення між собою та з реальними життя народу;
- 3) відшукування на основі порівняння і критичного аналізу законів, «за якими право народжується, живе, змінюється та вмирає» [1, с. 51].

В. Богішич вважав, що завданням юриста-законотворця є не просте відтворення звичаєвого права, він відіграє активну роль, систематизуючи, вдосконалюючи і видозмінюючи його відповідно до сучасних потреб суспільства [1, с. 57]. У зв'язку з цим учений вказує на недостатність підходів самої лише історичної школи для виконання таких завдань, яка, зокрема, не враховує еволюцію суспільства [1, с. 48, 52]. Він не погоджується з тезою Ф. Савінії щодо двох періодів розвитку права – спершу народом, а згодом – юристами, вважаючи, що народ завжди продовжує залишатися суб'єктом «свідомості юридичних відносин» і розвиває й надалі звичаєве право поруч із законотворчістю юристів і держави, а юристи мають вивчати розвиток народного права [1, с. 55-56]. В. Богішич посилається на погляди Р. Ієринга, який пропонував не просто описувати право, а його критично досліджувати, відкривати його «анатомію і фізіологію» [1, с. 57- 58]. Вчений вказує на необхідність використання експериментального методу, а саме – моделювання системи взаємозв'язків права і природно-географічних умов, економіки, суспільних відносин, релігійних вчень, політичного розвитку, менталітету населення, міжнародних відносин та ін.

З іншого боку, В. Богішич вказує на необхідність використання порівняння для пізнання і розуміння своєї правової системи, відкриття у ній універсальних елементів. Вказуючи на необхідність розширення поля юридичних досліджень, він закликав порівнювати («науковим способом») інститути свого права з аналогічними не лише у споріднених, а й у сусідніх народів, при цьому (на відміну від представників соціологічного позитивізму) незалежно від рівня їх розвитку [1, с. 60-61]. Зокрема, він закликає порівнювати окремі інститути права й не обмежуватися констатуванням зовнішньої подібності чи відмінності, як це робили представники німецької школи права, а й зіставляти «внутрішню природу» цих інститутів [1, с. 62]. В. Богішич посилається в цьому на засади порівняння, розроблені порівняльним мовознавством. Метою порівняння при цьому має виступати не лише пізнання особливостей свого права чи його взаємодії з іноземним правом, а й відкриття «загальних і спеціальних законів і засад». У зв'язку з цим він вказує вслід за Р. Ієрингом на те, що сутність права пізнається не лише філософсько-правовим, а й емпіричним порівняльним шляхом, і вважає можливим у результаті відкриття і дослідження універсальних законів розвитку права [1, с. 60].

У зв'язку з цим В. Богішич при викладанні історії слов'янського права вважав недостатньою опору лише на вчення німецької історичної школи права [1, с. 62]. Він вказує на необхідність врахування підходів інших шкіл правової думки, зокрема, філософської (кантіанської) та історико-філософської (гегельянської). Згадуючи про формування «порівняльної юриспруденції», він не приділяв цьому спеціальної уваги, але наводив висловлювання одного з учених щодо того, що в її межах у майбутньому домінуватимуть підходи історико-філософської школи, які ведуть до реформ чинного права і його уніфікації в національних масштабах [1, с. 49].

Водночас, не слід перебільшувати критику В. Богішичем засад історичної школи права, він залишається вірним основним її постулатам. На це вказує і розуміння народу як «самостійної особи», слов'ян як єдиного народу в межах «великої арійсько-християнської сім'ї», якому притаманні особливі (насамперед – позитивні) риси, теза щодо виключно негативного впливу запозичень на розвиток права народу, і те, що він вважав

історію слов'янських законодавств не лише навчальною дисципліною, а й окремою юридичною наукою [1, с. 41, 42-43, 53, 63-64] тощо. Він наполягав на унікальності низки інститутів слов'янського права, метою порівняння яких з іноземними інститутами могло бути лише пізнання особливостей їх характеру, на історичній вищості елементів слов'янського права порівняно з європейським/західним, тим самим обґрунтовуючи «величезний загальнолюдський інтерес», який являє собою «молода, яка щойно почала розвиватися» наука історії слов'янського права» [1, с. 64-67].

В. Богішич не залишив у опублікованому вигляді програми викладання історії слов'янських законодавств. Але його праця «Щодо наукової розробки історії слов'янського права» містить щодо цього окремі методичні вказівки. Насамперед він вважав необхідним комплексний виклад умов, які визначали життя цих народів, зокрема: територіальних, кліматичних, етнографічних, психологічних, економічних, соціальних, політичних та ін. Після цього мала бути викладена система предмету слов'янського права: спільність звичаєвого права і його відношення до законодавства окремих країн, система права окремих країн, відношення права слов'янських країн і народів між собою. До цього предмета не входило, але було з ним пов'язане «найширше застосування порівняльного методу до окремих правових інститутів споріднених іноплеменників та сусідів». Так само дотичним до предмету дисципліни історії слов'янських законодавств В. Богішич вважав вивчення взаємовпливів між правом різних країн і народів та їх причин. Серед джерел, які мали розглядатися при вивченні курсу, В. Богішич називав звичаєве право, законодавство, фольклор [1, с. 63].

Є всі підстави стверджувати, що В. В. Богішич здійснив оригінальний синтез ідей свого часу щодо феномена слов'янського права, цілей і методів порівняльного дослідження правових явищ, проблематики загальної частини порівняльного правознавства, який є невід'ємним елементом розвитку цієї науки в Україні й заслуговує на належну увагу дослідників історії порівняльного правознавства.

Список використаних джерел

1. Богишич В. О научной разработке истории славянского права (вступительное чтение в «Историю славянских законодательств» в Новороссийском университете в Одессе 3 марта 1870 года) // Заря. – 1870. – № 6.
2. Владимирский-Буданов М. Ф. // Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского Университета Св. Владимира, 1834 – 1884 / сост. под ред. В. С. Иконникова. – К. : Тип. Императорского Университета Св. Владимира, 1884. – [Електронний ресурс] // Федеральный правовой портал «Юридическая Россия». Режим доступа: <http://www.law.edu.ru>.
3. Губе Р. М. // Энциклопедия Брокгауза и Ефрона [Електронний ресурс] // Сайт «Викитека». Режим доступа: <http://ru.wikisource.org/wiki/ЭСБЕ>.
4. Емельянова И. А. К постановке вопроса о «всеобщей истории права» в русском до-революционном правоведении (XIX в.) // Методология историко-правовых исследований / отв. ред. В. Е. Гулиев. – М. : Ин-т государства и права АН СССР, 1980.
5. Загоскин Н. Метод и средства сравнительного изучения древнейшего обычного права славян вообще и русских в особенности. – Казань, 1877.
6. Занина М. А. Богишич Балтасар Власьевич // Правовая наука и юридическая идеология России : энциклопедический словарь биографий / отв. ред. В. М. Сырых. – Т. 1. – М. : Юрист, 2009.

7. Захаров В. В. Эволюция содержания русского юридического образования во второй половине XVIII – начале XIX века [Электронный ресурс] // Сайт «Федеральный центр освітнього законодавства». – Режим доступу: <http://www.lexed.ru>.
8. Зигель Ф. Валтасар Власьевич Богишич, творец черногорского кодекса (по случаю 25-летия со дня введения в действие кодекса). Ч. 2 // Вестник гражданского права. – 1913. – № 7 (ноябрь).
9. Леонтович Ф. Указатель источников и исследований по истории славянских законодательств // Журнал министерства народного просвещения. – 1867. – Ч. 85.
10. Максимейко Н. Сравнительное изучение истории права. Вступительная лекция. – Х. : Паровая типография Зильберберг, 1897.
11. Музичко О. Є. Адміністративна та педагогічна діяльність Ф. І. Леонтовича у Новоросійському університеті // Електронний часопис «Південна Україна». – 2002. – Т. 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://web.znu.edu.ua>.
12. Очерки по истории юридических научных учреждений в СССР / отв. ред. В. М. Курицын, А. Ф. Шебанов. – М. : Наука, 1976.
13. Пуповци С. Валтазар Богишич (к 160-летию со дня рождения) // Этнографическое обозрение. – 1995. – № 5.
14. Томсинов В. А. Юридический факультет Московского университета в период с 60-х до начала 80-х гг. XIX в. [Электронный ресурс] // Сайт юрид. факультету Московського держ. ун-ту ім. М.В. Ломоносова. – Режим доступу: <http://www.law.msu.ru>.
15. Томсинов В. А. Юридический факультет Московского университета в период с 1884 по 1917 г. [Электронный ресурс] // Сайт юрид. факультету Московського держ. ун-ту ім. М.В. Ломоносова. – Режим доступу: <http://www.law.msu.ru>.
16. Чавић М. Правни транспланти код Валтазара Богишића [Электронный ресурс] // Сайт «Alan Watson Foundation». – Режим доступу: www.alanwatson.org.
17. Юридический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805 – 1905) / под ред. М. П. Чубинского, Д. И. Багалея. – Х. : Типография «Печатное дело», 1908.
18. Benc-Bošković K. Baltazar Baldo Bogišić. A Man with a Systematic Approach to Collecting Ethnographic Material // Etnološka istraživanja/Ethnological Researches. – 2002. – Vol. 1. – No. 8.
19. Luković M. Valtazar Bogišić and the General Property Code for the Principality of Montenegro : Domestic and Foreign Associates // Balcanica. – 2008. – Br. 39.
20. Sirotković H. Akademik Bogišić – redaktor crnogorskoga Opšteg imovinskog zakonika. U povodu 100. obljetnice njegova donošenja // Arhivski vjesnik. – 1989. – Sv. 33.

УДК 336.714

Кукіна З.О.*

ОСНОВНІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ

У зв'язку з швидким розвитком інформаційних технологій, активізацією обміну інформацією в мережі Інтернет, з'являються нові виклики в сфері захисту персональних даних. Активізація діяльності в соціальних мережах, з одного боку, та відсутність відповідного правового регулювання такої діяльності, ставлять під загрозу право на недоторканість особистого життя осіб. Вбачається необхідним приділити увагу розробці нового та вдосконаленню існуючого правового поля в сфері захисту персональної інформації як в оффлайн так і в мережі.

Ключові слова: захист персональних даних, право на недоторканість особистого життя, приватність, Інтернет.

With the rapid development of information technology, and facilitation of exchange of information on the Internet, there are new challenges in the field of personal data protection. The increase of activity of social network, on the one hand, and the absence of legal regulation of such activities, on the other – threaten the right to privacy of persons. It appears necessary to pay attention to the development of new and improvement of the existing legal framework on the protection of personal information offline as well as online.

Keywords: data protection, right to privacy, privacy, Internet.

В связи с быстрым развитием информационных технологий, активизацией обмена информацией в сети Интернет, появляются новые вызовы в сфере защиты персональных данных. Активизация деятельности в социальных сетях, с одной стороны, и отсутствие соответствующего правового регулирования такой деятельности, с другой, ставят под угрозу право на неприкосновенность личной жизни человека. Кажется необходимым уделить внимание разработке нового и совершенствованию существующего правового поля в сфере защиты персональных данных как в оффлайне, так и в сети.

Ключевые слова: защита персональных данных, право на неприкосновенность личной жизни, конфиденциальность, интернет.

Постановка проблеми. Глобалізація і технологічний процес здійснили значний вплив на способи збирання, використання та доступу до інформації. Із розвитком інформаційних технологій останнім часом процес захисту інформації стає все складнішим. Важче запобігти небажаному поширенню інформації та передбачити відповідні випадки небажаного витоку даних. В багатьох випадках, починаючи з відкриття банківського рахунку, закін-

* кандидат юридичних наук, науковий співробітник кафедри порівняльного і європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

чуючи реєстрацією в соціальних мережах, людина поширює важливу особисту інформацію у вигляді імені, адреси, номеру кредитної картки. Під впливом США європейські країни все більше уваги приділяють розробці та вдосконаленню законодавства з питань регулювання захисту особистої інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Через те, що тема правового регулювання захисту персональних даних є порівняно новою, кількість наукових розробок є обмеженою. Разом з тим, необхідно виділити наступних дослідників як Р. Андерсон, Ю. Базанов, В. Брижко, А. Баранов, І. Забара, В. Копилов, Р. Калюжний, П. Самараті, Е.А. Степанов, М.Я. Швець, І. Цимбалюк та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Виходячи з того, що велика частина обміну інформацією відбувається в Інтернеті, залишається неврегульованими питання захисту персональних саме в мережі, наприклад в соціальних мережах.

Формулювання цілей статті. В основі законодавства, що регулює захист персональних даних лежить право на недоторканість особистого життя (право на приватність). Однак, право на приватність має різний обсяг і значення в залежності від юрисдикції. Таким чином, нормативні акти, які регулюють використання та захист персональних даних можуть варіюватися від країни до країни.

Можна виділити три основні підходи до законодавства про захист персональних даних. Європейська система представлена найбільш суворим законодавством, яке регулює збір персональної інформації як урядом так і приватними організаціями. В США використовують біфуркаційний підхід, який передбачає як саморегулювання захисту та збору персональних даних приватним сектором, так і державне регулювання даних, зібраних урядом. Деякі латиноамериканські країни прийняли механізм захисту персональних даних на основі приписів так званого «хабеас дата» (*Habeas Data*) – конституційного принципу ряду держав, що передбачає право громадянина в судовому порядку вимагати доступу до будь-яких документів, які його стосуються, та які зберігаються в архівах та установах, в тому числі спеціальних службах. Принцип хабеас дата є відносно новим і вперше був введений в конституції Бразилії 1988 року [1, с.793].

Визначення поняття «приватність» відрізняється в залежності від держави. Ще в кінці XIX століття майбутній суддя Верховного Суду США Луїс Брандес визначив приватність як право особи «бути залишеною у спокої» («right to be left alone»). Узагальнивши різні підходи та нормативні визначення, приватність можна визначити як комплекс з чотирьох складових: інформаційна, тілесна, комунікаційна і територіальна приватність.

Інформаційна приватність стосується правил збору та обігу персональних даних, таких як інформація фінансових, медичних установ, працедавців. Тілесна – відповідає за захист від втручання в фізичний стан людей, наприклад, медичне обстеження організму людини. Комунікаційна приватність вбирає в себе поняття безпеки та приватності листування, телефонних розмов, електронних повідомлень та інших видів комунікацій. Останній вид – територіальна приватність – відповідає за встановлення обмежень на втручання в особисте середовище особи (дім, робоче місце, громадське оточення) [2, с. 5-29].

Загальна декларація прав людини 1948 року і Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року визначають приватність як право не зазнавати безпідставного втручання в особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканість житла, тайну кореспонденції або на честь і репутацію [3]. Обидва міжнародних документи продовжують роз'яснення цього права, наголошуючи на тому, що «кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань» [4].

Рада Європи також визнає право на недоторканість особистого життя як невід'ємне право людини. В статті 8 Європейська конвенція прот захист прав людини і основопо-

ложних свобод захищає право на приватність таким чином: «Кожна людина має право на повагу до її особистого і сімейного життя, житла і таємниці листування. Держава не може втручатися у здійснення цього права інакше ніж згідно із законом та у випадках, необхідних в демократичному суспільстві в інтересах національної і громадської безпеки або економічного добробуту країни, з метою запобігання заворушенням і злочинам, для захисту здоров'я або моралі чи з метою захисту прав і свобод інших людей» [5].

В Європі під «порушенням даних» («data breach») звичайно розуміють випадки, коли відбувається незаконний доступ, збір та поширення персональних даних. Такі порушення можуть бути наслідком випадкових або навмисних дій, які призводять до викрадення, загублення, або розголошення персональних даних.

В січні 2012 року Європейська комісія запропонувала комплексну реформу європейського законодавства щодо захисту персональних даних, яке було прийнято в 1995 році. Тоді 27 держав-членів ЄС імплементували відповідні норми по-різному, що покликала низку розбіжностей у правозастосовній діяльності. Єдиний закон має на меті усунення таких розбіжностей, усунення значного адміністративного навантаження та зменшення витрат приватного бізнесу на 2,3 млрд. євро на рік. Крім того, реформа підвищить рівень довіри споживачів до онлайн сервісів, спричинивши ріст збільшення робочих місць та посилення інноваційних процесів в Європі.

При розробці реформи Європейська комісія визначила три основні проблеми європейського законодавства в сфері захисту персональних даних. Першою проблемою є труднощі, які виникають у фізичних осіб щодо контролю обігу особистої інформації. З огляду на недостатній рівень гармонізації національних законів про захист персональних даних, особам складніше користуватися своїм правом на захист в одних країнах порівняно з іншими, особливо в мережевому просторі. Особи втратили контроль над обігом персональної інформації через великий обсяг даних, які розповсюджуються в мережі без їхнього відома. Крім того, розповсюдженою є думка, що поширення персональних даних є частиною сучасного життя і 72% європейських користувачів Інтернету вважають, що від них вимагають забагато особистої інформації. Часто вони навіть не знають, яким чином використовувати свої права в Інтернеті.

Другою проблемою є прогалини та невідповідність в правовому регулюванні захисту персональних даних в сфері судового співробітництва в кримінальних справах. Директива 95/46/ЄС Європейського Парламенту і Ради «Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних», виключає судове співробітництво в кримінальних справах з предмету регулювання [6]. Постанова Ради Європейського Союзу № 2008/977/ЖНА від 27.11.2008 року «Про захист персональних даних в рамках поліцейського та судового співробітництва у кримінальних справах» відображає особливості до-лісабонської (опорної) структури ЄС та характеризується обмеженим колом питань та наявністю прогалин в сфері, які викликають невпевненість громадян та органів влади в питання застосування відповідного законодавства, а також практичні труднощі з приводу його імплементації [7]. Крім того, постанова дозволяє відступати від загальних принципів захисту персональних даних на національному рівні. Таке регулювання не тільки шкідливо впливає на процес гармонізації, але перешкоджає вільному обміну персональними даними між державами-членами.

Третьою проблемою є бар'єри для бізнесу та органів державної влади в результаті фрагментації, правової невизначеності і непослідовним застосування законодавства про захист персональних даних. Незважаючи на мету Директиви 95/46/ЄС забезпечувати однаковий рівень захисту інформації в ЄС, в окремих країнах існує суттєва різниця в пра-

вовому регулюванні такого захисту, нерівномірність в повноваженнях та ресурсах відповідальних за цю сферу державних органів. Внаслідок цього, утворюється фрагментарне законодавче середовище, яке спричинює нерівномірний захист громадян ЄС. Така нерівність також призводить до непотрібних адміністративних витрат та створює значний фінансовий тягар для компаній, які здійснюють транскордонні операції.

Таким чином, оголошена реформа в сфері захисту персональних даних покликана вирішити три наявні проблеми через гармонізацію відповідного законодавства в державах-членах [8].

В більшості країн право на приватність користується конституційним захистом. В США та Канаді, наприклад, право на приватність формулюється в численних положеннях проти необґрунтованих обшуків та арештів. Верховний суд США зазначав, що Конституція захищає «особистий інтерес уникаючи розкриття інформації щодо особистих справ людини» та «інтерес до самостійності в прийнятті певних важливих рішень». При розробці концепції приватності за основу визначення Верховний суд використав IV поправку конституції. Вона забороняє довільні обшуки і арешти, а також вимагає, щоб ордери на арешт мали підставу і були санкціоновані судом.

В країнах Латинської Америки конституційне визначення приватності зводиться до права не зазнавати безпідставного втручання в особисте життя людини, сім'ю, житло, таємницю кореспонденції, і право бути вільним від нападів на честь людини і її репутацію. Таке визначення відповідає дефініціям Загальної декларації прав людини і Міжнародного пакту про громадянські і політичні права людини. Деякі конституції включають в себе право на захист даних і положення про хабеас дата.

Значний внесок в розробку керівних принципів, рекомендацій, а також імперативних правових норм в сфері захисту персональної інформації зробили міжнародні організації, серед яких потрібно відмітити Організацію економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Азійсько-Тихоокеанське економічне співробітництво (АТЕС) та ін. Якщо узагальнювати правотворчу практику цих організацій в сфері регулювання захисту особистої інформації, то можна сформулювати певні універсальні принципи за якими персональна інформація повинна:

1. бути отримана на законних підставах;
2. бути використана таким чином, який сумісний з першочерговою зазначеною метою;
3. бути точною, актуальною та пропорційною по відношенню до мети;
4. містити точну та актуальну інформацію;
5. мати обмежений доступ з боку третіх осіб;
6. бути знищена після досягнення поставленої мети.

В той же час різні країни мають деякі суттєві відмінності в підходах, представлених в документах зазначених організацій. Такі відмінності стосуються того, коли і як застосовувати зазначені принципи щодо державних органів, приватних комерційних підприємств, і навіть фізичних осіб, а також питань кримінального права та національної безпеки [9].

В Україні в 2010 році був прийнятий закон «Про захист персональних даних», який є основним документом, який регулює обіг персональних даних. 23 липня 2013 року Президент України підписав Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення системи захисту персональних даних», № 383-VII, який вступить в силу з 1 січня 2014 року [10].

Законом вводиться певні зміни та додаються уточнення до Закону України «Про захист персональних даних», ратифікаційного закону Конвенції про захист осіб у зв'язку з

автоматизованою обробкою персональних даних 1981 року та Кодексу про адміністративні правопорушення.

Нововведеннями є вилучення із переліку суб'єктів уповноваженого державного органу з питань захисту персональних даних Державної служби захисту персональних даних і передача її функцій контролю до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Крім того, ліквідується система реєстрації баз персональних даних, яка заміняється повідомленням Омбудсмена про обробку персональних даних, яка становить особливий ризик для прав і свобод суб'єктів персональних даних.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, а також володільці баз даних мають визначати відповідальний підрозділ (особу), що організовує роботу, пов'язану із захистом персональних даних при їх обробці. Інформацію про зазначений структурний підрозділ (особу) необхідно повідомляти Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, який забезпечує її оприлюднення.

За законом володільць персональних даних визначається (по-новому), як фізична особа, яка визначає мету обробки персональних даних, встановлює склад цих даних та процедури їх обробки, якщо інше не визначено законом.

Закон вносить зміни в перелік прав суб'єкта персональних даних і пов'язаних з ними обов'язків володільця. Так, при зміні мети обробки персональних даних на нову, що є несумісною з попередньою згода суб'єкта є необхідною. Розширений перелік чутливих даних – додано біометричні і генетичні. Водночас з переліку вилучено звинувачення у злочині.

За оновленим законом суб'єкт матиме право, зокрема:

- знати про джерела збирання, місцезнаходження своїх персональних даних, мету їх обробки, місцезнаходження або місце проживання (перебування) володільця чи розпорядника персональних даних, а також отримувати не пізніше як за тридцять календарних днів з дня надходження запиту, крім випадків, передбачених законом, відповідь про те, чи обробляються його персональні дані, а також отримувати зміст таких персональних даних;
- звертатися із скаргами на обробку своїх персональних даних до Уповноважений або до суду;
- Закон змінює зміст функцій Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у сфері захисту персональних даних.

Згідно вищевказаного Закону Омбудсмен матиме:

- право на перевірки, як за скаргами так і за власною ініціативою;
- доступ до будь-якої інформації (документів) (у т.ч. з обмеженим доступом) володільців або розпорядників персональних даних, які необхідні для здійснення контролю відповідних баз даних чи картотек, інформації з обмеженим доступом;
- право затверджувати нормативно-правові акти у сфері захисту персональних даних, за підсумками перевірки, розгляду звернення;
- право видавати обов'язкові для виконання вимоги (приписи) про запобігання або усунення порушень;
- право надавати рекомендації щодо практичного застосування законодавства, роз'яснювати права і обов'язки відповідних осіб;
- право складати протоколи про притягнення до адміністративної відповідальності та направляти їх до суду і т.д.

З 1 січня 2014 року зміниться характер винятків із закону. Обробка даних буде можлива без застосування положень закону фізичною особою виключно для особистих чи по-

бутових потреб, а також виключно для журналістських та творчих цілей, за умови забезпечення балансу між правом на повагу до особистого життя та правом на свободу вираження поглядів. Таким чином зникає законодавча прив'язка до професії журналіста. Крім того, в законі зазначено, що дію статей що регулюють загальні питання обробки персональних даних, чутливих персональних даних та прав суб'єктів може бути обмежено в цілях захисту інтересів національної безпеки, економічного добробуту або захисту прав і свобод суб'єктів персональних даних чи інших осіб.

Остання зміна стосується статті 188 Кодексу України про адміністративні правопорушення, яка встановлює санкції за порушення зобов'язань щодо повідомлення та реагування на приписи Омбудсмана, порушення порядку обробки персональних даних.

Такі зміни є позитивними, але в той же час вони не перекривають усі недоліки українського законодавства в сфері захисту персональних даних. Так в законопроекті «забули» визначити згоди суб'єкта персональних даних. Крім того, в вересні був зареєстрований законопроект, який вносить зміни до Закону України «Про доступ до публічної інформації», який пропонує визнати конфіденційною будь-яку інформацію про фізичних осіб та обмежити та оприлюднювати її лише з дозволу цих самих осіб. Підставою для такого обмеження є захист персональних даних. Але така підстава є перебільшенням, адже занадто високий рівень захисту може призвести до обмеження поширення інформації, яка має важливий суспільний інтерес.

Висновки. Останнім часом уряди держав і міжнародні організації все більше уваги приділяють захисту персональних даних індивідів. Основним приводом для підвищення уваги став швидкий розвиток технологій та відсутність достатньо ефективної регламентації інформаційних відносин в мережі Інтернет. Реформа Європейського союзу, гармонізація законів держав-членів, зміни в законі «Про захист персональних даних» в нашій країні свідчать про проведення активних дій в напрямку вдосконалення відповідного нормативного регулювання захисту права особи на приватне життя, як фундаментального права людини.

Список використаних джерел

1. Большой юридический словарь / под ред. А. Я. Сухарева – 3-е изд. – М.: ИНФРА-М, 2006. – С. 793.
2. «Приватність і права людини». Звіт Privacy International – В кн.: «Свобода інформації та право на приватність в Україні», т.2. – Харків : Фоліо, 2004, с. 5-29.
3. Загальна декларація прав людини. — К. : Укр. Правнича Фундація. – Вид-во Право, 1995. — 12 с.
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966) // Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. – Амстердам; К., 1996.
5. Preliminary Comments on a Statement of Principles for Privacy and Personal Data Protection in the Americas, [Electronic resource]. – Access mode: CJI/doc.382/11. <http://www.oas.org/en/sla/iajc/docs/INFOANUAL.CJI.2011.ENG.pdf>.
6. Директива 95/46/ЄС Європейського Парламенту і Ради «Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних». [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_242.
7. Постанова Ради Європейського Союзу № 2008/977/ЖНА від 27.11.2008 року «Про захист персональних даних в рамках поліцейського та судового співробітництва у кримінальних справах» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:350:0060:0071:en:PDF>.

8. Commission Proposals on the data protection reform: legislative texts Commission staff working paper. Impact assessment. Brussels, 25.1.2012 SEC (2012) 72final [Electronic resource]. – Access mode: http://ec.europa.eu/justice/data-protection/document/review2012/sec_2012_72_en.pdf.
9. Comparative Study: Data protection an the Americas. Permanent Council of Organization of American States. OEA/Ser. CP/CAJP-3063/12, 2012.
10. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення системи захисту персональних даних» від 03.07.2013 р. № 383–7. – Офіційний вісник України, 2013. – № 57. – С. 25.

УДК 342.8

Лисенко О.М.*

РЕФОРМУВАННЯ ВИБОРЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЯК УМОВА ПІДПИСАННЯ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

Реформування виборчого законодавства України з метою його приведення у відповідність до європейських стандартів є однією з умов підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Саме виборче законодавство знаходиться під пильним контролем з боку європейських структур, в першу чергу Венеціанської Комісії та ОБСЄ/БДПІЛ. Завдяки роботі цих інституцій створено систему європейських виборчих стандартів, зокрема розроблено Кодекс належної практики у виборчих справах. В статті аналізується стан виборчого законодавства України та підготовлених змін до нього на предмет відповідності європейським виборчим стандартам.

Ключові слова: виборче законодавство, виборчий кодекс, Кодекс належної практики у виборчих справах, європейські виборчі стандарти, Угода про асоціацію, Венеціанська комісія.

Reform of the electoral legislation of Ukraine in order to bring them into line with European standards is a condition of the Association Agreement between Ukraine and the EU. Namely the electoral legislation is closely monitored by the European institutions, especially the Venice Commission and OSCE / ODIHR. Through the work of these institutions the system of European electoral standards was developed, including the Code of Good Practice in Electoral Matters. This article analyzes if the state of the electoral legislation of Ukraine and prepared amendments thereto complies with the European electoral standards.

Keywords: electoral legislation, election code, the Code of Good Practice in Electoral Matters, European electoral standards, the Association Agreement, the Venice Commission.

Реформирование избирательного законодательства с целью его приведения в соответствие к европейским стандартам является одним из условий подписания Соглашения об ассоциации между Украиной и Европейским Союзом. Именно избирательное законодательство находится под пристальным контролем со стороны европейских структур, в первую очередь Венецианской комиссии и ОБСЕ/БДИПЧ. Благодаря работе этих институций создано систему европейских избирательных стандартов, в частности Кодекс надлежащей практики в избирательных делах. В статье анализируется состояние избирательного законодательства Украины и подготовленных к нему изменений на предмет соответствия европейским избирательным стандартам.

* кандидат юридичних наук, доцент кафедри порівняльного і європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Ключевые слова: избирательное законодательство, избирательный кодекс, Кодекс надлежащей практики в избирательных делах, европейские избирательные стандарты, Соглашение об ассоциации, Венецианская комиссия.

В Україні доволі часто змінюється виборче законодавство. Майже кожні вибори до вищих та місцевих органів влади відбуваються на основі нового закону, який приймається перед виборами, порушуючи вимоги про незмінюваність основних елементів виборчого законодавства за рік до проведення виборів. Це не відповідає європейським підходам до врегулювання даного питання, що впливає, зокрема, з положень Інтерпретативної декларації про стабільність виборчого законодавства, ухваленої Венеціанською Комісією, як не відповідає їм і більшість інших суттєвих положень українського виборчого законодавства. Досконале, прозоре виборче законодавство є основою демократії, яка, як відомо, є однією з трьох основних європейських цінностей, поряд з правами людини та верховенством права. Саме тому йому приділяється стільки уваги з боку європейських структур. Приведення виборчого законодавства у відповідність до європейських стандартів є, як відомо, однією з умов підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і належить до так званих «євроінтеграційних законопроектів». Про це, зокрема, йдеться у Спільній заяві XVI Саміту Україна – ЄС від 25 лютого 2013 року (п. 6) та у Висновках Ради ЄС у закордонних справах від 10 грудня 2012 року [1, 2].

Завдяки діяльності Європейської Комісії «За демократію через право», або Венеціанської Комісії, Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Комітету Міністрів Ради Європи можна говорити про створення системи стандартів у сфері виборчого права. Вони знайшли відображення в ухваленому в 2002 році Кодексі належної практики у виборчих справах та ряді інших декларацій, рекомендацій та резолюцій, що являють собою Європейський демократичний доробок в галузі виборчого права. На предмет відповідності цим стандартам і перевіряється українське законодавство, як і законодавство багатьох інших європейських країн.

Українські законодавці працюють над оновленням виборчого законодавства фактично з моменту проголошення незалежності, але зміни, які вносяться до нього, не завжди наближають його до європейських стандартів. Наприклад, останні вибори народних депутатів України відбувались за новим Законом «Про вибори народних депутатів України» від 17.11.2011 р. Ним, порівняно з попередньою редакцією, було підвищено відсотковий бар'єр до 5-ти відсотків (при рекомендованих 3-х), заборонено партіям об'єднуватись у блоки, що є порушенням права на об'єднання, обмежена можливість громадян України, що знаходяться за кордоном, у реалізації їх виборчих прав – ці та деякі інші положення критично оцінювались Венеціанською Комісією, тим не менш були включені до оновленого законодавства. Про погіршення ситуації порівняно з тими стандартами, які вже було досягнуто, наголошується і в п. 2 згадуваних вже Висновків Ради міністрів ЄС у закордонних справах від 10 грудня 2012 р. [2].

Проблемою українського виборчого законодавства є наявність великої кількості законів, що не узгоджуються між собою, або ж дублюють положення один одного, тому рекомендацією Венеціанської Комісії та ОБСЄ/БДПЛ є здійснення кодифікації розрізненого виборчого законодавства в єдиний акт – Виборчий кодекс, щоб гарантувати уніфікованість процедур, які застосовуються на виборах всіх рівнів. Проект такого кодексу було підготовлено робочою групою Верховної Ради ще у 2010 році, який до того ж отримав позитивну оцінку Венеціанської комісії (Висновок № 593/2010), незважаючи на це Головне науково-експертне управління Верховної Ради надало негативний висновок з реко-

мендацією його відхилити, напевно, враховуючи той факт, що ініціаторами законопроекту виступали опозиціонери. Тому зміни продовжують вноситись без застосування якогось єдиного, комплексного підходу.

До законопроектної роботи в сфері виборчого законодавства залучено багато інституцій. Підготовлено урядовий Проект змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства з питань проведення виборів, який ліг в основу зареєстрованого 10.10.2013 р. у Верховній Раді Проекту Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства з питань проведення виборів». Положення законодавства про вибори стали предметом відкритих дебатів із представниками політичних сил та громадських обговорень. Щоразу розроблені законопроекти надсилаються Венеціанській Комісії та ОБСЄ/БДПЛ для отримання висновків.

Звичайно, висвітлити всі аспекти реформування виборчого законодавства в рамках однієї статті не можна, тому в першу чергу зупинюсь на тих з них, які, крім іншого, вимагають внесення змін до Конституції України.

Так, вже неодноразово робились зауваження щодо редакції ч. 3 ст. 76 Конституції України «не може бути обраним до Верховної Ради України громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку». Це положення відтворене в ч. 4 ст. 9 Закону «Про вибори народних депутатів України». З цих положень випливає, що всі громадяни України засуджені за вчинення умисного злочину позбавляються пасивного виборчого права. Причому, слід зазначити, що таких обмежень на посаду Президента України в Конституції не зазначено, вони містяться лише в ч. 4 ст. 9 Закону «Про вибори Президента України». Порівняльний аналіз відповідних статей конституцій зарубіжних держав дає підстави стверджувати, що ці питання, як правило, не підпадають під сферу конституційного регулювання і містяться лише в деяких конституціях європейських держав, напр., ст. 56 Конституції Литви. У Спільному висновку Венеціанської комісії та ОБСЄ/БДПЛ N 635/2011 наголошується що «Обмеження виборчих прав загальних категорій громадян без врахування конкретних фактів, що стосуються кожної конкретної особи, не відповідає загальноприйнятій міжнародній практиці. Позбавлення пасивних виборчих прав має відбуватися лише якщо особу було засуджено за вчинення настільки тяжкого злочину, що позбавлення політичних прав є дійсно пропорційним скоєному злочину... Таким чином, ОБСЄ/БДПЛ та Венеціанська комісія рекомендують, щоб це обмеження було вузько визначено для застосування лише до осіб, яких було засуджено за вчинення тяжких злочинів» [3].

Не відповідає європейським стандартам також положення ч. 2 Ст. 76 Конституції України та ч. 1 ст. 9 Закону «Про вибори народних депутатів України», що встановлює вимогу до кандидата в народні депутати проживати в Україні протягом останніх п'яти років. Так, у Кодексі належної практики у виборчих справах, йдеться про те, що вимогу щодо тривалості проживання громадян може бути запроваджено лише в рамках проведення місцевих чи регіональних виборів (11.1c iii), а встановлений необхідний період проживання не повинен перевищувати шести місяців; зазначений термін може бути подовжено у випадку необхідності захисту національних меншин (11.1c iv) [4]. Таким чином Венеціанська комісія рекомендує розглянути питання щодо скорочення терміну вимоги щодо тривалості проживання на території України [3].

На жаль, усунути невідповідність положень Конституції України європейським стандартам до запланованої дати підписання Угоди так і не вдасться, оскільки це довготривалий процес. Зареєстрований та попередньо схвалений у Верховній Раді України Проект

Закону від 04.07.2013. № 2522а «Про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів» також є одним з зобов'язань, взятих на себе Україною щодо реформування законодавства у сфері правосуддя, але питань виборчого права він не торкається. Залишились без уваги ці проблеми і в Проекті Концепції внесення змін до Конституції України, розробленої Конституційною Асамблеєю. Тому, можна сказати, що реальних кроків в даному напрямку поки що не зроблено.

Разом з тим в підготовленому Проекті Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства з питань проведення виборів» намагались врахувати попередні зауваження Венеціанської Комісії та ОБСЄ/БДПЛ, які можна внести без проведення конституційної реформи:

- так, законопроектом передбачається зменшення максимальної кількості виборців, закріплених за виборчою дільницею, з 2500 до 2000;

- Венеціанською комісією та ОБСЄ/БДПЛ рекомендовано скоротити максимальне і мінімальне число членів дільничних виборчих комісій задля сприяння досягненню консенсусу і порядку на засіданнях. На виконання зазначених рекомендацій змінами до ч. 2 ст. 28 Закону пропонується встановити: для малих дільниць – 10-14 членів виборчих дільниць; для середніх дільниць – 12-16 осіб; для великих дільниць – 14-18 осіб;

- однією з новел цього законопроекту є передача від Центральної виборчої комісії окремим виборчим комісіям функцій щодо організації проведення виборів в одномандатних округах, зокрема, щодо реєстрації кандидатів у депутати в одномандатних виборчих округах та їх довірених осіб, контроль за дотриманням фінансової дисципліни, забезпечення надання ефірного часу та друкованих площ за рахунок Державного бюджету України;

- на виконання рекомендації Венеціанської Комісії та ОБСЄ/БДПЛ (п. 75 Висновку) щодо пониження суми задатку для забезпечення того, щоб всі партії та особи, які мають бажання брати участь у виборах як кандидати були здатними на це, Проектом Закону запропоновано зміни до статті 56 Закону, відповідно до яких грошова застава для партії, яка висунула виборчий список кандидатів зменшена з 2 тис. до 1 тис. мінімальних розмірів заробітної плати, а для кандидата в одномандатному окрузі від 12 до 10 мінімальних розмірів заробітної плати;

- неодноразово також зверталась увага на забезпечення гендерної рівності шляхом встановлення обов'язкових квот щодо представлення жінок у виборних державних органах. На виконання цих рекомендацій Проектом Закону пропонується зміни до ст. 8 Закону України «Про політичні партії в Україні», за якими статут партії має містити розмір квот, що визначає мінімальний рівень представництва жінок і чоловіків у виборчому списку кандидатів у народні депутати України від партії у загальнодержавному окрузі;

- досить важливим є включення до Проекту положень, що деталізують порядок утворення одномандатних округів, згідно яких «не допускається утворення одномандатного округу з територіями, що не межують між собою. Межею одномандатного округу є умовно замкнена лінія на поверхні землі, що відокремлює його територію від території інших (суміжних) одномандатних округів, або частково збігається з лінією державного кордону» (ст. 18 п. 2. 2). Це нововведення зменшує можливості застосування «джерімендерінгу» при формуванні виборчих округів, в результаті застосування якого досить часто з'являлись виборчі дільниці-анклави;

- в багатьох європейських країнах встановлюються обмеження щодо виборчих фондів. Враховуючи цю тенденцію пропонується обмежити розмір виборчого фонду партії, кандидати у депутати від якої зареєстровані в загальнодержавному окрузі, до дев'яноста

тисяч розмірів мінімальних заробітних плат, а розмір виборчого фонду кандидата у депутати в одномандатному окрузі – до чотирьох тисяч розмірів мінімальних заробітних плат (ст. 48). Ряд положень також посилюють контроль за надходженням та використанням коштів виборчих фондів;

- проектом Закону встановлюється механізм запобігання випадків так званого «подвійного балотування». Окружна виборча комісія, якій тепер надається право реєструвати кандидатів, у разі встановлення, що особа, висунута кандидатом у депутати у відповідному одномандатному окрузі за її письмовою заявою про згоду балотування від партії або у порядку самовисування, зареєстрована кандидатом в депутати у загальнодержавному окрузі або в іншому одномандатному окрузі приймає рішення про відмову у реєстрації такої особи кандидатом у депутати та невідкладно направляє подання до Центральної виборчої комісії про скасування реєстрації такого кандидата у загальнодержавному окрузі або в іншому одномандатному окрузі (округах) (ч. 5 ст. 59 Проекту Закону);

- діюча редакція Закону (ст. 92) надає можливість дільничній виборчій комісії визнати голосування на виборчій дільниці недійсним. Законопроектом змінено дане положення і право встановлювати голосування на виборчій дільниці недійсним визнається виключно за судами.

Ці та деякі інші положення законопроекту, дійсно, можна назвати прогресивними, хоча невирішеними залишається чимало проблем. Та й доля запропонованих змін також поки що невідома. Що можна з певністю констатувати, що законодавство України, хоч і повільними темпами, і не завжди послідовно наближається до європейських стандартів, а підписання Угоди про асоціацію послужило хорошими стимулом для проведення відповідних реформ. Головне, що Україна визначилась з європейським вектором свого розвитку і, хочеться сподіватись, дійсно стане демократичною, правовою державою, як це задекларовано в Конституції.

Список використаних джерел

1. Висновки Ради міністрів ЄС у закордонних справах від 10.12.2012 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/all_news/news/2012/2012_12_11_1_uk.htm.
2. Спільна заява XVI Саміту Україна – ЄС від 25.02.2013 р. – Режим доступу: <http://president.gov.ua/news/26963.html>.
3. Спільний висновок Венеціанської комісії та ОБСЄ/БДПЛ № 635/2011 щодо законопроекту «Про вибори народних депутатів України» від 17.10.2011 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_a54.
4. Кодекс належної практики у виборчих справах. [Електронний ресурс] / Керівні принципи та пояснювальна доповідь. Ухвалені Венеціанською комісією на 54-й сесії. Венеція 18-19.10. 2002 р. – Режим доступу: <http://195.230.157.14/kb/assets/kodeks-naleznoi-praktyky-u-vyborchih-spravah.pdf>.
5. Конституція України від 28.06.1996. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
6. Конституции государств Европы: в 3-х т. / Под ред. Окунькова Л. А. – М. : Норма. 2001. – 817 с. (т.1), 837 с. (т.2), 789 с. (т.3).
7. Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права: Матеріали Венеціанської Комісії, Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи: пер. з англ. / за ред. Ю. Ключковського. – Вид. 2-е, випр. і доповн. – К., 2009 – 500 с.

8. *Вибори в Європейському Союзі / За ред. Д. С. Ковриженка. –* Лабораторія законодавчих ініціатив. – К. : ФАДА, Лтд, 2006. – 156 с.
9. Проект Закону № 3396 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства з питань проведення виборів» від 10.10.2013 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=48621.

УДК 341.217(4)

Мотиль В.І.*

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ УКЛАДЕННЯ УГОДИ ПРО ПОГЛИБЛЕНУ ТА ВСЕОХОПЛЮЮЧУ ЗОНУ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

У статті аналізуються окремі актуальні аспекти підписання Угоди про поглиблену і всеосяжну зону вільної торгівлі між Україною та ЄС. Автор аналізує передісторію підготовки угоди та її зміст, а також можливий вплив на торговельні відносини між Україною та ЄС. Здійснюється аналіз впливу участі України в Зоні вільної торгівлі з ЄС та в Митному Союзі на зовнішньоторговельні відносини України. Також досліджується можливість одночасної участі України в Митному Союзі і в Зоні вільної торгівлі з ЄС.

Ключові слова: угода про асоціацію, угода про поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі, право ЄС, Митний Союз.

The author analyses some actual issues of joining to the Agreement about Deep and comprehensive Free Trade Area between Ukraine and European Union. Then author analyses the history of the preparation of the Agreement, its contents and possible influence on the trade relations between EU and Ukraine. In the last part of the article, the analysis of the influence of Ukraine's participation in the Free trade area with EU, on the one hand, and with the Customs Union on the other hand, on the country's external trade relations. Also the possibility of simultaneous participation of Ukraine in Customs Union and in the Free trade area has been investigated.

Keywords: Association Agreement, Agreement about Deep and comprehensive Free Trade Area, EU Law Custom Union.

В статье анализируются отдельные актуальные аспекты подписания Соглашения о углубленной и всеобъемлющей зоне свободной торговли между Украиной и ЕС. Автор анализирует предысторию подготовки соглашения и его содержание, а также возможное влияние на торговые отношения между Украиной и ЕС. Осуществляется анализ влияния участия Украины в Зоне свободной торговли с ЕС, с одной стороны, и в Таможенном Союзе, с другой стороны, на внешнеторговые отношения Украины. Также исследуется возможность одновременного участия Украины в Таможенном Союзе и в Зоне свободной торговли с ЕС.

Ключевые слова: Соглашение об ассоциации, Соглашение об углубленной и всеобъемлющей зоне свободной торговли, право ЕС, Таможенный Союз.

Одним з найактуальніших питань відносин між Україною та ЄС на сьогоднішньому етапі є укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, частиною якої буде Угода

* кандидат юридичних наук, доцент кафедри європейського права Львівського національного університету імені Івана Франка.

про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі між Україною та ЄС. Утворення зони вільної торгівлі з ЄС стане важливим кроком в напрямку економічної інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС. У зв'язку з можливим підписанням Угоди вже у листопаді цього року на саміті Східного Партнерства у Вільнюсі, постав ряд дискусійних питань: яким чином укладення угоди вплине правову систему та економіку України? Який зміст має угода та як вона вплине на торгові відносини між Україною та ЄС? Чи можливо є одночасна участь України в Митному Союзі та Зоні вільної торгівлі з ЄС? Спроба відповісти на ці питання робиться у даній статті.

Дослідженню зовнішньоторговельних відносин України з ЄС та питання укладення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС присвячено ряд цікавих досліджень вітчизняних авторів, зокрема, І. Бураковського [1], О. Шумило [2], О. Шниркова [3], А. Наку, О. Вишнякова [4], А. Гончарука [5]. Існує також цікаве дослідження Міністерства юстиції України [6], дослідження Регіонального бюро ПРООН для Європи та країн СНД [6] та Міжнародного центру перспективних досліджень [7]. Разом з тим наближення підписання угоди та полеміка щодо можливої участі України в Митному Союзі поставили на порядок денний ряд питань, які потребують правового аналізу та відповідей на них.

Європейський союз є ключовим суб'єктом міжнародної торгівлі, найбільшим експортером та імпортером у світі, а також, об'єднавши 28 країн з населенням близько 500 млн. осіб, є також найбільшим ринком у світі. Європейський Союз є одним з основних торгових партнерів України¹, а також є найбільшим іноземним інвестором України². Також окремі з галузей економіки чітко орієнтовані на експорт в ЄС, як наприклад, текстильна галузь, 2/3 продукції якої експортується в Європейський Союз. Хоча структура торгівлі між Україною та ЄС характеризується певним дисбалансом, оскільки, Україна експортує переважно сировину, а експортує готові вироби та високотехнологічні товари, торговий оборот між Україною та ЄС має стійку тенденцію до зростання. Україна належить також до 12 найбільш активних користувачів торгових преференцій Європейського Союзу на основі Загальної Схеми преференцій³. Тому розвиток торгових відносин між Україною та ЄС є одним з пріоритетів міжнародного економічного співробітництва України⁴, а також важливою передумовою її успішної інтеграції і світову торговельну систему.

Переговори щодо укладення Угоди про ЗВТ між Україною та ЄС її укладення розпочались після вступу України до СОТ 16 травня 2008 року. Зі вступом України до СОТ були зняті кількісні імпорتنі обмеження на сталь та текстиль, які діяли раніше, а також Ук-

¹ За статистичними даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України за 2012 рік на країн-членів Європейського Союзу припадає 29,2% міжнародної торгівлі, 32,6% українського імпорту та 25,4 українського експорту. Джерело: [8]. Для ЄС Україна серед 22 найважливіших торгових партнерів, 1,4% експорту ЄС і 0,9% імпорту ЄС. [9].

² Станом на 1.01.2013 загальний обсяг прямих іноземних інвестицій ЄС в економіку України склав 42 979,3 млн. дол. США, що становить близько 80% від загального обсягу прямих іноземних в українську економіку [10].

³ 72% продукції, яка має право на преференції, користується ними. У 2011 році у рамках ГСП загальний обсяг експорту преференційних статей до ЄС склав 16,8% від усього українського експорту. Преференційні статті імпорту поширюються на машинне устаткування та механічні пристрої, рослини, масла, прості метали, хімічні речовини, текстиль. Крім того, на деяку продукцію встановлене ЄС мито для країн, що мають статус найбільшого сприяння (КНС), вже дорівнює нулю (українські експортери можуть вільно продавати приблизно 42 % усієї сільськогосподарської продукції на ринку ЄС без обкладання митом) [11].

⁴ Заяви Прем'єр-міністра України, Миколи Азарова, та Міністра економічного розвитку України, Ігоря Прасолова, на міжнародній конференції «АВС: Україна та партнери» та Панельній дискусії «Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі між Україною та ЄС: перспективи для бізнесу та інвестицій», м. Київ, 13-14 червня 2013 року [12].

раїну було вилучено з переліку країн, щодо яких можуть застосовуватись захисні заходи на експорт текстильної продукції [13]. З цього часу, Україна користується перевагами необмеженого експорту сталі й текстильних матеріалів до ЄС.

Процес переговорів та узгодження угоди тривав майже п'ять років, було проведено 18 раундів переговорів. Переговори щодо укладення угоди велися між робочими групами за окремими напрямками:

- торгівля товарами;
- торгівля і сталий розвиток;
- правила походження товарів;
- послуги;
- капітал та інвестмент;
- права інтелектуальної власності;
- митний контроль та сприяння торгівлі;
- державні закупівлі;
- конкуренція (антитрастова політика і державна допомога);
- санітарні та фітосанітарні заходи;
- енергетичні питання, пов'язані з торгівлею;
- тарифні пропозиції;
- розв'язання суперечок;
- прозорість [14].

Останній раунд переговорів між Україною та ЄС відбувся 19-23 вересня 2011 року у Брюсселі. 22 грудня 2011 року було оголошено про завершення переговорів і затвердження тексту проекту Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у частині створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі. За результатами було підписано Двосторонній протокол про технічне завершення переговорів між Україною та ЄС щодо створення зони вільної торгівлі, 30 березня 2012 року угоду було парафровано.

Положення щодо Угоди про зону вільної торгівлі містяться інтегровано у розділі IV Угоди про асоціацію [15.] Угода включає 15 глав, 14 додатків, 3 протоколи і передбачається створення зони вільної торгівлі формату ЗВТ+, або відповідно до назви угоди зона вільної торгівлі буде поглибленою та всеохоплюючою. Для створення зони вільної торгівлі передбачається перехідний період, який не може перевищувати 10 років.

Угода передбачає масштабну лібералізацію широких сфер торгівлі товарами і послугами, в тому числі і в таких чутливих для України і ЄС сферах як сільське господарство та аграрний сектор. Окрім правил для торгівлі товарами та послугами, угода регулює електронну торгівлю, торгові аспекти прав інтелектуальної власності, інвестиції, державні закупівлі тощо.

Угода містить ряд перехідних положень, які передбачають відтермінування дії окремих положень конвенції щодо України. Відповідно до п. 3 ст. 208, назви таких алкогольних напоїв, як коньяк, шампанське, херес, порто, аніс, арманьяк, кальвадос, граппа, токай, які є захищеними географічними позначеннями в ЄС, зможуть використовуватись в Україні лише протягом 10 років. Подібні обмеження існують також і щодо харчових продуктів. Назви таких сирів, як фета, пармезан та рокфор можна буде використовувати в Україні лише протягом 7-річного перехідного періоду [15].

Також угода передбачає встановлення квот на торгівлю окремими видами продукції, наприклад експорт масла чи цукру з України. Хоча на думку аграрних експертів, за своєю якістю ці продукти значною мірою не відповідають стандартам ЄС, тому наявність цих квот не становитиме перешкоди для торгівлі цими товарами. До того ж, передбачається по-

ступове зниження цих квот.

Згідно з попередніми оцінками Європейської Комісії за рахунок усунення та зниження імпорتنих мит ЄС, українські експортери зможуть зекономити 487 млн. євро. Зі свого боку Україна також скасує мита на імпорт з ЄС загальним обсягом 391 млн. євро. Найбільше виграють українські експортери с/г продукції, які зможуть зекономити 330 млн. євро та продуктів переробки с/г продукції, які зекономлять, відповідно, близько 53 млн. євро. Україні доведеться зменшити мита на імпорт транспортних засобів на близько 117 млн. євро. Повністю буде лібералізований ринок текстильної продукції. Загалом у рамках зони вільної торгівлі Україна скасує 99,1%, а ЄС відповідно і 98,1% торгівельних мит, які нині діють між двома сторонами [16].

Слід однак зазначити, що скасування мит на промислову продукцію не матиме суттєвого впливу на торгівлю, оскільки мита у цій сфері є досить низькими і становлять в середньому 2,46% в Україні та 1,19% в ЄС. Зовсім по іншому виглядає ситуація в такій чутливій сфері як аграрний сектор, де середні імпортні мита в Україні становлять 6,41%, а в ЄС 7,42% [17]. Таким чином усунення митних перешкод буде більш важливим для аграрного сектору. Разом з тим лібералізація нетарифного регулювання надзвичайно суттєвого впливу на розвиток торгівлі мати не буде.

Більш суттєве значення матиме усунення нетарифних бар'єрів, регуляторне наближення технічного регулювання гармонізацію стандартів та оцінок відповідності. Так, Угода передбачає не лише зниження мит, еквівалентних платежів та скасування кількісних обмежень, як більшість класичних угод про зону вільної торгівлі [18], а йде глибше – передбачає також глибоке регуляторне наближення, гармонізацію правил, процедур і таким чином зближення з внутрішнім ринком ЄС. Це стосується передусім стандартизації, метрології сертифікації, оцінок відповідності, ринкового нагляду та технічних регламентів. У цих сферах Україна візьме на себе зобов'язання забезпечити відповідність технічним регламентам ЄС (ст. 56). На сьогодні норми та стандарти, які діють в Україні у цій сфері є переважно застарілими, а наприклад сертифікація, яка здійснюється в Україні, переважно не визнається в країнах-членах ЄС. Після укладення угоди, продукти які пройшли сертифікацію в Україні відповідно до стандартів ЄС, не потрібно буде повторно сертифікувати в ЄС.

Угода передбачає також гармонізацію законодавства і в таких важливих для взаємної торгівлі сферах, як державні закупівлі, антимонопольна політика та конкурентне законодавство, державні фінанси та субсидії, захист інтелектуальної власності та енергетичну політику.

Таким чином угода створить передумови для більш глибокої імплементації *aquis communautaire* ЄС в правову систему України.

Також країна зможе брати участь і системі вирішення спорів, яка складатиметься з процедури консультацій (ст. 305) та базуватись на розгляді третейською групою (ст. 306-310). Рішення третейською групою будуть прийматись протягом 120 днів з часу її створення. Передбачаються також прискорені процедури для сезонних товарів та товарів нетривалого зберігання, які не можуть перевищувати 75 днів. Такий механізм вирішення спорів буде значно швидшим за механізм СОТ.

Угода залишає за Україною свободу зовнішньоторговельних відносин. Так, ст. 31 передбачає збереження та встановлення митних союзів, зон вільної торгівлі або домовленостей про прикордонну торгівлю, за тим винятком, коли вони вступають у конфлікт з торговельними домовленостями, передбаченими цією угодою. Таким чином, угода не передбачає жодних обмежень зовнішньоторговельної автономії. Тому після приєднання Ук-

раїни до ЗВТ з ЄС, вона зможе розвивати торгове співробітництво з іншими державами та групами держав.

Таким чином, підписання угоди про зону вільної торгівлі позитивно вплине на українське законодавство, створить умови для модернізації торгових відносин, підвищення конкурентоздатності економіки та спростить доступ до ринку ЄС, а також дасть змогу користуватись механізмом вирішення торгових спорів. Загалом у кількісному порівнянні, угода є більш вигідною для України, ніж для ЄС.

У зв'язку із неодноразовими політичними заявами щодо можливості одночасного членства України в Зоні вільної торгівлі з ЄС та в Митному Союзі Єдиного економічного простору та, учасниками якого є Росія, Казахстан, Білорусь, постало питання про його юридичну можливість та доцільність.

Особливо гострим стало це питання після підписанням 31 травня 2013 року Меморандуму про поглиблення взаємодії між Європейським ЄЕК і Україною та проголошенням наміру України стати спостерігачем у цій організації.

Слід однак зазначити, що у пункті 5 меморандуму йдеться, що «він не є міжнародним договором і не створює прав та обов'язків, які регулюються законом». До того ж Договором про Митний Союз не передбачено статусу спостерігача. Тому приєднання України у такому статусі було б можливим лише після внесення відповідних змін до Договору про Митний Союз, або ж після підписання договору про створення Євразійського економічного союзу, яке заплановане 1 січня 2015 року⁵.

Разом з тим, як видається, статус спостерігача не вплине на участь України у зоні вільної торгівлі з ЄС, тому детальніше розглянемо чи узгоджуватиметься з участю в зоні вільної торгівлі з ЄС більш тісна форма співпраці України з МС – її членство у цьому міждержавному об'єднанні.

Відповідно до ст.4 Угоди між Урядом РФ та Урядом Республіки Казахстан про єдиний порядок регулювання зовнішньоекономічної діяльності від 20 січня 1995 року [19] та Протоколу про запровадження режиму вільної торгівлі між РФ та Урядом Республіки Казахстан від 20 січня 1995 року [20], які є невід'ємною частиною Угоди про Митний Союз[21]. Ці угоди передбачають не лише об'єднання митних територій країн, але й єдиний порядок здійснення зовнішньоекономічної політики. Відповідно до ст. 1 вона включає в себе 4 основні елементи:

- тарифне регулювання;
- нетарифне регулювання;
- валютне регулювання та валютний контроль; порядок застосування тимчасових обмежень, як у взаємній торгівлі, так і в торгівлі з третіми країнами.

Ст. 3 передбачає запровадження спільного митного тарифу, а також спільних податків і зборів, що мають еквівалентну дію, а ст.4 передбачає здійснення уніфікації законодавства.

П. 1.2. ст. 2 Угоди про Митний Союз між РФ та Республікою Білорусь від 6 січня 1995 року [24] передбачає уніфікацію зокрема зовнішньоторговельного, митного, валютно-фінансового, податкового та іншого законодавства, яке стосується зовнішньоекономічної діяльності, зокрема щодо:

- економічних умов господарювання;
- цінової політики;
- валютного регулювання и валютного контролю;
- експортного контролю;

⁵ Така позиція була висловлена першим віце-прем'єром Російської Федерації Ігорем Шуваловим.

- недобросовісної конкуренції та обмежувальної ділової практики;
- інтелектуальної власності.

Таким чином, держави беруть на себе зобов'язання не просто узгодити чи гармонізувати норми, що стосуються торгівлі, але їх уніфікувати, тобто фактично створити ідентичні норми.

П. 2. ст. 2 вище згаданої угоди передбачає співпрацю країн-членів у роз'ясненні та уточненні положень, які стосуються реформування законодавства, а п. 3 передбачає контроль за правозастосувальною практикою і забезпеченням однакового здійснення методів:

- встановлення надійних механізмів контролю за недопущенням несанкціонованого реекспорту товарів в треті країни;
- здійснення платіжно-розрахункових відносин по торгівельних та не торгівельних операціях на двосторонній та багатосторонній основі;
- застосування єдиного регулювання зовнішньоекономічних зв'язків по відношенню до третіх країн;
- зближення економічних умов господарювання;
- ведення митної статистики зовнішньої торгівлі;
- здійснення надійного митного контролю на зовнішніх митних кордонах Договірних Сторін.

Виходячи з цього, держави зобов'язуються однаково тлумачити норми законодавства, однаково застосовувати їх, а також забезпечувати однакові методи митного контролю та однаково регулювати торгово-економічні відносини з третіми країнами.

Аналогічні положення містяться в Угоді про Митний Союз між РФ та Республікою Білорусь від 6 січня 1995 року. У ст. 3 цієї угоди визначаються основні принципи, на яких будується Митний Союз:

а) наявність єдиної митної території держав-учасниць Митного союзу. Формування єдиної митної території, здійснюватиметься шляхом:

- скасування в торгівлі між державами Договірних Сторін мит та зборів, які мають еквівалентну дію, а також кількісних обмежень;
- запровадження та застосування у відносинах з третіми країнами однакового торгового режиму, спільних митних тарифів та заходів нетарифного регулювання зовнішньої торгівлі;
- формування механізму взаємовідносин Митного Союзу з третіми державами та міжнародними організаціями на основі положень Угоди між Урядом Російської Федерації та Урядом Республіки Білорусь про єдиний порядок регулювання зовнішньоекономічної діяльності від 12 квітня 1994 р. [22].

б) наявність однотипного механізму регулювання економіки, який базується на ринкових принципах господарювання та уніфікованому законодавстві.

Тобто передбачається здійснення єдиної зовнішньоекономічної та торгової політики, а також валютної політики, що наближує Митний Союз, за його суттю, до такої форми міжнародної економічної інтеграції як економічний та валютний союз, які передбачають делегування певних суверенних прав, міждержавному об'єднанню, представленому спільними органами. Створення такого органу передбачено ст.3 Угоди про митний Союз.

Зміни торгового режиму з третіми країнами, а також інші заходи, як наприклад, запровадження чи скасування тимчасових обмежень повинні застосовуватись державами спільно (п. 2. ст. 2).

Слід також зазначити, що держави учасниці митного Союзу не є рівноправними учасниками, оскільки голоси в Комісії Митного Союзу розподіляються не рівномірно. Відпо-

відно до ст. 7 Договору про Комісію Митного Союзу від 6 жовтня 2007 року, голоси між державами-учасниками розподіляються наступним чином:

- Російська Федерація – 57,
- Республіка Білорусь – 21,5,
- Республіка Казахстан – 21,5 [23].

Таким чином, більшість голосів у Комісії Митного Союзу належить Росії, а інші держави лише за умови однакового голосування можуть заблокувати її рішення, оскільки для прийняття рішення необхідна кваліфікована більшість у 2/3 голосів.

Таким чином, угода про Митний Союз передбачає більш глибоку форму міжнародної економічної інтеграції, ніж угода про зону вільної торгівлі України та ЄС. Угода про Митний Союз передбачає спільний митним тариф та інші заходи та елементи, які наближують це міждержавне об'єднання до економічного союзу. Так, угодою передбачається масштабна уніфікація національного законодавства. Таким чином, Україна, вступивши до Митного Союзу, взяла б на себе зобов'язання уніфікувати своє законодавство із законодавством Росії, Білорусії та Казахстану, та одночасно узгоджувати його з правом ЄС, що очевидно є не можливим, значною мірою і тому законодавство цих країн не відповідає праву ЄС. Неможливо, щоб Україна уніфікувала законодавство з митним союзом водночас адаптуючи його до права ЄС в один і той же час.

Також участь України у МС потребувала б створення єдиного торгового режиму з третіми країнами. Це потребувало б перегляду чинних двосторонніх угод про вільну торгівлю, стороною яких є Україна, з одного боку, так і погодження майбутніх угод, які укладатимуться, Митним Союзом. Тому при входженні України до Митного союзу з Росією, Білоруссю та Казахстаном, участь України у зоні вільної торгівлі з ЄС буде можливою лише при створенні зони вільної торгівлі між ЄС та МС.

Така позиція підтверджується і представниками Європейської Комісії, де констатують, що «сценарій повної інтеграції України з Митним союзом створить серйозні проблеми». «Україна не зможе провадити і реалізовувати якусь самостійну двосторонню торговельну політику, передавши свій суверенітет Митному союзу з питань у сфері тарифів та інших головних комерційних питань» [24].

Таким чином, на основі проведеного аналізу, можна зробити наступні висновки:

- Угода про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі між Україною та ЄС стане важливим кроком інтеграції України до ЄС та імплементації *aquis communautaire* ЄС в правову систему України. Вона дасть змогу значною мірою лібералізувати торгівлю відносно ЄС завдяки усуненню тарифних, нетарифних та кількісних обмежень. На відміну від більшості класичних угод про зону вільної торгівлі, угода передбачає також глибоке регуляторне наближення, гармонізацію правил, процедур і, таким чином, зближення з внутрішнім ринком ЄС. Успішна імплементація угоди матиме наслідком збільшення обсягів торгівлі між Україною та ЄС, покращення інвестиційного клімату та збільшення іноземних інвестицій в українську економіку.

- Членство України в Митному Союзі матиме наслідком часткову втрату Україною економічного та зовнішнього торговельного суверенітету, оскільки Україна не зможе самостійно укладати торгові договори, укладати угоди про зони вільної торгівлі з третіми країнами без погодження з Митним Союзом, а також узгоджувати своє законодавство.

- Водночас угода про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС не містить таких обмежень і не обмежуватиме торговельне співробітництво України чи Європейського Союзу третіми країнами. Угода не вимагає перегляду існуючих договорів про вільну торгівлю України з іншими країнами, не перешкоджатиме виконання та укладенню угод про зони вільної торгівлі в тому числі і з Митним Союзом.

Список використаних джерел

1. Бураковський І. Оцінка витрат та вигод від укладання угоди про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС / І. Бураковський та ін.; Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – Київ : К. І. С., 2010. – 94 с.
2. Шумило О. Зона вільної торгівлі: крок назустріч ЄС / О. Шумило // Міжнародний Центр перспективних досліджень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.icps.kiev.ua/key_issues/eu_ua_aa/4714.html.
3. Шнирков О. Європейський Союз у зонах вільної торгівлі / О. Шнирков // Національна безпека і оборона. – 2007. – № 7. – С. 66-68.
4. Наку Ф. Ф., Вишняков О. К. Торгове право ЄС: Навчальний посібник. / Ф. Ф. Наку, О. К. Вишняков. – К. : ІМВ КНУ імені Тараса Шевченка. – 2003. – 190 с.
5. Гончарук А. І. Регіональна торговельно-економічна інтеграція України та ЄС: стан, проблеми і перспективи / А. І. Гончарук, О. О. Усенко // Міжнародна економічна політика. – 2011. – № 12. – С. 98–132.
6. Торгівельна політика: порівняльне правове дослідження відповідності законодавства України *aquis communautaire* Європейського Союзу. Міністерство юстиції України: державний департамент з питань адаптації законодавства, 2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/file/23518.pdf>.
7. Вплив торговельної політики на людський розвиток: оцінка потреб України у галузі сприяння міжнародній торгівлі. – Регіональне бюро ПРООН для Європи та країн СНД. – Київ, 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.undp.org.ua/files/ua_52916AfT_ukr\(web\).pdf](http://www.undp.org.ua/files/ua_52916AfT_ukr(web).pdf).
8. Оцінка наслідків угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄС. – Київ: Міжнародний центр перспективних досліджень, 2007. – 320 с.
9. Портал Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>.
10. Ukraine: EU bilateral trade and trade with the World / Eurostat. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113459.pdf.
11. Двостороння торгівля між Україною та ЄС// Портал представництва Європейського Союзу в Україні http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu_ukraine/trade_relation/bilateral_trade/index_uk.htm.
12. Матеріали міжнародної конференції «АВС: Україна та партнери» та Панельній дискусії «Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі між Україною та ЄС: перспективи для бізнесу та інвестицій». – К., 13-14 червня 2013 р.
13. Постанова Європейської Комісії № 502/208 від 5.06.2008 р.
14. Двостороння торгівля між Україною та ЄС // Портал представництва Європейського Союзу в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu_ukraine/trade_relation/bilateral_trade/index_uk.htm.
15. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://comeuroint.rada.gov.ua/comeuroint/doccatalog/document?id=56219>.
16. Українські експортери щороку заощаджуватимуть €487 млн. від зниження імпорتنих мит у ЗВТ з ЄС – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/79101>.

17. Guicci Ricardo. Strategische Bedeutung: wie wichtig ist das Freihandelsabkommen für die Ukraine? Eine Einschätzung//Wirtschaftsinformationsdienst der Zeitschrift OST-WEST-CONTACT zur Ukraine. – Ausgabe 6. – Juni 2013. – S. 8.
18. Free trade agreements. Legal guidelines – [Електронні ресурси]. – Режим доступу: <http://investukraine.com>, <http://www.sk.ua>.
19. Угода між Урядом РФ та Урядом Республіки Казахстан про єдиний порядок регулювання зовнішньоекономічної діяльності від 20.01.1995 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.tsouz.ru/Docs/IntAgrmnts/Pages/Perechen_MDTs.aspx.
20. Протокол про запровадження режиму вільної торгівлі між РФ та Урядом Республіки Казахстан від 20.01.1995 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.tsouz.ru/Docs/IntAgrmnts/Pages/Perechen_MDTs.aspx.
21. Угода про Митний Союз. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.tsouz.ru/Docs/IntAgrmnts/Pages/Perechen_MDTs.aspx.
22. Угода про Митний Союз між РФ та Республікою Білорусь від 06.01.1995 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.tsouz.ru/Docs/IntAgrmnts/Pages/Perechen_MDTs.aspx.
23. Договір про Комісію Митного Союзу від 06.10.2007 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.tsouz.ru/Docs/IntAgrmnts/Pages/Perechen_MDTs.aspx.
24. Єврокомісія нагадала Україні, що одночасна інтеграція в ЄС і Митний союз – неможлива. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.tsouz.ru/Docs/IntAgrmnts/Pages/Perechen_MDTs.aspx.

УДК 341.231.14 : 341.17

Мушак Н.Б.*

УГОДА ПРО АСОЦІАЦІЮ І СВОБОДА ПЕРЕСУВАННЯ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В МЕЖАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Статтю присвячено аналізу співробітництва України та Європейського Союзу у сфері юстиції, свободи та безпеки. Досліджено проблематику двосторонніх відносин України та Європейського Союзу у поширенні і наданні європейською організацією свободи пересування вітчизняним громадянам територією держав-членів Європейського Союзу. Встановлено, що для гармонізації законодавства України з правом ЄС щодо пересування осіб, необхідно запровадити законодавчі кроки у міграційній політиці, безпеці документів, захисті персональних даних тощо.

Ключові слова: Європейський Союз, угода про асоціацію, свобода пересування осіб, треті країни, статус працівників.

The article is devoted to the analysis of Ukraine – European Union relations in the sphere of justice, freedom and security. The article researches the Ukrainian and the European Union bilateral relations in providing and ensuring to Ukrainians free movement within the territory of the EU member states. It also stipulates Ukraine to apply all necessary legislative initiatives in such spheres as migration policy, security of documents, protection of personal data for its further harmonization with EU law.

Keywords: European Union, association agreement, freedom of persons' movement, third countries, status of worker.

Стаття посвящена аналізу співробітництва України і Європейського Союзу в сфері юстиції, свободи і безпеки. Исследовано проблематику двусторонних отношений Украины и Европейского Союза в предоставлении европейской организации свободы передвижения отечественным гражданам территорией государств – членов Европейского Союза. Установлено, что для гармонизации законодательства Украины к праву ЕС в сфере передвижения лиц, необходимо реализовать законодательные инициативы в миграционной политике, безопасности документов, защите персональных данных и др.

Ключевые слова: Европейский Союз, соглашение об ассоциации, свобода передвижения лиц, третьи страны, статус работника.

Постановка проблеми. Правовою основою укладення Угоди про Асоціацію (далі – УА) з Україною є дві ключові статті Лісабонських договорів про Європейський союз (ЄС) та функціонування Європейського Союзу (ДФЄС) – стаття 217 ДФЄС, що виокремлює окремий тип «угоди про асоціацію» та стаття 218 ДФЄС, яка встановлює загальну процедуру укладання міжнародних угод.

* кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Київського університету права НАН України.

Преамбула УА визнає Україну європейською країною, яка має спільну історію і спільні цінності з державами-членами Союзу. Це положення є важливим тому, що відкриває для України можливість приєднання у майбутньому до Євросоюзу, оскільки членом Союзу може стати будь-яка європейська країна, яка поважає цінності (такі як повага до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини тощо), зазначені у ст. 2 ДЄС і зобов'язується втілювати їх у життя. Відповідно принцип поваги до прав людини та основоположних свобод поряд із принципом верховенства права втілені у преамбулі та статті 14 Угоди про Асоціацію в рамках Розділу III «Юстиція, свобода, безпека» [1]. В межах даного розділу йдеться насамперед про правове регулювання свободи пересування громадян України територією держав-членів ЄС, співробітництво у сфері міграції, притулку, управління кордонами; захисті персональних даних; мобільності працівників; поведженні з працівниками тощо.

Питання правового регулювання свободи пересування фізичних осіб у Євросоюзі стосується як громадян держав-членів ЄС, так і громадян третіх країн. Попри те, що Україна не є членом ЄС, українські громадяни мають право використовувати переваги свободи пересування територією останніх як громадяни третьої країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській науці європейського права не достатньо висвітлені питання асоціації України з Євросоюзом. Практично цим питанням були присвячені роботи вітчизняних науковців, зокрема, І. Березовської, Я. Костюченка, Д. Кулеби, В. Муравйова, О. Святун, Т. Сироїд, І. Яковюка тощо. Питання щодо необхідності створення правового механізму регулювання пересування осіб та міграції окреслюється у працях П. Боелес [2, с. 45], Р. Козловські [3, с. 186], П. Різ, Дж. Стілвеля, А. Конвея, М. Купізовські [4] та ін. Проте нові реалії співпраці України з ЄС вимагають подальшого дослідження правового регулювання громадян України на території держав-членів Європейського Союзу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні, правовим проблемам асоціації України з Європейським Союзом у сфері пересування осіб поки що не приділялось достатньої уваги в українській та зарубіжній літературі з європейського права.

Формулювання цілей статті. Метою статті є проаналізувати проблематику двосторонніх відносин України та Європейського Союзу у поширенні та наданні з боку ЄС свободи пересування вітчизняним громадянам територією держав-членів ЄС в рамках підписання Угоди про асоціацію.

Слід зазначити, що важливе значення для України має співпраця з Євросоюзом у сфері юстиції, свободи та безпеки (Розділ III УА). УА підтвердив, що рух осіб між ЄС та Україною має регулюватися діючими угодами про реадмісію 2007 р. [5], спрощення видачі віз 2007 р. [6], а також шляхом поступового запровадження для громадян України безвізового режиму, визначеного у Плані дій щодо лібералізації візового режиму 2010 р. (ст. 19) [7].

У сфері, яка охоплюється поняттям безпека, УА передбачає здійснення співпраці сторін в рамках міжнародних конвенцій та шляхом запровадження відповідних стандартів ЄС. До цієї сфери входить боротьба з відмиванням грошей, протидія незаконному обігу наркотиків, боротьба зі злочинністю і корупцією, а також тероризмом.

Перед Україною стоїть завдання розвивати систему захисту персональних даних на основі ратифікації Конвенції Ради Європи 1981 р. Про захист персональних даних і додаткового протоколу до неї та їх імплементації, що є умовою для підписання угод між Україною та Європолом і Євроюстом включно з обміном оперативною інформацією. За

допомогою ЄС Україна має розвивати законодавство і інституційну структуру у сфері регулювання міграції з метою запобігання нелегальній міграції і торгівлі людьми. Україна також має практично імплементувати Конвенцію ООН Про статус біженців 1951р. і відповідного Протоколу 1967 р., Конвенцію ООН проти транснаціональної злочинності 2000 р., розробляти умови, для запровадження у довгостроковій перспективі безвізового режиму між Україною та ЄС, як домовлено під час Паризького Саміту Україна – ЄС у вересні 2008 р. Для цього треба приділити увагу таким питанням, як: безпека документів, нелегальна міграція, включаючи реадмісію, громадський порядок і безпека та зовнішні зносини. Держави-члени ЄС мають використовувати можливості, які існують в рамках *acquis* Союзу, для зменшення чи скасування візових зборів для фізичних осіб. Також важливим є розробка, впровадження та удосконалення стратегії, правової бази та процедури інтегрованого управління кордонами, включаючи підтримку з боку ЄС. За технічної підтримки ЄС має бути продовжений процес демаркації кордонів України відповідно до міжнародних стандартів. Планується посилити співробітництво в рамках існуючих робочих домовленостей між Адміністрацією Державної прикордонної служби України та Фронтекс, включаючи, зокрема аналіз та управління ризиком.

Правова співпраця у сфері юстиції передбачає також співпрацю судів у цивільних і кримінальних справах (ст. 24).

У цей же розділ III включені положення про статус працівників, громадян України в ЄС (ст. 17). Тим самим підкреслюється, що на працівників з України не поширюється у повній мірі свобода руху осіб в межах ЄС. Україна має регулювати питання допуску до праці для своїх громадян на ринку ЄС на основі двосторонніх міжнародних договорів з кожною державою-членом Союзу (ст. 18). У той же час, УА передбачає, що відношення до громадян України, які на законних підставах працюють на території Союзу, має виключати дискримінацію на основі національної належності відносно умов праці, заробітної плати, чи звільнення порівняно з громадянами ЄС. Зі свого боку, Україна має надати такий самий статус громадянам Союзу.

Треба підкреслити, що положення про умови праці стосуються тільки громадян України або країн-членів Євросоюзу, які працюють на території іншої сторони Угоди на законних засадах. В УА зовсім не йдеться про свободу пересування робітників. Жодне з її положень не може тлумачитися таким чином, що воно ніби то надає право громадянам держав-членів чи України в'їздити або перебувати на території іншої сторони з метою працевлаштування, а компаніям сторін чи їх філіалам використовувати працю громадян іншої сторони на постійній основі або на умовах укладання тимчасових контрактів на працевлаштування.

Рада Асоціації шляхом ухвалення відповідних актів може передбачити для працівників з України більш сприятливі умови перебування на території Союзу, включно з допуском до професійної підготовки.

Питання соціального забезпечення чи виплати пенсій або інших видів допомоги без внесків, в УА не згадується. Вірогідно, вони повинні регулюватися міжнародними договорами та викладатися в такій редакції, яка виключає будь-яку пряму дію положень права ЄС завдяки чіткому посиланню на підготовку в подальшому окремих договорів, що будуть гарантувати ці права. Таке формулювання виключає можливість робітникам-мігрантам з України посилатися на положення права Євросоюзу стосовно якихось соціальних виплат поза відрахувань на заробітну платню. На відміну від УА, положення Європейських угод (ст. 38) та Рішення Ради асоціації ЄС з Туреччиною включають норми, які передбачають координацію систем соціального забезпечення сторін для тих громадян асоційованих країн, хто працює в країнах-членах Євросоюзу на законних підставах.

Слід зазначити, що окрім УА та двосторонніх договорів між державами-членами та Україною, в ЄС ухвалені документи, які визначають статус працівників з третіх країн на території Союзу в цілому. Серед актів інститутів ЄС, що передбачають поширення свобод внутрішнього ринку ЄС на треті країни, особливе значення має Директива Ради 2003/109 щодо умов в'їзду та проживання громадян третіх країн з метою працевлаштування [8], а також заснування та здійснення економічної діяльності, яка набрала чинності 1 січня 2004 р.

Директива ухвалена з метою реалізації імміграційної політики Євросоюзу на засадах ст. 78.3 ДФЄС і спрямована на гармонізацію законодавства держав-членів, яке визначає умови перебування громадян третіх країн на території країн Євросоюзу. В директиві закріплені поняття, критерії та процедури, що встановлюють загальні правові рамки для самостійного вибору державами-членами форм їх реалізації (п. 1, 3, 4).

В директиві спеціально підкреслюється, що наріжним каменем імміграційної політики Євросоюзу є регулювання питань в'їзду для громадян третіх країн з метою працевлаштування та здійснення економічної діяльності у об'єднанні. При цьому йдеться про заохочення в'їзду до Євросоюзу насамперед кваліфікованих робітників з третіх країн для працевлаштування у певних секторах економіки, в яких їх не вистачає, якщо робочі вакансії в них не можуть бути заповнені за рахунок громадян держав-членів.

Що стосується самостійно працюючих та підприємців, то для них умовами для в'їзду є здатність створення нових робочих місць або забезпечення економічного розвитку приймаючої держави. Державам-членам дозволяється встановлювати обмеження для доступу громадян третіх країн на власну територію. Держави-члени повинні повідомляти Комісію ЄС про правові акти, які вони ухвалили з метою імплементації положень директиви, та встановлювати штрафні санкції для порушників цього документу.

Директива визначає коло осіб, які можуть бути допущені на територію держав-членів для здійснення економічної діяльності. До них віднесені робітники, самостійно працюючі, сезонні робітники, транскордонні робітники, внутрішньокорпоративні цесіонарії, стажери. Директива містить поняття кожної з цих категорій осіб, запозичені з інших актів інститутів Євросоюзу, рішень Суду ЄС, міжнародних угод Союзу.

Передбачено, що положення директиви не застосовуються у разі існування двосторонніх або багатосторонніх договорів між співтовариством, співтовариством та однією чи кількома державами-членами, з одного боку, та третьою країною – з іншого, або між однією чи кількома державами-членами, з одного боку, та третьою країною – з іншого, якщо такі договори встановлюють більш сприятливі умови для громадян третьої країни (ст. 3).

Положення Директиви не розповсюджуються на регулювання діяльності громадян третіх країн, безпосередньо пов'язаної з поставками товарів або наданням послуг з третіх країн до Союзу, доти поки громадяни третіх країн, які здійснюють таку діяльність, не перебувають у ЄС більше 3 місяців.

Положення Директиви також не розповсюджуються на регулювання діяльності громадян третіх країн, які здійснили право на заснування в одній з держав-членів Євросоюзу і виїхали у іншу державу-член для наданням транскордонних або які надають транскордонні послуги.

З під дії положень Директиви вилучені ті категорії громадян третіх країн, які перебувають на території держави-члена з метою отримання притулку, чекають депортації, є членами сім'ї громадянина Євросоюзу.

Для певних категорій громадян третіх країн держави-члени можуть створювати більш сприятливі умови перебування. Це стосується науковців, членів релігійних організацій,

спортсменів-професіоналів, артистів, журналістів, представників громадських організацій.

Директива регулює також процедурні питання, пов'язані з видачею дозволів на в'їзд та перебування громадян третіх країн на території держав-членів Євросоюзу.

Дозвіл на в'їзд та працевлаштування робітники-громадяни третіх країн отримують терміном до 3-х років з можливістю його продовження на аналогічний період. Дія дозволу може бути призупинена з міркувань публічного порядку, державної безпеки та у випадку втрати роботи на період від 3 до 6 місяців залежно від часу перебування працівника або самостійно працюючого в Євросоюзі.

Дозвіл на проживання надає робітнику цілу низку важливих прав, які включають: рівні права з громадянами Євросоюзу щодо умов праці, оплати праці, звільнення з роботи; доступ до професійної підготовки необхідної для виконання передбачених дозволом робіт; визнання дипломів, сертифікатів та інших кваліфікаційних свідоцтв, виданих уповноваженими установами; соціальне забезпечення включно з медичним страхуванням; доступ до соціального житла тощо. Однак держави-члени можуть обмежити право робітника на користування соціальним житлом.

Після закінчення терміну дії дозволу на проживання робітник має право отримати пенсійні нарахування за час роботи в державі-члені.

Дозвіл на проживання сезонного робітника надається терміном до 6 місяців.

Термін дії дозволу для внутрішньокорпоративних цесіонаріїв – до 5 років.

Термін дії дозволу для стажера – до 1 року з можливістю його продовження на час, необхідний для отримання професійної кваліфікації, яку визнає держав-член у сфері діяльності стажера.

Дозвіл на проживання молоді, яка прибула в рамках програм обміну – до 1 року.

Для самостійно працюючих дозвіл на проживання видається терміном до 3-х років з можливістю його продовження на аналогічний період часу.

Держави-члени можуть обмежувати дію дозволів з мотивів публічного порядку, державної безпеки та охорони здоров'я. Відмова у видачі дозволу або його продовженні повинна бути вмотивована і доведена до заявника, який може її оскаржити в суді держави-члена.

Директива ЄС 2004/38 надає право працівникам та членам їх сімей, які не є громадянами ЄС, залишатися в державі-члені після 5-ти річного терміну безперервного працевлаштування і проживання.

Серед актів інститутів ЄС, що визначають правові рамки поширення свободи пересування осіб на громадян третіх країн, треба відзначити також Резолюцію Ради 1996 р. щодо статусу громадян третіх країн, які на довготерміновій основі перебувають на території держави-члена Євросоюзу [9].

Резолюція стосується громадян третіх країн, які на законних підставах перебувають на території держав-членів Євросоюзу не менш, ніж 10 років (р. III). На таких громадян та членів їх сімей поширюється національний режим стосовно умов праці, участі у профспілках, політики щодо забезпечення житлом, участі у системі соціального забезпечення, надання швидкої медичної допомоги, обов'язкового навчання (р. V). Їм також надана можливість отримувати дозволи від держав-членів на здійснення діяльності, що приносить дохід (р. VII). Проте, при зверненні за дозволом на проживання держави-члени можуть від них вимагати підтвердження наявності достатніх засобів для існування, особливо, що стосується медичного страхування та умов для здійснення своєї діяльності (р. IV).

Таким чином, на Україну можуть розповсюджуватися основні свободи спільного ринку ЄС. Межі таких свобод визначають положення Угоди про асоціацію, а також укладених з метою її імплементації угод про співробітництво та актів органів асоціації.

Список використаних джерел

1. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one Part, and Ukraine, of the other Part [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://glav-com.ua/pub/2012_11_19_EU_Ukraine_Association_Agreement_English.pdf.
2. Boeles P. Fair immigration proceeding in Europe. – Hague: Nijhoff, 2010. – XVIII. – 510 р.
3. Koslowski R. European Union Migration Regime, Established and Emergent // Challenge to the nation-state: Immigration in the Western Europe a. the U.S. / Ed. by Joppke Chr. – Oxford: Oxford Univ. press, 2011. – P. 153-190.
4. Population and Migration in the European Union / Ed.by P.Rees. J.Stillwell, A.Convey, M.Kupiszewski. – Chichester: John Wiley and Sons, 2010. – 386 р.
5. Закон України «Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб» від 15 січня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_851.
6. Закон України «Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про спрощення оформлення віз» від 15 січня 2008 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/117-17>.
7. План дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/494/2011>.
8. Council Directive 2003/109/EC of 25 November 2003 concerning the status of third-country nationals who are long-term residents, 23.1.2004 // Official Journal of the European Communities, No L 16/44. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:016:0044:0053:en:pdf>.
9. Council Resolution of 4 March 1996 on the status of third-country nationals residing on a long-term basis in the territory of the Member States of 18. 03.1996 // Official Journal of the European Communities, No C 080. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31996Y0318%2802%29:EN:HTML>.

УДК 341.

Попко В.В.*

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

На основі дослідження окремих концепцій аналізується юридична природа Європейського Союзу, у першу чергу згідно Лісабонського договору. Наведено аргументи щодо теоретичного обґрунтування європейськими та вітчизняними експертами – прихильниками федеративної, конфедеративної концепцій Євросоюзу, а також концепцій об'єднання особливого характеру чи наднаціонального інтеграційного об'єднання

Ключові слова: Європейський Союз, федерація, конфедерація, міжнародна організація, об'єднання особливого характеру, наднаціональне інтеграційне об'єднання, міждержавне об'єднання.

The legal nature of the European Union based on research of certain concepts, primarily according to the Lisbon Treaty, is analyzed. The arguments of theoretical ground are adduced by the European and national experts - followers of the federal, confederal concepts of EU, and concepts of association of the special nature or supranational integration unification.

Keywords: European Union, federation, confederation, international organization, association of the special nature, supranational integration unification, interstate association.

На основе исследования отдельных концепций анализируется юридическая природа Европейского Союза, в первую очередь согласно Лиссабонского договора. Приведены аргументы относительно теоретического обоснования европейскими и отечественными экспертами – сторонниками федеративной, конфедеративной концепций Евросоюза, а также концепций объединения особого характера или наднационального интеграционного объединения.

Ключевые слова: Европейский Союз, федерация, конфедерация, международная организация, объединение особого характера, наднациональное интеграционное объединение, межгосударственное объединение.

За остання півстоліття Європа стала центром формування нових політичних, правових та організаційних спільнот, що базуються як на нормах міжнародного права так й відносяться до сфери особливого, європейського права (Рада Європи, Європейський суд з прав людини, Європейський Союз, Міжнародний кримінальний суд та інші). Особливе місце серед них займає Європейський Союз, який з плином часу зазнав кілька стадій організаційних та інституціональних реформ. Кожен з його договорів – Маастрихтський, Амстердамський, Ніццький й, насамкінець, Лісабонський – ознаменували нові віхи інтеграційного процесу. Остання стадія реформ виявилась самою складною й важливою, оскільки невдала спроба утвердження Конституції викликала серйозну політичну кризу і

* кандидат юридичних наук, доцент кафедри порівняльного та європейського права, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

прийняття в результаті компромісного Договору про Реформи (Лісабонського), завершенням періоду успішного розвитку інтеграції «усередині та назовні» - Великого спокою.

Європейський Союз – це унікальне міжнародне утворення, створене згідно *Договору про Європейський Союз (Маастрихтський Договір)* 7 лютого 1992 р. в м. Маастрихт (Нідерланди), який вступив в силу 1 листопада 1993 р. і завершив справу попередніх років по врегулюванню політичної системи європейських країн. 13 грудня 2007 р. у м. Лісабон (Португалія) главами держав-членів ЄС було підписано *Договір про Реформи*, так званий *Лісабонський договір* (набрав чинності 1 грудня 2009 р.), який значно підвищує демократичність та ефективність функціонування інститутів ЄС. Цей договір наділяє ЄС, до якого у наш час входить 28 держав-членів, *міжнародною правосуб'єктністю*. Стаття 1 Лісабонського договору містить наступні положення: «Цим Договором Високі договірні сторони засновують між собою Європейський Союз (надалі – Союз), якому держави-члени надають повноваження для досягнення їхніх спільних цілей. Цей Договір позначає новий етап процесу утворення як ніколи тісного союзу народів Європи, де рішення приймають якомога відкритіше та ближче до громадянина» [1, с. 239]. Існує точка зору, згідно якої «Лісабонський договір – це пасинок необхідності, що появився на світ через провал Конституції ЄС; він представляє собою крок назад порівняно з Конституцією ЄС» [4], однак все вийшла навпаки – провал Конституції дав «євроскептикам» можливість, опираючись на волю народу, прибрати з тексту все, що хоч якось асоціювалось з квазідержавницькою природою ЄС.

Попередні установчі договори не містили положень про юридичну кваліфікацію Союзу. На питання про те, чи являється ЄС, створений на основі Маастрихтського договору, *міжнародною організацією*, у фахівців єдиної відповіді немає. Його важко було кваліфікувати, оскільки це утворення було неоднорідним, об'єднало європейські спільноти й різні сфери співробітництва, а також різні правові системи.

Особливості Євросоюзу як унікального міжнародного утворення викликали низку різнопланових доктринальних підходів до визначення юридичної природи європейських інтеграційних утворень, які й досі залишаються найбільш вагомими. До них належать: *концепція європейських співтовариств як федерації, конфедерації, міжнародної регіональної організації та об'єднання особливого характеру (sui generis) з автономним правопорядком*. Існують й інші підходи. Зокрема французький економіст і політик, видатний європейський діяч, Президент Європейської Комісії (1985 – 1995) Жак Делор схилився до розуміння Євросоюзу у якості «*федерації держав і народів*», називаючи при цьому ЄС «непізнаним політичним об'єктом». Завідувач кафедри права ЄС Московської державної юридичної академії С. Ю. Кашкін розуміє ЄС як «*наднаціональну організацію політичної влади*», сповнену діалектичних суперечностей: вона формувалась спочатку з використанням інструментів міжнародного права, але розвивалась у федеративному, державоподібному напрямку. Правове регулювання діяльності цієї організації здійснюється цілком визнаною *власною правовою системою*, яка забезпечує їй юридичну інфраструктуру, достойну держави. Ця система прагне відповідним чином «налаштувати» і вмістити в себе на наднаціональному рівні й в оновленій якості правові норми і механізми міжнародного і внутрішньодержавного права, які інколи здаються полярними і еkleктичними, а також традиції різних правових сімей і правових систем найбільш розвинутих країн світу» [6].

Концепція федеративної природи європейських інтеграційних об'єднань (Л. Карту, Н. Каталано, Ф. Карлі, Д. Сидянки та ін.) виникла ще у 50-і роки минулого століття. Серед українських юристів-міжнародників концепцію європейських співтовариств як специфічного утворення, що еволюціонує у бік створення федерації, підтримує правознавець-

міжнародник, доктор юридичних наук, професор В. А. Василенко. Науковці вважають, що європейські співтовариства мають основні ознаки державоподібних утворень федерального типу. Для обґрунтування свого підходу «федералісти», як правило, висувають основні наступні аргументи: наднаціональний характер інститутів європейських співтовариств; конституційна природа установчих договорів про європейські інтеграційні об'єднання; формування засад співробітництва федерального характеру між інститутами співтовариств та національними державами. На думку В. А. Василенка, європейським співтовариствам притаманна наднаціональність, концептуальною основою якої є федералістська ідея.

Серед ознак наднаціональності В. А. Василенко виділяє наступні.

- володіння органами співтовариств виключною компетенцією у сферах, які визначені в установчих актах і які раніше належали до суверенних прерогатив держав-членів;
- правоздатність головного представницького органу співтовариств, в якому держави-члени мають нерівну кількість голосів, розширювати їхню компетенцію;
- право органів співтовариств, які діють у рамках своєї компетенції, зобов'язувати своїх членів без їхньої згоди та проти їхньої згоди шляхом ухвалення обов'язкових постанов більшістю голосів;
- право органів співтовариств, які діють у рамках своєї компетенції, укласти від імені співтовариств договори з третіми державами, котрі є обов'язковими для держав-членів;
- право органів співтовариств, які діють у рамках своєї компетенції, зобов'язувати та уповноважувати своїми постановами та міжнародними договорами фізичних і юридичних осіб або органи держав-членів безпосередньо без трансформації цих постанов та міжнародних договорів у національні правопорядки;
- наділення непередставницьких органів співтовариств, тобто органів, до складу яких входять міжнародні чиновники, повноваженнями ухвалювати обов'язкові для держав-членів постанови щодо суттєвих питань та які діють подібно до згаданих у п. 5 постанов представницьких органів.

У сучасних умовах концепція федеративної природи європейських інтеграційних об'єднань віддзеркалює певною мірою позиції таких держав-членів, як Німеччина, Бельгія, Нідерланди та Люксембург, що виступали за перетворення Євросоюзу у *державоподібне утворення* шляхом ухвалення європейської конституції, яка б замінила установчі договори про створення європейських інтеграційних об'єднань.

Уявляється, у наш час політична природа Євросоюзу не може у повній мірі являтися *федерацією*, оскільки ряд ознак Союзу говорять на користь такого політичного утворення як *конфедерація*. По-перше, ЄС складається із суверенних держав, в яких громадянство Союзу являється додатковим до національного громадянства, тому його набуття чи втрата залежать від національного законодавства держав-членів. По-друге, територіальна сфера застосування права ЄС обмежена державними територіями і зовнішніми кордонами країн-членів. По-третє, співробітництво у сфері зовнішньої політики і оборони має міждержавний характер. Четверте, Лісабонський договір однозначно визнав право виходу із ЄС держав-членів.

У той же час Європейський Союз більше ніж конфедерація так як:

- володіє постійною інституційною структурою;
- право Союзу володіє верховенством по відношенню до внутрішнього права держав-членів;
- існує інститут громадянства;

- громадяни мають право вільного пересування в межах ЄС, а також володіють певними політичними правами (обирати і бути обраними на загальноєвропейських виборах);
- спільна валютна політика (зона євро) тощо.

Таким чином, ні одне з двох понять (конфедерація чи федерація) повністю не відображають природи і сутності попереднього ЄС (1993) чи нового постлісабонського об'єднання. Європейський Союз більше ніж конфедерація, не ставши при цьому федеративною державою.

Концепцію міжнародно-правового характеру європейських співтовариств та Євросоюзу відстоюють такі вчені: М. Л. Костенко, Ю. М. Юмашев, Г. Шермерс, Н. Блокер, П. Хей, П. Кептейн, О. Шпірман та інші. Прихильники цієї концепції, відповідно до якої ці інтеграційні об'єднання належать до регіональних міжнародних об'єднань, виступають з критикою «федералістів» та прибічників концепції особливого характеру європейських співтовариств та Євросоюзу і висувають низку своїх аргументів. Насамперед вони вказують на те, що установчі договори про створення європейських інтеграційних організацій не можна вважати конституціями, і на них практично повністю поширюють свою дію норми права міжнародних договорів. На їх думку, сам факт визначення права Євросоюзу як окремої системи правових норм зовсім не означає, що воно функціонує незалежно від міжнародного права. Правопорядок Євросоюзу бере свій початок від міжнародного публічного права. Право Євросоюзу і право міжнародне мають багато спільного; їх норми регулюють насамперед відносини між суверенними державами. Держави-члени, які є «батьками» установчих договорів, вели переговори, підписували та ратифіковували всі міжнародні договори, які заклали правові засади діяльності європейських інтеграційних об'єднань. Створені на основі установчих договорів європейські інтеграційні об'єднання мають міжнародну правосуб'єктність. Їхня компетенція не дозволяє їм ліквідувати свою залежність від держав-засновниць, які за згодою можуть змінювати правовий статус та правоздатність об'єднань, тобто характер легітимності цих європейських інтеграційних об'єднань, на відміну від федерації, не визначає населення держав-членів. Той факт, що ЄС має ознаки міждержавного об'єднання з елементами наднаціональності і воліє до «ще більш тісного союзу народів Європи» (ст. 1 Договору про Євросоюз), не міняє докорінно того, що його держави-члени продовжують відповідати всім критеріям незалежних держав і залишаються визнаними у цій якості іншими суб'єктами міжнародного права.

Прихильники концепції міжнародно-правового характеру вказують на те, що основу Євросоюзу становило Європейське співтовариство, доповнене сферою спільної зовнішньої політики та політики безпеки (ст. 1 Договору про Євросоюз). Європейське співтовариство, у свою чергу, було створено на основі договорів, укладених незалежними державами, а не нав'язане їм із зовні якоюсь структурою, що стоїть над ними. З іншого боку, установчі договори мають закріплене в них положення про вихід з об'єднання (ст. 50 Договору про Євросоюз), і у такому разі ніхто не може примусити державу залишатися його членом. Подібна юридична ситуація існує в більшості сучасних міжнародних організацій, зокрема, в ООН.

Норми права Євросоюзу, як і норми міжнародного публічного права, можуть бути впроваджені тільки за допомогою правових механізмів держав-учасниць. Хоча установчі договори накладають на Європейську Комісію (провідний інститут ЄС, який здійснює повсякденне оперативне управління справами Союзу) зобов'язання забезпечувати застосування положень базового договору та заходів, здійснюваних інститутами Євросоюзу на їх виконання, це не створює поліцейських або наглядових зобов'язань щодо підтримання порядку або здійснення контролю незалежно від органів держав-членів. Рішення стосовно

фізичних осіб або підприємств у сфері антимонопольного законодавства, рибальства, боротьби з шахрайством тощо врешті-решт реалізуються згідно з процесуальними нормами кожної держави-члена і за допомогою відповідних національних установ. Не отримав повноважень щодо безпосереднього впровадження і Європол. Зокрема, у сфері охорони порядку для цієї структури було полегшено координацію щодо здійснення конкретних розслідувань, які проводять компетентні органи держав-членів, у тому числі оперативних дій спільних груп із залученням представників Європолу (ст. 88 Договору про функціонування Євросоюзу).

У сучасних умовах концепцію міжнародно-правового характеру Євросоюзу та його правової системи підтримують юристи та політики, які виступають за створення на основі Євросоюзу широкого об'єднання європейських держав з обмеженими наднаціональними повноваженнями.

Існує й *концепція особливого характеру ЄС*, яку відстоюють відомі європейські юристи: Г. Йеніке, П. Пескатор, Д. Лазок, Х. Іпсен, А. Татам, П. Фішер, російські вчені Р. А. Каламкарян, А. Я. Капустин та інші. Серед українських вчених цю концепцію підтримують відомий правознавець, член-кореспондент НАН України В. Ф. Опришко та доктор юридичних наук, професор М. М. Микієвич. Вони порівнюють Євросоюз та європейські співтовариства з міжнародними організаціями і зосереджують основну увагу на наявних відмінностях між ними. Прибічники концепції особливого характеру Євросоюзу зазвичай посилаються на такий аргумент, як передача державами-членами частини своїх повноважень інститутам інтеграційного об'єднання. З цим пов'язано визнання примату норм права Євросоюзу щодо норм внутрішнього права держав-членів. Для функціонування Євросоюзу характерною є також пряма дія багатьох положень права ЄС, закріплених в установчих договорах, постановах інститутів ЄС у формі регламентів, директив та рішень, угодах з третіми країнами та актах органів співробітництва, створених на базі таких угод. Це призводить до фактичної руйнації кордону між правом Євросоюзу та внутрішнім правом держав-членів. Останні вже не можуть обирати дуалістичний шлях регулювання відносин між правом ЄС та своїм внутрішнім правом. Завдяки прямій дії права Євросоюзу фізичні та юридичні особи держав-членів можуть відстоювати надані їм нормами установчих договорів та постанов інститутів Євросоюзу права безпосередньо в Суді ЄС та в національних судах своїх держав. Це забезпечує більш ефективне застосування положень права Євросоюзу в цілому і є однією з таких ознак, на яку спирався Суд ЄС, коли визначив право ЄС як «новий правопорядок».

На думку науковців, відмінності стосуються також питань нормотворчості за допомогою організаційно-правового механізму ЄС. Процедура підготовки актів, що діє в ЄС і полягає в розробці Комісією проектів нормативно-правових актів для подання їх до Європарламенту та Ради для подальшого ухвалення, не використовується в міжнародних організаціях. Крім того, на відміну від переговорів з метою укладання міжнародних угод, які зазвичай є конфіденційним, процес підготовки рішень у системі ЄС є більш прозорим і надає можливість зацікавленим особам отримувати інформацію стосовно перебігу переговорів та змісту ухвалюваних постанов.

Також вважається, що на відміну від міжнародного права, де процес імплементації міжнародно-правових норм у внутрішній правопорядку держави забезпечується без участі міжнародних установ, у правопорядку Євросоюзу його інститути (Комісія та Суд ЄС) постійно контролюють процес імплементації в державах-членах норм права Євросоюзу, зафіксованих в установчих договорах, угодах з третіми країнами та міжнародними організаціями, правових актах органів ЄС тощо.

Ще одна відмінність між Євросоюзом і міжнародними організаціями пов'язана з діяльністю судових установ. На відміну від міжнародного права, право ЄС від самого початку свого існування було і залишається нині правопорядком, який продовжує розвиватися великою мірою завдяки практиці Суду ЄС. Це пов'язано з наділенням цього інституту широкою юрисдикцією, що її він отримав на базі установчих договорів. До цього додалися також широкі можливості Комісії та інших інститутів ЄС, фізичних та юридичних осіб держав-членів передавати суперечки на судовий розгляд.

Концепція особливого характеру Євросоюзу та його правової системи залишається найбільш впливовою на сучасному етапі розвитку інтеграційного об'єднання.

Додаткову аргументацію на підтримку концепції особливого характеру Євросоюзу та його права дають рішення Суду ЄС, в яких він обґрунтував пріоритет норм права Євросоюзу порівняно з внутрішнім правом держав-членів та пряму дію його положень у внутрішніх правопорядках цих держав. Окрім рішень Суду ЄС, доктрина примату та прямої дії норм права Євросоюзу знайшла своє обґрунтування також у рішеннях національних судів держав-членів та в актах їх внутрішнього законодавства. Треба зазначити, що самі ж установчі договори про ЄС вміщують лише кілька загальних положень, що їх можна тлумачити як такі, що стосуються цих ознак. Зокрема, ст. 10 Договору про заснування ЄС проголошувала: «Держави-члени вживають усіх заходів, окремих чи загальних, необхідних для забезпечення виконання зобов'язань, передбачених даним договором. Подібні заходи мають сприяти розв'язанню основних завдань Співтовариства. Слід утримуватись від будь-яких заходів, що можуть протидіяти досягненню цілей даного Договору». Схожі положення вміщені у ст. 192 Договору про заснування Євратому. Це так звані положення про солідарність, що їх широко використовує Суд ЄС для обґрунтування примату та прямої дії права Євросоюзу.

В інших положеннях установчих договорів, на які зазвичай робляться посилання у цьому зв'язку, йдеться про особливості дії актів інститутів Євросоюзу (ст. 288 Договору про функціонування ЄС), преюдиціальні рішення Суду ЄС (ст. 267 Договору про функціонування ЄС), заборону державам-членам при врегулюванні суперечок у зв'язку з тлумаченням та застосуванням права Євросоюзу звертатися до інших способів, ніж ті, що передбачені установчими договорами (ст. 244 Договору про функціонування ЄС), вилучення з-під дії національної юрисдикції певних категорій суперечок, стороною яких є одне з європейських інтеграційних об'єднань (ст. 274 Договору про функціонування ЄС).

Слід звернути увагу на те, що фактично у згаданих статтях установчих договорів відсутні чіткі положення про примат права ЄС. Немає їх і в Договорі про Євросоюз. Проте Суд ЄС, посилаючись саме на ці статті, обґрунтував концепцію примату права Євросоюзу.

Очевидно, що ЄС – *наднаціональне інтеграційне об'єднання*, яке має багато юридичних і політичних рис федерації, суб'єкти якої зберігають суверенітет. Можливо у випадку з ЄС доцільно, ухилившись від концепції неподільності суверенітету, припустити, що ми маємо справу з розподілом суверенітету між центральним (інститути ЄС) рівнем і державами-членами.

Подібно державі, Євросоюз володіє єдиною територією з спільним кордоном, своїм візовим та митним режимом. Спільне громадянство підкріплюється єдиним правовим статусом, участю в діяльності загальноєвропейських політичних партій і виборчому процесі, що все більше гармонізується.

У Союзі функціонує єдиний внутрішній ринок, в якому реалізується свобода руху осіб, товарів, послуг і капіталів, платежів та інформації. Налагоджена союзна система органів управління у законодавчій, виконавчій, судовій і контрольній сферах, які все більше

переплітаються між собою. Розподіл компетенції в Союзі вельми схожий на те, як він здійснюється у федеративній державі, хоча його наднаціональні риси накладають свій відбиток.

Створена унікальна наднаціональна правова система, що спирається на принципи верховенства і прямої дії власних правових норм. Скоординовано працює правоохоронна система, до якої входять Співробітництво судів і поліцій у кримінально-правовій сфері, Європол, Євроюст (з функціями прокуратури) і схожа на державну трирівневу судову систему.

Євросоюз прагне проводити узгоджену спільну зовнішню політику і політику безпеки. Формуються органи військового управління і основи сучасних збройних сил.

Право Європейського Союзу володіє оригінальною системою джерел. Форми (джерела) права Європейського Союзу утворюють цілісну систему джерел з властивою для такої системи ієрархією актів. Система джерел права Європейського Союзу включає дві групи актів - акти первинного права і акти вторинного права.

Мрія про власну конституцію для Європи розглядається багатьма як практична необхідність. У 2005 р. вісімнадцять країн підтримали розроблений проект конституції, а референдуми у Франції та Нідерландах дали негативний результат. Процес ратифікації був призупинений і оголошений «період роздумів», з якого вже влітку 2007 р. завдяки зусиллям перш за все Німеччини вдалось вийти. Більшість норм конституції з невеликими скороченнями, застереженнями і виключеннями було вирішено «розкидати» у вигляді звичайних поправок по текстах установчих договорів «старого» Союзу. Слово «конституція» у новому договорі не використовувалось, а зовнішні ознаки державності у вигляді прапору, гімну, девізу, знаку «євро» з нього були вилучені.

Сьогодні залежно від своїх теоретичних поглядів експерти оцінюють Лісабонський договір як свідчення провалу спроби федералізувати Європейський Союз або як черговий малий крок на шляху до Європейської супердержави, або як «тонку надбудову» існуючого балансу між наднаціональністю і міжурядовим підходом. У будь-якому випадку Лісабонський договір не був призначений для штурму суверенітету держав-членів чи їх національної компетенції.

На наш погляд, Європейський Союз має особливу правову природу, яка відрізняє його як від міжнародних міжурядових організацій, так й від держав. На сучасному етапі свого розвитку *Євросоюз є міждержавним об'єднанням*, яке поєднує риси міжнародної міжурядової організації та державоподібного утворення. За своєю юридичною природою право Євросоюзу становить особливу систему права, яка діє поряд з міжнародним та внутрішнім правом. Право Євросоюзу має пріоритет порівняно з внутрішнім правом держав-членів, а деякі його норми наділені прямою дією у внутрішніх правопорядках цих держав. Усе це надає праву Євросоюзу особливого характеру, що відрізняє його як від права міжнародного, так і від права внутрішнього.

Список використаних джерел

1. Аракелян М. Р. Право Європейського Союзу: підручн. для студ. вищих навч. закладів / М. Р. Аракелян, М. Д. Василенко. – О: Фенікс, 2012. – 390 с. – С. 239.
2. Арбузов А. В. Европейский Союз: международная организация или конфедерация? // Правоведение, 2005, № 4. – С. 110-118.
3. Бирюков М. М. Европейское право: до и после Лиссабонского договора: Учебное пособие / М. М. Бирюков. – М.: Статут., 2013. – 240 с.

4. Европейский Союз в XXI веке: время испытаний / Под ред. О. Ю. Потемкиной (отв. ред.), Н. Ю. Кавешникова, Н. Б. Кондратьевой. – М.: Весь Мир, 2012. – 656 с.
5. Право Європейського Союзу: підручник / за ред. О. К. Вишнякова. – Одеса: Фенікс, 2013. – 883 с.
6. Право Европейского Союза: учебник / Под ред. С. Ю. Кашкина. 2-е изд. – М.: Юрист, 2009. – 1054 с.

УДК 341.174.

Святун О.В.*

ПРИНЦИП ПОВАГИ ДО ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ЄВРОПЕЙСЬКА ЦІННІСТЬ В МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРАХ ЄС З ТРЕТІМИ КРАЇНАМИ

У статті розглянуто еволюцію та правові засади застосування клаузули прав людини у договірних відносинах Європейського Союзу з третіми країнами, визначено основні підходи ЄС до закріплення принципу прав людини як європейської цінності в міжнародних угодах, а також проблеми питання відносин ЄС з іншими державами в цьому зв'язку. Окремо розглядаються питання про місце та значення європейських цінностей у відносинах між Україною та Євросоюзом.

Ключові слова: Європейський Союз, європейські цінності, угода про асоціацію, демократичні принципи, права людини, клаузула прав людини, Балтійська клаузула, Болгарська клаузула, інтерпретаційна декларація, призупинення угоди.

The article describes the evolution and application of legal foundation of human rights clauses in the treaty relations between the EU and third countries, the basic approach of the EU to principle of human rights as a European value in international agreements, as well as the problematic issues of the EU's relations with other countries in this regard. The separate analysis on the role and meaning of the European values in relations between Ukraine and the EU is performed.

Keywords: European Union, European values, the Association Agreement, democratic principles, human rights, human rights clause, the Baltic clause, the Bulgarian clause, interpretative declaration, the suspension of the agreement.

В статье рассмотрены эволюция и правовые основания применения клаузулы прав человека в договорных отношениях Европейского Союза с третьими странами, определены основные подходы ЕС к закреплению принципа прав человека как европейской ценности в международных соглашениях, а также проблемные вопросы отношений ЕС с иными государствами в этой связи. Отдельно анализируются вопросы о месте и значении европейских ценностей в отношениях Украины и Евросоюза

Ключевые слова: Европейский Союз, европейские ценности, соглашение об ассоциации, демократические принципы, права человека, клаузула прав человека, Балтийская клаузула, Болгарская клаузула, интерпретационная декларация, приостановление соглашения.

* кандидат юридичних наук, доцент кафедри порівняльного і європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Цінності, на яких ґрунтується ЄС, визначені в Договорі про Європейський Союз. Так, в статті 2 цього Договору, закріплено, що «Союз засновано на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для всіх держав-членів у суспільстві, де панує плюралізм, недискримінація, толерантність, правосуддя, солідарність та рівність жінок і чоловіків». У статті 7 Договору спеціально передбачені санкції щодо держави-члена ЄС, яка систематично та серйозно порушує ці цінності, а також прописана процедура притягнення такої держави до відповідальності [1].

З цього випливає, що Євросоюз приділяє величезну увагу питанню захисту європейських цінностей як в рамках самого інтеграційного об'єднання, так і в своїх зовнішніх зносинах. На жаль у вітчизняній юридичній науці питанню закріплення принципу поваги прав людини в договорах ЄС з третіми країнами не приділяється належної уваги. Дослідженням цього питання займаються поки що тільки вчені з держав-членів ЄС. Так, тут можна навести праці М. Кобланк, Д.-Ч. Хорнга, Л. Бартелса, В. Міллера та деяких інших.

Слід відзначити, що питання про необхідність захисту європейських цінностей у відносинах з третіми країнами, почало підніматися, починаючи з 1970-х років. Неодноразово ЄС стикався із ситуаціями, коли в країнах, з якими Європейський Союз має двосторонній угоди або договори про співробітництво, відбувалося суттєве погіршення стандартів прав людини та створювалися серйозні перешкоди функціонуванню демократії. Все це ставило перед Євросоюзом питання, чи може він здійснювати вплив на уряди цих третіх країн. Як приклад, можна навести ситуацію в Уганді в 1970-х роках, де в наслідок численних військових переворотів відбувалися серйозні порушення прав цивільного населення.

Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 р. не передбачає можливість автоматичного припинення або призупинення договорів, виключно на підставі порушень прав людини. Отже, Євросоюз не володіє конкретними засобами припинення угод, укладених з державами, де систематично порушуються права людини. Були випадки, коли Союз мав можливість зупинити угоди за умов військових дій та внутрішніх заворушень. У такому разі він був змушений посилатися на аргументи щодо «неможливості виконання» договірних зобов'язань з боку третьої країни (ст. 61 Конвенції) або в більш широкому сенсі на підставі клаузули *rebus sic stantibus* (докорінна зміна обставин) (ст. 62). Втім це не відповідало меті та цінностям Євросоюзу, тому в ЄС було докладено значних зусиль щодо розробки клаузули про права людини [3].

Відповідно до Віденської конвенції про право міжнародних договорів договір можна зупинити, якщо це відповідає положенням договору, а також у випадку істотного порушення умов договору. Таким чином, зупинення договору у зв'язку з порушеннями прав людини може мати місце, якщо рівень захисту прав людини в державі-учасниці договору розглядається як істотний елемент цього договору. Шляхом включення клаузули про права людини, посилання на певні стандарти захисту прав людини та належне управління стало суттєвим елементом всіх двосторонніх угод та угод про співробітництво між ЄС та третіми країнами [3].

Перший крок щодо закріплення клаузули прав людини був зроблений у 1989 р. під час роботи над проектом IV Ломейської конвенції. Стаття 5 (2)(2) передбачає, що «кожен громадянин має право в своїй власній країні або в країні перебування, на повагу своєї гідності та захист відповідно до законодавства» [4]. Ст. 5 чітко пов'язала права людини з розвитком та створила правову основу для сприяння правам людини через програми розвитку.

IV Ломейська конвенція також розширила канали, через які Європейський Союз може надавати допомогу: не лише через офіційні урядові канали, а й безпосередньо організаціям на місцях. Положення IV Ломейської конвенції, однак, не містили клаузули про зупинення договору у випадку порушень прав людини, а тому не вирішували суті проблеми. Більш того, права людини розглядалися лише як програмний принцип, а не як суттєвий елемент угоди. Наголос при цьому робився на економічних та соціальних правах, частково у зв'язку з тим, що ці права розглядалися як такі, що мають тісний зв'язок з економічним розвитком. Інший недолік IV Ломейської конвенції полягав в тому, що ст. 5 була написана для та застосовувалася до країн Африки, Карибського басейну та Тихоокеанського регіону (країни АКТ).

Незважаючи на це, слід відзначити, що саме в IV Ломейської конвенції вперше був визначений позитивний підхід до прав людини, в тому сенсі, що договір фокусувався на традиційному, негативному способі здійснення політичного впливу. Замість цього наголос робився на позитивній реакції на права людини, зокрема інтенсифікації політичного діалогу. Прикладом негативного підходу було б застосування економічних санкцій. На відміну від цього позитивний підхід до тієї самої ситуації передбачає зосередження уваги на продовженні політичної дискусії з урядом і, в той же час, можливо надання допомоги через неурядовий сектор. Наголос на позитивному підході є одним з найбільш інноваційних елементів IV Ломейської конвенції, а також тим елементом, який залишиться в центрі подальшої розробки клаузули прав людини.

Протягом 1990 р. Європейський Парламент продовжував наполягати на розширеному застосуванні клаузули прав людини також у державах, які не належать до країн АКТ. У цьому процесі ст. 5 виявилася невідповідною, частково через явне посилення на соціальні права та систему апартеїду.

Ст. 5 була замінена на так звану базову клаузулу. Це положення було розроблено для угод з країнами Південної Америки і було запроваджено в рамках договору з Аргентиною, підписаного у квітні 1990 р. У ст. 1(1) «Демократична основа співпраці» закріплено: «Зв'язки співробітництва між Співтовариством та Аргентиною й ця угода цілком базуються на повазі демократичних принципів та прав людини, що надихає внутрішню та зовнішню політику Співтовариства та Аргентини» [8]. Лише посиляючись на право особи «на повагу своєї гідності та захист з боку закону», базова клаузула визначає відносини між третьою країною та ЄС, як такі, «що базуються на повазі демократичних принципів та прав людини». Це не надає чітких підстав для припинення договору у випадку порушень прав людини, однак все ж таки це можна розглядати як покращення ситуації, порівняно з ст. 5, оскільки тут відбувається наближення прав людини та демократичних принципів до основних елементів договірних відносин ЄС. У цьому випадку йшлося про стандарти прав людини, закріплені в Загальній декларації прав людини 1948 р., Гельсінському заключному акті 1975 р. та Паризькій хартії для нової Європи 1990 р. Подібні положення містили Угоди з Чилі 1990 р., Уругваєм та Парагваєм в 1992 р.

Як результат цього процесу, 28 листопада 1991 р Рада прийняла Резолюцію про права людини, демократію та розвиток [9]. Ця Резолюція офіційно проголосила, що права людини по суті пов'язані із розвитком і наголосила на зобов'язаннях ЄС у цьому зв'язку. Резолюція передбачила, що визнання прав людини та демократичних принципів в третіх країнах як суттєвий елемент загальної політики розвитку ЄС без розрізнення між економічними та соціальними правами, з одного боку, та громадянськими та політичними, з іншого. Рада наголосила на позитивному підході до прав людини в своїх стосунках з третіми країнами, із наданням переваги політичному діалогу перед застосуванням санкцій, однак санкції також були закріплені в якості останнього засобу впливу на державу-порушницю.

11 травня 1992 р. Рада прийняла Декларацію, в якій проголосила, що повага до демократичних принципів формує суттєву частину угод між ЄС та Народою з безпеки та співробітництва в Європі (НБСС). Після цієї Декларації угоди ЄС з Прибалтійськими державами, Албанією та іншими третіми країнами містили посилення на права людини як «суттєвий елемент», з метою створення чітких підстав для застосування санкцій або припинення договору відповідно до ст. 60 (3) (b) Віденської конвенції про право міжнародних договорів. Зокрема, Угода з Албанією передбачає у статті 1, що «Повага до демократичних принципів та прав людини, як це передбачено Хельсінським Заключним Актом та Паризькою Хартією для нової Європи, надихає внутрішню та зовнішню політику Співтовариства та Албанії та становить істотний елемент цієї Угоди» [10].

Це положення (так звана «клаузула невиконання») увійшло в право ЄС під назвою Балтійська клаузула. Ця клаузула була включена до договорів, укладених у 1992 р. з Прибалтійськими державами, Албанією, Бразилією та до так званого Антського пакту. Вона мала наступну форму: «Сторони зберігають за собою право зупинити цю Угоду повністю або в певній її частині із терміновим результатом, якщо має місце серйозне порушення її суттєвих положень¹». Клаузула «суттєвий елемент» у поєднанні з клаузулою невиконання дійсно створили набагато більш чітко визначений та дієвий інструмент для зупинення договорів у випадку систематичних порушень прав людини. Однак, слово «серйозні» не залишає простору для політичних маневрів, а отже не передбачає якого-небудь автоматизму як реакції на порушення договору.

Після 1993 р. Балтійська клаузула стала переважно замінюватися на Болгарську клаузулу, яка передбачала більш широку сферу застосування та більше вибору для можливої реакції. Клаузула зупинення викладалася наступним чином: «Якщо одна з сторін вважає, що інша сторона не виконує свої зобов'язання відповідно до цього Договору, вона може вжити адекватні заходи. До того, як це зробити, крім випадків особливої терміновості, вона звернеться до Ради асоціації із усією відповідною інформацією, потрібною для ретельної перевірки ситуації з огляду на виявлення розв'язання проблеми, прийнятної для сторін. (...) Під час визначення заходів, пріоритет має надаватися тим, які в найменший спосіб перешкоджають функціонуванню цієї Угоди: Ці заходи терміново повідомляються Раді Асоціації та повинні бути предметом консультацій в рамках Ради Асоціації, якщо інша сторона цього вимагає²».

Головна відмінність між Балтійською та Болгарською клаузулою полягає у рівні дозволеної чутливості. У надзвичайній ситуації Балтійська клаузула передбачає термінове зупинення угоди без будь-якої консультації. Ідея про позитивну реакцію на порушення договору, вперше запроваджена у IV Ломейській конвенції, знайшла своє відображення під час розробки Болгарської клаузули. У випадку зупинення частин договору Болгарська клаузула передбачена для створення механізму підтримання діалогу, і більш того вона дозволяє розпочати процедуру примирення. Ідея, яка була покладена в основу цього, полягала не в застосуванні санкцій, а навпаки передбачає правовий простір для політичних дискусій. На жаль, суворі вимоги проведення консультацій з Радою Асоціації та іншою стороною загрожували зробити Болгарську клаузулу невиконання неефективною.

¹ Наприклад, ст. 21(3) Угоди Європейського Економічного Співтовариства та Європейського Співтовариства з Атомної Енергії, з одного боку, та Литовської Республіки, з іншого боку, про торгівлю та комерційне та економічне співробітництво, 1992 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1992:403:0020:0028:EN:PDF>.

² Наприклад, ст. 118 Європейської угоди про асоціацію між Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, з одного боку, та Республікою Болгарія, з іншого боку, 1993 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:21994A1231%2824%29:EN:HTML>.

Саме це положення пізніше було виключене до угод з Росією та країнами СНД. До цих угод було вирішено додати спільну інтерпретаційну декларацію, яка передбачала, що кожна сторона у випадку особливої невідкладності була уповноважена вживати відповідні контрзаходи без звернення до Ради співробітництва [11]. Клаузула «суттєвий елемент» та клаузула невиконання застосовувалися також в низці наступних угод (із В'єтнамом, Південною Кореєю, Ізраїлем, а також в Угодах про асоціацію з Тунісом та Марокко в 1995 р.).

У 1994 р., коли прийшов час перегляду IV Ломейської конвенції, нова ст. 5 Конвенції набула наступного вигляду: «Повага до прав людини, демократичних принципів та верховенства права, яка створює основу відносин між країнами Африки, Карибського басейну та Тихоокеанського регіону та Співтовариством та всіх положень Конвенції, і врегульовує внутрішню та міжнародну політику договірних сторін створює суттєвий елемент Конвенції.». Положення про виконання робить більше наголосу на консультативній частині процесу, ніж було передбачено у більш ранніх версіях клаузули. У випадку порушення з боку однієї сторони, інша сторона «запрошує відповідну сторону (...) провести консультації (...)». Встановлюється термін в 30 днів для проведення консультацій, і реагування повинно бути «останнім засобом». У порівнянні до спільних декларацій в угодах з Росією та країнами СНД, IV Ломейська конвенція встановлює більше обмежень по відношенню до односторонніх акцій.

Положення про права людини IV Ломейської конвенції стали стандартним пунктом зовнішніх угод Співтовариства. Цей формат був закріплений в Повідомленні Комісії СОМ (95) 216 від 23 травня 1995 р. про «включення поваги демократичних принципів та прав людини до угод між Співтовариством та третіми країнами». Повідомлення пояснює посилення на права людини та демократичні принципи, прив'язуючи їх до позицій ЄС стосовно універсальних та регіональних стандартів прав людини. Комісія також вказує на той факт, що ці принципи повинні розглядатися як загальні цілі політики Співтовариства щодо розвитку та співробітництва. Більш того, тут приділяється увага еволюції клаузули прав людини і робиться висновок, що клаузула прав людини «є головною новелою в тому, що вона робить права людини предметом спільного інтересу» і «надає можливість сторонам у разі необхідності вживати обмежувальні заходи». Такі заходи повинні вживатися «в дусі позитивного підходу» і повинні не тільки «базуватися на об'єктивних та справедливих критеріях», а й застосовуватися з метою «підтримання діалогу». Комісія вирішила проблему попередньої непослідовності політики ЄС шляхом розробки проекту Керівних принципів, які визначають формат наступних клаузул прав людини. Комісія висловила своє занепокоєння, що застосування різних клаузул може тлумачитися як дискримінаційна практика, яка може підірвати позицію Комісії у переговорах з третіми країнами, і зробила висновок, що ініціатива сприятиме «послідовності, прозорості та доступності» підходу Співтовариства [12].

Клаузула прав людини визначена в Повідомленні складається з матеріальних (стаття про суттєвий елемент) та процедурних (стаття про невиконання) положень. Згідно з Керівними принципами преамбула повинна включати «загальне посилення на повагу прав людини та демократичних цінностей», а також посилення на відповідні (регіональні та універсальні) документи, спільні для обох сторін. Основний текст угод має включати клаузулу, яка визначає суттєві елементи, закріплюючи, що «всі положення відповідної угоди ґрунтуються на повазі демократичних принципів та прав людини, які надихають внутрішню та зовнішню політику всіх сторін». Клаузула повинна бути також пристосована до відповідних умов тієї певної угоди, як, наприклад, членство в ОБСЄ або принципи рин-

кової економіки. До угоди включається стаття про невиконання, із посиланням на формат процедури й обрання адекватних заходів, якщо одна з сторін не зможе дотриматися своїх зобов'язань відповідно до цієї угоди. До угоди також додається інтерпретаційна декларація, в якій визначається поняття «випадки особливої невідкладності» та відповідно, що становить матеріальне порушення угоди [12].

Повідомлення СОМ (95) 12 ефективно визначило зміст клаузули прав людини і створило правову базу для наступних кроків. Втім у ньому не розглядалося питання про правомірність та компетенцію ЄС включати демократичні принципи та основні права людини як основний елемент до своїх угод.

Це питання підняла Португалія, коли подала у 1994 р. позов до Суду ЄС, оскаржуючи ту позицію, що дорозуміла компетенція ЄС включала право на запровадження клаузули прав людини до своїх угод. Справа стосувалася питань, які виникали із незадовога до того укладеної Угоди про співробітництво між ЄС та Індією. Намагаючись створити прецедент для інших угод, які знаходилися в стадії розробки, ця справа непрямо стосувалася правомірності застосування клаузули прав людини.

Перше питання, яке піднімала Португалія, полягало в тому, що права, закріплені в якості «основних» в Єдиному Європейському акті, та посилання на них в Договорі про Європейський Союз були програмними правами, які встановлюють лише загальні цілі, а не надають спеціальних повноважень від імені Співтовариства. Друге питання, яке було піднято, стосувалося договірних положень, які повинні застосовуватися і відповідно до яких ЄС має повноваження укладати договори з третіми країнами, а також вплив відповідних положень на процедуру укладення угод. Португалія відстоювала позицію, що єдиною дієюю правовою основою двосторонніх угод та угод про співробітництво є ст. 308 Договору про заснування ЄС (зараз – ст. 352 Договору про функціонування ЄС). Оскільки права людини були визначені в ст. 177 (зараз ст. 208 ДФЄС) в якості загальних цілей політики Співтовариства, да угод, які уклалися відповідно до ст. 181 (ст. 211), могли робитися лише загальні посилання на права людини. Якби це твердження було визнано правильним, посилання на повагу прав людини як суттєвий елемент вийшло б за межі мети, визначеною в ст. 177 Договору.

Занепокоєння Португалії частково мало процедурний характер, у зв'язку з тим, що правила стосовно укладення (або зупинення) договору відрізнялися залежно від тієї статті, на якій угода базувалася.

З свого боку, Рада відстоювала ту позицію, що «угоди щодо сприяння розвитку між Співтовариством та державами-нечленами можуть включати положення про окремі питання без потреби звернення до інших правових підстав. По відношенню до участі держав-членів в укладенні угоди не виникає жодних ускладнень, якщо переважною метою угоди є досягнення цілей, передбачених у ст. 177». Стаття встановлювала, що положення окремих заходів не можуть виходити за межі загальної мети сприяння розвитку та співробітництву. По відношенню до ст. 177 Рада доводила, що повага прав людини та демократичних принципів не створювала перешкоди для загальної мети договору; навпаки вона була включена, щоб надати можливість застосовувати інші положення угоди. Відповідно угода все ж такі підпадала під дію ст. 177 Договору. Що стосується мандату у сфері прав людини Співтовариства, Рада посилалася на ст. 177 (2), яка передбачала: «Політика Співтовариства (...) є внеском до загальної справи розвитку та зміцнення демократії, верховенства права, поваги до прав людини та основних свобод». Іншими словами, ст. 177 вимагала від Співтовариства включити повагу до прав людини до вирішення в рамках політики розвитку.

Суд прийняв рішення, що включення положень щодо поваги прав людини та демократичних принципів не змінило характеристику угоди та що суттєва правова база для запровадження клаузули прав людини може бути знайдена в ст. 181. Як результат, відсутня необхідність змінювати розподіл сфер компетенції між державами-членами та Співтовариством по відношенню до укладення договору і процедурних заходів. Таким чином, це рішення роз'яснило багато з матеріальних та процедурних аспектів, пов'язаних із компетенцією ЄС включати положення щодо прав людини до торгівельних угод та угод з питань розвитку [13].

Питання стосовно призупинення договору не є чітко визначеним. Принцип *actus contrarius* передбачає, що органи, які уповноважені укладати договір, також мають право його призупинити. Це лише стосується реакції на ситуацію, коли запланована санкція передбачає зупинити весь договір від імені ЄС. Лісабонський договір включає можливе вирішення цієї проблеми в п. 9 ст. 218. Рада може прийняти рішення власноруч. Рішення повинно прийматися на пропозицію Комісії або Верховного представника ЄС із зовнішніх зносин і політики безпеки на підставі ст. 218.

Слід відзначити, що позиція Європейського Союзу щодо необхідності включення клаузули прав людини до всіх міжнародних угод здійснює вплив на зовнішні зносини ЄС. Так, тривалий час низький рівень забезпечення прав людини в Китайській Народній Республіці ставав на перешкоді укладення угоди про партнерство та співробітництво між ЄС та КНР. У своїх відносинах ЄС та КНР досі керуються Угодою про торгівлю 1985 р. Переговори щодо укладення нового договору тривають з 1998 р., і до сьогодні він ще не підписаний [14].

Наступні держави, з якими до цього часу не укладений договір про співробітництво, є Австралія та Нова Зеландія. Переговори з цими країнами стикнулися із значними труднощами в 1997 р., коли ці країни відмовилися включити до угоди про співробітництво звичні для ЄС положення про права людини як істотний елемент договору. Таким чином, у двосторонніх відносинах наразі ЄС та Австралія керуються Основами партнерства між ЄС та Австралією [15], прийнятими в 2008 р. із доповненнями, внесеними в Стокгольмі в 2009 р., а відносини між ЄС та Новою Зеландією регулюються Спільною декларацією ЄС та Нової Зеландії про відносини та співробітництво від 2007 р. [16], які за своєю природою не є зобов'язуючими міжнародними договорами.

Цікавою для дослідження є позиція Канади. 18 жовтня 2013 р. Голова Європейської комісії Жозе Мануел Баррозу та Прем'єр-міністр Канади Стивен Харпер досягли політичної згоди щодо ключових елементів Всеосяжної економічної і торгівельної угоди (ВЕТУ). Цей договір має стати першою угодою про зону вільної торгівлі й країною «Великої вісімки» [23]. Ці переговори зіткнулися із небажанням Канади включати положення про права людини до ВЕТУ. У 2011 році було запропоновано, щоб на додаток до Угоди про зону вільної торгівлі Євросоюз та Канада уклали Угоду про стратегічне партнерство, яка має слугувати парасолькою для співробітництва між цими акторами у цілій низці секторів. Саме в Угоду про стратегічне партнерство повинна бути включена клаузула про права людини як істотного елементу угоди та партнерства взагалі. Проте 8 жовтня 2013 р. Представництво Євросоюзу в Канаді повідомило, що канадський уряд вагається щодо включення клаузули про права людини до Угоди про стратегічне партнерство, яка б дозволяла призупинити угоду про вільну торгівлю, якщо буде встановлено, що Канада порушує права людини. Позиція Канади поки що є незмінною, незважаючи на запевнення з боку ЄС, що це застереження застосовуватиметься лише у виняткових випадках серйозних та систематичних порушень, наприклад, у разі геноциду. За повідомленням канадських урядовців положення про стан дотримання прав людини можуть негативно впливати на су-

веренітет їх держави. Представники Євросоюзу офіційно заявили, що без включення цих положень сторони не зможуть підписати Угоду про стратегічне партнерство, а отже й Угоду про вільну торгівлю [17].

Яскравим прикладом дії клаузули прав людини є відносини між ЄС та Російською Федерацією. Розробка тексту Угоди про партнерство та співробітництво (УПС) між ЄС та РФ була розпочата у 1992 р. Ця Угода була підписана в 1994 р. Додатком до УПС є Спільна декларація, яка підтверджує, що повага до прав людини становить істотний елемент Угоди. Незабаром після цього була підписана тимчасова угода про вступ в силу положень угоди, пов'язані із торгівлею, до повної ратифікації УПС. Тимчасова угода також містила посилання на права людини у ст. 1 («Загальні принципи»). Коли Російські збройні сили увійшли на територію Чеченської республіки в грудні 1994 р., Європейська комісія реагувала шляхом призупинення процесу ратифікації. 19 січня 1995 р. Європейський Парламент, посилаючись безпосередньо на клаузулу прав людини, закріплену в п. 1 ст. 2 УПС, підтримав рішення Комісії, та звернувся до Ради із закликом не вживати наступних заходів щодо остаточної ратифікації УПС, доки не будуть припинені військові дії та порушення прав людини в Чечні. Таким чином, процес ратифікації УПС затягнувся до 1997 р. З того часу з боку ЄС неодноразово вживалися різні заходи політичного характеру, спрямовані на посилення діалогу з Російською Федерацією з питань прав людини як істотного елементу двосторонніх відносин.

Що стосується України, ст. 2 Угоди про партнерство та співробітництво (УПС) між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 1994 р. передбачає, що «Повага демократичних принципів та прав людини, як зазначено, зокрема, в Хельсінкському Заключному акті та Паризькій Хартії для нової Європи, так само як принципів ринкової економіки, включаючи ті з них, що були проголошені в документах Боннської Конференції НБСЄ, є основою внутрішньої та зовнішньої політики Сторін та становлять істотний елемент партнерства та цієї Угоди» [180].

У спільній декларації стосовно ст. 102 УПС дається офіційне тлумачення поняття суттєвий елемент партнерства цієї угоди. Згідно із ним порушення однією із сторін УПС положень ст. 2 так само, як і відмова від угоди з причин, не передбачених загальними принципами МП, вважатиметься значним порушенням угоди і відповідно «випадком надзвичайної терміновості», який дозволяє негайне припинення угоди або призупинення її дії сторонами без застосування процедур ст. 102 УПС, що відповідає положенням ст. 60 (3) Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. [19].

При цьому слід мати на увазі, що практична реалізація згаданих принципів і норм, а також здійснення контролю щодо їхнього дотримання у світлі УПС значною мірою залежить від того, як кожна зі сторін їх тлумачить. А це може призвести до суперечок між сторонами. З метою усунення розбіжностей щодо тлумачення змісту цих принципів у системі УПС задіяний політичний діалог (ст. 1).

Головне призначення політичного діалогу полягає у забезпеченні зближення та тісної співпраці між Україною та Євросоюзом як у політичній, так і економічній галузі. Відповідно до УПС політичний діалог здійснюється на кількох рівнях. Це і проведення консультацій на вищому рівні (ст. 7). У свою чергу Рада з питань співпраці забезпечує політичний діалог на міністерському рівні (ст. 85). У необхідних випадках передбачені також зустрічі з трійкою ЄС (ст. 7). Політичний діалог здійснюється також на рівні вищих посадових осіб, через дипломатичні канали, шляхом обміну інформацією тощо (ст. 8).

Працюючи на проектом Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, і його державами-членами, з іншої сторони, її розробники враху-

вали досвід застосування положень про права людини, які містилися в УПС, і відредагували цю статтю наступним чином.

У Розділі I «Загальні цілі» міститься стаття 2, що «Повага до демократичних принципів, прав людини та основоположних свобод, як визначено, зокрема в Хельсінському заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р. та Паризькій хартії для нової Європи 1990 р., а також в інших відповідних документах щодо захисту прав людини, серед них Загальна декларація прав людини ООН 1948 р. і Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., а також повага до принципу верховенства права повинні формувати основу внутрішньої та зовнішньої політики Сторін і є основними елементами цієї Угоди. Забезпечення поваги до принципів суверенітету й територіальної цілісності, непорушності кордонів і незалежності, а також протидія розповсюдженню зброї масового знищення, пов'язаних з нею матеріалів та засобів їхньої доставки також є основними елементами цієї Угоди» [20].

Відповідно до статті 476 «Виконання зобов'язань» сторони вживають загальних або конкретних заходів, необхідних для виконання своїх зобов'язань, передбачених цією Угодою. Вони зобов'язуються забезпечити досягнення цілей, встановлених у цій Угоді [20].

Стаття 478 визначає ті заходи, які належить застосовувати у випадку невиконання сторонами зобов'язань. Зокрема, тут безпосередньо передбачено, що у випадку порушення однією Стороною будь-якого з основних елементів Угоди, визначених у статті 2, інша сторона має право вдатися до призупинення будь-яких прав чи обов'язків, передбачених положеннями Розділу IV Угоди, який стосується торгівлі і питань, пов'язаних з торгівлею [20].

Таким чином, беручи до уваги вищезазначене, можна зробити висновок, що захисту європейських цінностей, не останнє місце серед яких займає, дотримання демократичних принципів та прав людини, Європейський Союз приділяє окрему увагу, вважаючи, що саме сприяння їх забезпеченню є суттєвим елементом двосторонніх відносин з державами-нечленами цього інтеграційного об'єднання. Порушення цих цінностей однією із сторін може мати своїми наслідками призупинення дії повністю або частково положень договору, які стосуються зони вільної торгівлі. А це в свою чергу негативним чином відбивається на економічних та торговельних відносинах між сторонами.

Список використаних джерел

1. Право Європейського Союзу: підручник / за ред. В. І. Муравйова. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 704 с.
2. Craig P. EU Law: Text, Cases, and Materials. / P. Craig, G. de Burca. – New York: Oxford University Press, 2011. – 1155 p.
3. Віденська конвенція про право міжнародних договорів, 1969 р. – Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1986. – № 17. – Ст.343.
4. Koblanck M. What's in a human rights clause? Its development, its application, and an insight into the construct of a European identity [Електронний ресурс] / M. Koblanck // Human Rights and Democratization. – 2003. – June. – 12 p. – Режим доступу: <http://www.law.kuleuven.ac.be/int/europees/English/Publications/Papers%20and%20Seminar%20Papers/Papers/Papers%202002-2003/MariaKoblanck-THESIS.pdf>.
5. Horng Der-Chin. The Human Rights Clause in the European Union's External Trade and Development Agreements / Der-Chin Horng. // European Law Journal. – 2003. – Volume 9. – Issue 5. – P. 677 – 701.

6. Bartels L. Human Rights and Democracy Clauses in the EU's International Agreements [Електронний ресурс] / L. Bartels. – Режим доступу: http://www2.law.ed.ac.uk/file_download/publications/3_568_humanrightsanddemocracyclausesintheusin.pdf.
7. Miller Vaughne. The Human Rights Clause in the EU's External Agreements [Електронний ресурс] / Vaughne Miller. – Режим доступу: <http://www.parliament.uk/briefing-papers/RP04-33>.
8. Framework Agreement for trade and economic cooperation between the European Economic Community and the Argentine Republic – Exchange of Letters. // Official Journal. – L 295. – 26/10/1990. – P. 0067 – 0073.
9. Resolution of the Council and of the member States meeting in the Council on Human Rights, Democracy, and Development of 28 Nov. 1991 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://aei.pitt.edu/1802/1/democracy_declaration_1991.pdf.
10. Agreement between the European Economic Community and the Republic of Albania, on trade and commercial and economic cooperation 1992. // Official Journal. – L 343. – 25/11/1992. – P. 2-9.
11. Joint Declaration in relation to Articles 2 and 107 of the Agreement on partnership and cooperation establishing a partnership between the European Communities and their Member States, of one part, and the Russian Federation, of the other part [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2003/november/tradoc_114138.pdf.
12. Commission Communication COM (95) 216 of May 23, 1995 on the inclusion of respect for democratic principles and human rights in agreements between the Community and third countries [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.eulib.com/documents/com95_216_en.pdf.
13. Judgment of the Court Case of 3 December 1996 in the case c-268/94 «Portugal v. Council» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61994CJ0268:EN:PDF>.
14. European Parliament. Committee on Foreign Affairs. Report on EU-China Relations .(2012/2137(INI)). 20.12.2012 [Електронний ресурс] / Committee on Foreign Affairs. European Parliament. – Режим доступу: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pub-Ref=-//EP//NONSGML+REPORT+A7-2012-0434+0+DOC+PDF+V0//EN>.
15. European Union – Australia Partnership Framework [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/australia/docs/australia_pfw_2008_en.pdf.
16. The EU-New Zealand Joint Declaration on Relations and Cooperation [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/new_zealand/docs/joint_declaration_2007_en.pdf.
17. Blanchfield Mike. EU-Canada Trade Deal Talks Hit Snag Over Human Rights Issues [Електронний ресурс] / Mike Blanchfield. // Huntigton Post. – 2013. – 08. 10. – Режим доступу: http://www.huffingtonpost.ca/2013/10/08/eu-canada-trade-deal_n_4065145.html.
18. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14 червня 2004 р. // Україна — Європейський Союз: зібрання міжнародних договорів та інших документів (1991–2009) / За заг. ред. С. О. Камишева (кер. групи) [та ін.]. — К. : Юстініан, 2010. – С. 31 – 75.
19. Joint Declaration concerning Article 102 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1998:049:0043:0048:EN:PDF>.
20. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, і його державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/docs/Agreement/AA_Body_text.pdf.

21. ЄС і Канада завершили перемовини щодо торгівельної угоди (22/10/2013) [Електронний ресурс] / Представництво Європейського Союзу в Україні. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/all_news/news/2013/2013_10_22_1_uk.htm.

УДК 341.17.

Смирнова К.В.*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНЦІЇ В УГОДІ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

Стаття присвячена аналізу розділу Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом щодо регулювання конкуренції. Обґрунтовано, що політика конкуренції є одним з ключових елементів заснування та ефективного функціонування зони вільної торгівлі. Досліджені основні прогалини законодавства України про захист економічної конкуренції, визначені перспективи його удосконалення у зв'язку із майбутнім набуттям чинності Угодою про асоціацію.

Ключові слова: асоціація, конкуренція, Україна, Європейський Союз, узгоджені дії, державна допомога.

The article deals with the analysis of the EU-Ukraine Association Agreement especially chapter on competition. It was proved that competition policy is a core element of the free trade area & its effective functioning. There were described basic gaps of Ukrainian legislation on protection of economic competition; it was determined trends & perspectives for its future in connection with the entry into force of the Association Agreement.

Keywords: Association, Competition, Ukraine, the European Union concerted practice, state aid.

Стаття посвящена анализу раздела Соглашения об ассоциации между Украиной и Евросоюзом по регулированию конкуренции. Обосновано, что политика конкуренции является одним из ключевых элементов создания и эффективного функционирования зоны свободной торговли. Исследованы основные пробелы законодательства Украины о защите экономической конкуренции, определены перспективы его усовершенствования в связи с будущим вступлением в силу Соглашения об ассоциации.

Ключевые слова: ассоциация, конкуренция, Украина, Европейский Союз, согласованные действия, государственная помощь.

Правове регулювання відносин конкуренції з метою встановлення добросовісних не викривлених відносин суб'єктів на ринку є одним з фундаментальних принципів вільної ринкової економіки. Саме конкурентне право встановлює правила поведінки суб'єктів господарювання на ринку, захищає їх від неправомірних антиконкурентних дій інших суб'єктів та/або державних органів. У зв'язку із зростанням процесів глобалізації, лібералізацією торгівлі та відкриття національних ринків забезпечення добросовісної конкуренції в умовах ринкової економіки стає першочерговим завданням не тільки для внутрішнього національного законодавства, а й для міжнародно-правового регулювання.

* кандидат юридичних наук, доцент кафедри порівняльного і європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Зважаючи на євроінтеграційні напрями зовнішньої політики України, вступ нашої країни до СОТ, набуття чинності угоди про заснування зони вільної торгівлі між Україною та країнами Європейської асоціації вільної торгівлі та майбутнє укладання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (ЄС), розгляд та аналіз антимонопольної політики Євросоюзу набуває все більшої актуальності для України.

Варто відзначити, що одним з ключових елементів заснування зони вільної торгівлі між Україною та ЄС стає правове регулювання конкуренції, що прямо передбачено в самому тексті угоди. В преамбулі угоди відзначено, що ключовим фактором для економічної модернізації та реструктуризації стає заохочення та стимулювання конкуренції.

Питаннями наукового аналізу антимонопольного законодавства Євросоюзу та його співставлення із законодавством України опікувалася невелика кількість науковців. Серед них, слід виділити праці В. Лук'янець [1], Г. Стахеевої [2], в яких досліджувалися міжнародно-правові інструменти регулювання конкуренції в Євросоюзі. Серед науковців, праці яких присвячені вивченню становленню антимонопольного законодавства України, слід виділити С. Валітова [3], П. Харченка [4], Ю. Журика [5], О. Когут [6]. Їх наукові здобутки зосереджені в основному на вивченні правової системи України в сфері регулювання відносин конкуренції. В 2006 році був опублікований Коментар до Закону України «Про захист економічної конкуренції», в якому висвітлювалися порівняльно-правові дослідження регулювання конкуренції в Євросоюзі та Україні [7]. Проте, по-перше, питання гармонізації антимонопольного законодавства України до права Євросоюзу комплексно не висвітлювалися доктриною. А по-друге, в науці повністю відсутні дослідження правових норм щодо конкуренції, що містяться в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС.

Слід відзначити, що процес правового регулювання конкуренції в Україні ще на початку 2000-х років відбувався з урахуванням європейського досвіду. Це пов'язано із існуванням ряду двосторонніх документів, які проголошували проведення гармонізації українського законодавства до вимог права ЄС. Так, Закон України «Про захист економічної конкуренції» [8] був розроблений з метою максимального наближення законодавства України до права Євросоюзу в даній сфері. В цілому, норми вищезазначеного Закону, в результаті якого було об'єднано правові механізми недопущення монополізму та захисту від недобросовісної конкуренції, розроблювалися в огляду на практику застосування норм права Євросоюзу (зокрема, нині ст.ст. 101-109 Договору про функціонування Євросоюзу, що в свою чергу залишаються незмінними з моменту підписання Римських договорів) [9]. В Закон постійно вносилися зміни щодо удосконалення системи контролю за дотриманням норм конкуренції. Останнім документом, який був прийнятий Антимонопольним Комітетом України (АМКУ) в червні 2012 року з метою наближення до конкурентного права ЄС, став Порядок звільнення від відповідальності [10], який деталізує можливість звільнення від відповідальності за вчинення антиконкурентних узгоджених дій суб'єктами господарювання відповідно до ст. 6 (п. 5) Закону. За своєю суттю це імплементація в українське законодавство нового юридичного поняття – «leniency policy», відомого в європейській практиці під терміном «політика поблажливості».

Однак, все одно залишаються невиконаними положення щодо прозорості та відкритості дії державних органів, зокрема Антимонопольного комітету України. На виконання вимог щодо необхідності гармонізації законодавства України до норм права Євросоюзу в сфері надання державної допомоги протягом 5 років групою експертів розроблявся проект закону про державну допомогу. В серпні 2012 року до Верховної Ради України було передано проект Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [11], спрямований на наближення до правил ЄС. У рамках законопроекту пропонується призначити АМКУ уповноваженим органом у сфері державної допомоги та наділити Ка-

бінет Міністрів України важливими функціями щодо звільнення від повідомлень.

Відносини асоціації вимагають більш поглибленого та досконалого процесу гармонізації антимонопольного права України до права Євросоюзу. Якщо на етапі проведення гармонізації законодавства відповідно до положень Угоди про партнерство та співробітництво та двосторонніх актів органів співробітництва між Україною та Євросоюзом (План дій та Порядок денний асоціації), процес гармонізації характеризується його рекомендаційністю, то на етапі укладання Угоди про асоціації вона набуває ознак обов'язковості.

У ст.1 проекту угоди зазначається, що метою асоціації є «заснування умов для поглиблених економічних та торговельних відносин, спрямовані на поступову інтеграції України до внутрішнього ринку Євросоюзу» [12]. Основні принципи не викривленої конкуренції в умовах ринкової економіки є одним з ключових принципів поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі, що засновується Угодою відповідно до Розділу IV Торговля та питання, пов'язані з торгівлею.

Питанням конкуренції присвячена окрема Частина 10 Угоди (ст.ст. 253-267), яка складається з двох секцій: антитрестівське регулювання та концентрації й державна допомога. При чому такий поділ на секції притаманним праву Євросоюзу [9; 13, с. 226-252]. До Угоди також доданий Додаток 23, який містить пояснення щодо основних визначень, що стосуються конкуренції. Зокрема, такий глосарій термінів містить такі визначення як «публічні підприємства», «ексклюзивні права», «державні монополії комерційного характеру», «важливі проекти загальноєвропейського масштабу» тощо. Як визначено в самому додатку 23, цей глосарій не є юридично обов'язковим й застосовується виключно для тлумачення положень статей самої Угоди. Така практика надання різної юридичної сили нормам тексту угоди та додатків є новою у двосторонніх відносинах, однак є прийнятною для права Євросоюзу. Тлумачення певних визначень, понять, принципів має бути узгодженим задля досягнення єдиного «уніфікованого» правового регулювання відносин.

З метою ефективного функціонування зони вільної торгівлі в Угоді визначені основні практики та економічні операції, які потенційно можуть негативно впливати на функціонування ринків та підривати переваги торговельної лібералізації, встановленої між сторонами. Такими антиконкурентними практиками є:

- а) угоди та узгоджені дії між підприємствами, метою або наслідком яких є недопущення, усунення, обмеження чи суттєве послаблення конкуренції;
- б) зловживання одним або декількома підприємствами домінуючим положенням;
- в) концентрація суб'єктів господарювання, наслідком якої є монополізація чи значне обмеження конкуренції на ринку (ст. 254).

В цілому законодавство України відтворює основоположні принципи добросовісної конкуренції і передбачає заборону вищезазначених дій, що чітко закріплено в ст. 42 абз. 3 Конституції України. Іншими словами, ст. 254 Угоди про асоціацію віддзеркалена в Законі та інших підзаконних нормативних актах АМКУ. Так, зокрема, ст. 254 Угоди співвідноситься із поняттями «антиконкурентні узгоджені дії» відповідно до ст. 6 Закону України «Про захист економічної конкуренції»; «зловживання монополією (домінуючим) становищем на ринку», згідно із ст. 13 Закону; а також поняттю «контролю за концентрацією», що визначається у ст. 22 Закону.

Відмічається, що сторони, визначаючи важливість імплементації основних принципів, викладених у ст. 254, застосовують їх на «недискримінаційній прозорій основі, поважаючи принципи процесуальної справедливості та права на захист» (ст. 255 Угоди).

Окрім виконаних на даний момент положень Угода про асоціацію наголошує на існуванні правових прогалин в процесі імплементації норм права конкуренції в національне законодавство України, а також терміни їх виконання. При чому важливим тут вдається

факт того, що в тексті Угоди (а не в додатках) містяться чіткі посилання на нормативні акти ЄС (регламенти), які мають бути включені в законодавство України.

Окрема стаття (ст. 256) Угоди про асоціацію присвячена матеріальним аспектам наближення законодавства України до права Євросоюзу в сфері захисту конкуренції та термінам її виконання. Умовно такі матеріальні вимоги можна згрупувати відповідно до сфери, до якої вони відносяться, зокрема, процедурні аспекти антимонопольного права, правовий режим антиконкурентних узгоджених дій, контроль над концентрацією, діяльність державних монополій та державна допомога.

В сфері удосконалення процедурних аспектів застосування норм конкуренції важливе значення має виконання принципу прозорості та аргументованості рішень АМКУ і судів у справах про узгоджені дії та концентрацію та їх своєчасна публікація. Так, протягом трьох років з моменту вступу в силу Угоди Закон України «Про захист економічної конкуренції» повинен бути доповнений зобов'язанням АМКУ щодо публікації рішень у справах про порушення законодавства про захист економічної конкуренції, а також рішень у справах щодо контролю над концентраціями (п. 1, 3 ст. 256 Угоди). Діюча ст. 48 Закону України «Про захист економічної конкуренції» та Закон України «Про АМКУ» не визначають обов'язку АМКУ офіційно публікувати свої рішення. Це зобов'язання витікає зі ст. 256 п. 1. Угоди про асоціацію, якою чітко вказана норма, яка має бути імплементована в законодавство України, а саме ст. 30 Регламенту №1/2003 від 16 грудня 2002 р. В ст. 255 (п.5, 6) Угоди містяться зобов'язання АМКУ прийняти та опублікувати документи, які б пояснювали принципи накладення грошових санкцій за порушення норм конкуренції.

Наступною вимогою щодо наближення законодавства України до права Євросоюзу є положення щодо обов'язкової імплементації норм стосовно виключень із заборонених антиконкурентних дій для вертикальних угод. Ст. 10 Закону України «Про захист економічної конкуренції» містить загальні вимоги щодо узгоджених дій, які можуть бути дозволеними. В Положенні про порядок подання заяв до органів АМКУ про надання дозволу на узгоджені дії суб'єктів господарювання 2002 року наведений деталізований порядок розгляду справ про надання попереднього дозволу на узгоджені дії. В Євросоюзі розповсюдженою практикою є надання так званих «блокових виключень» із антиконкурентних угод [9]. Так, зокрема, для вертикальних угод діє Регламент №330/2010 від 20 квітня 2010 року, який містить вимоги, відповідно до яких вертикальна угода між підприємствами може підпадати під виключення із загальної заборони. В Україні така практика для вертикальних угод відсутня взагалі. Для певного типу горизонтальних угод діють Типові вимоги до узгоджених дій суб'єктів господарювання про спеціалізацію виробництва, дотримання яких дозволяє здійснювати ці узгоджені дії без дозволу органів АМКУ 2008 року. Ст. 256 п. 3 Угоди про асоціацію містить пряме посилання на зазначений Регламент, який повинен бути імплементований в українське законодавство протягом трьох років з моменту вступу даної угоди в силу. Іншими словами, для українського законотворця стоїть завдання включити практику надання «блокових (групових)» виключень для вертикальних угод.

В сфері застосування практики антиконкурентних дій Угода про асоціацію наголошує на необхідності усунення прогалини в українському законодавстві щодо імплементації порядку блокових виключень для угод щодо передачі технологій, який передбачений Регламентом 772/2004 від 27 квітня 2004 року. Для повної його імплементації відводиться також три роки з моменту вступу в силу Угоди.

Угода про асоціацію містить додаткові вимоги щодо удосконалення правового регулювання контролю над концентраціями. Так, ст. 256 п. 2 Угоди містить посилання на окремій статті Регламенту 139/2004 від 20 січня 2004 року (а саме ст. 1 та ст. 5 (1) та (2), які

мають бути імплементовані в національне законодавство протягом трьох років з моменту набуття чинності даною Угодою.

Варто відзначити, що практика АМКУ на підставі ст.ст. 22 та 23 Закону значно відрізняється від практики Єврокомісії щодо контролю над концентраціями. В Законі визначається, що концентрація може бути здійснена лише за умови попереднього отримання дозволу АМКУ у випадках здійснення транзакцій, передбачених Законом коли сукупна вартість активів або сукупний обсяг реалізації товарів учасників концентрації, з урахуванням відносин контролю, за останній фінансовий рік, у тому числі за кордоном, перевищує суму, еквівалентну 12 мільйонам євро, і при цьому вартість (сукупна вартість) активів або обсяг (сукупний обсяг) реалізації товарів, в Україні та за кордоном, не менш як у двох учасників концентрації та хоча в одного учасника концентрації, з урахуванням відносин контролю, перевищує суму, еквівалентну 1 мільйону євро. Другим можливим випадком отримання дозволу АМКУ є така транзакція, коли частка на певному ринку товару будь-якого учасника концентрації або сукупна частка учасників концентрації, з урахуванням відносин контролю, перевищує 35 відсотків, та концентрація відбувається на цьому чи суміжному з ним ринку товару (ст. 24 Закону). Вимоги ж Угоди про асоціацію повністю змінюють фінансові та економічні показники концентрації, яка підлягає обов'язковій «авторизації» антимонопольним органом. Так, Регламент 139/2004 (ст. 1) містить два основних правила. По-перше, концентрація потребує отримання дозволу, якщо загальний сукупний світовий обіг усіх учасників концентрації становить більше ніж 5 млрд. євро, при цьому сукупний обіг у межах Євросоюзу кожного хоча б із двох учасників концентрації має становити понад 250 млн. євро. Друге правило стосується випадків, коли загальний сукупний світовий обіг усіх учасників концентрації становить понад 2,5 млрд. євро; при цьому у кожній щонайменш з трьох держав-членів ЄС загальний сукупний обіг всіх учасників концентрації становить понад 100 млн. євро, та сукупний обіг кожного з щонайменш двох учасників концентрації становить понад 25 млн. євро (в цих же державах-членах) та сукупний обіг у межах Євросоюзу кожного з щонайменш двох учасників концентрації становить понад 100 млн. євро. Незалежно від того, застосовується перше чи друге правило, вважається, що масштаб Євросоюзу не досягнуто, якщо кожне з відповідних підприємств реалізує більше двох третин свого загального товарообігу в Євросоюзі в одній єдиній країні-члені.

Як ми бачимо, аналіз долі відповідного ринку, якою володіє учасник концентрації, не є визначальним для практики Євросоюзу. Натомість фінансові показники, застосовані в Законі, є у порівнянні з європейськими низькими та зумовлюють збільшену чисельність звернень до АМКУ за дозволом на проведення транзакцій щодо об'єднання середніх підприємств. Можна припустити, що гармонізація режиму контролю за концентраціями насамперед спрямована на зменшення кількості звернень суб'єктів господарювання за дозволом, а зусилля конкурентного відомства мають зосереджуватися на тих транзакціях, які дійсно можуть суттєво змінити структуру ринку на тривалий час.

Також, Угода про асоціацію містить вимогу щодо удосконалення механізму обчислення фінансових показників для необхідності контролю за концентраціями. В Україні Порядок обчислення показників учасників концентрації, що є додатком до Положення про концентрацію [14], не характеризується деталізованим аналізом таких показників і потребує удосконалення відповідно до вимог ст. 5 Регламенту 139/2004.

Окремі вимоги містяться в Угоді щодо приведення діяльності державних монополій у відповідність до основних принципів антимонопольного права. Так, ст. 258 Угоди містить зобов'язання протягом 5 років з моменту набуття нею чинності узгодити діяльність державних монополій, які займаються господарською діяльністю, із принципом недис-

кримінації відповідно до умов добросовісної конкуренції товарів та суб'єктів господарювання.

Найбільш уразливою сферою є правове регулювання державної допомоги. Слід зазначити, що питання гармонізації даної сфери піднімалося і в Плані дій 2005 року, і в Порядку денному асоціації 2009 року. Угода про асоціацію найбільше уваги приділяє зобов'язанням щодо необхідності заповнення прогалини в українському законодавстві в сфері державної допомоги. Ст. 262 Угоди містить загальне правило, відповідно до якого «будь-яка допомога, що надається Україною або державами-членами Євросоюзу через державні ресурси, яка викривлює або загрожує викривленню конкуренції шляхом створення переваг для певних підприємств чи виробництв, є несумісною із ефективним функціонуванням Угоди тією мірою, якою вона може вплинути на торгівлю між сторонами». Саме такий принцип віддзеркалений у ст. 107 ДФЄС, яка, одночасно із принципом несумісності державної допомоги з внутрішнім ринком Євросоюзу, містить положення, відповідно до яких державна допомога може визнаватися такою, що є сумісною. За цією аналогією Угода про асоціацію також містить вимоги, відповідно до яких державна допомога є допустимою та може визнаватися допустимою. Зокрема, допомога, яка надається з метою забезпечення споживачів соціально-важливими товарами за умови, що така допомога не є дискримінаційною стосовно місця походження товарів; та з метою відшкодування шкоди особам, які постраждали від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру. Така допомога вважається допустимою (п. 2 ст. 262 Угоди). Друга категорія виключень стосується таких видів допомоги, які надаються з метою сприяння соціально-економічному розвитку регіонів, рівень життя в яких є низьким або рівень безробіття – високим; виконання загальнодержавних програм або розв'язання соціальних та економічних проблем загальнонаціонального характеру; сприяння розвитку окремих видів господарської діяльності або суб'єктам господарювання, які провадять діяльність в окремих економічних зонах, якщо це не суперечить іншим чинним міжнародним договорам; підтримки та збереження національної культурної спадщини, вплив якої на конкуренцію є несуттєвим (п. 3 ст. 262 Угоди). Відповідно до практики Євросоюзу друга група вилучень відрізняється від попередньої тим, що для отримання такого вилучення необхідною є не тільки відповідна нотифікація, але й дозвіл Єврокомісії, яка має виключні повноваження щодо вирішення цього питання. Крім того, Угодою зазначається необхідність запровадження правового механізму незначної допомоги, яка а ргіору не справляє значного впливу на торгівлі між сторонами. В ст. 263 визначено, що незначною є допомога, яка надається одному суб'єктові господарювання, сукупний розмір якої незалежно від її форми та джерел не перевищує 200 тис. євро за останні три роки. Зазначимо, що положення Угоди щодо правового регулювання державної допомоги тлумачаться відповідно до ст. 106, 107 та 93 ДФЄС та до актів вторинного законодавства в цій сфері, в тому числі актів рекомендаційного характеру, про що прямо передбачено у ст. 264 Угоди.

Варто відзначити, що законопроект «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» (далі – законопроект) [11], який розроблявся відповідно до норм права Євросоюзу, вже схвалений Кабінетом Міністрів України 03 квітня 2013 року. Норми даного законопроекту повністю відтворюють всі вимоги, які ставляться Угодою про асоціацію. За умови прийняття даного законопроекту Верховною Радою України вимога ст. 267 Угоди щодо обов'язкової імплементації даної сфери до національної правової системи протягом трьох років з моменту набуття нею чинності, буде повністю виконана. Очікується, що в разі схвалення законопроекту Верховною Радою України набуття його чинності відбудеться через три роки з дня офіційного опублікування, як це зазначено в прикінцевих положення

проекту закону. По суті цей термін збігається з тими вимогами, які містяться в Угоді про асоціацію.

Відповідно до законопроекту «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» АМКУ стає уповноваженим органом стосовно отримання повідомлень про нову державну допомогу від надавачів такої допомоги, прийняття їх до розгляду або відмова у їх розгляді; визначення належності до державної допомоги заходів щодо підтримки суб'єктів господарювання за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів, оцінювання допустимості державної допомоги для конкуренції, прийняття рішень; збирання та проведення аналізу інформації про заходи щодо підтримки суб'єктів господарювання за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів, вимагання від надавачів та отримувачів державної допомоги, їх посадових осіб інформації, у тому числі з обмеженим доступом, необхідної для прийняття рішень (ст.8 законопроекту).

Законопроектом передбачається правове регулювання моніторингу державної допомоги, порядок її повідомлень до АМКУ, порядок визначення неналежного використання державної допомоги та порядок її повернення.

Важливим є положення Угоди (п.3(а) ст. 267), яким зазначається, що протягом п'ятирічного терміну її дії державна допомога в Україні буде вважатись такою, що надається з метою сприяння економічному розвитку регіонів з україн низьким рівнем життя чи середнім рівнем безробіття.

З проаналізованих сфер основних напрямів наближення українського антимонопольного законодавства до права Євросоюзу відповідно до вимог Угоди про асоціацію можна зробити висновок, що основним недоліком української правової системи є недостатній рівень належного правозастосування та удосконалення процедури прозорого механізму прийняття рішень, в тому числі через механізм оприлюднення рішень національного антимонопольного органу.

Необхідною умовою для забезпечення гармонізованої системи правового регулювання конкуренції постає співпраця та координація, включаючи обмін інформацією, між відповідними національними органами України, Євросоюзу та його держав-членів, на що вказує ст. 259 Угоди про асоціацію. Окрім цього в цій статті робиться наголос на тому, що така співпраця ніяким чином не впливає на прийняття національними органами незалежних рішень.

Основним засобом ефективного процесу гармонізації та взаєморозуміння сторін Угоди в сфері конкуренції стають консультації, проведення яких передбачається в ст. 260 Угоди. Процедура консультацій застосовуватиметься під час тлумачення або застосування сторонами правил конкуренції.

Особливо, слід відмітити, що особливістю даної сфери відповідно до Угоди про асоціацію є те, що жодна із сторін Угоди не може вдаватися до процедури врегулювання спорів з питань, віднесені до сфери конкуренції (ст. 261 Угоди). Тільки зобов'язання щодо термінів гармонізації українського законодавства відповідно до ст. 256 Угоди можуть стати об'єктом процедури врегулювання спорів. Це означає, що положення Угоди про асоціацію визначають в імперативному порядку принципи функціонування вільної конкуренції на ринку за умов зони вільної торгівлі. Заборони антиконкурентних дій у формі узгоджених дій або угод, зловживання домінуючим становищем, а також принцип контролю за концентраціями є базовими елементами реалізації вільної торгівлі. Державна допомога, що надається підприємствам державами, може спричинити викривлення конкуренції шляхом створення переваг для певних підприємств чи виробництв. Тому державна допомога окремо розглядається правом Євросоюзу і є об'єктом суворого контролю.

У зв'язку з цим спеціальна увага в Угоді про асоціацію приділена саме питання державної допомоги.

Гармонізація є процесом наближення до норм іншої правової системи, за рахунок чого відбувається їх зближення. При цьому до уваги береться не тільки матеріальний зміст норм, що запозичується, а й комплексний характер її практичного застосування. В цьому аспекті найважливішого значення набуває практика Суду Євросоюзу, що тлумачить та роз'яснює особливості реалізації норм права Євросоюзу. Для виконання вказаних зобов'язань Україна має протягом трьох з років з моменту набрання чинності Угоди про асоціацію адаптувати своє законодавство в цій сфері до законодавства ЄС та створити належну та ефективну інституційну систему, включаючи операційно незалежний орган з необхідними повноваженнями, систему контролю надання та використання державної допомоги, включаючи забезпечення відповідної статистичної інформації.

Список використаних джерел

1. Лук'янець В. С. Правове регулювання відносин конкуренції у Євросоюзі: дис... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Лук'янець Валентина Станіславівна. – К., 2008. – 242 с.
2. Стахєєва Г. О. Правове регулювання концентрації підприємств в Європейському Союзі: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Стахєєва Ганна Олександрівна. – К., 2011. – 236 с.
3. Валітов С. С. Становлення та розвиток антимонопольно-конкурентного законодавства України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.04 / С. С. Валітов. – Донецьк, 2010. – 31 с.
4. Харченко П. Г. Адміністративно-правові заходи забезпечення захисту від недобросовісної конкуренції в діяльності органів Антимонопольного комітету України: дис... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Харченко Петро Георгійович. – О., 2004. – 203 с.
5. Журик Ю. В. Розгляд Антимонопольним комітетом України справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції: дис... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Журик Юрій Володимирович. – К., 2004. – 209 с.
6. Когут О. В. Особливості адміністративних проваджень у справах про недобросовісну конкуренцію: дис... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Когут Ольга Володимирівна. – Ірпінь, 2004. – 223 с.
7. Закон України «Про захист економічної конкуренції». Коментар на основі порівняльного аналізу з правилами конкуренції Європейського Союзу» / за заг. ред. Г. Шрьотер. – К. : «Альфа-Прайм», 2006. – 440 с.
8. «Про захист економічної конкуренції» : закон України від 11.01.2001 № 2210-III // Офіційний вісник України. – 2001. – № 7. – С. 51
9. Див. детальніше: Смирнова К. В. Антимонопольне право Європейського Союзу. – [Навчальний посібник] / К. В. Смирнова. – Черкаси. – Вид-во «Відлуння-Плюс» – 2011. – 186 с.
10. «Про встановлення порядку звільнення від відповідальності» : розпорядження Антимонопольного комітету України від 25.06.2012 № 399-р. // Офіційний вісник України. – 2012. – № 73. – с. 206
11. «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» : проект закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/95306>. – Заголовок з екрану.

12. Оприлюднений схвалений Кабінетом Міністрів України проект Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом та його державами-членами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=246581344&cat_id=223223535. – Заголовок з екрану.
13. Право Європейського Союзу : підручник / за ред. В. І. Муравйова. – К., Юрінком Інтер, 2011. – 704 с.
14. «Про затвердження Положення про порядок подання заяв до Антимонопольного комітету України про попереднє отримання дозволу на концентрацію суб'єктів господарювання (Положення про концентрацію)» : розпорядження Антимонопольного комітету України від 19.02.2002 № 33-р // Офіційний вісник України. – 2002. – № 13. – С. 225.

УДК 341.17.

Федорова А.Л.*

ОСОБЛИВОСТІ ГАРМОНІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ІЗ ЗАКОНОДАВСТВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Стаття присвячена аналізу значення та місця соціальної політики в документах, які складають правову основу співробітництва України та Європейського Союзу. Okремо розглядаються зобов'язання нашої держави у соціальній сфері згідно з Угодою про асоціацію між Україною та ЄС. Особливу увагу приділено аналізу переліку документів ЄС, які мають бути імplementовані в Україні.

Ключові слова: Європейський Союз, соціальна політика Європейського Союзу, соціальні стандарти ЄС, Угода про асоціацію між Україною та ЄС, Україна.

The article is devoted to the analysis of the meaning and the role of the social policy in the documents that provide the legal basis for the cooperation between Ukraine and the European Union. A separate analysis of the issues on commitments of our country in the social sphere has been given in accordance with the Association Agreement between Ukraine and the European Union. Special attention is paid to the analysis of EU documents, which must be implemented in Ukraine.

Keywords: European Union, social policy of the European Union, EU social standards, the Association Agreement between Ukraine and the European Union, Ukraine.

Статья посвящена анализу значения и места социальной политики в документах, которые составляют правовую основу сотрудничества Украины и Европейского Союза. Отдельно рассматриваются обязательства нашей страны в социальной сфере в соответствии с Соглашением об ассоциации между Украиной и Европейским Союзом. Особое внимание уделяется анализу документов ЕС, которые должны быть имплементированы в Украине.

Ключевые слова: Европейский Союз, социальная политика Европейского Союза, социальные стандарты ЕС, Соглашение об ассоциации между Украиной и ЕС, Украина.

Отримавши незалежність з розпадом Радянського Союзу, Україна активно розпочала свій шлях до європейського політико-правового простору, визнав у Декларації про державний суверенітет України, що наша держава бере безпосередню участь у загальноєвропейському процесі та європейських структурах [1]. За більш ніж 20 років було підписано та ратифіковано значну кількість договорів, набуто членство в багатьох між-

* кандидат юридичних наук, доцент кафедри порівняльного і європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

народних організаціях та структурах. Втім, інтеграція з Європейським Союзом (ЄС), яка була визнана одним з пріоритетних напрямів української зовнішньої політики, продовжується і сьогодні, набуваючи останні роки все більшої актуальності для продовження демократичного розвитку нашої держави. Необхідною складовою цього процесу інтеграції є поступове приведення українського законодавства у відповідність до стандартів Євросоюзу. Враховуючи наочну потребу у масштабному комплексному реформуванні вітчизняної сфери соціального захисту, однією з важливих для України галузей для гармонізації є сфера соціальної політики Європейського Союзу.

Конституцією 1996 року Україну було проголошено соціальною державою, втім, соціальні права у багатьох питаннях залишаються декларативними та менш захищеними у порівнянні з іншими групами прав людини. Незважаючи на десятиріччя невдалих соціальних реформ, не завершення пенсійної реформи, реформування системи надання пільг, реформи системи охорони здоров'я, системи соціального забезпечення в цілому, українські науковці практично не приділяють уваги аналізу ефективно функціонуючих соціальних стандартів Європейського Союзу, концентруючи увагу на економічних та політичних питаннях у відносинах України з ЄС.

Європейські соціальні стандарти досліджували такі українські вчені як Болотіна Н. Б., Верланов С. О., Головка-Гавришева О. І., Мацюк А. Р., Сидоренко Н. С., Феськов М. М. та інші. Однак, переважна більшість фахівців обмежували сферу досліджень соціальними стандартами Ради Європи, враховуючи членство України у цій організації з 1995 року та прийняття Україною на себе низки зобов'язань перед Радою Європи або можливої ратифікації окремих її договорів в сфері захисту соціальних прав людини.

Подальша інтеграція України до ЄС та завершення останньої стадії процесу укладення угоди про Асоціацію між Україною та ЄС актуалізує необхідність глибокої та детальної розробки стратегії реформування соціальної політики України відповідно до стандартів ЄС.

Незважаючи на основну мету, яка об'єднала держави у Європейські співтовариства, соціальні питання завжди входили до кола першочергових при обговоренні економічної інтеграції Європи. Про це свідчать документи, прийняті на історичному конгресі у Гаазі 1948 році. В резолюціях Конгресу наголошувалося на тому, що «...великі зміни в нашій економічній та індустріальній організації, як і зміни у політичних перспективах, відчувають велику потребу у підтримці звичайних працівників всіх європейських держав» [2, с.121]. Визначалося, що тільки об'єднана Європа може дати перспективу зростання стандартів життя та покращення соціальних умов. Серед довгострокових завдань та цілей такого Союзу значилися, зокрема, мобільність ринку праці та вирішення проблем впливу вільного переміщення на соціальні умови життя. Питання скасування економічних бар'єрів та свободи переміщення працівників розглядалися спільно з проблемами забезпечення повної зайнятості, як економічної, соціальної та моральної необхідності, а також необхідності надання працівникам – мігрантам економічних і соціальних прав на рівні з громадянами.

Соціальні ідеї були закріплені в 1957 році Римським договором про заснування Європейського економічного співтовариства, в якому, зокрема, було визначено, що Співтовариство та держави-члени мають сприяти покращенню умов праці та життя працівників. Поступово, соціальна сфера та сфера зайнятості ЄС отримували свій розвиток. Визначення соціальної політики ЄС в якості однієї з цілей Європейського Союзу у Маастрихтському договорі про заснування Європейського Союзу 1992 р. підтверджувало існування власного соціального виміру Союзу [3, с. 340]. Взагалі, соціальна політика завжди вва-

жалася виключно національним феноменом, адже існує велике розмаїття стандартів життя та умов існування як в різних європейських країнах, так і в межах окремих держав. Неповторні історичні, культурні особливості кожної держави впливали на форму соціальної політики у кожній державі. Водночас, єдині культурні коріння європейського суспільства свідчили про наявність спільних факторів, які дозволяли розробити параметри спільної європейської соціальної політики та поширювати високі соціальні стандарти на територію Європейського Союзу в рамках спільної компетенції, політики координації та доповнення.

Значний розвиток соціальна політика Європейського Союзу отримала у Лісабонському договорі, який не тільки інкорпорував всі набуті досягнення, але й визначив окремі цілі соціальної політики Союзу. У розділі X Договору про функціонування Європейського Союзу закріплюється, що Союз та держави мають на меті сприяння зайнятості, поліпшення умов життя й праці, адекватний соціальний захист, діалог між керівниками та працівниками, розвиток людських ресурсів для забезпечення високого й стабільного рівня зайнятості, боротьби з маргіналізацією. Результатом такої політики має бути сприяння гармонізації соціальних систем держав-членів, передбачених Договорами процедур і зближення законодавчих, нормативних і адміністративних положень [4].

Розвиваючи свої повноваження у сфері соціальної політики, ЄС розробляв та приймав значну кількість актів вторинного законодавства з метою ефективної реалізації свободи вільного пересування, деталізуючи заборону дискримінації та впроваджуючи мінімальні соціальні стандарти. Сьогодні, в рамках Європейського Союзу прийнято директиви та регламенти щодо охорони праці, поліпшення умов праці та безпеки, регулювання робочого часу та часу відпочинку, захисту жінок, які народили дітей, захисту працівників у випадках колективних звільнень, банкрутства роботодавця, заборони дискримінації як у сфері праці та працевлаштування так і в сфері соціального забезпечення, з питань соціального захисту, та наближення й координації національних соціальних систем, підвищення ролі соціальних партнерів, права працівників на інформування та консультації та з багатьох інших питань соціальної політики та політики зайнятості. Важливе значення має й практика Суду ЄС для формування та розвитку соціальних стандартів.

Поступова зміна ставлення багатьох держав до визнання та захисту соціальних прав людини, та відображення у соціальній політиці держав-членів та Євросоюзу моделі соціальної справедливості сприяло закріпленню широкого кола соціальних прав у Хартії основних прав ЄС, яка набула юридично обов'язкової сили зі вступом в силу Лісабонського договору. Зокрема, до змісту Хартію включено: право на соціальне забезпечення та соціальну допомогу, на охорону здоров'я, на справедливі та рівні умови праці, рівну та справедливую оплату праці, на відпочинок та щорічну оплачувану відпустку, заборону дитячої праці та захист молоді, право осіб похилого віку вести гідне та незалежне життя, на соціальну реабілітацію та реінтеграцію інвалідів тощо [5].

Соціальна політика ЄС виявилася також невід'ємною загальною складовою Стратегії «Європа 2020». З метою виконання Стратегії держави мають впроваджувати економічні та соціальні реформи, з урахуванням «соціального інвестиційного пакету», який містить рекомендації Комісії державам-членам з питань модернізації національних систем соціального забезпечення та включає Білу книгу з пенсійного забезпечення, яка представляє стратегію адекватної, стійкої та безпечної пенсії. Однією з основних пріоритетних ініціатив зазначеної Стратегії розвитку була також Платформа проти бідності та соціального виключення [6].

Європейське суспільство змінюється під впливом різних факторів, таких як технічний прогрес, глобалізація торгівлі та старіння населення. Однак, європейська соціальна полі-

тика спільно з політикою зайнятості та рівних можливостей сприяють поліпшенню умов життя людей з метою сталого розвитку і соціальної згуртованості. Європейський Союз стимулює соціальні зміни, запроваджуючи захисну правову основу для європейських громадян та сприяючи співробітництву держав-членів, координації та узгодження національних політик за участю всіх зацікавлених сторін: місцевих органів влади, профспілок, організацій роботодавців тощо [7]. В цілому, розвиток соціальної політики на європейському рівні залежав від періодів розвитку самого Європейського Союзу і був циклічним, а її різні вектори відображали політичні і інституційні напруження в ЄС, державах-членах. Однак, сьогодні, можна стверджувати, що в державах Європейського Союзу функціонують найефективніші системи соціального забезпечення та розроблені сучасні соціальні стандарти, що сприяють гармонійному розвитку людської особистості.

Досягнення Європейського Союзу у соціальній сфері мало відобразитися і в документах, що склали правову основу для розвитку відносин та співробітництва між Україною та ЄС. Втім, перші правові документи практично не містили вимог для України у сфері соціальної політики. Так, Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами [8] у переліку пріоритетних для гармонізації сфер не включила соціальну, за виключенням питань охорони праці та деяких положень щодо координації діяльності та співпраці з питань соціального забезпечення. Зокрема, стаття 71 Угоди передбачала співпрацю у плануванні та здійсненні реформ у системі соціального захисту в Україні, які мали б на меті розробку в Україні методів захисту, притаманних країнам з ринковою економікою, і охоплювала б всі напрямки соціального захисту.

Більше уваги соціальному співробітництву приділялося Порядком денним асоціації. В документі було закріплено, що сторони співпрацюють з метою підготовки України до імплементації *acquis* ЄС у сферах гендерної рівності, анти-дискримінації, охорони здоров'я та безпеки праці, трудового законодавства та умов праці, в тому числі, за допомогою сприяння укладенню угод між Україною та державами-членами ЄС з питань координації соціального захисту робітників-громадян України, які легально працюють у державах-членах ЄС, допомогою обміну найкращими практиками підвищення ефективності соціального захисту з метою посилення як його соціальної відповідності, так і фінансової сталості, а також зниження кількості бідних і незахищених людей, практиками щодо надання соціальних послуг тощо [9]. Передбачалася співпраця з проведенням реформи галузі охорони здоров'я, з подальшої інтеграції України до Європейського простору вищої освіти у контексті її членства в Болонському процесі та в багатьох інших сферах. Разом з тим, віднесення забезпечення поваги прав людини та основних свобод шляхом всебічного співробітництва з питань захисту прав людини до основних пріоритетних дій в Порядку денному не виокремлювало соціальні питання та не забезпечило пріоритетність проведення соціальних реформ в Україні з метою поступового приведення нашого законодавства у відповідність з соціальними стандартами ЄС.

Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, і його державами-членами, з іншої сторони не визнано соціальну сферу як одну з пріоритетних, однак, визначено конкретні обов'язки України привести своє соціальне законодавство у відповідність до законодавства Європейського Союзу. Посилений діалог та співробітництво у соціальній сфері передбачають досягнення окреслених цілей, серед яких, зокрема, покращення якості людського життя, стимулювання розвитку ринків праці, що сприяють залученню малозабезпечених осіб, посилення рівня соціального захисту та модернізація системи соціального захисту, сприяння розвитку соціальної та юридичної

справедливості у контексті реформуванні ринку праці тощо [10]. Сторони мають сприяти встановленню корпоративної соціальної відповідальності та звітності, заохочувати ведення соціально відповідальної господарської діяльності та докладати зусиль для посилення співробітництва в сфері соціальної політики в рамках усіх відповідних регіональних, багатосторонніх форумів і організацій.

Широкі обов'язки України щодо поступового наближення до законодавства, стандартів та практики Суду ЄС у сфері соціальної політики визначено у статті 424 Угоди та деталізовано у Додатку XXXIX до Глави 21 «Співробітництво у галузі зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей» [10]. Додаток містить не тільки прямі вимоги щодо поступового приведення українського законодавства у відповідність з визначеними директивами, але і встановлює чіткій термін для виконання обов'язку щодо наближення стосовно кожного документу ЄС, визначеному у Додатку. З переважної більшості питань Україна матиме 3-4 роки з моменту набрання чинності Угоди. Такий термін надано, зокрема, для впровадження положень Директиви 79/7/ЄЕС від 19 грудня 1978 року про поступове запровадження принципу рівного ставлення до чоловіків та жінок у сфері соціального забезпечення; Директиви 92/85/ЄЕС 19 жовтня 1992 року про встановлення заходів із заохочення поліпшення безпеки та гігієни праці вагітних працівниць, працівниць, які нещодавно народили, чи годувальниць; Директиви 96/34/ЄС від 3 червня 1996 року про рамкову угоду щодо батьківської відпустки; загальної Директиви у сфері охорони праці – Директиви 89/391/ЄЕС про 12 червня 1989 року про встановлення заходів із заохочення поліпшення охорони здоров'я та безпеки праці працівників. Водночас, більшість Директив у сфері охорони здоров'я та безпеки праці працівників мають бути імплементовані впродовж 7-10 років, за виключенням регулювання деяких питань з зазначеної сфери, які потребують негайних змін. Це відображено у наданні меншого терміну для внесення змін до українського законодавства. Так, 2 роки надаються Україні для впровадження положень Директиви Ради 92/91/ЄЕС про мінімальні вимоги для поліпшення безпеки та охорони здоров'я працівників у видобувних галузях, що використовують буріння [11] та Директиви 92/104/ЄЕС про мінімальні вимоги щодо поліпшення безпеки і захисту здоров'я працівників видобувних підприємств з підземним і відкритим способами видобування [12].

Більшість з перерахованих зобов'язань не є новими для України, робота по приведенню українського законодавства у відповідність зі стандартами ЄС ведеться давно, визначаються відповідальні структури, міністерства, встановлюються терміни. У 2012 році Координаційною Радою з адаптації законодавства було схвалено Прогресивний план адаптації законодавства України до законодавства ЄС [13], в якому перерахована значна кількість Директив, визначених в Угоді про асоціацію. Втім, процес приведення українського законодавства у відповідність до цих документів залишається не завершеним. Крім того, слід зазначити, що згідно статті 424 Угоди про асоціацію, Україна має не тільки враховувати законодавство ЄС, але й практику Суду Європейського Союзу, в рішеннях якого часто розкривається зміст, деталізуються положення правових актів ЄС.

Основні соціальні стандарти закріплені і в документах Ради Європи, членом якої Україна є з 1995 року. Ратифікація Європейської соціальної хартії тільки у кінці 2006 року [14] та неприйняття зобов'язань за цілою низкою її статей та положень, в тому числі, про право на соціальне забезпечення, соціальну та медичну допомогу, захист прав працівників у разі банкрутства роботодавця тощо свідчать про нездатність України підтримувати на сьогодні систему соціального забезпечення на такому задовільному рівні, який найменш необхідний для ратифікації відповідних положень, ратифікації Європейського ко-

дексу соціального забезпечення та імплементації стандартів Європейського Союзу, адже значна кількість положень Хартії 1996 року була включена під впливом розвитку соціальних стандартів Європейського Союзу.

Таким чином, питанням соціальної політики у відносинах між Україною та Європейським Союзом приділяється все більше уваги, конкретизуються й зобов'язання нашої держави щодо приведення вітчизняного законодавства у відповідність до законодавства та практики ЄС у сфері соціальної політики. Виконання цих зобов'язань є надзвичайно важливим не тільки для подальшої інтеграції з ЄС або для виконання зобов'язань перед Радою Європи. Дієва, ефективна соціальна політика України буде сприяти подоланню бідності, захисту та забезпеченню соціальних прав мільйонів українців, сприяти подальшому демократичному розвитку країни в цілому.

Список використаних джерел

1. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – N 31. – Ст. 429
2. European movement and the Council of Europe, published on behalf of the European Movement. London: Hutchinson CO LTD. – 1949. – 179 p.
3. Федорова А. Л. Трудове і соціальне право Європейського Союзу /А. Л. Федорова / Право Європейського Союзу: підручник / за ред. В. І. Муравйова. // – К. : Юрінком Інтер. – 2011. – С. 340 – 387.
4. Договір про функціонування Європейського Союзу// Право Європейського Союзу: підручник / за ред. В. І. Муравйова. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – С.616
5. Charter of fundamental rights of the European Union. 2010/C 83/02 //Official Journal of the European Union. – 2010. – 30.3.
6. Social Protection and Social Inclusion. Employment, social affairs and inclusion. European Commission. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://europa.eu>.
7. Employment and social policy of the EU // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/index_en.htm.
8. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами від 14.06.1994. № 998_012 / Офіційний веб. портал Верховної Ради України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_012.
9. Порядок денний асоціації Україна – ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію № 994_990 // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_990/print1364086039802472.
10. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, і його державами-членами, з іншої сторони // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/docs/Agreement/AA_Body_text.pdf.
11. Директива Ради 92/91/ЄЕС від 3 листопада 1992 р. «Про мінімальні вимоги для поліпшення безпеки та охорони здоров'я працівників у видобувних галузях, що використовують буріння» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://budstandart.ua/read/document_body/id/3102134.
12. Директива Ради 92/104/ЄЕС від 3 грудня 1992 року «Про мінімальні вимоги для поліпшення безпеки та захисту здоров'я працівників видобувних підприємств з підземним та відкритим способами видобування» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://budstandart.ua/read/document_body/id/3102131.

13. Прогресивний план адаптації законодавства України до законодавства ЄС: Координаційна Рада з адаптації законодавства від 28 лютого 2012 року № 58154/9/1-11 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kmu.gov.ua/document/245538753/adapt_prog_plan_2012.doc.
14. «Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої)»: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 43. – Ст. 418.

УДК 341.161.

Владика С.А.*

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ГАРМОНІЗАЦІЇ НЕПРЯМОГО ОПОДАТКУВАННЯ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ ТА В УКРАЇНІ

Стаття присвячена питанням гармонізації непрямого оподаткування в рамках Європейського Союзу, а також гармонізації законодавства України з правом ЄС у цій галузі. Досліджуються причини та передумови здійснення гармонізації непрямих податків та визначається необхідність проведення податкової гармонізації в рамках ЄС та з третіми країнами, зокрема, з Україною, аналізуються визначення поняття гармонізації загалом та гармонізації непрямого оподаткування зокрема.

Ключові слова: гармонізація, податкова гармонізація, непрямі податки, внутрішній ринок, спільні ресурси, Угода про асоціацію.

The article deals with the harmonization of indirect taxation in the framework of the European Union as well as harmonization of Ukrainian legislation with EU law. The reasons and prerequisites for the implementation of indirect taxation harmonization and the need for its implementation in the EU as well as third states in particular in Ukraine are studied. The definition of harmonization in general and indirect tax harmonization in particular is analyzed.

Keywords: harmonization, tax harmonization, indirect taxes, internal market, system of own resources, Association Agreement

Стаття посвящена вопросам гармонизации косвенного налогообложения в рамках Европейского Союза, а также гармонизации законодательства Украины с правом ЕС в этой сфере. Исследуются причины и предпосылки осуществления гармонизации косвенных налогов, а также определяется необходимость осуществления налоговой гармонизации в рамках ЕС и с третьими государствами, анализируются определения понятия гармонизации в целом и гармонизации косвенного налогообложения в частности.

Ключевые слова: гармонизация, налоговая гармонизация, косвенные налоги, внутренний рынок, общие ресурсы, Соглашение об ассоциации.

Постановка проблеми. Зближення податкових систем держав-членів Європейського співтовариства, а згодом Європейського Союзу (далі – ЄС) стало невід’ємною частиною поглиблення економічної інтеграції в регіоні. Гармонізація законодавства виявилась одним із найбільш дієвих засобів подолання перешкод на шляху до створення внутрішнього ринку в межах ЄС. Поглиблення економічного та політичного співробітництва між Україною та Європейським Союзом і його державами-членами й перехід до більш зрілих етапів інтеграції вимагає в тому числі гармонізації права ЄС у сфері непрямого оподат-

* здобувач кафедри порівняльного і європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук А. Л. Федорова.

кування із законодавством України. Щоб уникнути помилок та зробити правове регулювання більш ефективним, слід не тільки врахувати положення права ЄС у цій галузі, але й встановити зміст поняття «податкова гармонізація» та значення процесу гармонізації у сфері непрямих податків.

Аналіз досліджень і публікацій. Питанням податкового права ЄС та гармонізації непрямого оподаткування в рамках ЄС та з третіми країнами присвячені праці як українських (В. Муравйов, О. Шпакович, І. Березовська, Ю. Капіца, К. Яценко та інших), так і зарубіжних вчених (Г. Толстопятенко, О. Захаров, Б. Терра, А. Ессон та інших).

Формулювання цілей статті. У статті аналізуються причини та передумови здійснення гармонізації непрямих податків та необхідність її проведення в рамках ЄС, та з Україною, наводяться визначення поняття «податкова гармонізація», надається коротка характеристика процесу формування засад гармонізації непрямих податків в рамках ЄС та в Україні.

Тенденція до гармонізації непрямих податків в рамках ЄС має об'єктивні ринкові передумови, які визначаються розвитком процесів глобалізації у міжнародних економічних відносинах. Зростання мобільності факторів виробництва, усунення перешкод для вільного руху осіб, формування глобальних ринків товарів, послуг, капіталів призводить до виникнення потреби регулювання оподаткування на наднаціональному рівні. Для держав-членів Європейського Союзу характерним є використання непрямих податків, провідну роль серед яких відіграють ПДВ та акцизи. Саме непрямі податки стали першочерговим об'єктом зближення податкових систем країн ЄС і саме в цій галузі державам-членам ЄС вдалося домогтися значних успіхів. Це можна пояснити дією декількох факторів:

по-перше, формуванням внутрішнього ринку;

по-друге, створенням системи власних ресурсів фінансування ЄС [1, с. 93].

Розглянемо ці фактори більш детально.

Однією з основних цілей ЄС є забезпеченням «чотирьох свобод» (вільного руху товарів, осіб, послуг та капіталів). Реалізація цієї мети стала можливою із формуванням внутрішнього ринку ЄС. Уперше діяльність Співтовариства починає базуватися на концепції гармонізації з прийняттям у 1985 р. Білої книги [13] – переліку заходів щодо усунення бар'єрів на шляху формування єдиного внутрішнього ринку ЄС, серед яких передбачалось усунення бар'єрів трьох видів – фізичних, технічних і податкових, які перешкоджають реалізації «чотирьох свобод; здійснення гармонізації податків шляхом прийняття директив тощо. Не випадково наголошувалось на тому, що «основною проблемою для єдиного ринку є не обсяги непрямого оподаткування, а його структура, тобто поділ на податок на додану вартість і акцизи».

Непрямі податки включаються у ціну товарів, а відтак безпосередньо впливають на конкуренцію на внутрішньому ринку ЄС. Таким чином, без зближення ставок та структури цих податків неможливо забезпечити рівні умови для господарської діяльності та конкуренції на ринку ЄС [17, с. 8]. Гармонізація непрямих податків сприяє економічній конкуренції також шляхом усунення перешкод для руху працівників та свободи здійснення економічної діяльності, чим користуються деякі держави для залучення іноземного капіталу та кваліфікованої робочої сили шляхом зниження ставок податків [28]. Проте конкуренція має бути чесною, інакше можливе зменшення прибутків, нерівномірний розподіл ресурсів тощо [20]. Таким чином, справедливо говорити про те, що гармонізація оподаткування в ЄС є «ринковою податковою гармонізацією» (за висловом Ф. Монгеллі) [23], оскільки вона є реакцією на глобалізацію міжнародних економічних від-

носин і відображає триваючий процес конвергенції податкових систем держав-членів ЄС. Процес гармонізації непрямого оподаткування в рамках Європейського Союзу далекий від завершення. В Договорі про стабільність, координацію та зближення в рамках економічного та валютного союзу [27], який було підписано 2 березня 2012 р., держави-члени ЄС визнали необхідність подальшої тісної співпраці та узгодження у сфері оподаткування. Ухвалення такого Договору було спричинено значними економічними викликами, що ставили під загрозу стабільність економіки Європейського Союзу в цілому та єврозони зокрема за останні роки. Правовою підставою здійснення подальшої гармонізації непрямих податків в рамках ЄС стала ст. 113 Договору про функціонування Європейського Союзу, яка передбачає прийняття Радою ЄС директив щодо гармонізації національних законодавств держав-членів у обсязі, потрібному для створення та функціонування внутрішнього ринку ЄС [14].

Крім того, здійснення податкової гармонізації та координації вимагало й формування валютного союзу зі спільною валютою та політикою. В умовах єдиного грошово-валютного ринку ЄС стають очевидними відмінності в оподаткуванні в окремих країнах, що перетворюється в самостійний фактор їх порівняльної конкурентоспроможності. У свою чергу, це прискорює інтеграцію податкових систем держав ЄС, дає додаткові поштовхи для розробки та здійснення конкретних заходів щодо зближення податкових політик держав-учасниць Євросоюзу. Гармонізація оподаткування розглядається як наступний крок на шляху координації економічної політики між державами-учасниками ЄС в рамках економічного і валютного союзу.

Необхідність гармонізації непрямого оподаткування в Євросоюзі пояснюється і потребою узгодження системи формування дохідної частини бюджету ЄС. Рішення Ради ЄС № 2007/436 про систему власних ресурсів від 7 червня 2007 р. [15] серед джерел поповнення бюджету ЄС, *inter alia*, закріплює також відрахування від надходження ПДВ до бюджетів держав-членів ЄС. Таким чином, податкова гармонізація сприяє досягненню фінансової автономії Європейського Союзу. Податкова гармонізація стала однією зі складових стратегії економічної інтеграції, спрямованої на «гармонійний, збалансований і сталий розвиток» і «досягнення економічного і соціального прогресу» [5].

Хоча акти ЄС й не містять визначення понять «гармонізація», «податкова гармонізація», але розуміння цього терміна впливає з контексту самих актів. Наприклад, в контексті Єдиного європейського акта 1986 р. податкова гармонізація полягає в усуненні податкових перешкод для вільного руху товарів та факторів виробництва з метою забезпечення більш ефективного розподілу ресурсів у рамках інтегрованого ринку. Таким чином, податкова гармонізація є засобом економічної інтеграції.

Однією із основних перешкод для успішного здійснення податкової гармонізації є відсутність чіткого визначення цього поняття. Визначення понять «гармонізація», «податкова гармонізація» не закріплено ні в міжнародних документах, ні в актах ЄС, ані в національно-правових актах. У доктрині склались різні підходи до встановлення змісту цих понять. Як зазначає В. Муравйов, гармонізація полягає у «приведенні норм внутрішнього права держав-членів Євросоюзу у відповідність до вимог права об'єднання з метою створення однакових правових умов для учасників ринкових відносин» [6, с. 151]. Д. Пономаренко стверджує, що гармонізація передбачає «вироблення спільного курсу держав у певній сфері правовідносин на певному етапі інтеграції» [8]. К. Яценко вказує, що термін «гармонізація законодавства» вживається у двох значеннях. У першому (широкому) розумінні він позначає процес узгодження законодавства однієї держави із законодавством іншої, актами міжнародного права або міжнародних організацій. У другому (вузькому)

значенні термін позначає спосіб зближення законодавств держав-членів ЄС за допомогою директив, які встановлюють спільну кінцеву мету правового регулювання в державах-членах [11].

Іноді податкову гармонізацію зводять до податкової координації держав у процесі інтеграції до митного або економічного союзу (Д. Доссер) [16]. Натомість інші вчені (А. Прест) стверджують, що координація є одним з етапів гармонізації, оскільки вона характеризується винятково проведенням консультацій та єдиною організацією податкових систем [24].

Д. Мітчел вказує на те, що податкова гармонізація існує тоді, коли для платників податків запроваджуються однакові або подібні ставки податку, незалежно від місця їх роботи, інвестицій тощо [22]. Проте зводити податкову гармонізацію винятково до запровадження спільної ставки податку було б надто обмежено. Так, П. Мусгрейв та Г. Копітц розглядають податкову гармонізацію широко, як процес зближення податкових систем держав для досягнення спільних цілей [21].

Існує підхід, згідно з яким податкова гармонізація полягає в «усуненні відмінностей чи суперечностей податкових систем держав або забезпечення узгодження цих відмінностей та суперечностей» (Міжнародний глосарій податкових термінів [19], визначення Т. Раундза [25]). На противагу, Т. Хітіріс надає поняттю «гармонізація» ширшого значення та виокремлює два підходи: уподібнення, згідно з яким в усіх країнах формуються однакові податкові системи, та збереження відмінностей, відповідно до якого кожна країна використовує власну податкову систему як засіб досягнення головних економічних цілей [18].

Враховуючи всі наведені дефініції, притаманну Європейському Союзу наднаціональність, слід зазначити, що процес гармонізації непрямого оподаткування характеризується зближенням податкових систем держав-членів; поступовим постійно триваючим узгодженням правового регулювання або запровадженням єдиного правового регулювання та усуненням суперечностей й суттєвих відмінностей у цій сфері; узгодженням податкової політики або формуванням єдиної податкової політики, для чого здійснюється передача частини податкових повноважень спільним наднаціональним органам; досягненням спільних цілей, насамперед економічних; та створенням рівних умов для учасників ринкових відносин.

Податкова гармонізація має важливе значення як на рівні Європейського Союзу, так і з третіми країнами, у тому числі й з Україною. Ю. Капіца зазначає, що для третіх країн термін «гармонізація» передбачає наближення до первинного права ЄС, тобто до установчих договорів [4]. На думку Л. Демиденко, з огляду на відмінності в оподаткуванні для країн Східної Європи, що зацікавлені в інтеграції, слід встановити єдині умови стягнення основних податків, які впливають на вільне пересування товарів і послуг, капіталу, робочої сили [3, с. 11], серед яких – ПДВ та акцизи. Третім країнам, в тому числі й Україні потрібно враховувати однобічний характер гармонізації, який передбачає зміни тільки в українському законодавстві [7, с. 266].

Зобов'язання здійснювати заходи із гармонізації законодавства України з правом ЄС було закріплено вже в Угоді про партнерство та співробітництво між Україною і європейськими співтовариствами та їх державами-членами 1994 р. (далі – УПС) [10], після набуття чинності якої процес гармонізації почав здійснюватись організованим чином. УПС містить окремі обов'язкові положення (*lex specialis*), щодо яких вимагається високий ступінь зближення, серед яких – і оподаткування (ст. 15). Угода не містить визначення поняття «гармонізація», а використовує терміни «зближення» (ст. 51, 76), «адаптація» (ст. 53,

77), «наближення» (ст. 60), «встановлення еквівалентних норм» (ст. 67) тощо [10]. Проте, як вказує В. Муравйов, в значенні наближення законодавства України до законодавства ЄС більшість юристів, які досліджували це питання, застосовує термін «гармонізація» [7, с. 266]. Термін «гармонізація» точно передає мету процесу приведення законодавства у відповідність до європейських приписів, оскільки передбачає формування однакових правових умов діяльності в межах спільного ринку [2, с. 52].

Основним завданням Порядку денного асоціації Україна – ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію 2009 р. [9] (далі – Порядок денний) була визначена підготовка та сприяння процесові набуття чинності Угоди про асоціацію, подальшій політичній асоціації та економічній інтеграції України до ЄС шляхом започаткування всебічного і практичного співробітництва. У п. 7 Порядку денного серед інших питань співпраці визначено також і сферу оподаткування, зокрема непрямі податки. Проте у цьому документі не міститься визначення поняття гармонізації, лише вказується на необхідність «подальшої гармонізації законодавства України до *acquis* ЄС».

На думку В. Муравйова, широка гармонізація законодавств третіх країн з правом Євросоюзу частково відображає особливо тісний характер співпраці саме в рамках асоціацій [7, с. 289]. Як підкреслив Суд ЄС у рішенні у справі *Meryem Demirel v. Stadt Schwäbisch Gmünd*, «угода про асоціацію створює спеціальні привілейовані відносини між ЄС та країною-не членом, яка через це повинна певною мірою брати участь у системі ЄС» [12].

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом вимагатиме приведення національного податкового законодавства України у відповідність до вимог права ЄС із виконанням положень цієї Угоди стосовно непрямого оподаткування, зокрема ст. 349, яка передбачає співпрацю у сфері оподаткування. У розділі «Оподаткування» секторальної частини Угоди про асоціацію на сторони покладаються зобов'язання застосовувати принципи належного управління, зокрема принципи прозорості, обміну інформацією, добросовісної податкової конкуренції (ст. 350); співпрацювати для вдосконалення і розвитку податкової системи та податкових органів, посилення боротьби з податковим шахрайством (ст. 351), зокрема, шахрайством і контрабандою підакцизних товарів (ст. 352). Слід враховувати, що виконання вказаних зобов'язань вимагається тією мірою, якою їх виконують держави-члени ЄС.

Підбиваючи підсумок, слід зазначити, що під гармонізацією законодавства України із правом ЄС у сфері непрямого оподаткування слід розуміти узгоджений комплекс заходів із приведення норм податкового законодавства України у відповідність до вимог первинного та вторинного права Європейського Союзу щодо непрямого оподаткування. Оскільки норми стосовно гармонізації належать до «м'якого права», від заходів, вжитих Україною в цьому напрямі, залежатиме ефективність гармонізації положень національного законодавства у сфері непрямого оподаткування з вимогами права Європейського Союзу.

Список використаних джерел

1. Березовська І. Правові засади гармонізації податкового права в Європейському Союзі // Європейське право. – 2012. – № 2-4. – С. 91-97.
2. Гармонізація податкового законодавства: українські реалії : монографія / Г. М. Білецька, М. В. Кармаліта, М. О. Куц та ін. – К. : Алерта, 2012. – 222 с.
3. Демиденко Л. М. Інтеграція податкової системи України до європейського економічного простору : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01 / Київський національний

- ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2000. – 19 с.
4. Капіца Ю. Проблемні питання гармонізації законодавства України з міжнародно-правовими нормами // Український правовий часопис. – 1999. – № 5. – С. 52-54.
 5. Клементьев М. И. Налоговая гармонизация в развитии интеграционных процессов в ЕС : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.14 / Московский государственный институт международных отношений (университет) МИД РФ. – М., 2005. – 192 л.
 6. Муравйов В. І. Вступ до права Європейського Союзу : підручник. – К. : Київ. ун-т, 2010. – 227 с.
 7. Муравйов В. І. Правові засади регулювання економічних відносин Європейського Союзу з третіми країнами (теорія і практика). – К. : Академ-Прес, 2002. – 425 с.
 8. Пономаренко Д. В. Сравнительный анализ налоговой политики Украины и Европейского Союза в сфере косвенного налогообложения // Вісник економічної науки України. – 2011. – № 1. – С. 120 – 128.
 9. Порядок денний асоціації Україна – ЄС [Електронний ресурс] // Сайт Кабінету Міністрів України. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article%3fart_id=223286414&cat_id=223280190.
 10. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами // Офіційний вісник України. – 2006. – № 24. – С. 203. – Ст. 1794.
 11. Яценко К. В. Гармонізація податкового законодавства України з законодавством Європейських Співтовариств про непряме оподаткування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Київський національний економічний ун-т. – К., 2005. – 222 арк.
 12. Case 12/86, Meryem Demirel v. Stadt Schwäbisch Gmünd // European Court Reports. – 1987. – P. 3719.
 13. Completing the Internal Market: White Paper from the Commission to the European Council (Milan, 28–29 June 1985) // Official Journal. – 1985. – P. 59-67.
 14. Consolidated version of the Treaty on the functioning of the European Union // Official Journal of the European Union. – 2008. – С 115. – P. 47-199.
 15. Council Decision 2007/436/EC, Euratom of 7 June 2007 on the system of the European Communities' own resources // Official Journal. – 23.06.2007. – L 163. – P. 17-21.
 16. Dosser D. British Taxation and the Common Market. – London : Charles Knight, 1973.
 17. Farmer P., Lyal R. EC Tax Law. – Oxford University Press. – 2003. – 360 p.
 18. Hitiris T. European Community Economics. – 3rd ed. – London : Harvester Wheatsheaf, 1994.
 19. IBFD International Tax Glossary / ed. by B. Larkin. – International Bureau of Fiscal Documentation, 2005.
 20. Knödel J. Indirect Taxation Within the Eu – Harmonisation Vs. Competition. – GRIN Verlag, 2009. – 28 p.
 21. Kopits G. Tax Harmonization in the European Community: Policy Issues and Analysis. – International Monetary Fund, 1992. – 115 p.
 22. Mitchel D. J. The Economics of Tax Competition: Harmonization vs. Liberalization. – 2004.
 23. Mongelli F. P. Effects of the European Economic and Monetary Union (EMU) on Taxation and Interest Spending of National Governments. – NY., 1997. – 56 p.
 24. Prest A. R. Fiscal Policy // Economic Policies of the Common Market / ed. by P. Coffey. – London : Macmillan, 1979.
 25. Rounds T. A. Tax Harmonisation and Tax Competition: Contrasting Views and Policy. Issues in Three Federal Countries // The Journal of Federalism. – 1992. – № 22. – P. 91-121.

26. Sixth Council Directive 77/388/EEC of 17 May 1977 on the harmonization of the laws of the Member States relating to turnover taxes – Common system of value added tax: uniform basis of assessment // Official Journal. – 1977. – L 145. – P. 1-40.
27. Treaty on stability, coordination and governance in the economic and monetary union [Електронний ресурс] // Сайт Ради Європейського Союзу. – Режим доступу: <http://european-council.europa.eu/eurozone-governance/treaty-on-stability>.
28. Vanina Voglea. Fiscal Competition and Harmonization in the European Union [Електронний ресурс] // Сайт «conferinta.uav.ro». – Режим доступу: conferinta.uav.ro/files/conferinta-2008/42.pdf.

УДК 341.346.14:341.17 ЄС

Калініна О. М.*

РЕФОРМУВАННЯ КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ ВІДПОВІДНО ДО УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

У статті розглядаються та аналізуються положення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, що стосуються сфери регулювання корпоративних відносин, висуваються прогнози щодо майбутнього розвитку корпоративного законодавства України за допомогою процесу гармонізації до права компаній ЄС. Стаття також висвітлює вимоги та правові умови, механізм та загальні сфери майбутніх адаптаційних процесів.

Ключові слова: Корпоративне право, Європейський Союз, бізнесове середовище, реформування, компанії та фірми, країни-члени, угода про асоціацію, гармонізація, директива.

The paper discusses and analyzes the provisions of the Association Agreement between Ukraine and the European Union in the field of business, put forward predictions about the future of corporate legislation of Ukraine through a process of harmonization to EU company law. It also covers the legal requirements and the conditions, mechanism and general areas of future adaptation processes.

Keywords: Corporate law, European Union, business environment, reforming, companies and firms, Member States, the Association Agreement, harmonization, Directive.

В статье рассматриваются и анализируются положения Соглашения об ассоциации между Украиной и Европейским Союзом, касающиеся сферы регулирования корпоративных отношений, выдвигаются прогнозы относительно будущего развития корпоративного законодательства Украины с помощью процесса гармонизации с правом компаний ЕС. Статья также освещает требования и правовые условия, механизм и общие сферы будущих адаптационных процессов.

Ключевые слова: Корпоративное право, Европейский Союз, бизнес-среда, реформирования, компании и фирмы, страны-члены, соглашение об ассоциации, гармонизация, директива.

Постановка проблеми. Корпоративне законодавство України знаходиться сьогодні на одному із найскладніших етапів свого розвитку і є одним з найменш економічно привабливих в Європі. Підписання і ратифікація угоди про асоціацію поставить нові вимоги перед українськими законодавцями щодо створення дієвого законодавства, яке відповідатиме *acquis* ЄС, в тому числі в сфері корпоративного права.

* аспірантка кафедри порівняльного та європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор В. І. Муравйов.

Основним завданням гармонізації законодавства сфері корпоративних відносин в Україні є забезпечення еквівалентного рівня захисту інтересів усіх зацікавлених сторін: підприємців, інвесторів та третіх сторін з метою створення привабливих умов для здійснення підприємницької діяльності та підтримання ефективного функціонування української економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виходячи з того, що угода про асоціацію Україна – ЄС була парафрована у 2012 році, аналізуватися в наукових роботах вітчизняних авторів вона почала порівняно недавно. Ступінь теоретичного дослідження даного документу та його положень знаходяться ще на початковій стадії. Аналіз угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом проводиться в наукових роботах таких українських вчених, як В. І. Муравйов, І. А. Березовська та О. В. Задорожній.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Слід зазначити, що на сьогоднішній день недостатньо уваги приділено аналізу окремих положень угоди про асоціацію, що стосуються зобов'язань України в різних сферах, та формуванню подальших напрямків для гармонізації, в тому числі й в галузі корпоративного права, з метою його створення та вдосконалення.

Мета статті полягає в аналізі положень Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, що стосуються зобов'язань України в сфері корпоративного права, дослідженні основних вимог, що висувуються перед Україною, а також шляхів та напрямків їх реалізації, визначенні найбільш помітних прогалів у вітчизняному корпоративному законодавстві та наданні рекомендацій стосовно його наближення до загальноєвропейських стандартів.

Виклад основного матеріалу. Сучасне корпоративне законодавство України являє собою україн суперечливу групу правових норм, які безсистемно розташовані в кількох основних джерелах [1, с. 1-2]. До них зокрема належать Цивільний кодекс України (ЦК), Господарський кодекс України (ГК), Закон України «Про господарські товариства», а також Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» (Закон про державну реєстрацію) та прийнятий в рамках програми з адаптації корпоративного права України до права компаній ЄС Закон України «Про акціонерні товариства».

Однією з основних проблем українського корпоративного права є відсутність закону про товариства з обмеженою відповідальністю. Вітчизняний Закон «Про господарські товариства» [2], ухвалений ще у 1991 році, вже давно не відповідає сучасним вимогам та очікуванням. Наразі в Україні спостерігається тенденція до активного розвитку підзаконної нормотворчості у сфері корпоративного права. Але практика регулювання найбільш важливих відносин за допомогою підзаконних нормативних актів не є ефективною. Це також додає нестабільності в корпоративних відносинах.

Багато інститутів вітчизняного корпоративного права сьогодні потребують загального переосмислення для визначення доцільності їх існування. Із корпоративного права України мають бути виведені норми та правові конструкції, які виказали свою неефективність (тобто не досягають поставленої мети регулювання, не мають позитивного ефекту) або недовірливість (є штучними та нездатними до регулювання тих відносин, що мають місце в реальному житті). Правові моделі поведінки, що запроваджені сучасним корпоративним правом України, іноді є дуже далекими від тих відносин, що дійсно складаються на практиці. Потрібно відмовитися від деяких класичних понять та інститутів й створити право, яке б відтворювало сучасні моделі корпоративних відносин і дійсно відповідало б очікуванням практики [3].

Потрібно визначити подальшу доцільність існування в корпоративному законодавстві України таких форм, як товариство з додатковою відповідальністю, повне товариство та командитне товариство, оскільки вони майже не затребувані практикою [1, с. 3-4]. Ці форми покладають на учасників додаткові обтяження (насамперед, субсидіарну відповідальність за боргами товариства), не пропонуючи при цьому жодних переваг. Слід визначити основні вади таких організаційно-правових форм і взагалі відмовитися від них чи істотно модифікувати.

Законодавство про товариства з обмеженою відповідальністю має враховувати положення Першої Директиви № 68/151/ЕЕС про гласність, Четвертої Директиви 78/660/ЕЕ про річні звіти деяких компаній, Сьомої Директиви № 83/349/ЕЕС про консолідовану звітність, Одинадцятій Директиви 89/666/ЕЕС про вимоги розкриття інформації стосовно філій, відкритих у державах-членах ЄС, діяльність яких регулюється законодавством іншої держави, а також положення Дванадцятій Директиви 89/667/ЕЕС про компанії з одним учасником.

Постає необхідність в створенні рівних вимог правового регулювання діяльності компаній в Україні та Євросоюзі, оскільки українські компанії поступово виходять на внутрішній ринок ЄС і автоматично підпадають під дію корпоративного законодавства Європейського Союзу. Гармонізація корпоративного права України з правом компаній ЄС закладає в нашій країні всі необхідні засади для появи правового середовища, що наразі існує в країнах-членах Європейського Союзу [4]. Тим самим, процес гармонізації дає змогу залучати підприємства з держав-членів Союзу на внутрішній ринок України, що, відповідно, сприяє розвитку української економіки та залученню іноземних інвестицій. Метою гармонізації є створення уніфікованого правового середовища для всіх учасників відносин. Для досягнення цієї мети потрібно всі відмінності національних законодавств, що регулюють дані відносини, звести до мінімуму та поступово ліквідувати.

Виходячи з цього, можна стверджувати, що вдала гармонізація пришвидшує інтеграцію України до Європейського Союзу.

Проте в українському корпоративному законодавстві багато вад, суперечливих положень та недоліків. Певні інститути корпоративного права сьогодні перебувають в стадії реформування та загального переосмислення. Зокрема, реформа триває в сфері регулювання діяльності акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю, щодо питань створення та реорганізації компаній, захисту акціонерів, кредиторів та третіх осіб тощо.

Під час своєї першої зустрічі 26 січня 2010 року Спільний комітет схвалив Перелік пріоритетів Порядку денного асоціації Україна – ЄС на 2010 рік [5]. А 20 травня 2011 року, на черговій зустрічі, було визначено пріоритети на 2011 рік.

Відповідно до Порядку денного асоціації Україна – ЄС на 2010 рік в сфері права компаній, корпоративного управління, бухгалтерського обліку й аудиту окрім подальшої гармонізації корпоративного права України до права компаній Європейського Союзу ставилися наступні задачі [5].

1) поліпшення функціонування корпоративного законодавства шляхом постійного перегляду існуючих норм, модернізації норм та забезпечення їх кращого застосування, зокрема, застосування законодавства про акціонерний капітал компаній;

2) спрощення правил та процедур з реєстрації юридичних осіб, в тому числі юридичних та фізичних осіб, а також фізичних осіб, що є суб'єктами підприємницької діяльності, поліпшення процедур започаткування та ліквідації підприємницької діяльності;

3) подальший розвиток політики корпоративного управління та сприяння в її узгодженні з Кодексом корпоративного управління, я того вимагають міжнародні стандарти, а також поступове наближення до норм та рекомендацій ЄС в цій сфері;

4) запровадження відповідних міжнародних стандартів аудиту на національному рівні;

5) запровадження застосування міжнародних стандартів бухгалтерського обліку всіма компаніями, внесеними в реєстр, на національному рівні шляхом запровадження відповідного механізму.

Практична мета ПДА полягає у чіткому визначенні на галузевій основі пріоритетів, які вимагають негайних дій ще до офіційного підписання Угоди про асоціацію.

У лютому 2010 р. співголовами Ради з питань співробітництва підписано Рекомендацію Ради щодо імплементації Порядку денного асоціації [6], де зазначається, що в рамках Порядку денного асоціації сторони на щорічній основі затверджують пріоритети співробітництва та здійснюють моніторинг його реалізації.

Після перших успішних кроків в напрямку реалізації ПДА останній успішно оновлювався щороку відповідно до успішних досягнень та нових завдань [7]. 24 червня 2013 р. на Шістнадцятому засіданні Ради з питань співробітництва Україна – ЄС схвалено оновлений Порядок денний асоціації Україна – ЄС [8].

Голови делегацій Європейського Союзу та України 30 березня 2012 року парафували текст Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони [9] (далі - Угода про асоціацію), у тому числі і положення про створення глибокої та всеосяжної зони вільної торгівлі. У цьому контексті 19 липня 2012 головні переговірники з торговельних питань з обох сторін парафували частину Угоди про створення зони вільної торгівлі. ЄС і Україна спільно зобов'язалися вжити подальші технічні кроки, необхідні для завершення укладення Угоди про асоціацію.

Угода про асоціацію між ЄС і Україною є першим з договорів нового покоління, має всеосяжний, амбітний і новаторський характер [10].

Угода про асоціацію між Україною та ЄС налічує 1200 сторінок і складається з наступних частин:

- преамбула, де визначаються цілі та базові принципи Угоди;
- сім розділів, таких як «Загальні принципи», «Політичне співробітництво та зовнішня політика і політика безпеки», «Юстиція, свобода та безпека», «Торгівля та суміжні питання», «Економічне та галузеве співробітництво», «Фінансове співробітництво і боротьба з шахрайством», а також інституційні, загальні та заключні положення.
- 43 додатки, в яких визначаються нормативні акти ЄС, які повинні бути прийняті до певної дати;
- три протоколи.

Розділ V Угоди про асоціацію «Економічне та галузеве співробітництво» містить 28 глав, та у Главі 10 «Промислова політика і підприємництва», а також в Главі 13 «Законодавство про компанії, корпоративне управління, облік і аудит» містяться основні положення щодо корпоративного права, корпоративного управління, бухгалтерського обліку та аудиту.

Що стосується загальних питань промислової політики і підприємництва, сторони домовилися розвивати і зміцнювати співробітництво в даних сферах, тим самим поліпшуючи бізнесове середовище для всіх учасників економічних відносин, але з особливим акцентом на малі та середні підприємства. Розширене співробітництво має вдосконалити адміністративну та нормативну бази для українських та європейських компаній, що діють

в Україні та ЄС, і повинно бути заснованим на політиці Європейського Союзу щодо малих та середніх підприємств та на промисловій політиці, з урахуванням визнаних міжнародних принципів і практики в цій галузі.

Сторони співпрацюють з метою [9]:

1) здійснення стратегії розвитку малих та середніх підприємств, заснованої на принципах Європейської Хартії для малих підприємств, і контроль процесів впровадження через річну звітність та діалогу. Ця співпраця буде також включати в себе акцент на мікро-і ремісничих підприємствах, які є надзвичайно важливими як для ЄС, так й української економіки;

2) створення кращих умов, шляхом обміну інформацією та досвідом, сприяючи тим самим підвищенню конкурентоспроможності. Ця співпраця буде включати в себе управління структурними змінами (реструктуризацію), охорону навколишнього середовища й такі енергетичні питання, як підвищення енергоефективності та чистого виробництва;

3) спрощення та раціоналізації правил і практики регулювання, з особливим упором на обмін позитивним досвідом щодо методів регулювання, включаючи принципи ЄС;

4) заохочення розвитку інноваційної політики, за допомогою обміну інформацією та досвідом відносно комерціалізації наукових досліджень і розробок (у тому числі інструментів підтримки бізнесових починань, заснованих на технологіях), сукупного розвитку і доступу до фінансування;

5) сприяння зростанню контактів між європейськими та українськими підприємствами, а також між ними і владою України та ЄС;

6) сприяння створенню діяльності з просування експорту в Україні;

7) сприяти модернізації та реструктуризації промислового виробництва в Україні та ЄС у певних секторах.

Глава 13 «Законодавство про компанії, корпоративне управління, облік і аудит» безпосередньо стосується питань створення та діяльності компаній на ринку ЄС та України. Аналізуючи зміст даної глави, варто зазначити, що вона складається лише з однієї функціональної статті.

До основних напрямків співробітництва в сфері корпоративного права Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом і його державами-членами відносить [9]:

а) встановлення Україною захисту акціонерів, кредиторів та інших зацікавлених сторін відповідно до законодавства ЄС в даній сфері, перелік якого зазначено в Додатку XXXIII до Угоди про асоціацію;

б) закріплення Україною відповідних міжнародних стандартів на національному рівні та поступова гармонізація з законодавством ЄС, переліченим у додатку XXXIV, в галузі бухгалтерського обліку та аудиту;

в) подальший розвиток політики корпоративного управління в Україні відповідно до міжнародних стандартів, а також поступового зближення з нормами права ЄС і рекомендаціями в даній сфері, перерахованими в додатку XXXV.

Крім того, сторони намагатимуться поліпшити обмін інформацією між національним реєстром України і реєстрами країн-членів ЄС.

Що стосується вдосконалення права компаній, Україна визнає важливість наявності ефективних правил регулювання і практики в галузі корпоративного права та корпоративного управління, а також в галузі бухгалтерського обліку та аудиту, для створення повністю функціонуючої ринкової економіки та для зміцнення торговельних відносин.

Після підписання Угоди про асоціацію Порядок денний асоціації може замінити такий документ як Національна програма імплементації Угоди про асоціацію (НПІ) [10]. Відмінність цього документа від ПДА полягає в запровадженні індикаторів оцінки кроків,

необхідних для повного виконання зобов'язань. НПП є національним документом [11] і переглядається (як мінімум) щорічно з метою внесення коректив для відображення прогресу, а також урахування динаміки двосторонніх відносин з ЄС [12, с. 8-10].

В оновленому варіанті Порядку денного асоціації наразі враховується Угода про асоціацію, як основний орієнтир для гармонізації корпоративного права України з правом компаній ЄС, та зазначається, що сторони посилюватимуть співробітництво у всіх сферах законодавства про товариства, корпоративне управління, бухгалтерський облік та аудит шляхом обміну досвідом та інформацією щодо їх найкращих практик і діючих правових рамок та, зокрема, Україна має виконувати наступні завдання [9]:

- здійснювати підготовку до імплементації *acquis* ЄС, передбачених у відповідних додатках до Угоди про асоціацію, шляхом поступового наближення законодавства у сфері товариств до відповідного *acquis* ЄС шляхом розвитку адміністративної спроможності відповідних державних органів;
- покращувати функціонування законодавства щодо товариств шляхом постійного перегляду, оновлення та його ефективного застосування, включаючи, зокрема Закон України «Про акціонерні товариства»;
- спрощувати правила та процедури щодо реєстрації юридичних осіб, а також їх створення та ліквідації, у тому числі товариств та фізичних осіб підприємців;
- продовжувати розробку політики корпоративного управління та сприяти дотриманню кодексу корпоративного управління згідно з міжнародними стандартами, а також поступово гармонізувати законодавство до правил та рекомендацій ЄС у цій сфері;
- впроваджувати відповідні міжнародні стандарти аудиту на національному рівні;
- сприяти дотриманню міжнародних стандартів бухгалтерського обліку всіма зареєстрованими на національному рівні товариствами, зокрема шляхом створення відповідного механізму для досягнення цієї мети [8].

Висновки. Отже, розробляючи нове законодавство чи реформуючи чинне, український законодавець має враховувати неможливість механічного перенесення правових положень ЄС, без врахування особливостей національного законодавства. Для забезпечення поступового наближення законодавства у процесі провадження нормотворчої діяльності необхідно враховувати окремі положення актів законодавства ЄС настільки, наскільки це доцільно для України з огляду на економічні, політичні та соціальні наслідки прийняття відповідних правових норм, наближених до вимог законодавства ЄС.

Новим етапом у розвитку договірних відносин Україна – ЄС має стати Угода про асоціацію, що передбачає політичну асоціацію та економічну інтеграцію, і відкриває шлях до подальших прогресивних законодавчих перетворень. Угода про асоціацію забезпечує спільне підтримання тісних і тривалих відносин на основі спільних цінностей у повній відповідності з демократичними принципами, верховенства права, належного державного управління, прав і основних свобод людини.

Переваги Угоди про асоціацію для українського бізнесу можуть бути такими:

- безмитний доступ до найбільшого у світі ринку для більшості українських продуктів, що створить великі можливості для експорту;
- покращення доступу на ринки держав-членів через гармонізацію українського законодавства із законодавством ЄС і, відповідно, перехід на визнані у світі стандарти;
- краща законодавча захищеність учасників корпоративних відносин та можливість ведення бізнесу в нових організаційно-правових формах (за умов успішної адаптації законодавства);
- кращий внутрішній інвестиційний і бізнес клімат.

Список використаних джерел

1. Кибенко О. Р. Концепція розвитку корпоративного законодавства України / О. Р. Кибенко // Юридичний радник. – 2007. – № 5. – 9 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://corpravo.com/biblioteka/statti/koncepcija-rozvitku-korporativnogo-zakonodavstva-ukrajini>.
2. Про господарські товариства [Текст]: Закон України від 19.09. 1991 р. № 1576-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1991. – № 49. – ст. 682.
3. Спасибо-Фатєєва І. В. Деякі міркування стосовно пропозицій про реформування корпоративного законодавства // Корпоративне право. – 2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://corpravo.com/biblioteka/statti/spasibo-fatejeva-v-dejak-mrkuvanna-stosovno-propozicij-pro-reformuvanna-korporativnogo-zakonodavstva>.
4. Єфіменко А. П. Проблеми гармонізації вітчизняного законодавства та законодавства Європейського Союзу у сфері регулювання діяльності компаній. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://corpravo.com/biblioteka/statti/jefimenko-a.p.-problemi-garmonizaciji-vitchiznanogo-zakonodavstva-ta-zakonodavstva-jevropejskogo-sojuzu-u-sferi-reguluvanna-dijalnosti-kompanij>.
5. Спільний Комітет на рівні старших посадових осіб Порядку денного асоціації Україна – ЄС. Перелік пріоритетів Порядку денного асоціації Україна – ЄС на 2010 рік [Текст]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=243282301&cat_id=223345338&ctime=1266420479150.
6. Рада з питань співробітництва Україна – ЄС. Щодо імплементації Порядку денного асоціації Україна – ЄС [Текст]: Рекомендація № 1/2009. – 2009. – 7 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/document/243282250/Recommendation%20on%20the%20AA%20implementation.pdf>.
7. Звіт № 3 за результатами Громадського моніторингу виконання пріоритетів Порядку денного асоціації Україна – ЄС / Український незалежний центр політичних досліджень. – 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ucipr.kiev.ua/files/books/Report3_monitoring_PDA_2010.pdf.
8. Рада з питань співробітництва Україна – ЄС. Порядок денний асоціації Україна – ЄС [Текст]: [із внесеними змінами, схвалений на засіданні Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС: УКР-ЄС 1055/13]. – Люксембург: 20.06.2013 р. – 20 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/document/246467463/EU-Ukraine_AA_g_with_changes_Ukr_24.06.13.doc.
9. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони [Текст]. – 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://comeuroint.rada.gov.ua/komevoint/doccatalog/document;jsessionid=92F3367443C120648A8A50B0E9275CB7?id=56219>.
10. Національний Конвент України щодо ЄС [Текст]: Рекомендації Робочої групи № 1 «Україна – ЄС: на шляху до політичної асоціації» / «Інституційні питання виконання Угоди про асоціацію». – 2011 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ucipr.org.ua>.
11. Мирошниченко О. Аналіз досвіду організації виконання угод про асоціацію з ЄС країнами Центрально-Східної Європи та Західних Балкан. – квітень 2010 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dl.dropbox.com/u/654017/Int_exp.pdf.

12. Порядок денний асоціації Україна – ЄС, як частина підготовки Угоди про асоціацію. Результати громадського моніторингу у 2010-2011 рр. // Укр. незалеж. центр політ. дослідж. / за заг. ред. Ю. Тищенко. – К.: Агентство «Україна», 2012. – 108 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravo.org.ua/files/ebook/monitoring_pda2010-2011.pdf.

УДК 341.29:316.752:061.1ЄС

Котис О.М.*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ В РАМКАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Стаття присвячена дослідженню впливу культурного фактору на інтеграційні процеси Європейського Союзу (далі – ЄС) та на основі аналізу нормативно-правових актів організації проаналізовано напрями, методи та інструменти правового регулювання захисту культурних цінностей в рамках ЄС.

Ключові слова: Європейський Союз, культура, культурні цінності

The article investigates the influence of cultural factor on the integration process of the European Union (hereinafter - EU). Directions, methods and tools of legal regulation of cultural values protection within the EU have been analyzed.

Keywords: European Union, culture and cultural values.

Статья посвящена исследованию влияния культурного фактора на интеграционные процессы Европейского Союза (далее - ЕС) и на основе анализа нормативно-правовых актов организации проанализированы направления, методы и инструменты правового регулирования защиты культурных ценностей в рамках ЕС.

Ключевые слова: Европейский Союз, культура, культурные ценности.

На кожному з історичних етапів людство переживає чимало випробувань, стикається з все більшим числом проблем та викликів, подолання яких стає нагальним імперативом подальшого розвитку. На зламі XX – XXI століть світ зазнав відчутних трансформаційних зрушень. На світовій мапі та у світовому розкладі сил все помітнішим гравцем стає Європейський Союз, який нині об'єднує 28 держав континенту з населенням майже у 500 млн. осіб. Водночас процеси глобалізації все відчутніше проявляються й у масштабах всієї земної кулі. Проблеми, з якими стикається сьогодні людство, ставлять під загрозу сам факт його існування. Викликом світовій спільноті стали не лише ядерні арсенали і техногенні навантаження, екологічні катастрофи і розмах тероризму, а й проблеми збереження довкілля, демографічної рівноваги, мов та культурних цінностей [1].

Сучасні зміни поглядів та відношення до культурних цінностей можна розглядати, як прояв трансформації самосвідомості людини. Якщо революційні зміни на початку минулого століття супроводжувались експериментами в сфері культури, заснованими на запереченні мистецтва минулого, то кінець століття показав обличчя запізненого розкаяння [2].

Людство ставить перед собою завдання та шукає раціональні шляхи вирішення даних питань, зокрема, як зберегти культурні цінності при вивезенні, ввезенні та поверненні культурних цінностей, від спекулянтів і мародерів, як знайти і повернути ті з них які були

* аспірант кафедри європейського права Львівського національного університету імені Івана Франка.
Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор Микієвич М. М.

втрачені нашою країною під час Другої світової війни, як забезпечити безпеку експонатам в музеях, книгам і архівам не тільки під час воєнних дій але й в мирний час.

Теоретичну основу дослідження захисту культурних цінностей склали праці науковців та спеціалістів в галузі міжнародного права та права Європейського Союзу: С. С. Алексеева, Л. П. Ануфрієвой, М. І. Брагінського, М. М. Богуславського, Л. Н. Галенської та ін.

Культурний фактор є надзвичайно важливою передумовою для європейської інтеграції, одним з основних стимулів її розвитку. Євроінтеграційний процес має свою структуру, що складається з політичних, економічних та культурних факторів. І якщо раніше визначальними для розвитку європейської інтеграції були саме політичні та економічні чинники, то особливо тепер спостерігається зростання ролі і значення культурного складника. Суттєвою відмінністю нинішнього етапу європейської інтеграції є ідея сприйняття культури як найважливішого фактору вирішення економічних та політичних проблем. Жан Моне, один із «батьків засновників» об'єднаної Європи, зазначав, якщо б була можливість переглянути весь європейський інтеграційний процес, то слід було б розпочати насамперед з культури, а не з вугілля та сталі [1].

Культура є ключовим елементом гармонійного й динамічного розвитку суспільства. Соціальний та економічний розвиток без культурного життя, а отже без відтворення певних систем світоглядних та духовних цінностей, світосприйняття, втрачає будь-який сенс і веде до занепаду суспільства.

Отже, стратегічна роль культури як ключового складника гуманітарного розвитку увиразнюється в кількох головних напрямках:

1. збереження й актуалізація культурно-історичної спадщини;
2. забезпечення доступу до всього культурного надбання;
3. розвиток творчого потенціалу суспільства;
4. сприяння культурному розмаїттю в суспільстві [3].

Питання пов'язані з захистом, збереженням культурних цінностей активно розробляються в міжнародному праві, і не тільки на універсальному, а й на регіональному рівні. Варто зазначити, що найбільш повне регулювання, в тому числі і в якості класифікації культурних цінностей, здійснено в нормативних актах Європейського Союзу [4].

Ще на стадії існування Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС) виникли проблеми правового регулювання питань культурних цінностей. Однією з цілей ЄЕС було створення митного союзу, забезпечення свободи переміщення товарів і відміна будь-якого виду перешкод з вивезення і ввезення, що не могло відноситись до обороту культурних цінностей. Тому в ст. 30-34 (усунення обмежень з ввезення и вивезення) не поширюється на ввезення, вивезення чи обмеження, встановлені для захисту національної культурної спадщини, яка являє собою художню, історичну чи археологічну цінність¹.

В якості критеріїв виокремлення культурних цінностей використовуються дві особливості таких предметів: художня (історична або археологічна) цінність і певна вартість, а також часова оцінка. Ці підходи знайшли своє відображення в наступних нормативно-правових документах ЄС:

1. Рекомендація Комісії № 75/65/ЄЕС «Для держав-членів про захист архітектурної і природної спадщини» від 20 грудня 1974 року [5];
2. Резолюція Ради «Про захист європейської архітектурної спадщини» від 13 листопада 1986 року [6];

¹ При цьому варто відзначити, що ще в 1954 р. державами-членами Ради Європи була укладена Європейська культурна конвенція, відповідно до ст. 44 і 5 в якій кожен учасник повинен сприяти переміщенню культурних цінностей, приймати необхідні заходи для їх захисту, забезпечувати «розумний доступ до них».

3. Резолюція Ради «Про збереження творів та пам'ятників мистецтва» від 13 листопада 1986 року [7];

4. Висновок Ради «Про розробку плану дій, щодо культурної спадщини» від 17 червня 1994 року [8] та ін.

Бажання держав ЄС здійснити регулювання обороту культурних цінностей в рамках Союзу знайшли відображення у відповідних нормативних актах. В 1992 р. Рада міністрів Європейського Союзу прийняла Регламент (Регламент Ради Міністрів № 3911/92) [9] про вивезення культурних цінностей, а 30 березня 1993 р. був прийнятий Регламент Комісії ЄС № 752/93 з метою надання інструменту контролю за вивезенням з території ЄС культурних цінностей в так звані треті держави, тобто в держави які розміщені за межами ЄС. На практиці це дає усім державам-членам ЄС впевненість, що культурні цінності (відповідно до критеріїв, встановлених в додатку до Регламенту Ради Міністрів № 3911/92) не можуть покидати територію ЄС без мінімального контролю. В додатку до даного Регламенту виділяється 14 категорій культурних цінностей:

Частина А.

1. Предмети археології білиш ніж 100-річної давнини з:
 - розкопів і археологічних розкопів на землі або підводою;
 - археологічних визначних місць;
 - археологічних колекцій.
2. Складові частини пам'ятників мистецтва і архітектури або релігійних пам'ятників, які виділені в результаті їх розділення і нараховують більш ніж 100 років.
3. Картини і полотна, які не підпадають під категорії 3а і 4, вироблені з будь-якого матеріалу і на будь-якому носіїві, повністю ручної роботи.
 - 3а. Акварелі, гуаші і пастелі на будь-якому носіїві повністю ручної роботи.
4. Мозаїки, які не підпадають під категорії 1 або 2, з будь-якого матеріалу повністю ручної роботи ірисунки з будь-якого матеріалу і на будь-якому носіїві, повністю ручної роботи.
5. Оригінальні гравюри, офорти, відтиски і літографії і літографічні матриці, а також оригінальні плакати (які нараховують більш ніж 50 років і не належать їх авторам).
6. Оригінальні витвори скульптури і копії, які виготовлені таким ж методом, як і оригінал (які нараховують більш ніж 50 років і не належать їх авторам) і не підпадають під категорію 1.
7. Фотографії, фільми і негативи, які відносяться до них (які нараховують більш ніж 50 років і не належать їх авторам).
8. Інкунабули і рукописи, включно з географічними картами і партитурами, як окремі екземпляри або колекції (які нараховують більш ніж 50 років і не належать їх авторам).
9. Книги, яким більш ніж 100 років, як окремі екземпляри або колекції.
10. Видрукувані географічні карти яким більш ніж 200 років.
11. Архіви будь-якого роду з архівними даними, яким більше ніж 50 років на будь-яких носіях.
12. Колекції:
 - а) Колекції (в сенсі Рішення Суду ЄЕС по справі 252/84: «Колекційні предмети в якості тарифної класифікації 97.05. Закону про митні тарифи – предмети, які підходять для того щоб бути включеними в колекцію, тобто предмети, які зустрічаються порівняно рідко, як правило використовуються не за своїм першочерговим призначенням, являються предметом спеціальної торгівлі поза звичайної торгівлі аналогічними предметами використання і володіють високою вартістю») і окремі екземпляри з зоологічних, ботанічних мінералогічних або анатомічних зібрань.

б) Колекції (в сенсі Рішення Суду ЄЕС по справі 252/84: «Колекційні предмети в якості тарифної класифікації 97.05. Закону про митні тарифи – предмети, які підходять для того, щоб бути включеними в колекцію, тобто предмети, які трапляються порівняно рідко, використовуються, як правило не за своїм першочерговим призначенням, являються предметом спеціальної торгівлі поза звичайною торгівлею аналогічними предметами використання і володіють високою вартістю»), які володіють історичною, палеонтологічною, етнографічною або нумізматичною цінністю.

13. Транспортні засоби, яким нараховується більш ніж 75 років.

14. Інші антикварні речі, які не підпадають під категорії А1 – А13:

а) антикварні речі від 50 – до 100 – річної давнини: іграшки, ігри; предмет із скла; ювелірні роботи; меблі і предмети обстановки; оптичні, фотографічні і кінематографічні інструменти; музичні інструменти; годинники; товари з дерева; керамічні вироби; gobelени; ковдри; шпалери; зброя;

б) антикварні речі більш ніж 100-річної давнини.

При цьому антикварні речі, які підпадають під категорії А1 – А14, охоплюються даним документом тільки в тому випадку, якщо їхня ціна як мінімум відповідає наведеному в частині В, вартісним групам.

В частині В передбачаються наступності вартісні групи, які відповідають назвам в частині А в категоріям (в євро).

До першої групи (з нульовою вартістю) віднесені категорії: 1 – археологічні предмети; 2 – частини пам'ятників; 8 – інкунабули і рукописи; 11 – архіви.

До другої групи (вартістю 15000 євро): 4 – мозаїки і малюнки; 5 – гравюри; 7 – фотографії; 10 – видрукувані географічні карти.

До третьої групи (вартість 30000 євро і більше): 3а – акварелі, гуаші і пастелі.

Четверту групу складають цінності від 50000 євро: 6 – скульптура; 9 – книги; 12 – колекції; 13 – транспортні засоби; 14 – інші предмети.

І на кінець, п'яту найдорожчу групу складають картини (категорія – 3) від 150000 євро і вище [10].

Таким чином, не зважаючи на те, що на сьогоднішній день загального правового поняття культурних цінностей не має, перелік категорій культурних цінностей даного нормативного акту дає змогу визначити якості якими повинен володіти предмет, щоб підлягати під категорію культурних цінностей:

1. Універсальність, предмет, який несе загальносвітовий інтерес (має цінність для усіх народів);

2. Незамінність: неможливо створити абсолютно ідентичний зразок;

3. Унікальність, предмет повинен собою нести естетичне посилення;

4. Часовий критерій: до культурних цінностей відносяться ті предмети матеріального світу, які створені більш ніж 100 (50) років тому назад;

5. Вартість в еквівалентному вираженні: культурні цінності підлягають майновій оцінці і можуть бути віднесені до предметів матеріального світу (речей) [11].

Однак, дія Регламенту № 3911/92 не скасовує законодавство держав-членів ЄС, яке покликане зберігати національні цінності. Це означає, що вивезення деяких категорій культурних цінностей, яке регулює Регламент № 3911/92, може також піддаватись ліцензуванню відповідно до національних законодавств. Національне законодавство може вимагати ліцензування вивезення предмету, який не відноситься до культурних цінностей (за категоріями Регламенту № 3911/92), однак охороняється відповідно до національного законодавства про культурні цінності.

Для отримання ліцензії ЄС на вивезення необхідно заповнити форму заявки відповідного зразка наведеному в додатку Регламенту Комісії № 752/93. Ця форма складається з трьох сторінок: власне заяви (№1); частина яка залишається у заявника (№2); и частина, яку слід повернути в установу, яка видає ліцензії (№3).

Отже, Регламент № 3911/92 встановлює превентивний інструмент для запобігання нелегального вивезення культурних цінностей з ЄС в треті країни ним являється ліцензія ЄС на вивезення. Однак, варто зазначити, що нелегальне переміщення національних культурних цінностей з однієї країни держави-члена ЄС в іншу ще існує.

Але щоб полегшити процес повернення культурних цінностей нелегально вивезених з території держави-члена ЄС, Радою ЄС була прийнята Директива № 93/7 від 15 березня 1993 р. [12]. Дана Директива стосується тільки відносин між членами ЄС і потребує реалізації у внутрішньому законодавстві. Варто зазначити, що цей нормативний акт має директивний характер, таким чином, усі держави-члени ЄС повинні були відповідним чином адаптувати до документу своє законодавство у встановлені строки.

Директива № 93/7 може застосовуватись у випадку нелегального вивезення культурних цінностей в Україну через країну ЄС, яка не є державою походження даного предмету. Вона також застосовується у випадках, коли предмети тимчасово вивезенні в Україну з країни свого походження (яка входить в ЄС), опиняються в іншій країні ЄС після спливу періоду тимчасового вивезення.

Основний принцип Директиви передбачає, що уповноваженні органи держав-членів ЄС будуть дотримуватись встановленої процедури, яка спрощує процедуру повернення культурних цінностей. Держава-член ЄС зобов'язана за вимогою іншої держави ЄС провести пошук відповідної культурної цінності і виявити, хто являється її власником.

У випадку якщо будь-яка країна-член ЄС виявить на своїй території культурну цінність, яка можливо була нелегально вивезена з території іншої країни-члена ЄС, вона зобов'язується повідомити про це відповідній державі, а також застосувати усі необхідні міри для фізичного збереження цінного об'єкту і завадити усіма можливими методами будь-яке намагання відхилитись від повернення культурної цінності на Батьківщину.

Директива віддає пріоритет добровільному прийняттю заходів з повернення цінностей і використання третейських судів. Вона також уповноважує зацікавлені країни-члени ЄС подавати в суд на власника або тримача цінності з метою повернення її на свою територію. Якщо суд зобов'яже власника цінності повернути її, останній має право на компенсацію у випадку, якщо суд вирішить, що при даних обставинах це є справедливо. Існують також часові обмеження, які можуть виключити повернення об'єкта на основі Директиви, яка застосовується тільки до культурних цінностей нелегально вивезених з території держави-члена ЄС.

Як правило при ввезенні культурної цінності на територію держави-члена ЄС з держави розміщеної за кордонами митної території ЄС, її варто зазначити в декларації.

При ввезенні такого предмету з третьої країни в ЄС, імпортер повинен повідомити про це на митниці, заповнити декларацію і оплатити необхідний збір [13].

Підсумовуючи викладене, можемо дійти висновку, що інтеграційні процеси ЄС відбуваються на трьох рівнях: економічному, політичному і культурному, хоча й нерівномірно. Однак не менш важливу роль в процесі інтеграції несе і культурний фактор, який відіграє в об'єднанні роль посередника. Отже, в рамках ЄС існує напрацьований певний

² Спочатку це було зроблено в Данії, Франції, Ірландії, Нідерландах, Швеції, Іспанії, Великій Британії, а пізніше в 1998 р., в Німеччині. Перелік цих національних законів неодноразово публікувався. Див: *Siehr K. Special Regime for Cultural Objects in Europe // Unif. L. Rev. / Rev. dr. unf. 2003. No. 1/2. P. 556.*

механізм захисту культурних цінностей, який в основному регулюється вторинними джерелами ЄС, а в установчих договорах, зокрема, в Договорі про функціонування ЄС визначено принципи і основні засади захисту культурних цінностей. В основному предметом правового регулювання в праві ЄС визначено категорії культурних цінностей, сформовано інструмент контролю за вивезенням цінностей в треті країни. Для України важливим є наближення свого національного законодавства до права ЄС в сфері захисту культурних цінностей, що має стати предметом окремих досліджень.

Список використаних джерел

1. Ковальчук Т. І. Культурний фактор європейської інтеграції на прикладі поступу Європейського Союзу : монографія / Т. І. Ковальчук; наук. ред. Н. Л. Яковенко / Інститут європейських досліджень НАН України. – К. : Наук. світ, 2011. – 239 с.
2. Терновая Л. О. Геополитика: международные отношения и искусство / Л.О. Терновая. – М.: Альфа. – М, 2013. – 592 с.
3. Востряков Л. Е. Культурная политика: основные концепции и модели / Л.Е. Востряков // Экология культуры: Инф. бюллетень. – 2004. – №1. – С. 79-108.
4. Нешатаева В. О. Культурные ценности: цена и право [Текст] / В.О. Нешатаева; Нац. исслед. Ун-т «Высшая школа экономики». – М. : Изд. Дом Высшей школы экономики, 2013. – 208 с.
5. Dz. Urz. UE 1975, L 21.
6. Resolution of the Ministers with responsibility for cultural affairs meeting within the Council of 13 November 1986 on the protection of Europe's architectural heritage (Dz. Urz. UE 1986, C. 320).
7. Resolution of the Ministers with responsibility for cultural affairs meeting within the Council of 13 November 1986 on conservation of works of art and artefacts (Dz. Urz. UE 1986, C 320).
8. Council conclusion of 17 June 1994 on drawing up a Community action plan in the field of cultural heritage (Dz. Urz. UE 1994, C. 235).
9. Council Regulation (EEC) No 3911/92 of December 1992 on the export of cultural goods / Text concerning culture at European Union level / Council of the EU. General secretariat. – Luxembourg: Office for official publishing of the European Communities, 1998. – P. 7-15.
10. Александров А. А. Российская Федерация в международном сотрудничестве в сфере культурного наследия: учебное пособие для магистратуры по направлению 081100 – Государственное и муниципальное управление / отв. Ред. В. И. Уколова. – Москва : Проспект, 2013. – 264 с.
11. Богуславский М. М. Культурные ценности в международном обороте: правовые аспекты. М. : Юристь, 2005. – 427 с.
12. Council Directive 93/7/EEC of March 1993 on the return of cultural objects unlawfully removed from the territory of a Member State / Text concerning culture at European Union level / Council of the EU. General secretariat. – Luxembourg : Office for official publishing of the European Communities, 1998. – P. 19-27.
13. <http://www.delrus.ec.europa.eu>.

УДК 341.1.

Крук Ю.А.*

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ЗДОРОВ'Я ТА ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

На основі дослідження діяльності Європейського Союзу та Ради Європи в галузі захисту права на здоров'я визначено зміст європейських стандартів захисту права на здоров'я. Крім того, проаналізовано договірні механізми Європейського Союзу та Ради Європи. Виокремлено основні вимоги до держав-членів у питаннях реалізації і захисту даного права. Розкрито проблеми забезпечення захисту права на здоров'я в державах-членах, в тому числі Україні. Розглядаються результати імплементації Україною європейських стандартів захисту права на здоров'я. Визначено необхідний комплекс дій і заходів, спрямованих на забезпечення і захисту права на здоров'я.

Ключові слова: Європейський Союз, Рада Європи, європейські стандарти захисту права на здоров'я, право на здоров'я, імплементація.

The article is devoted to research of the activities of the European Union and the Council of Europe in the field of protection of the right to health and to European standards of the protection of this right. In addition, it is described the analysis of the contractual mechanisms of the European Union and the Council of Europe. It is singled out the basic requirements for Member States in implementation and protection of the right to health. The author focuses on the problem of protection of the right to health in the Member States, including Ukraine. It is considered the results of the implementation in Ukraine of the European standards of protection of the right to health and defined the requirements to support and protect the right to health.

Keywords: European Union, Council of Europe, European standards on protection of the right to health, right to health, implementation.

На основе исследования деятельности Европейского Союза и Совета Европы в области защиты права на здоровье определено содержание европейских стандартов защиты права на здоровье. Кроме того, проанализировано договорные механизмы Европейского Союза и Совета Европы. Выделены основные требования к государствам-членам в вопросах реализации и защиты данного права. Раскрыты проблемы обеспечения защиты права на здоровье в государствах – членах, в том числе Украине. Рассматриваются результаты имплементации Украиной европейских стандартов защиты права на здоровье. Определен необходимый комплекс действий и мероприятий, направленных на обеспечение и защиту права на здоровье.

Ключевые слова: Европейский Союз, Совет Европы, европейские стандарты защиты права на здоровье, право на здоровье, имплементация.

* аспірант Інституту міжнародних відносин Київського національного Університету імені Тараса Шевченка.
Науковий керівник: кандидат юридичних наук А. Л. Федорова.

Постановка проблеми. На європейському континенті вже давно панує політика «здорової Європи» і хоча не створено спеціальної міжнародної структури, яка б опікувалася виключно питаннями захисту здоров'я населення, вони знаходяться в колі постійної уваги Ради Європи (далі – РЄ) та Європейського Союзу (далі – ЄС).

А оскільки необхідність контролю за дотриманням прав та свобод людини на європейському континенті сприяла створенню відповідних європейських стандартів захисту прав людини, в рамках РЄ та ЄС вироблені відповідні європейські стандарти захисту права на здоров'я.

В світлі активної діяльності РЄ на європейському континенті, а також зважаючи на актуальний процес підписання Україною та ЄС Угоди про асоціацію (далі – Угода) [3], постала необхідність аналізу особливостей захисту права на здоров'я в РЄ та ЄС, а також дослідження особливостей співвідношення законодавства України з відповідними європейськими стандартами захисту права на здоров'я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом проблематику захисту прав людини на європейському континенті серед учених-юристів України досліджували: М. М. Алмаші, О. М. Биков, Ю. М. Бисага, Д. М. Белов, В. П. Колісник, О. Л. Копиленко, В. О. Нікітюк, Л. І. Рябошапко, М. М. Товт та інші. Окремі аспекти особливостей практичного захисту права на здоров'я вивчали українські вчені-практики А. Євстігнєєв, А. Муканова, І. Сенюта, Н. Козаренко, Т. Бордуніс, А. Федорова та інші. Вагомий внесок у дослідження проблематики захисту права на здоров'я внесли російські учені А. Х. Абашидзе, Е. А. Лукашова, С. С. Юр'єв. Серед зарубіжних фахівців можна виділити таких, як: К. Екштайна, Ф. Ермакору, Ф. Капоторті, Г. К. Шеу. Вчені, що вивчають це питання, проаналізували чимало наукового та практичного матеріалу і створили належну базу для подальшої розробки і вдосконалення вітчизняних нормативно-правових актів у сфері охорони здоров'я, які повинні відповідати нормам міжнародного права.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас в Україні все ж бракує наукових праць з питань захисту права на здоров'я та імплементації міжнародних норм, які проголошують дане право в українське законодавство, що підтверджує актуальність даного дослідження. А зважаючи на нестримний розвиток європейського права, розширення Європейського Союзу та появу нових викликів захисту права на здоров'я, аналіз європейських стандартів захисту права на здоров'я залишається не достатньо дослідженим і тому, мета даної статті полягає в подальшому їх аналізі.

Формулювання цілей статті. Європейський регіональний механізм захисту прав людини справедливо визнається єдиним ефективним в цій галузі. Аналізуючи стандарти захисту права на здоров'я умовно поділимо їх в залежності від структури на такі: стандарти РЄ та стандарти ЄС.

Так РЄ є провідною регіональною організацією, яка встановлює міжнародні стандарти у галузі прав людини, в тому числі і міжнародні стандарти захисту громадянських прав людини. Після вступу у 1995 році до РЄ Україна взяла на себе зобов'язання щодо захисту прав людини у рамках цієї організації, серед яких і зобов'язання щодо права на здоров'я [2]. Сьогодні, Україна в контексті захисту права на здоров'я приєднання до таких міжнародно-правових документів:

- Статут РЄ;
- Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколи №2, 6, 11 до неї;
- Європейська соціальна хартія та Європейська соціальна хартія (переглянута) (далі – ЄСХ (п));

- Європейська конвенція про запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню;
- Конвенція про розробку Європейської фармакопеї;
- Конвенція РЄ про підроблення медичної продукції та подібні злочини, що загрожують охороні здоров'я;
- Часткова угода про ЄК «За демократію через право»;
- Додатковий та Другий додатковий протоколи до Європейської конвенції про запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню.

При цьому, ратифікувавши ЄСХ (п), Україна врахувала загалом положення і вимоги щодо права на здоров'я, тим не менше не ратифікувала ст. 13 Хартії щодо права на соціальну та медичну допомогу [1]. До того ж практична реалізація положень ЄСХ (п) ускладнена соціально-економічним становищем в Україні.

В ЄСХ (п) зазначено, що з метою забезпечення ефективної реалізації права на охорону здоров'я сторони зобов'язуються самостійно або у співробітництві з громадськими чи приватними організаціями вживати відповідних заходів для того, аби: усунути, по можливості, причини слабого здоров'я громадян; забезпечити діяльність консультативно-просвітницьких служб, які сприяли б поліпшенню здоров'я і підвищенню особистої відповідальності громадян у питаннях, які його стосуються; запобігати, по можливості, епідемічним, ендемічним та іншим захворюванням, а також нещасним випадкам [1].

Статус низки документів РЄ залишається для України ще не визначеним:

- Європейський кодекс соціального забезпечення та Європейський кодекс соціального забезпечення (переглянутий);
- Європейська конвенція про соціальне забезпечення;
- Європейська угода про обмін лікувальними субстанціями людського походження;
- Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину;
- Європейська конвенція про соціальну та медичну допомогу;
- Європейська угода про обмін реагентами для визначення групи тканини;
- Європейська угода про взаємну допомогу в галузі спеціальних методів медичного та бальнеологічного лікування;
- Угода про тимчасове ввезення із звільненням від мита для безкоштовного використання в діагностичних або терапевтичних цілях, медико-хірургічного та лабораторного обладнання, призначеного для медичних установ.

На відміну від РЄ у ЄС до питання захисту права на здоров'я підходять дещо інакше, зважаючи на природу даної європейської структури. Так, характеризуючи нормативний механізм ЄС щодо захисту права на здоров'я, слід виокремити такі основні документи:

- Хартія основних прав ЄС, яка набула статусу юридично обов'язкового документу з моменту вступу в силу Лісабонських договорів (ст.ст. 1, 3, 21, 26, 34, 35 та 36) [4, с.1-8].
- Договір про функціонування ЄС (ст.ст. 2,3, 9, 168) [5, с.1-18].

Договір також містить «горизонтальну соціальну клаузулу» яка сформульована в ст. 9 таким чином: «У визначені і здійсненні політик і дій, Союз бере до уваги вимоги, пов'язані зі сприянням високому рівню зайнятості, забезпечення належного соціального захисту, боротьби з соціальною ізоляцією, а також високим рівнем освіти, професійної підготовки і захисту здоров'я людини» [5, с.7].

Варто відзначити, що ні Хартія основних прав, ні цінності, ні цілі, ні соціальна клаузула самі по собі не є достатніми, щоб мати підстави для втручання ЄС на європейському

рівні для забезпечення права на здоров'я. Тобто ЄС не має виключної компетенції в даній сфері і відповідно наділений лише спільною компетенцією з державами-членами, яка найбільш виявляється через забезпечення доступу до медичного обслуговування та забезпечення права на гідний рівень доходів. Ці два аспекти регулюються відповідною рекомендацією Європейської комісії (далі – ЄК) щодо активної інтеграції осіб, виключених з ринку праці, затвердженою Радою ЄС 2008 р. [6, с.1-4].

При цьому право на здоров'я передбачене в рамках різних сфер діяльності ЄС, зокрема в контексті здоров'я населення, навколишнього середовища, зайнятості, освіти та професійної підготовки, соціальної політики, адже кожна з цих сфер так чи інакше перетинається з правом на здоров'я.

Дана рекомендація зобов'язує держави-члени ЄС забезпечити особам, виключеним з ринку праці, доступ до якісних послуг охорони здоров'я. ЄК в ряді доповідей звертала увагу на перешкоди в доступі до послуг охорони здоров'я в державах-членах [6, с. 7]. Найбільш істотно такі перешкоди торкаються людей з обмеженими фізичними можливостями, неповнолітніх, мігрантів і жінок, які стали жертвами торгівлі людьми.

Висновки Ради ЄС щодо загальних цінностей і принципів системи охорони здоров'я в ЄС 2006 р. наголошують на «універсальності, справедливості і солідарності доступу до якісної медичної допомоги». Зокрема: «Універсальність означає, що нікому не може бути відмовлено в доступі до медичного обслуговування; солідарність тісно пов'язана з фінансовою доступністю національних систем охорони здоров'я; справедливість передбачає рівний доступ для всіх відповідно до медичних потреб, незалежно від етнічної приналежності, статі, віку, соціального статусу і платоспроможності тощо» [11, с. 36].

На період 2008-2013 рр. ЄК ухвалила загальну стратегію в галузі охорони здоров'я «Разом до здоров'я: стратегічний підхід для ЄС». Ця стратегія «встановлює загальну політичну основу для дій на всій території ЄС і визначає пріоритети на найближчі роки». Стратегія базується на таких принципах: підхід, заснований на спільних цінностях, що визнаються пов'язаними зі здоров'ям економічним процвітанням, інтеграцією питання захисту права на здоров'я в усі політики ЄС та держав-членів та врахуванням голосу ЄС. Стратегія спирається на фінансові інструменти, що керуються Генеральним директором з охорони здоров'я, та інші інструменти, такі як 7-а Рамкова програма фінансування наукових досліджень та регіональної політики [11, с. 161].

У 2009 р. ЄК опублікувала Повідомлення під назвою «Солідарність в галузі охорони здоров'я: зменшення нерівності в сфері охорони здоров'я в ЄС», посилаючись на п'ять векторів європейської політики: справедливий розподіл послуг у галузі охорони здоров'я, покращення рівня обізнаності та знань, підвищення соціальної активності населення в цій галузі, задоволення потреб вразливих груп населення і внесок ЄС в зменшення нерівностей під час реалізації права на здоров'я. Комітет з питань соціальної політики сформулював думку з цього питання, яка була затверджена постановою Комітету міністрів у червні 2010 р. [8, с. 4].

Окремо, слід зазначити щодо важливості стратегії «Європа 2020», яка прийнята після Лісабонської стратегії 2010 року [10]. Ключовим пріоритетом цієї стратегії є сприяння всебічному розвитку та соціальній єдності. В документі визначено п'ять основних завдань, серед яких сприяння соціальній інтеграції за рахунок скорочення бідності. Цілі щодо сприяння соціальній інтеграції та боротьби з бідністю втілені також в керівних принципах політики в галузі зайнятості держав-членів [10, с. 9]. Керівний принцип 10 говорить про зосередження зусиль щодо забезпечення рівних можливостей, зокрема шляхом надання доступу для всіх якісних послуг, в тому числі в галузі охорони здоров'я.

Право на здоров'я зачіпається в різних загальноєвропейських законах, що зокрема пояснюється природою факторів, від яких залежить здоров'я. ЄС відкрито заявляє про прагнення до забезпечення високого рівня захисту здоров'я громадян. Ситуація непроста і значні труднощі викликані відсутністю продуманого розподілу відповідальності між державами-членами та європейськими інститутами.

При цьому ЄС – це в першу чергу економічний союз в інтересах вільної торгівлі. В ньому створено єдиний внутрішній ринок, зняті обмеження на переміщення товарів капіталів та робочої сили між країнами. Деякі з таких товарів (наприклад, цигарки та алкоголь) та послуги по сприянню їх продажу (реклама) можуть нанести шкоду здоров'ю. Виникають протиріччя між бажаннями розвивати внутрішній ринок та необхідністю захищати здоров'я населення.

Загалом можна виокремити три основні напрямки діяльності ЄС щодо захисту права на здоров'я:

по-перше, доступ до якісних послуг, де ведеться робота над розробкою відповідної нормативно-правової бази на європейському рівні, яка сприятиме протидії негативному впливу правил внутрішнього ринку на соціальні послуги та послуги з охорони здоров'я, що становлять спільний інтерес;

по-друге, необхідність розробки схеми розрахунку та власне забезпечення належної соціальної допомоги до доходу громадян задля належної реалізації ними права на здоров'я;

по-третє, у зв'язку з недостатністю національних програм та планів щодо охорони здоров'я виникає гостра потреба розробки відповідних допоміжних документів на рівні ЄС, одним з таких документів є стратегія «Європа 2020», яка закріплює основні пріоритети діяльності ЄС щодо захисту права на здоров'я на найближчі роки.

У співробітництві з третіми державами, в тому числі кандидатами на членство, ЄС не висуває жорстких вимог до організації системи охорони здоров'я держав, що бажають набути членства. Тим не менше Угода про асоціацію з Україною, а також інші вже діючі механізми співробітництва України та ЄС зачіпають питання захисту права на здоров'я.

Так, в Угоді про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами – членами 1994 року в ст. 51 визначено пріоритетні сфери, в яких здійснюється адаптація законодавства України до законодавства ЄС, серед яких і охорони здоров'я та життя людей. Співробітництво між Україною та ЄС у сфері охорони здоров'я відбувається в рамках засідань спільного Підкомітету № 7 «Наука та технології, дослідження та розробки, освіта, культура, громадське здоров'я, інформаційне суспільство та медіа» Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС.

На разі в контексті підписання нового базового договору між Україною та ЄС питання захисту права на здоров'я не залишене без уваги.

Так частина Угоди «Економічне та секторальне співробітництво» містить положення про умови, модальності та часові рамки гармонізації законодавства України та законодавства ЄС, зобов'язання України щодо реформування інституційної спроможності відповідних установ та принципи співробітництва між Україною, ЄС та його державами-членами у низці секторів економіки України та напрямків реалізації державної галузевої політики [3]. 22 глава цього розділу Угоди передбачає відповідні заходи у галузі охорони громадського здоров'я, співробітництво у цій сфері спрямоване на:

а) зміцнення системи охорони здоров'я України та її потенціалу, зокрема, шляхом впровадження реформ, подальшого розвитку первинної медико-санітарної допомоги та навчання персоналу;

б) попередження і контроль над інфекційними хворобами, такими як ВІЛ/СНІД та туберкульоз, підвищення готовності до ризику спалахів високо патогенних хвороб та імплементація Міжнародних медико-санітарних правил;

в) опередження та контроль за неінфекційними хворобами шляхом обміну інформацією та кращими практиками, пропагування здорового способу життя, визначення основних детермінант здоров'я та проблем в галузі охорони здоров'я, таких як здоров'я матері і дитини, психічне здоров'я, алкогольна, наркотична та тютюнова залежність, зокрема імплементацію Рамкової конвенції з контролю над тютюном 2003 року;

г) кість та безпечність субстанцій людського походження, таких як кров, тканини та клітини;

д) інформація та знання в галузі охорони здоров'я, зокрема, керуючись підходом «охорона здоров'я у всіх політиках держави».

Додатком XL до Угоди визначено перелік відповідних актів права ЄС, до яких Україна поступово наближуватиме своє законодавство та практику, зокрема щодо інфекційних хвороб, служби крові, трансплантації тканин і клітин, а також тютюну [3].

Взагалі імплементація цього розділу Угоди сприятиме інтеграції України до єдиного нормативного простору в галузі охорони здоров'я.

Окрім цього питання охорони здоров'я піднімаються в рамках таких положень Угоди:

- ст. 21 щодо співробітництва у боротьбі з незаконним обігом наркотичних засобів, прекурсорів та психотропних речовин;
- ст. 28 стосовно маркування та етикетування, де йдеться про безпеку харчових продуктів та лікарських засобів;
- глави 4, яка визначає санітарні та фітосанітарні заходи і відповідно присвячена забезпеченню безпечної для здоров'я торгівлі товарами;
- підрозділі 5 щодо захисту здоров'я при патентуванні;
- ст. 271 щодо митних зборів та кількісних обмежень;
- глави 6 щодо співробітництва в галузі навколишнього природного середовища;
- глави 21, яка визначає співробітництво у галузі зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей;
- ст. 443 щодо політики у сфері молоді та просування здорового способу життя;
- глави 25 стосовно співробітництва у сфері спорту та фізичної культури тощо[3].

Висновки. Таким чином, інтеграція України в європейський правовий простір вимагає повномасштабного реформування правової системи на основі принципів та стандартів, що сформувалися на загальноєвропейському рівні. Проводячи реформи в сфері охорони здоров'я, необхідно враховувати міжнародні та європейські стандарти та позитивний досвід захисту права на здоров'я в зарубіжних державах.

Паралелізм діяльності двох європейських структур в галузі охорони здоров'я виявляється досить істотним і впливовим: документи і діяльність органів сприяють визнанню права на здоров'я в національних правопорядках.

Сучасна правова система України як члена міжнародної спільноти, в тому числі як держави-члена Ради Європи, функціонує в специфічних політичних і соціально-економічних умовах, що потребує належної адаптації законодавства. Наявна застарілість нормативно-правових актів у сфері охорони здоров'я, їх декларативність і неузгодженість між собою та іншими правовими актами ускладнює ефективність реалізації та захисту права людини на охорону здоров'я, а також створює перешкоди для міждержавного співробітництва.

Членство в Раді Європи, яка тісно співпрацює з ЄС, також створює додаткові можливості для залучення потенціалу ЄС, у тому числі й фінансового, до здійснення реформ в нових державах-членах. Завдяки ратифікації основоположних конвенцій РЄ та активній співпраці щодо права на здоров'я відбувається активна трансформація національного законодавства, адже Україна таким чином отримала додаткові юридично закріплені гарантії свого демократичного розвитку, а українські громадяни можливість захистити своє право на здоров'я, в тому числі за рахунок судового контролю за його дотриманням.

Список використаних джерел

1. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 3 травня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.coe.kiev.ua/docs/cets/cets163.html>.
2. Проект Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом і його державами-членами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/docs/Agreement/AA_Body_text.pdf.
3. Статут Ради Європи від 5 травня 1949 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.coe.kiev.ua/docs/cets/cets001.html>.
4. Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne, signé 07.12.2000 // Journal officiel des Communautés européennes. – Luxembourg: Office des publications officielles des Communautés européennes, 18.12.2000. – 22 p.
5. Traité de Lisbonne modifiant le traité sur l'Union européenne et au traité sur la création de la Communauté européenne: signé Décembre 13, 2007 // Journal officiel des Communautés européennes. – Luxembourg: Office des publications officielles des Communautés européennes, 2007. – 306 p.
6. Commission Recommendation of 3 October 2008 on the active inclusion of people excluded from the labour market C(2008) 5737 // Official Journal of the European Union. – Luxembourg: Office des publications officielles des Communautés européennes, 2008 – 4 p.
7. Joint report on social protection and social inclusion 7503/09// Official Journal of the European Union. – Brussels, 13 March 2009 : Office des publications officielles des Communautés européennes. – 13 p.
8. White paper Together for Health: A Strategic Approach for the EU 2008–2013 COM (2007) 630 final // Official Journal of the European Union. – Brussels, 23.10.2007: Office des publications officielles des Communautés européennes. – 11 p.
9. The Social Protection Committee Opinion "Solidarity in Health: Reducing health inequalities in the EU" SPC/2010/5/4 final // Official Journal of the European Union. – Luxembourg : Office des publications officielles des Communautés européennes, 2010 – 4 p.
10. Résolution du Parlement européen du 6 mai 2009 sur l'inclusion active des personnes exclues du marché du travail [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=//EP//TEXT+TA+P6-TA-2009-0371+0+DOC+XML+V0//FR>.
11. Communication de la Commission du 3 mars 2010 intitulée «Europe 2020: Une stratégie pour une croissance intelligente, durable et inclusive» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/eu2020/em0028_fr.htm.
12. Christine Mahy. Redessiner le droit à la santé. – Belgique : BAPN. Sint-Joris, Gent, 2011. – 85 p.

13. Здоровоохранение и расширение Европейского Союза // под. ред. Мартина Мак-Ки, Лаури Мак-Лехоз, Эллена Нолте, – Published by Open University Press on behalf of the European Observatory on Health Systems and Policies in 2004, under the title Health Systems and European Union Enlargement.

УДК 341.232.

Негрич М.М.*

ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ УСТАНОВЧИХ ДОГОВОРІВ ЄС ЩОДО ПРЯМОГО ОПОДАТКУВАННЯ В ПРАКТИЦІ СУДУ ЄС

Стаття присвячена дослідженню норм пов'язаних з прямим оподаткуванням в рамках ДЕС та ДФЕС. Безпосередньо пряме оподаткування не згадується в установчих договорах ЄС, проте існує цілий ряд пов'язаних з цією проблемою норм. Це викликало нагальну потребу в тлумаченні ряду питань податкового регулювання з боку Суду ЄС. Відповідна практика Суду ЄС досліджена в даній статті

Ключові слова: Євросоюз, Суд ЄС, установчі договори ЄС, гармонізація прямого оподаткування в ЄС.

The article investigates the norms related to direct taxation within the TEU and TFEU. Direct taxation is not mentioned in the founding EU Treaty directly, but there is a number regulations associated with this issue. This led to the urgent need for interpretation by the Court of Justice. This is the work of the Court of Justice which is studied in this paper.

Keywords: EU, European Court, the founding treaties of the EU, harmonization of direct taxation in the EU.

Стаття посвящена исследованию норм связанных с прямым налогообложением в рамках ДЕС и ДФЕС. Непосредственно прямое налогообложение не упоминается в учредительных договорах ЕС, однако в них существует целый ряд связанных с этой проблемой норм. Это вызвало настоятельную потребность в толковании со стороны Суда ЕС. Именно эта работа Суда ЕС и исследована в данной статье.

Ключевые слова: Евросоюз, Суд ЕС, учредительные договора ЕС, гармонизация прямого налогообложения в ЕС.

Постановка проблеми. Сфера прямого оподаткування спеціально не регулюється нормами установчих договорів Європейського Союзу (ЄС). Це обумовлює особливе значення практики Суду ЄС з питань правового регулювання податкових відносин в ЄС. Тому, повністю слушною є думка П. Пістоні, що в даний час жоден фахівець з податків в Європі не зможе ігнорувати прецедентне право Суду Європейського Союзу (ЄС) у сфері прямих податків, не втративши при цьому ключ до вирішення проблем [1]. Як зазначив Суд ЄС в Справі Schumacker, «пряме оподаткування як таке не входить до компетенції ЄС, повноваження залишаються у держав-членів, проте повинні здійснюватися відповідно до законодавства Співтовариства» [2] (п. 21). Тим не менше, ряд директив і прецедентне право

* здобувач кафедри порівняльного і європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор В. І. Муравйов.

Суду ЄС допомагають встановити гармонізовані стандарти для оподаткування компаній та оподаткування приватних осіб. Тенденції розвитку податкових систем держав-членів Євросоюзу в умовах посилення інтеграції за вирішальної ролі в Суду ЄС в цьому процесі становлять значний інтерес для української доктрини в контексті перспективи асоціації України з ЄС. Вивчення практики Суду ЄС з податкових питань має також велике практичне значення для українських компаній, які все частіше виходять на ринок ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання пов'язані з теорією податкового права та податкового права ЄС ставали предметом дослідження цілого ряду як вітчизняних, так і зарубіжних науковців: К. Боргшмідта, Ч. Бронхі, Т. Вовка, П. Вотелла, О. М. Десятнюка, А. Б. Дриги, А. А. Ісаєва, І. Жоумард, А. Д. Каграмяна, В. А. Кашина, В. Г. Князева, А. І. Крисоватого, І. І. Кучерова, М. П. Кучерявенка, Р. Ла'єла, Я. В. Литвиненка, Г. П. Толстопятенко, П. Фармера, Д. Г. Черніка, Р. Шью, І. І. Янжула та ін. Однак окремі дослідження практики Суду ЄС з податкових питань у вітчизняній юридичній доктрині відсутні.

Формулювання цілей статті. Метою цієї статті є аналіз основних рішень Суду ЄС з питань прямого оподаткування та узагальнення основних принципів правового регулювання в ЄС в цій сфері.

Оскільки на відміну від непрямих податків, установчі договори ЄС не передбачали положень щодо зближення законодавства держав-членів стосовно прямих податків, заходи з їх гармонізації розпочалися із великим запізненням порівняно з діями, спрямованими на гармонізацію непрямих податків. При цьому, гармонізація законодавства держав-членів про прямі податки відбувається лише щодо окремих аспектів прямого оподаткування.

Здавалося, що не має потреби у координації відсоткових ставок прямих податків. Але нерідко фізичні особи висловлюють бажання проживати саме в певній країні, щоб сплачувати менше податків, або компанії (підприємства) можуть вдаватися до спроб пошуку шляхів зниження податкового тиску, що може призвести до податкової конкуренції між країнами-членами ЄС [3, с. 471]. Тому з ряду причин в ЄС поступово виникла необхідність певної гармонізації прямого оподаткування. По-перше, щоб умови конкуренції не перекручувались в Європейському Союзі, ціни на продукцію і податок на прибуток інвестованого капіталу не мають суттєво впливати в різних країнах оподаткування. Таким чином, оподаткування компаній в одній країні за рівнем, нижчим, ніж в іншій потребує субсидій, що несумісне з єдиним ринком [4, с. 7].

Зважаючи на вищевикладене, угорський дослідник Б. Бекеш дає таке подвійне визначення податкового права ЄС, в галузі прямого оподаткування:

1) «зведення норм, викладених в основних джерелах права і рішення судів, які застосовуються установами Європейського Союзу»;

2) У більш широкому сенсі, «охоплює уявну податкову систему, визначену негативною гармонізацією, в якій містяться всі принципи, які повинні бути присутніми у будь-якій податковій системі держав-членів в якості попередньої умови для дотримання права ЄС» [5, с. 7].

Перш за все, гармонізація прямого оподаткування в ЄС має на меті запобігання ухиленню від сплати податків і усунення подвійного оподаткування. Крім цього, гармонізація оподаткування компаній має на меті на запобігання спотворенню конкуренції (зокрема, у зв'язку з інвестиційними рішеннями) і втратою державних доходів у результаті податкової конкуренції та зменшення можливостей для маніпуляцій обліком.

Як вже зазначалось, установчі договори ЄС не містять особливих положень про політику інститутів в цій області інтеграції. Це було пов'язано з кількома причинами:

- 1) незначним впливом прямих податків на функціонування єдиного ринку;
- 2) небажання держав-членів обмежувати власну компетенцію, пов'язане з усвідомленням того факту, що прямі податки можуть служити корисними інструментами для досягнення різних економічних чи соціальних цілей [6, с. 20].

Тому всі рішення інститутів ЄС з прямих податків приймаються на основі принципу субсидіарності [7, с. 680], передбаченого в установчому договорі. Правовою підставою для такої діяльності інститутів ЄС стала свого часу стаття 94 Договору про ЄСп [8, с. 168] (тепер – ст. 115 Договір про функціонування ЄС (ДФЄС)), яка передбачає, що «Рада за пропозицією Комісії та після консультацій з Європейським Парламентом і Економічним і соціальним комітетом приймає однотайно директиви про зближення законодавчих, регламентарних та адміністративних положень держав-членів, які надають безпосередній вплив на створення і функціонування внутрішнього ринку». На сьогодні на основі згаданої статті ЄС прийняв чотири директиви, спрямовані на зближення законодавства держав-членів в сфері прямого оподаткування.

Як характеризує ст. 115 ДФЄС проф. Кашкін, вона закріплює додаткові (резервні) повноваження ЄС з регулювання суспільних відносин в рамках внутрішнього ринку. Зазначені повноваження можуть використовуватися в тому випадку, якщо в інших частинах, розділах, главах установчих документів не передбачені спеціальні положення про прийняття інститутами ЄС заходів з конкретного питання інтеграції, а виявлені розбіжності в законодавствах держав-членів з даного питання заважають ефективному функціонуванню внутрішнього ринку Союзу [9, с. 52].

Крім того, ст. 65 ДФЄС обмежує вільний рух капіталу, дозволяючи державам-членам проводити відмінності між платниками податків, що знаходяться в неоднакових умовах щодо їх місця проживання або місця інвестування капіталів. Певним чином розтлумачує цю норму ст. 7 Регламенту 1612/68 про свободу пересування працівників у межах ЄС, яка вимагає, щоб всі працівники, які є громадянами держав-членів, користувалися на території інших держав-членів тими ж податковими пільгами, що й громадяни, що працюють там [10, с. 475]. Також, в рішенні 1995 р. зі справи Шумакера, Суд ЄС заявив, що ст. 45 ДФЄС щодо свободи пересування працівників має пряме відношення до податків та соціального забезпечення. Згідно з цим рішенням норма цієї статті про свободу пересування працівників тягне за собою «скасування будь-яких дискримінацій за національною ознакою..., що стосуються найму, винагороди та інших умов праці та зайнятості». Крім того, в справі Verkooyen Суд зазначив, що зміст терміну «рух капіталу» в ст. 63 ДФЄС залишається невизначеним [11] (п. 27). В той же час незважаючи на дозволене в ст. 65 (1) (а) ДФЄС право держав-членів встановлювати податкові розмежування між резидентами і нерезидентами з точки зору обкладання руху капіталів, Суд вказав, що, хоча пряме оподаткування знаходиться у межах їх компетенції, держави-члени повинні здійснювати цю компетенцію відповідно до законодавства ЄС (Verkooyen п. 32, Weidert / Paulus п. 12). В кожному разі, в ст. 65 (3) ДФЄС вказано, що національні обмеження, зазначені в пунктах 1 і 2 ст. 65 не можуть бути засобом довільної дискримінації або прихованого обмеження на вільний рух капіталу (Verkooyen п. 44, Manninen п. 28). Тому необхідне встановлення межі між нерівним поводженням, яке допускається за ст. 63 (1) (а), і довільною дискримінацією, яка заборонена ст. 63 (3) ДФЄС. Головною відмінністю з т.з. оподаткування при цьому буде діяльність в загальних інтересах, зокрема по відношенню до згуртованості податкової системи (Verkooyen п. 43). Для того, щоб виправдати відмінність у поводженні з різними категоріями дивідендів не потрібно виходити за рамки того, що необхідно для досягнення мети законодавства [12, с. 11].

Проблема з поняттям недискримінаційних обмежень полягає в тому, що вони явно не включають «об'єктивно порівнянних ситуацій». Таким чином, національні заходи, як складова дискримінації, ніколи не можуть бути виправдані доктриною розумного підходу. Це Суд прямо заявив в Справі C-311/97 Royal Bank of Scotland: «Відповідно до встановленого прецедентним правом, тільки чітке положення про відступ, наприклад, стаття 56 Договору про ЄС (зараз – 63 ДФЄС), може зробити таку дискримінацію сумісною з законодавством ЄС» [13] (п. 32).

З метою перевірки на дискримінаційність, податок, що перевіряється, згідно зі ст. 110 ДФЄС має відповідати двом вимогам: податок на імпорتنі товари не повинен перевищувати той, яким обкладаються такі самі вітчизняні товари, і він не повинен надавати непрямого захисту іншим товарам. Відповідно до висновків Суду ЄС, друга вимога є додатковою до першої. Вона забороняє будь-яке внутрішнє оподаткування, що накладає більший податок на імпортовані товари, ніж на вітчизняні, які конкурують з ними, – навіть незважаючи на те, що вони можуть не бути подібними в розумінні першої вимоги (п. 234) [14, с. 223].

Також, згідно ст.ст. 110-113 ДФЄС державам-членам потрібно «вступити в переговори» про скасування подвійного оподаткування в рамках ЄС, а згідно ст. 55 ДФЄС заборонена дискримінація між громадянами держав-членів, яка стосується їх участі в капіталі компаній. Проте, більшість нормативного матеріалу держав-членів ЄС в області прямого оподаткування, виходять за рамки законодавства ЄС. Розгалужена мережа двосторонніх податкових угод за участю як членів ЄС і третіх країн охоплює оподаткування транскордонних потоків доходів.

І на останок, згідно ст. 21 (1) ДФЄС, кожен громадянин Союзу має право вільно пересуватися і проживати на території держав-членів, з урахуванням обмежень, встановлених установчим договором і заходів, прийнятих на його виконання. В доктрині стверджується, що ст. 21 Договору є загальним принципом права ЄС, який не повинен бути витлумачений лише, як такий, що обмежений фізичними особами, його слід інтерпретувати також, як такий, що відноситься до компаній та інших юридичних осіб [15, с. 24].

Узагальнюючи всі існуючі дискримінаційні обмеження, і аналізуючи підходи до них, що відображені у практиці Суду ЄС, який розглядає відповідні спори в сфері прямого оподаткування, в т.ч. пов'язані з оподаткуванням на основі проведенням різниці між резидентами і нерезидентами або з урахуванням стану джерела доходу, можна виділити такі основні питання, що тлумачились Судом ЄС:

- Питання податкового тягаря, в тому числі право на певний внутрішній податковий режим для певної категорії платників податків, таких як постійне представництво (Справи Avoir Fiscal, Commerzbank, Futura, Royal Bank of Scotland і т.п.) або інших нерезидентів (прикордонних трудящих) (Справи Schumacker, Wielockx і т.п.) і визначення оподаткованої особи або групи (Справи Zurstrassen, Metallgesellschaft).

- Питання частоти сплати податків і особливостей їх податкової бази, такі, як вид доходу і його обкладання податком у разі транскордонного переміщення (податок на нарахований, але не нереалізований приріст капіталу порівняно з податком на доходи від приросту капіталу), утримання бізнес-витрат, у тому числі страхових внесків, збитків, стягнення аліментів та методи оцінки активів і розрахунку податкового збору (див. більшу частину прецедентного права Суду ЄС з прямого оподаткування: справи Bachtmann, Daner, Skandia, Schilling, De Lasteyrie du Sail Ian I, N. Safir, Bent Vestergaard, XAB/YAB, Geritse, Scorpio, Centro Equestre da Leztria Grande: Metallgesellschaft, Bosal, Weidert-Paulus,

Keller Holding, Lankhorst-Hohorst, Thin Cap Group Litigation, Lanuners & Van Cleeff, Fournier, Eurowings, ICI, Futura і т.п.).

- Внутрішні виключення або податкові пільги стосовно подвійного оподаткування, ставки та податкові прогресії (Справи Baars, Verkooijen, Lenz, Holböck, Maninnen, Meilicke, ACT Group Litigation, FI I Group Litigation, Orange European Smallcap Fund, Royal Bank Scotland і т.п.), хоча здається, що держави-члени можуть вільно вибирати спосіб усунення подвійного оподаткування, навіть якщо він має обмежувальний вплив (справи Gilly, FII Group Litigation, Columbus Container).

- Боротьба зі зловживаннями становищем (справи Cadbury Schweppes, Lankhorst-Hohorst, Thin Cap Group Litigation, Lammers & Van Cleeff, Lasertec, Talotta і т.п.).

- Адміністративні процесуальні норми, такі як утримання податків, податкових декларацій, відстрочка оподаткування в залежності від забезпечення безпеки, погашення податку та обміну інформацією (справи Biehl, Schumacker, Commerzbank, Futura, Bent Vestergaard, Gerritse, N. Scorpio, Centro Equestre da Lezfria Grande і т.п.) [16, с. 29 – 30].

В підсумку всі аргументи, які держави-члени наводять, як причини для конкретної дискримінації та обмежень, і які Суд ЄС зазвичай не бере до уваги, такі:

- відсутність підстав для гармонізації прямих податків;
- платник податків має можливість досягти тієї ж мети в альтернативній економічній структурі (наприклад, заснування представництва, а не філії);
- існуючий збиток компенсується іншими перевагами (наприклад, хоча країна не обкладає податками дискримінаційним чином, конкретний дохід в іншій країні звільняється від оподаткування);

- низькі податкові ставки для конкретного доходу, що підлягає виплаті платником податків в іншій державі-члені;

- забезпечення ефективності фінансового аудиту, труднощі у сфері державного управління в галузі правоохоронної діяльності та реалізації;

- уникнення подвійного оподаткування, що може компенсувати шкідливі національні правила;

- захист податкової бази, запобігання скороченню податкових надходжень;

- збереження єдності податкової системи.

У той же час ряд аргументів держави-члена було прийнято, у тому числі:

- боротьба з ухиленням від сплати податків і податковим шахрайством;

- забезпечення балансу прав оподаткування між державами-членами [5, с. 9-10].

Подальшу роботу в напрямку гармонізації в сфері прямого оподаткування здійснювали вже органи ЄС, причому, як «статутні» (Комісія), так і нестатутні – спеціально створені комітети. Першим свої пропозиції надав Комітет Ньюмарка, який встановив, що відмінності в загальному оподаткуванні в державах не можуть вплинути на умови конкуренції всередині Співтовариства. Навпаки, відмінності податкових баз і структур податків мають такий ефект. Таким чином, гармонізація в області прямого оподаткування буде послідовним і логічним кроком у відношенні:

- податків на доходи компаній, за умови прийняття «дворівневого методу» або «методу роздільної ставки» оподаткування розподіленого і нерозподіленого прибутку, в результаті застосування яких корпоративний податок частково відшкодовується у відношенні розподіленого прибутку;

- податків, що мають прямий вплив на рух капіталу, таких як податок на операції з капіталом, податок на відсотки і дивіденди.

Відповідно, на рівні Співтовариства виникла б необхідність в ухваленні відповідних заходів, які б компенсували втрати доходів національних бюджетів в результаті проведення гармонізації [17].

В підсумку із аналізу відповідної практики Суду ЄС є можливість вивести певні принципи, що застосовуються стосовно прямого оподаткування в ЄС:

- принцип платоспроможності платника (при визначенні місця оподаткування Суд частіше за все схиляється до того, що до уваги треба брати місце постійного мешкання платника, де місцеве законодавство враховує його сімейний та соціальний статус і т.п.);
- принцип оподаткування чистого доходу;
- принцип заборони зловживання правом;
- принцип територіальності [16, с. 39-43].

Отже, можемо стверджувати, що впровадження спільної бази нарахування податку на доходи юридичних осіб обмежить або повністю ліквідує більшість бар'єрів, що стоять на шляху транскордонної діяльності в рамках ЄС, до яких слід віднести насамперед:

- подвійне оподаткування;
- внутрішні ціни у випадку транскордонної діяльності;
- диференційований підхід до резервів у випадку транскордонної консолідації підприємств;
- вибір місця оподаткування прибутків або капітальних збитків у випадку транскордонної реструктуризації підприємств;
- відшкодування збитків на підприємстві, що працює у кількох державах-членах ЄС.

Список використаних джерел

1. Проблемы становления европейского международного налогового права // Актуальные проблемы финансового права Республики Беларусь, России, Украины. / отв. ред. Д. В. Винницкий. – СПб. : Издательский Дом С.-Петербур. гос. ун-та, Издательство юридического факультета СПбГУ, 2006. – С. 351-367.
2. Judgment of the Court of 14 February 1995. Finanzamt Köln-Altstadt v Roland Schumacker. Reference for a preliminary ruling: Bundesfinanzhof – Germany. Article 48 of the EEC Treaty – Obligation of equal treatment – Taxation of non-residents' income. Case C-279/93 // European Court Reports. – 1995. – P. I-225.
3. Дмитренко Г. Податкова система Європейського Союзу / Г. Дмитренко // Вісник Української Академії державного управління. – № 2. – 2003. – С. 470-475.
4. Муссис Н. Вступ до ЄС. Оподаткування. / Н. Муссис. – Т. 6. – К., 1999. – 31 с.
5. Bekes B. Direct taxation in the European Union theses of the doctoral dissertation / B. Bekes. – Budapest, 2012. – 25 p.
6. Introduction to European Tax Law: Direct Taxation. / Edit. M. Lang, P. Pistone, J. Schuch, C. Staringer. – Wien: Linde Verlag, Published by Spiramus Press, 2008. – 186 p.
7. Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека: учебник / Под общ. ред. Л. М. Энтина. – М. : Норма, 2008. – 960 с.
8. Долята С. Ініціативи у сфері гармонізації податків із доходів юридичних осіб у державах-членах Європейського Союзу / С. Долята // Світ фінансів. – № 2. – 2010. – С. 168-178.
9. Европейский Союз: основополагающие акты в редакции Лиссабонского договора с комментариями / ред. Кашкина С. Ю. – М. : Издательство : Инфра-М, 2008. – 704 с.
10. Council Regulation (EEC) № 1612/68 of 15 October 1968 on freedom of movement for workers within the Community // OJ. English Special Edition. – 1968 (II). – P. 475.

11. Judgment of the Court of 6 June 2000. *Staatssecretaris van Financiën v B.G.M. Verkooijen*. Reference for a preliminary ruling: Hoge Raad – Netherlands. Free movement of capital – Direct taxation of share dividends – Exemption – Limitation to shares in companies whose seat is within national territory. Case C-35/98. // *European Court reports*. – 2000. – P. I-4071.
12. Altenburger P.R. *Principles of EU Tax Law – Direct Taxation*. [Електронний ресурс] / Altenburger P.R. – 2005. – 14 p. Режим доступу : http://www.altenburger.ch/uploads/tx_altenburger/pa_2005_Principles_of_EU_Tax_Law.pdf.
13. Judgment of the Court (Fifth Chamber) of 29 April 1999. *Royal Bank of Scotland plc v Elliniko Dimosio (Greek State)*. Reference for a preliminary ruling: Dioikitiko Protodikeio Peiraios – Greece. Freedom of establishment - Tax legislation – Tax on company profits. Case C-311/97 // *European Court reports*. – 1999. – P. I-2651.
14. Judgment of the Court of 4 April 1968. *Firma Fink-Frucht GmbH v Hauptzollamt München-Landsbergerstrasse*. Reference for a preliminary ruling: Finanzgericht München – Germany. Case 27-67 // *European Court Reports*. English special edition. – 223 p.
15. Pistone P. *The Impact of Community Law on Tax Treaties*. / P. Pistone. – The Hague/London/ New York: Kluwer, 2002. – 424 p.

УДК 341.174.

Павленко А.В.*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В СФЕРІ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ

У статті розглянуто правові основи здійснення співробітництва між Україною та Європейським Союзом щодо запобігання та протидії тероризму. Окремо висвітлюються питання про місце спільної діяльності в сфері боротьби із тероризмом в проекті Угоди про асоціацію.

Ключові слова: Європейський Союз, співробітництво, протидія, тероризм, фінансування тероризму, Європол, Євроюст.

The article considers the legal framework for cooperation between Ukraine and the European Union concerning the prevention and combating terrorism. It separately highlights the position joint activities regarding counteracting terrorism in the Draft Association Agreement between Ukraine and the EU.

Keywords: European Union, cooperation, response, terrorism, Europol, Eurojust.

В статье рассмотрены правовые основы осуществления сотрудничества между Украиной и Европейским Союзом относительно предупреждения и противодействия терроризму. Отдельно освещаются вопросы о совместной деятельности в сфере борьбы с терроризмом в проекте Соглашения об ассоциации между Украиной и ЕС.

Ключевые слова: Европейский Союз, сотрудничество, противодействие, терроризм, Европол, Евроюст.

Постановка проблеми. Тероризм не є новим феноменом в Європі. Держави-члени Європейського Союзу часто стикаються з цією проблемою. Зокрема, у Великобританії, Ірландії та Іспанії за останні 30 років тисячі людей втратили своє життя через терористичні атаки. Цей негативний досвід поставив перед Європейським Союзом питання про необхідність об'єднання зусиль як в середині самого ЄС, так і залучення до цього співробітництва треті країни. На відміну від більшості держав-членів Євросоюзу, в Україні внутрішня загроза тероризму відсутня. Наявність спільних кордонів з Європейським Союзом, відносна прозорість східних кордонів, а також недосконалість міграційного законодавства України дають підстави іноземним громадянам (у тому числі прихильникам терористичних організацій) розглядати територію нашої держави як плацдарм для «осідання» або подальшої нелегальної еміграції до країн Західної Європи. Антитерористична діяльність тому спрямована на підтримку міжнародної боротьби з тероризмом в світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні підходи щодо визначення поняття, а також засобів запобігання та протидії тероризму досить часто за останні роки

* здобувач кафедри порівняльного і європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор В. І. Муравйов.

ставали об'єктом наукових досліджень. Серед таких робіт можна навести праці науковців з Російської Федерації Ю. М. Антоняна, В. В. Лунєєва, С. У. Дікаєва, В. Е. Петрищева, Д. А. Шестакова.

Крім того, до цієї тематики почали звертатися і українські вчені. Певні питання феномену тероризму досліджували В. Ф. Антипенко, В. О. Глушков, В. П. Ємельянов, В. В. Крутов, В. А. Ліпкан, І. М. Рижов.

Міжнародне співробітництво держав щодо запобігання та протидії тероризму розглядалися в працях І. В. Бердюка, М. А. Погорецького, М. Г. Гуцало. Певних аспектів також торкалася З. М. Макаруха.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Нажаль проблема співробітництва України з іншими державами та міжнародними організаціями щодо запобігання та протидії тероризму є недостатньо дослідженою в українській науці міжнародного права.

Формулювання цілей статті. В статті теоретично обґрунтовані та проаналізовані правові засади співробітництва між Європейським Союзом та Україною щодо запобігання та протидії тероризму, а також визначений вплив такого співробітництва на подальшу розбудову відносин між ЄС та нашою державою в сфері простору свободи, безпеки та юстиції (ПСБЮ).

Співробітництво між нашою державою та Євросоюзом зараз ґрунтується на *Угоді про партнерство та співробітництво 1994 р.*, яка набула чинність 01 березня 1998 р. [1]. Саме цей міжнародний договір заклав перші підвалини щодо співпраці двох сторін в галузі ПСБЮ.

Наразі основними документами, що регламентують співробітництво між Україною та ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки є *План дій Україна – ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки*, затверджений на засіданні Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС (18 червня 2007 р., м. Люксембург) [2] та План-графік його імплементації, затверджений на засіданні Підкомітету № 6 «Юстиція, свобода та безпека» Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС (10 квітня 2008 р., м. Київ).

План дій у сфері ЮСБ та План-графік його імплементації охоплюють співробітництво по 15 ключових напрямках, зокрема серед яких можна виділити боротьбу з організованою злочинністю та тероризмом, а також боротьбу з відмиванням грошей, включаючи протидію фінансуванню тероризму.

Так, що стосується боротьби з тероризмом, то тут співпраця між ЄС та Україною передбачає забезпечення імплементації 13 конвенцій ООН та протоколів до них щодо боротьби з тероризмом, а також відповідних резолюцій Ради Безпеки ООН; заохочення регулярного діалогу щодо боротьби з тероризмом у рамках існуючих структур; укладення та імплементацію стратегічної Угоди з Європолем для посилення співробітництва у боротьбі з організованою злочинністю. Ратифікація та виконання положень Конвенції Ради Європи про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру 1981 року як важливого кроку в напрямі укладення оперативної Угоди з Європолем; заохочення обміну технічною, оперативною і стратегічною інформацією між правоохоронними органами держав-членів ЄС та України при дотриманні вимог про захист персональних даних; вжиття необхідних заходів для забезпечення систематичного співробітництва між поліцією, митною і прикордонною службами, службами розвідки та безпеки з метою запобігання і протидії протиправній діяльності, що має міжнародний характер; посилення інституційних спроможностей правоохоронних органів шляхом створення структур та розроблення порядку вдосконаленого обміну інформацією під час роз-

слідування кримінальних справ через забезпечення віддаленого доступу до інформаційних ресурсів з використанням мережі Інтерполу та інші [2].

У сфері боротьби з відмиванням грошей, включаючи протидію фінансуванню тероризму, напрямки співробітництва включають подальшу імплементацію відповідного законодавства згідно з міжнародними стандартами (наприклад стандартами Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), європейськими і стандартами ЄС; продовження взаємодії підрозділів фінансових розвідок країн – членів ЄС та України відповідно до стандартів групи Егмонта; подальше співробітництво у сфері відвернення використання фінансових систем для відмивання грошей і фінансування тероризму шляхом імплементації Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму і Конвенції ООН про боротьбу з фінансуванням тероризму; збільшення спроможностей державних установ з визначення порядку та здійснення ефективного нагляду за фінансовими посередниками і представниками нефінансових професій; продовження обміну інформацією між підрозділами фінансових розвідок країн – членів ЄС та України про підозрілі фінансові операції, що можуть мати відношення до відмивання грошей і фінансування тероризму, з дотриманням вимог щодо захисту персональних даних; продовження надання підтримки у навчанні суддів, працівників прокуратури, митників, співробітників правоохоронних органів та інших фахівців з фінансового моніторингу; продовження співробітництва в рамках роботи Комітету Moneyval Ради Європи для забезпечення підтримки високих стандартів у процесі спільної оцінки всіх його членів та у типологічній роботі [2].

Аналіз виконання спільних заходів, визначених Планом-графіком, проводиться щорічно у рамках засідання Підкомітету № 6, які проводяться по черзі в Україні та Брюсселі. Взаємодія з ЄС на зазначеному напрямі координується Міністерством юстиції України.

На виконання положення Плану дій 2007 р. Українська держава налагодила співпрацю з Європейським поліцейським офісом (Європол), який є правоохоронною інституцією Європейського Союзу, до сфери повноважень якої належать зокрема і боротьба з тероризмом. 4 грудня 2009 р. у м. Київ під час Саміту Україна – ЄС була підписана *Угода між Україною та Європол про стратегічне співробітництво*, яка набула чинності 5 жовтня 2010 р. [3].

Угодою передбачено посилення співробітництва держав-членів Європейського Союзу, які діють через Європол, з Україною в запобіганні серйозним формам міжнародної злочинності, якою є і тероризм, їхньому виявленні, припиненні та розслідуванні, зокрема шляхом обміну стратегічною й технічною інформацією [3].

Передбачено, що Україна призначає Міністерство внутрішніх справ діяти як національний контактний пункт між Європол та іншими компетентними органами України. Засідання на високому рівні між Європол і компетентними органами України проводяться регулярно для обговорення питань, які стосуються цієї угоди та співробітництва в цілому. Контактний пункт, призначений Україною, і той, що призначено Європол, проводять між собою регулярні консультації з питань політики й питань, що становлять взаємний інтерес, з метою виконання їхніх завдань і координації їхніх відповідних дій [3].

Обмін інформацією, визначеною угодою, здійснюється лише на умовах, передбачених нею. Інформація, обмін якою здійснено згідно з угодою, використовується лише для цілей угоди та під час розслідування, кримінального переслідування, запобігання кримінальним правопорушенням і процесуальних дій, пов'язаних із кримінальними справами [3].

Обмін інформацією не стосується питань взаємного надання правової допомоги в кримінальних справах. Унаслідок цього жодні положення Угоди не перешкоджають по-

ложенням будь-якої угоди про надання взаємної правової допомоги, здійсненню робочих контактів правоохоронних органів чи будь-яким іншим угодам або домовленостям щодо обміну інформацією між Україною та будь-якою державою – членом Європейського Союзу, не стосуються їх якимось чином і не впливають на них [3].

З Європолем також досягнуто домовленості щодо укладення Угоди про оперативне співробітництво, яка покликана поглибити відповідну взаємодію сторін. Угода зокрема передбачає налагодження співробітництва між Україною та Європолем з метою підтримки держав-членів Європейського Союзу в попередженні і боротьбі з організованою злочинністю, тероризмом та іншими формами міжнародної злочинності, зокрема шляхом обміну інформацією між сторонами. Наразі сторони проводять переговори щодо проекту такої угоди [4].

На сьогодні на порядку денному стоїть питання про укладення угоди про співробітництво з Європейською організацією з питань юстиції (Євроюст), завданням якої є надання сприяння органам кримінального переслідування держав-членів ЄС у боротьбі проти серйозної транскордонної злочинності. З цією метою Євроюст координує обмін інформацією, надання правової допомоги та процес видачі правопорушників. 08 грудня 2011 р. Угоду між Україною та Євроюстом було парафоровано в м. Гаага. Після укладання та ратифікації Угоди буде створено правову основу для використання Україною можливостей Євроюсту щодо швидкого обміну інформацією, координації дій у протидії транскордонній злочинності, сприяння збору доказів. Така співпраця підніме на новий рівень ефективність діяльності компетентних органів України та Європейського Союзу у розслідуванні і переслідуванні тяжких злочинів транснаціонального характеру, яким є й міжнародний тероризм.

Окремі питання щодо координації зусиль в сфері ПСБЮ закріплені в *Порядку денному асоціації Україна – ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію* від 2009 р. і змінами, внесеними в 2013 р. Серед пріоритетних заходів сторони погодилися підтримувати діалог та співпрацювати з метою посилення поваги до демократичних принципів, верховенства права та належного управління, прав людини та основних свобод, включаючи права осіб, які належать до національних меншин. Такий діалог охоплює подальший розвиток співробітництва щодо протидії спільним загрозам безпеці, включаючи боротьбу з тероризмом [6]. Відповідно до положень *Порядку денного асоціації* 25 квітня 2013 р. схвалено *Концепцію боротьби з тероризмом* (Указ Президента України № 230), в рамках якої протягом 2013-2020 років передбачається розробити і впровадити заходи, спрямовані на виявлення та усунення причин, що можуть призвести до проявів тероризму, налагодження взаємодії у цій сфері між державними органами влади і громадськістю [7].

Європейський Союз вважає, що рівень діяльності України щодо створення відповідної правової бази у сфері запобігання та протидії тероризму є визначальним і для безвізового режиму з нашою державою. Тому окремі аспекти цього включені і до *Плану дій для України з лібералізації візового режиму для короткострокових поїздок громадян* від 23 листопада 2010 р. [8]. У ньому визначено всі технічні умови, які має виконати Україна для забезпечення прогресу в напрямку запровадження безвізового режиму як довгострокової перспективи для короткотермінових поїздок громадян України.

Під час першої фази (законодавчі та політичні засади), який триває і до сьогодні, що стосується саме тероризму, Україна повинна схвалити національної стратегії протидії та боротьби з фінансуванням тероризму та прийняти закон про запобігання фінансуванню тероризму, а також схвалити відповідні Конвенції ООН та Ради Європи про боротьбу з цим

злочином. У Другій доповіді Європейської Комісії щодо стану виконання Плану дій, яка була оприлюднена у лютому 2012 р., було відзначено, що Україна досягла істотного прогресу щодо боротьби із відмиванням грошей та фінансуванням тероризму. Відповідне законодавство консолідоване і відповідає міжнародним стандартам. Україна також приєдналася до переважної більшості конвенцій ООН та Ради Європи щодо протидії тероризму [9]. Друга фаза, яка передбачає імплементацію вищезазначеного законодавства, розпочнеться як тільки наша держава виконає вимоги першої фази стосовно прийняття законодавства в інших сферах, визначених у Плані дій.

Боротьба із тероризмом є одним із головних принципів, для посилення відносин між Україною та ЄС, як це закріплено у ст. 3 *Проекту Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони* [10]. У статті 13 Проекту Угоди про асоціацію міститься зобов'язання сторін співпрацювати на двосторонньому, регіональному та міжнародному рівнях з метою запобігання та боротьби з тероризмом відповідно до міжнародного права, міжнародних норм у сфері прав людини, а також до гуманітарного права та норм права, що регулюють статус біженців. Зокрема, Сторони погоджуються співпрацювати на основі повного виконання Резолюції Ради Безпеки ООН № 1373 2001 р., Глобальної контртерористичної стратегії ООН 2006 р. та інших документів ООН, а також відповідних міжнародних конвенцій та документів. Крім того, згідно із ст. 23 проекту Угоди про асоціацію сторони зобов'язуються здійснювати це, зокрема шляхом обміну інформацією щодо терористичних угруповань та організованих груп, які здійснюють їх підтримку, обміну досвідом та інформацією про тенденції тероризму та стосовно засобів і способів боротьби з тероризмом, зокрема допомогу у технічній галузі та навчанні, та обміну досвідом стосовно запобігання тероризму. Обмін всією інформацією відбуватиметься відповідно до міжнародного та національного права [10].

Сторони зобов'язуються співпрацювати з метою запобігання та боротьби з легалізацією (відмиванням) коштів та фінансуванням тероризму. З цією метою Сторони посилюють двостороннє та міжнародне співробітництво у цій сфері, зокрема співробітництво на оперативному рівні. Сторони забезпечують імплементацію відповідних міжнародних стандартів, зокрема стандартів Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму (FATF) та стандартів, рівнозначних тим, які були прийняті Європейським Союзом (ст. 20). У цьому зв'язку Сторони зобов'язалися докласти необхідних зусиль для забезпечення впровадження міжнародних стандартів регулювання та нагляду в сфері фінансових послуг та для боротьби з ухиленням від сплати податків на всій її території. Такі міжнародні стандарти включають, зокрема, «Сорок рекомендацій» та «Дев'ять спеціальних рекомендацій стосовно боротьби із фінансуванням тероризму» Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) (ст. 127) [10].

Висновки. Проблема протидії тероризму займає серед пріоритетів діяльності Європейського Союзу одне з чільних місць. Беручи це до уваги, співробітництво в цій сфері відіграє велику роль й у відносинах цього інтеграційного об'єднання з нашою державою. Це спричинило включення питань про скоординовану антитерористичну діяльність сторін до цілої низки спільних документів.

Позитивним є той факт, що Україна вже доклала і продовжує докладати значних зусиль стосовно приведення власного законодавства у відповідність до міжнародно-правових стандартів запобігання та протидії тероризму, про що свідчать звіти європейських експертів. Крім того, проект Угоди про асоціацію передбачає поглиблення співпраці на цьому напрямку.

Список використаних джерел

1. Угода про партнерство та співробітництво між Україною та європейськими співтовариствами, їх державами членами, з одного боку, та Україною від 14 червня 2004 р. // Україна – Європейський Союз: зібрання міжнародних договорів та інших документів (1991–2009) / За заг. ред. С. О. Камишева (кер. групи) [та ін.]. – К. : Юстініан, 2010. – С. 31 – 75.
2. План дій Україна – ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки від 18 червня 2007 р. // Україна – Європейський Союз: зібрання міжнародних договорів та інших документів (1991–2009) / За заг. ред. С. О. Камишева (кер. групи) [та ін.]. – К. : Юстініан, 2010. – С. 533-541.
3. Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про стратегічне співробітництво від 04 грудня 2009 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 96. – ст. 2934. – ст. 3432. – Код акту 53906/2010.
4. Угода з Європолом про стратегічне співробітництво набула чинності [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://rights.unian.net/ukr/detail/5206>.
5. Макаруха Зоряна. Правові засади діяльності Європейського Союзу у сфері забезпечення простору свободи, безпеки та юстиції: монографія / З. Макаруха. – Л. : Астролябія, 2011. – 543 с.
6. Порядок денний асоціації Україна – ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію із внесеними змінами, схвалений на засіданні Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС від 24 червня 2013 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.kmu.gov.ua/document/246467463/EU-Ukraine_AA_g_with_changes_Ukr_24.06.13.doc.
7. Українська частина Комітету на рівні старших посадових осіб з імплементації Порядку денного асоціації Україна – ЄС. Інформація «Про імплементацію у 2013 році Порядку денного асоціації Україна – ЄС» [Електронний ресурс] / Українська частина Комітету на рівні старших посадових осіб з імплементації Порядку денного асоціації Україна – ЄС. – м. Київ, станом на 20 серпня 2013 р. – Режим доступу: [www.kmu.gov.ua/document/246660125/Information_on_EU-Ukraine_AA_g_Implementation_2013_\(Ukr\).doc](http://www.kmu.gov.ua/document/246660125/Information_on_EU-Ukraine_AA_g_Implementation_2013_(Ukr).doc).
8. План дій з лібералізації візового режиму від 23 листопада 2010 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://novisa.com.ua/analitic/plan-dii-z-liberalizacii-vizovogo-regimu/ua>.
9. High Representative of the European Union for Foreign Affairs and Security Policy. Second Progress Report on the implementation by Ukraine of the Action Plan on Visa Liberalisation [Електронний ресурс] / High Representative of the European Union for Foreign Affairs and Security Policy – Режим доступу: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/news/intro/docs/20120209/ua_2nd_pr_vlap_swd_2012_10_final.pdf.
10. Проект Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/docs/Agreement/AA_Body_text.pdf.

УДК: 341.24:341.176

Попко Є.В.*

МІСЦЕ ДОГОВОРІВ РАДИ ЄВРОПИ В ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Статтю присвячено аналізу договорів, що були прийняті в рамках Ради Європи та увійшли у правову систему Європейського Союзу. Автором досліджено питання взаємодії та співпраці двох організацій. Представлені висновки щодо важливості договорів та стандартів Ради Європи для Європейського Союзу та його розвитку.

Ключові слова: Рада Європи, право Ради Європи, договори Ради Європи, право Європейського Союзу, європейський правовий простір.

The article deals with the agreements concluded within the framework of the Council of Europe and included in the legal system of the European Union. The author has examined the issues of interaction and cooperation between the two organizations. He carried out a comparative analysis of the importance of the Council of Europe's treaties and standards for the European Union and its development.

Keywords: The Council of Europe, the right of the Council of Europe, the Council of Europe's treaties, the European Union law, the European legal space.

Стаття посвящена аналізу договорів, прийнятих в рамках Совета Европы и вошедших в правовую систему Европейского Союза. Автором исследованы вопросы взаимодействия и сотрудничества двух организаций. Представлены выводы о важности договоров и стандартов Совета Европы для Европейского Союза и его развития.

Ключевые слова: Совет Европы, право Совета Европы, договоры Совета Европы, право Европейского Союза, европейское правовое пространство.

Постановка проблеми. Рада Європи, заснована у 1949 році є найстарішою політичною міжнародною організацією, якій долею було визначено з часом набути загальноєвропейського масштабу та зайняти особливо важливе, ключове місце у процесі розвитку та інтеграції Європи. Заснована на принципах верховенства права, захисту прав людини та плюралістичної демократії Рада Європи об'єднує 47 держав-членів, охоплюючи майже весь європейський континент.

Відмова Ради Європи у своїй діяльності від економічної інтеграції слугувала поштовхом для заклику найбільш налаштованих на інтеграцію держав до створення Європейських співтовариств. Разом з тим, Рада Європи і Європейський Союз поділяють та захищають спільні європейські цінності, принципи та ідеали. Їх функціонування спрямовано на захист прав людини, верховенства права, демократії, підтримку єдності, солідарності та гармонії між всіма європейцями. Хоча це різні організації, які виконують різні

* аспірант кафедри порівняльного і європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук А. Л. Федорова.

функції, у своїй діяльності вони доповнюють одна одну, що підтверджується навіть застосуванням єдиних символів для цих двох європейських інституцій. Сьогодні, всі 28 країн Європейського Союзу є членами Ради Європи, обумовлюючи постійну та плідну співпрацю.

Співробітництво Ради Європи та Європейського Союзу бере свій початок з другої половини 50-их років XX ст. Основи цієї співпраці були закладені у ст.230 Договору про Європейське економічне співтовариство (ЄЕС) (ст. 303 Договору про ЄС), згідно якій: «Співтовариство встановлює з Радою Європи співпрацю у прийнятних формах». У свою чергу, у грудні 1957 р. Комітет міністрів Ради Європи за підтримки Парламентської асамблеї Ради Європи прийняв Резолюцію (57)27, у якій було відображене прагнення Ради Європи встановити більш тісні відносини з ЄЕС.

Спираючись на базові цінності, Рада Європи об'єднує уряди країн Європи і світу в роботі з розробки та прийняття мінімальних правових стандартів з широкого кола питань. Рада Європи також здійснює нагляд за тим, як держави виконують свої зобов'язання за міжнародно-правовими документами.

В свою чергу, Європейський Союз розглядає загальні європейські цінності в якості ключового елемента процесу поглиблення політичної та економічної інтеграції. При розробці правових інструментів і угод, що діють в його державах-членах, ЄС часто спирається на стандарти Ради Європи. Крім того, у своїх відносинах з сусідніми країнами, багато з яких є державами-членами Ради Європи, він часто посилається на стандарти Ради Європи і практику її моніторингових механізмів.

Лісабонський договір розширив для Європейського союзу рамки діяльності в багатьох сферах, в яких у Ради Європи вже накопичений значний досвід і експертний потенціал. Завдяки цьому розширилося співробітництво з таких питань, як боротьба з торгівлею людьми, сексуальною експлуатацією дітей та насильством щодо жінок. Крім того, це відкрило можливості для підписання Європейським Союзом Європейської конвенції з прав людини, а також інших договорів Ради Європи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зарубіжній юридичній літературі значна кількість робіт присвячена дослідженню різних етапів і аспектів взаємодії Ради Європи та Європейського Союзу, а також його результатами, зокрема таких науковців як Р. Н. Дроздов, Ф. Бенуа-Ромер, Г. Клебес тощо [1]. На жаль, у вітчизняній правовій науці цим питанням не приділяється належної уваги, як і аналізу численних тристоронніх проєктів Ради Європи та Європейського Союзу, за виключенням питань взаємодії Ради Європи та Європейського Союзу в галузі забезпечення та захисту прав людини та основних свобод в контексті порівняння практики Суду справедливості Європейського Союзу та Європейського Суду з прав людини, а також проблемі приєднання Європейського Союзу до Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р., особливо після прийняття Протоколу № 14.. Практично не досліджено взаємодію Ради Європи та Європейського Союзу на найвищому та міжінституційних рівнях, а також на рівні спільних програм і часткових угод. Частково зазначені питання розглядали такі українські вчені як В. Г. Буткевич, В. І. Муравйов, А. Л. Федорова, В. П. Паліюк, О. В. Святун.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Поглиблення співпраці України з Євросоюзом, з одного боку, та членство в Раді Європи, з іншого, вимагають подальшого дослідження цієї проблематики. Однак партнерство Ради Європи та Європейського Союзу не обмежується взаємодією в галузі прав і свобод людини, охоплюючи такі сфери як забезпечення демократичної стабільності, право, освіта, культура, робота з молоддю та інші.

Формулювання цілей статті. В статті проаналізовано та визначено важливе місце деяких основних договорів Ради Європи в праві Європейського Союзу.

Відносини між Радою Європи та Європейським Союзом закріплені у Збірнику документів з питань відносин між Радою Європи та Європейським Союзом та у Меморандумі про взаєморозуміння між Радою Європи та Європейським Союзом. Крім того, створено окремі органи для координації та співпраці ЄС та Ради Європи. Так, постійним органом співпраці та координації дій двох організацій виступає спільний комітет Парламентської асамблеї Ради Європи до складу якого на паритетних началах входить рівна кількість представників ЄС та Парламентської асамблеї Ради Європи. Європейський Союз також бере участь у роботі різних органів Ради Європи, в тому числі у засіданнях Комітету міністрів. Зустрічі на високому рівні, що дістали назву чотиристоронні наради - проводяться два рази на рік. На цих нарадах керівництво ЄС, Європейська комісія, керівництво Ради Європи, Генеральний секретар обмінюються інформацією та думками про свої програми, взаємні інтереси і спільну діяльність.

Меморандум про взаєморозуміння, підписаний у 2007 році, який на сьогодні є основою співробітництва двох організацій, підтверджуючи необхідність співпраці, виділяє такі її види:

- розвиток політичного діалогу для виявлення загальних пріоритетів та формування загальної стратегії на середньо – та довгостроковий період;
- регулярні обміни інформацією загальних позицій та спільні ініціативи;
- подальша оперативна співпраця по пріоритетних напрямках;
- інтенсифікація консультацій між органами та інститутами двох організацій по пріоритетних питаннях співпраці;
- співпраця з державами-учасниками програм та проектів, що організуються спільно Радою Європи та Європейським Союзом;
- організація та проведення спільних заходів.

Також у Меморандумі 2007 р. визначені рівні співпраці Ради Європи та Європейського Союзу: чотирихсторонні зустрічі, міжінституціональна співпраця та спільні програми.

Меморандум визначає, що Рада Європи є еталоном в Європі в галузі прав людини, верховенству закону та демократії. Також підкреслюється необхідність забезпечення узгодженості між правовими нормами обох організацій в галузі прав людини та інших галузях.

Підсумки низки спільних зустрічей, що мали місце останнім часом між Радою Європи та Європейським Союзом, дозволяють зробити попередні висновки про вплив Меморандуму та інших спільних актів на якість взаємодії Ради Європи та Європейського Союзу. Даний факт набуває особливого значення в умовах, коли взаємозв'язок між правовою системою Європейського Союзу і правом Ради Європи стає все більш тісною. Кращим доказом цьому є установчі договори і правові акти Європейського Союзу, які містять значну кількість бланкетних норм, які відсилають до таких джерел права Ради Європи, як Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, Європейська соціальна хартія (переглянута) 1996 р., Конвенція про захист фізичних осіб при автоматизованій обробці персональних даних 1981 р. та іншим. У ряді випадків право Ради Європи використовується державами-членами та органами Європейського Союзу в якості відправної точки для власного правового регулювання. Так, в Хартію основних прав ЄС були включені положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р., Європейської соціальної хартії, враховано Європейську конвенцію про взаємну правову допомогу у кримінальних справах Ради Європи від 20 квітня 1959 р.

У деяких випадках правові акти Європейського Союзу спеціально видаються з метою забезпечення більш ефективного застосування актів Ради Європи. Зокрема, Рамкове рішення Ради Європейського Союзу про відмивання грошей, ідентифікації, заморожуванні або вилучення та конфіскації знарядь вчинення злочинів і доходів від злочинної діяльності від 26 червня 2001 р. наказує державам-членам Європейського Союзу скасувати ряд застережень, що перешкоджають застосуванню Конвенції Ради Європи про відмивання, виявлення, вилучення і конфіскацію доходів від злочинної діяльності від 8 листопада 1990 р.

В останні роки намітилася тенденція впливу правового регулювання Європейського Союзу на право Ради Європи. Зокрема, Другий додатковий протокол до Конвенції про взаємну правову допомогу у кримінальних справах від 8 листопада 2001 р. під чому відтворює положення Конвенції про взаємну правову допомогу у кримінальних справах між державами-членами Європейського Союзу 2000 р. В основі Конвенції про інформацію і правове співробітництво у зв'язку з наданням послуг інформаційного суспільства від 4 жовтня 2001 р. лежать прийняті раніше директиви Європейського Союзу.

У період з 2000 по 2009 рр. як в рамках Ради Європи, так і в рамках Європейського Союзу, а також двома цими міждержавними об'єднаннями спільно було прийнято акти, які мали істотний вплив на процес взаємодії між Радою Європи та Європейським Союзом, обумовлюючи актуальність дослідження їх партнерства на сучасному етапі. До числа таких актів відноситься не тільки Меморандум про взаєморозуміння між Радою Європи та Європейським Союзом, а й Варшавська декларація та доданий до неї План дій 2005 р., Хартія основних прав ЄС, Протокол № 14 до Конвенції про захист прав людини та основних свобод 2004 р., Угода про взаємодію Агентства Європейського Союзу з основних прав та Радою Європи 2008 р. та інші.

Також треба зазначити, що Європейський Союз підписав та/або ратифікував значну кількість договорів Ради Європи. Зокрема:

- Європейську угоду про обмін терапевтичними речовинами людського походження;
- Угоду про тимчасове ввезення із звільненням від митного збору для безкоштовного використання в діагностичних або терапевтичних цілях медико-хірургічного та лабораторного обладнання, призначеного для медичних установ;
- Європейську угоду про обмін реагентами для визначення групи крові;
- Конвенцію про створення Європейської фармакопеї та Протокол до неї;
- Європейську угоду про обмін реагентами для визначення групи тканини; Європейську конвенцію про захист сільськогосподарських тварин;
- Конвенцію про збереження дикої флори і фауни та природних середовищ існування;
- Європейську конвенцію про захист хребетних тварин, що використовуються для експериментальних та інших наукових цілей;
- Європейську конвенцію з питань авторського і суміжних прав у рамках транскордонного супутникового мовлення;
- Конвенцію про інформаційне та правове співробітництво щодо «послуг інформаційного суспільства»;
- Європейську конвенцію про захист тварин при міжнародних перевезеннях (переглянута);
- Конвенцію Ради Європи про відмивання, виявлення, вилучення, конфіскацію доходів від злочинної діяльності та фінансування тероризму тощо.

Одним з найбільш актуальних аспектів взаємодії Ради Європи та Європейського Союзу було і залишається забезпечення і захист прав людини. В умовах високих темпів

інтеграції в Європі права людини як вища і загальна цінність стали важливим і невід'ємним елементом розвитку європейського суспільства.

Важливим питанням залишається визначення місця Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у праві Європейського Союзу. Взаємодія Ради Європи та Європейського Союзу у сфері забезпечення прав і свобод людини оформлено Меморандумом про взаєморозуміння РЄ та ЄС 2007, який містить спеціальний розділ під назвою «Права та основні свободи людини». Дану взаємодію виведено на рівень партнерства, яке ґрунтується на таких принципах, як неподільність і універсальність прав людини, повага стандартів, закріплених у зазначеній Конвенції.

Слід підкреслити, що укладенню Меморандуму передували такі важливі фактори, як прийняття Хартії основних прав ЄС, яка набула чинності зі вступом в силу Лісабонського договору; прийняття у 2004 р. Протоколу № 14 до ЄКПЛ, що передбачив можливість приєднання ЄС до ЄКПЛ; створення в 2007 р. Агентства ЄС з основних прав людини [2].

Паралельний, в значній мірі відокремлений розвиток контрольних механізмів і правових стандартів Ради Європи та ЄС у галузі прав людини, що сприяє зростанню ризику формування подвійних стандартів у рамках єдиного європейського правового простору, призвів до суттєвого ускладнення взаємодії РЄ та ЄС у галузі прав людини. В даний час важливим завданням є підтримка взаємодії та балансу між Конвенцією з прав людини та Хартією основних прав ЄС, діяльністю Комісара Ради Європи з прав людини та Агентства ЄС з основних прав людини [3].

Метою Ради Європи є захист прав людини, і Конвенція 1950 р. має статутну природу щодо цієї організації. Рішення Європейського суду з прав людини створюють обов'язкові прецеденти для всіх країн, що є учасниками Ради Європи. Відтак, для Європи Конвенція 1950 р. є конституцією з захисту прав людини. Метою Європейського Союзу є захист здебільшого економічних інтересів, а потім – соціальних прав людини. Згідно зі ст. 6 ДЄС (в редакції Лісабонського договору 2007 р.), ЄС приєднався до Конвенції, при цьому основоположні принципи, гарантовані Конвенцією, стали загальними принципами ЄС. Отже, для ЄС Конвенція набуває «статутної природи» в тому, що стосується захисту таких прав людини, які було закріплено у її положеннях [4].

На сьогодні положення ст. 6 ДЄС дають змогу, на відміну від держав, які підписують і ратифікують Конвенцію 1950 р., саме приєднатися до неї. В цій же статті зазначається, що: «основоположні права, що їх гарантує Конвенція 1950 р. і що впливають з конституційних традицій, спільних для держав-членів, є загальними принципами ЄС».

В свою чергу, Протоколом № 14 до Конвенції 1950 р. доповнено ст. 59 цього міжнародного договору новим пунктом про те, що «до цієї Конвенції 1950 р. може приєднатися Європейський Союз». У січні 2010 р. останньою з 47-ми держав-членів РЄ – Російська Федерація ратифікувала Протокол № 14 до Конвенції 1950 р., який у свою чергу, набув чинності 1 червня 2010 р.

З викладеного можна зробити висновок, що Конвенція 1950 р. набуває в праві ЄС, також, як і в праві РЄ, «статутного характеру». На підставі цього можна припустити, що вона має належати до джерел первинного права ЄС, які передбачають захист прав людини і основоположних свобод, визначених у положеннях Конвенції 1950 р. Такий підхід надасть можливість «кожному» звертатися до Європейського суду з прав людини з позовом на дії чи бездіяльність не тільки органів національної влади держав-членів Ради Європи, а також і наднаціональних інституцій ЄС. Характерно, що в обох випадках повинна зберігатися існуюча на сьогодні умова про вичерпність всіх національних засобів юридичного захисту, а щодо ЄС – пред'явлення позовів до Суду ЄС.

Приєднання до Конвенції 1950 р., як слушно зазначають дослідники, накладатиме на ЄС «тільки зобов'язання, пов'язані з актами, заходами та бездіяльністю його інститутів, органів, установ та агенцій, а також осіб, які діють від його імені. Жодне положення в Конвенції 1950 р. або в протоколах до неї не повинно вимагати від ЄС діяти або вживати заходів у тих сферах, де він не наділений компетенцією»[5]. Однак, це застереження не стосується захисту прав людини, оскільки ЄС як такий заснований, що передбачається ст. 2 ДЕС, поміж іншого, на «цінностях поваги людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги прав людини, зокрема прав осіб, що належать до меншин»[6].

Безумовно, можна зробити висновок, що стандарти, які встановлює Рада Європи у сфері захисту прав людини та основних свобод, верховенства права та демократії мають важливе значення для розвитку Європейського Союзу та для формування власної системи захисту прав людини, а обидві організації мають взаємний вплив на розвиток таких стандартів.

Правові стандарти Ради Європи мають важливе значення і у сенсі виконання Копенгагенських критеріїв Європейського Союзу щодо прийняття нових держав. Критерії, яким мають відповідати країни-кандидати на вступ до Європейського Союзу, були схвалені на засіданні Європейської Ради у Копенгагені у червні 1993 р. і включають в себе:

- 1) стабільність інститутів, що гарантують демократію, верховенство права, повагу до прав людини, тобто є трьома основними принципами діяльності Ради Європи, повагу і захист національних меншин (політичні критерії);
- 2) наявність дієвої ринкової економіки і здатність витримувати конкурентний тиск і дію ринкових сил у межах ЄС (економічні критерії);
- 3) здатність узяти на себе зобов'язання, що випливають з членства в ЄС, включаючи суворе дотримання цілей політичного, економічного, валютного союзу (інші критерії).

Таким чином, дотримання стандартів Ради Європи та виконання зобов'язань, які держави мають перед Радою Європи, є, що найменш, виконанням першої групи вимог до вступу до Європейського Союзу.

Також слід зазначити, що Європейський Союз бере участь в угоді по Європейській аудіовізуальній обсерваторії; бере участь в угоді по Групі Помпіду; має спеціальний статус у Європейській комісії за демократію через право (Венеціанська комісія), статус спостерігача в Постійному комітеті Європейської конвенції про насильство та неналежну поведінку глядачів під час спортивних заходів і, зокрема, футбольних матчів.

Європейський союз має право направляти своїх представників на засідання певних міжурядових комітетів Ради Європи. Серед таких можна назвати Спеціальний комітет експертів з проблем циган (САНРОМ), Європейський комітет з міграції (СДМГ), Європейський комітет з охорони здоров'я (СДСР), Спеціальний європейський комітет з питань Всесвітнього антидопінгового агентства (САНАМА), Керівний комітет з культурної спадщини і ландшафтів (СДРАТЕР), Європейський комітет із правового співробітництва (СДСІ), Керівний комітет з прав людини (СДДН), Комітет експертів по боротьбі з тероризмом (СОДЕКСТЕР) та інші.

Підсумовуючи усе вищесказане, можна зробити висновок, що Рада Європи і Європейський Союз – два міждержавних утворення, кожне з яких переслідує певні цілі, користуючись для їх досягнення ефективними засобами, а також системою органів та інститутів, що забезпечують функціонування цих різних і по-своєму унікальних міжнародних об'єднань. Рада Європи і Європейський Союз покликані доповнювати один одного, забезпечуючи взаємодію їхніх держав-членів у різних сферах з широкого кола питань.

Мета Ради Європи та Європейського Союзу багато в чому збігається, насамперед, у таких сферах як забезпечення прав і свобод людини, розвиток культури та міжкультурного діалогу, співпраця в галузі освіти, вирішення проблем молоді та багатьох інших, тому впродовж свого існування Рада Європи і Європейський Союз прагнули до об'єднання зусиль у формуванні єдиного загальноєвропейського простору - Європи без роздільних ліній. При цьому, як справедливо зазначає Ж.-К. Юнкер у своїй доповіді, партнерство Ради Європи та Європейського Союзу повинно «ґрунтуватися на постійному зміцненні демократії, прав людини та законності в Європі» [7].

Список використаних джерел

1. Див., наприклад, DeVal Guy L'Union Europeenne et les activites du Conseil de PEurope, in LTJnion europeenne et les organizations internationaux. – Bruxelles: Bruylant: Ed. De EUniversite de Bruxelles, 1997. – P. 105-122; Droit communautaire des droits fondamentaux: recueil des decisions de la Cour de Justice des Communautes europeennes // sous la dir. de Frederic Sudre. – Bruxelles. Nemesis; Bruylant, 1999.
2. Директива Європейської Ради No168/2007 від 15 лютого 2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://fra.europa.eu/fra/material/pub/FRA/reg_168-2007_en.pdf.
3. Дроздов Р. Н. Взаимодействие Совета Европы и Европейского Союза в сфере обеспечения прав и свобод человека. // Научно-образовательные парадигмы XXI века: Сборник статей преподавателей Университета Я. Е. Пуркине (Чехия, Усти-над-Лабем) и Российского университета дружбы народов (Россия, Москва). – М. : РУДН, 2008. – С. 63-68
4. Паліюк В. П. Місце Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у праві Європейського Союзу. Одеса. Електронне наукове фахове видання «Європейські студії і право». 1 (5) 2012. С. 55.
5. Муравйов В., Святун О. Захист прав людини в Європейському Союзі // Право України. – 2011. – № 6. – С.93.
6. Конституційні акти Європейського Союзу (в редакції Лісабонського договору) / пер. Геннадія Друзенка та Світлани Друзенко, за заг. ред. Геннадія Друзенка. – К. : К. І. С., 2010. – С. 35.
7. Доповідь прем'єр-міністра Великого Герцогства Люксембург Жана-Клода Юнкера з теми «Рада Європи – Європейський Союз єдина ціль для європейського континенту», підготовлений згідно з п. 10 Підсумкової декларації, прийнятій на третьому саміті Ради Європи (Варшава, 16-17 травня 2005 р.), та представлений автором 11 квітня 2006 на 57-й сесії Парламентської Асамблеї Ради Європи у Страсбурзі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.soe.mid.ru/d2.r.doc>.

УДК 341.229:061.1ЄС

Утко-Масляник Ю.М.*

ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОСМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Статтю присвячено аналізу інституційного механізму реалізації європейської космічної політики. Розглянуто інституційний механізм взаємодії ЄС та Європейського космічного агентства у сфері реалізації європейської космічної політики та здійснений аналіз положень Лісабонського договору з точки зору змін, які він вносить в інституційний механізм реалізації європейської космічної політики

Ключові слова: Лісабонський договір, європейська космічна політика, Європейське космічне агентство.

The article is devoted to analyses of institutional mechanism of the European Space Policy realization. The institutional mechanism of cooperation between EU and European Space Agency has been examined. The provisions of Lisbon Treaty from the point of view of changes made in institutional mechanism of the European Space Policy realization.

Keywords: Lisbon Treaty; the European Space Policy; European Space Agency.

Стаття посвячена аналізу інституціонального механізму реалізації європейської космічної політики. Розглянуто інституціональний механізм взаємодії ЄС та Європейського космічного агентства в сфері реалізації європейської космічної політики та здійснений аналіз положень Лісабонського договору з точки зору змін, які він вносить в інституціональний механізм реалізації європейської космічної політики.

Ключевые слова: Лиссабонский договор, европейская космическая политика, Европейское космическое агентство.

В міру інтенсифікації та поглиблення інтеграційних процесів Європейський Союз зіткнувся з новими викликами глобалізації. Вирішення глобальних проблем людства, які водночас виступають основними цілями його функціонування, зокрема, сталого розвитку, безпеки, природокористування, попередження стихійних та техногенних катастроф тощо, стало можливим завдяки дослідженню та використанню космічного простору. Це спонукало держави-члени ЄС вдатися до спільних заходів щодо формування європейської космічної політики, що обумовило наділення інститутів ЄС відповідними повноваженнями, а також створення установ спеціальної компетенції, покликаних координувати процес її формування.

Дослідження організаційних засад формування європейської космічної політики в рамках Європейського Союзу є актуальним і для України, оскільки головною метою зовнішньої політики України є повноправне членство в ЄС. Поступове входження України у

* аспірант кафедри європейського права Львівського національного університету імені Івана Франка.
Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор М. М. Микієвич.

цей правовий простір вимагає осмислення та наукового аналізу усіх сфер суспільства, зокрема, космічної.

В Україні практично не здійснено комплексних досліджень інституційного механізму реалізації європейської космічної політики. Зарубіжні вчені аналізують цю проблему в основному в контексті реалізації співробітництва Європейського Союзу та Європейського космічного агентства. Тому, під час дослідження даної теми значну частину складають джерела нормативного та загально-інформаційного характеру.

У зв'язку з цим метою цієї статті є з'ясування інституційного механізму ЄС у сфері європейської космічної політики.

Процес формування європейської космічної політики, в тому числі запровадження єдиної інституційної основи її функціонування – це складний багатоетапний процес, який все ще триває. Якщо звернутися до історії становлення Європейського Союзу, то з часу підписання Римських договорів аж до моменту набуття чинності Лісабонського договору жоден із установчих договорів не надавав ЄС повноважень у космічній сфері [1]. Важливою віхою європейської інтеграції в космічній сфері стало виникнення Європейського космічного агентства (далі – ЄКА) – міжнародної міжурядової організації створеної у 1975 році європейськими державами шляхом підписання міжнародного договору основна мета якої полягає у забезпеченні та зміцненні, виключно в мирних цілях, співробітництва між європейськими державами в сфері космічних досліджень, створення космічних технологій та їх використання як в наукових так і прикладних цілях [2]. Важливо зазначити, що в рамках цієї організації забезпечується співпраця практично усіх держав-членів ЄС. Однак, на сьогоднішній день ця міжнародна організація функціонує поза рамками правового та інституційного механізму ЄС.

На початку ХХІ століття, інституції ЄС почали звертати все більшу увагу на необхідність вироблення європейської космічної політики. Важливість формування та сама сутність поняття «європейська космічна політика», а також план по її реалізації вперше був висвітлений у Білій книзі – стратегічному документі Європейської Комісії, що був прийнятий у 2003 році під назвою «Космос: новий кордон для розширення Європейського Союзу. План заходів по реалізації європейської космічної політики» [3]. Цей документ, незважаючи на свою рекомендаційну силу, містить офіційний пакет пропозицій ЄС у конкретній сфері політики та є інструментом висловлення офіційної позиції інституції ЄС з того чи іншого питання. Так, важливість формування цієї політики було зумовлене необхідністю поширення космічної діяльності Європейського Союзу на політичну сферу, яка мала вивести об'єднання на глобальний рівень розвитку, а також з підвищенням ролі Союзу у світі та перетворенням його в одного з найпотужніших акторів міжнародних відносин. У цьому документі термін «європейська космічна політика» визначається як інструмент для досягнення як політичних так і економічних цілей функціонування Європейського Союзу. До завдань, які має вирішувати європейська космічна політика входить досягнення цілей сталого розвитку, зміцнення спільної зовнішньої політики та політики безпеки, економічне зростання, боротьба з бідністю і надання допомоги на розвиток третім країнам тощо. Враховуючи той факт, що ЄС на цей час не мав жодної компетенції у цій сфері і здійснення спільної космічної політики може бути можливим лише після внесення відповідної поправки в установчий договір, в рамках схваленої Європейською Комісією Білої книги рекомендовано, щоб процес формування цієї політики відбувався шляхом встановлення відносин з міжнародними організаціями, створених для реалізації міжнародно-правових норм взаємодії європейських держав у космічній сфері, а саме з Європейським космічним агентством. Варто зазначити, що це положення, пере-

дусім закладає міжурядовий характер процесу вироблення такої політики, а також підкреслює пан європейський статус цієї політики у процес вироблення якої залучаються дві різні як за правовою природою, так і складом держав-членів міжнародні організації.

Іншим важливим моментом є те, що правовим інструментом реалізації європейської космічної політики визначено європейську космічну програму. У міжнародному космічному праві важливу групу договірних джерел складають міжнародні науково-технічні договори, що являють собою юридичну форму закріплення відносин між державами в зв'язку з їх спільною діяльністю з питань дослідження та використання космічного простору. Міжнародні космічні програми США, Росії та Західної Європи базуються на таких договорах. В цьому аспекті програми в сфері європейської космічної політики слід розглядати як міжнародні договори особливого виду. Відтак, вищезазначений документ засвідчує, що такі програми можуть розроблятися не лише на міжнародно-правовому рівні, але і на рівні інтеграційних об'єднань. Таким чином, європейська космічна політика являє собою особливу форму взаємодії та співробітництва держав-членів ЄС у космічній сфері. Згідно із вищезазначеним документом прийняття рішень щодо космічної політики рекомендовано здійснювати на рівні Союзу використовуючи статті 70, 154, 157, 163-173 Маастрихтського договору, що сприятимуть реалізації цієї політики. Іншими словами, правова основа для прийняття рішень у цій сфері закріплювалася в контексті інших сфер політик ЄС, а саме транспорту, транс'європейських мереж, дослідження та технологічного розвитку.

Усі рекомендації цього документу отримали розвиток у 2004 році, коли набула чинності Рамкова угода про співробітництво між ЄС та Європейським космічним агентством [4]. Правовою основою для підписання послужила стаття 170 Маастрихтського договору, у якій зазначено: «у рамках здійснення багаторічної рамкової програми право ЄС приймати положення про співпрацю у сфері наукових досліджень, розвитку, технологій та демонстраційних програм з третіми країнами чи міжнародними організаціями». Конвенція про заснування ЄКА передбачає можливість співпраці Агентства з іншими міжнародними організаціями (стаття 14). У рамках цієї статті і був прийнятий цей міжнародний договір. У відповідності до статті 1, ця угода зобов'язує сторони виробляти єдину європейську космічну політику. Ця політика має бути спрямована на реалізацію загальних політичних цілей ЄС, підтримку політики Співтовариства шляхом застосування космічних технологій та космічної інфраструктури та сприяння використанню космічних систем в інтересах стабільного розвитку, економічного росту та працевлаштування, а також встановлення спільної основи для ефективного взаємовигідного співробітництва між ЄС та ЄКА.

Істотний інтерес аналізу цієї угоди становить створення спільного міжорганізаційного механізму ЄС – ЄКА для реалізації та формування основ європейської космічної політики. Відповідно до статті 8 цієї угоди, цей механізм включає наступні органи: Космічну Раду, спільний секретаріат та група з космічної політики вищого рівня. Особливістю цього механізму є те, що він включає в себе основні інституції обох організацій. Так, до складу Космічної Ради входять два органи: Рада ЄС з питань конкурентоспроможності та Рада міністрів ЄКА. Космічна Рада забезпечує: «координацію та проведення спільних засідань в рамках даної угоди шляхом проведення регулярних та спеціальних засідань Ради ЄС та Ради ЄКА на рівні міністрів («Космічна Рада»)» (стаття VIII). Важливо зазначити, що до складу як Ради ЄС, так і Ради ЄКА входять представники усіх держав-членів. Станом на 2013 рік до складу ЄС входить 27 держав-членів, які представлені в Раді ЄС. Європейське космічне агентство на сьогодні налічує 20 держав-членів, 18 з яких є державами-членами

ЄС. Отже, рішення, що затверджується на засіданні Космічної Ради відображають спільну позицію 29 європейських урядів та гарантують узгодження позицій усіх держав-членів як ЄС, так і ЄКА щодо їхнього бачення на реалізацію європейської космічної політики. Разом з тим, важливо наголосити, що Космічна Рада не є наднаціональним органом, уповноваженим приймати загальнообов'язкові рішення для обох організацій. Рішення, що приймаються цим органом носять рекомендаційний характер. По-друге, специфікою прийняття таких рішень в рамках цього органу є те, що вони повинні бути попередньо схвалені та прийняті окремо Радами Європейського Союзу та Європейського космічного агентства, відповідно до їх внутрішніх правил. Ці рішення приймаються обома Радами до початку засідання Космічної Ради [5]. Лише після цього на засіданні Космічної Ради затверджується таке рішення.

До основних повноважень цього органу входить: забезпечення орієнтирами для досягнення цілей цієї угоди та визначення у цьому зв'язку необхідних заходів; підготовка рекомендацій, що стосуються спеціальних угод по реалізації конкретної космічної програми; консультування сторін з питань зміцнення співробітництва відповідно до принципів, що закріплені у цій угоді; здійснення контролю за ефективним виконанням даної угоди (Стаття 8 п.2). Цікавим у цьому зв'язку виступає процедура вироблення рішення в рамках цього органу. Важливу роль у цьому процесі відіграє спільний секретаріат та група з питань космічної політики вищого рівня, що створені на підставі вищезазначеної рамкової угоди. Спільний секретаріат, зокрема, сприяє виробленню спільної позиції по реалізації космічної політики чи конкретної спільної програми обох організацій, яка згодом представляється і затверджується на засіданні Космічної ради у формі резолюції. До його складу входять посадові особи Європейської Комісії та виконавчого органу ЄКА. На практиці робота спільного секретаріату поділяється між основними органами обох організацій, а саме між Європейською Комісією та Виконавчим органом ЄКА [6]. Кожен з цих органів є відповідальним за певний аспект роботи спрямованої на формування відповідної спільної позиції. Наступним етапом є спільне засідання обох органів у спільному секретаріаті, на якому формується уже спільна позиція обох організацій. До основних завдань спільного секретаріату входить вироблення ініціатив з метою реалізації цієї угоди; забезпечення реалізації керівних принципів узгоджених на спеціальних засіданнях Рад обох сторін; проведення регулярних неофіційних консультацій за участі групи з космічної політики вищого рівня, що складається з представників держав-членів ЄС та ЄКА, з метою вироблення спільних позицій щодо питань, пов'язаних із реалізацією Рамкової угоди. Велике значення у роботі спільного секретаріату ЄС – ЄКА відіграє група з питань космічної політики вищого рівня. До складу цієї групи входять представники усіх держав-членів ЄС та ЄКА (27 держав-членів ЄС + Норвегія та Швейцарія), яку очолюють генеральний директор ЄКА та генеральний директор генерального директорату Європейської Комісії з питань підприємництва та промисловості. Консультативний статус цієї групи має велике значення для формування єдиного підходу щодо реалізації європейської космічної політики. Детальніше, ця група готує пропозиції щодо вироблення політики для затвердження їх на засідання Космічної Ради. Делегаціям держав-членів направляють за кілька днів до початку засідання проекти резолюцій для висловлення зауважень по цьому документу. Далі, зауваження держав-членів ЄС та ЄКА враховуються в ході спільного засідання секретаріату ЄС-ЄКА під час перегляду проекту резолюції.

Окрім цього, до повноважень цієї групи входить здійснення контролю за дотриманням керівних принципів встановлених Космічною Радою при прийнятті рішень, а також підготовка доповідей про хід реалізації європейської космічної політики. Яскравим при-

кладом діяльності міжорганізаційного механізму створеного на підставі цієї угоди, що розглянутий вище, стало прийняття резолюції про Європейську космічну політику, що була схвалена Космічною Радою на її четвертому засіданні 22 травня 2007 року. За змістом цей документ можна назвати стратегічним планом розвитку європейської космічної політики, у якому представлена єдина позиція 29 держав Європи щодо розвитку цієї політики. Важливо відзначити, що космічна сфера у цій резолюції визначена стратегічним активом до незалежності, безпеки та процвітання Європи і зміцненню її ролі у світі. Так, сформульована у цьому документі концепція розвитку європейської космічної політики свідчить про усесторонній розвиток космічної сфери Європи. В рамках розвитку космічного сектору концепція Європейської космічної політики приділяє пильну увагу розвитку наступних напрямків: безпеки та оборони, правомірного доступу до космічного простору, розвитку науки, техніки та освіти, розвитку промислового сектора, розвитку міжнародних відносин.

Європейська космічна політика отримала новий імпульс у своєму розвитку у результаті набуття чинності Лісабонського договору. Аналізуючи положення Лісабонського договору, що стосуються правового забезпечення космічної політики ЄС важливо відзначити наступне: по-перше, у статті 189 ДФЄС прямо зазначається, що «з метою сприяння науковому та технічному прогресу, промисловій конкурентоспроможності та здійсненню всіх напрямів своєї політики Союз розробляє європейську космічну політику» [7]. Ще одним важливим моментом є те, що космічна політика вперше віднесена Лісабонським договором до категорії спільної компетенції ЄС. У цьому зв'язку, важливо вказати про застереження, що компетенція буде відноситися до спільної якщо не перешкоджатиме державам-членам здійснювати власну компетенцію (пункт 3 статті 4 ДЄС).

По-друге, Лісабонський договір вперше вводить низку системних змін у формування інституційного механізму реалізації європейської космічної політики. Так, відповідно, до п.1 статті 189 ЄС отримав правову основу для вироблення європейської космічної політики. Це положення свідчить передусім про новий статус цієї політики, як окремого напрямку політики ЄС. Що стосується механізму прийняття рішень у сфері європейської космічної політики, то Лісабонський договір вперше закріплює за інститутами ЄС право «встановлювати необхідні заходи для того, щоб сприяти досягненню цілей європейської космічної політики, що визначені у п. 1 статті 189». У відповідності із цим положенням, ЄС може приймати будь-які заходи у космічній сфері, які вважаються необхідними для сприяння розвитку науково-технічного прогресу, промисловій конкурентоспроможності та реалізації політик ЄС. Далі зазначається, що Європейський Парламент і Рада приймають рішення у сфері європейської космічної політики шляхом використання звичайної законодавчої процедури. Основною правовою формою реалізації космічної політики ЄС визначено європейську космічну програму. Щодо цього встановлено, заходи щодо прийняття такої програми здійснює: «Європейський Парламент та Рада, які діють згідно зі звичайною законодавчою процедурою», тобто прийняті акти будуть законодавчими. При цьому важливо відзначити, що функціональне призначення законодавчого акту, відповідно до пункту 2 статті 189, має виключати будь-яку гармонізацію законодавчих і нормативних положень держав-членів у космічній сфері. Таке формулювання суттєво обмежує компетенцію інституцій ЄС у прийнятті вторинного законодавства у космічній сфері.

Процес прийняття рішень ЄС взагалі та процедура прийняття спільних рішень належить до компетенції трьох головних установ: Європейський парламент – орган, що представляє громадян ЄС та безпосередньо обирається ними; Рада Європейського Союзу, яка представляє окремі держави-члени; Європейська Комісія, головною ціллю якої є підтри-

мання інтересів ЄС в цілому. Цей «встановлений трикутник» здійснює політику та приймає нормативно-правові акти, що застосовуються в ЄС. Стисло, Європейська Комісія пропонує нові нормативно-правові акти, Європейський парламент і Рада ЄС – приймають їх. У статті 289 ДФЄС встановлені основні ознаки, яким має відповідати законодавчий акт. Перша ознака – це юридична форма нормативно-правового акта – регламент, директива або рішення, тобто акти, що мають юридично обов’язкову силу. Друга ознака – це суб’єкти (інститути) прийняття – Європейський Парламент та Рада ЄС. Якщо правовий акт має форму регламенту, директиви або рішення, але видається будь-яким іншим інститутом, наприклад, Європейською Радою, Комісією або Європейським Центральним банком, то він не вважається законодавчим актом. Третя ознака – це прийняття нормативно-правового акта із застосуванням відповідної законодавчої процедури: звичайної законодавчої процедури або спеціальної законодавчої процедури. Перша полягає у спільному прийнятті документів Європейським Парламентом та Радою Європейського Союзу. Друга – має декілька різновидів та передбачає видання актів одноособово Європарламентом після консультації чи за згодою Ради, або, частіше, Радою після консультацій чи за згодою Європарламенту. У цьому зв’язку, прийнятий Європейським Парламентом та Радою, відповідно до звичайної законодавчої процедури, регламент № 911/2010 від 22.09.2010 р. про європейську програму моніторингу планети Земля (GMES) містить вище перелічені ознаки, що дозволяє його віднести до категорії законодавчих актів [8]. Регламент створює європейську програму спостереження за планетою Земля і містить в собі норми, які стосуються запровадження в дію першої частини цієї програми в період з 2011 р. до 2013 р. Регламент пояснює, з яких компонентів складається програма, як повинна бути організована і профінансована її діяльність.

Важливо наголосити, що до набуття чинності Лісабонського договору в якості правової основи для прийняття ЄС рішень щодо європейських космічних програм використовувались статті Маастрихтського договору щодо інших напрямів діяльності ЄС. Зокрема, Регламент Ради ЄС № 683/2008 року щодо подальшої реалізації європейської програми супутникової навігації «ГALILEO» був прийнятий на підставі статті 154 Маастрихтського договору (транс’європейські мережі) [9]. Важливо відзначити, що ці програми є довгострокові за часом виконання. До прикладу, реалізація програми «ГALILEO» складається з трьох фаз: фази впровадження (2002), фази розвитку та розгортання (2008) та фази експлуатації (2018). Важливо зауважити, що правове забезпечення реалізації цих програм пов’язане із конкретними фазами цієї програми. У цьому зв’язку, слід відзначити низку документів, схвалених інституціями ЄС щодо попередньої фази цієї програми, а саме Резолюцію Ради ЄС щодо участі Європи у створенні нового покоління навігаційної супутникової служби – ГALILEO – фаза впровадження від 19 липня 1999 року; [10] Резолюцію Ради щодо проекту ГALILEO від 5 квітня 2001 року; [11] Повідомлення Європейської Комісії Європейському Парламенту і Раді «Повідомлення про стан робіт по програмі ГALILEO» від 2002 року [12] та 18 лютого 2004 року [13]. У цих документах містяться положення, що окреслюють основне призначення, структуру та основні послуги, що надаватимуться цією системою. Сьогодні у стадії розвитку цієї програми знаходиться фаза розвитку та розгортання, яка вперше забезпечується на рівні регламенту. На сьогоднішній день два вищезазначені регламенти по впровадженні європейських космічних програм є двома важливими правовими документами ЄС для конкретизації повноважень інституцій ЄС у сфері реалізації європейських космічних програм. Так, функції контролю та управління за реалізацією космічних програм належать Європейській Комісії, у рамках якої діють відповідні Генеральні дирекції. Зокрема, Генеральний директорат з питань

транспорту та енергетики має в своєму складі спеціальний підрозділ G 3 «Галілео: політика та інфраструктура», що займається питаннями пов'язаними із створенням європейської навігаційної системи «ГАЛІЛЕО». Загальними питаннями вироблення європейської космічної політики, а також процесом реалізації космічної програми «GMES» займається Генеральний директорат з питань підприємництва та промисловості, зокрема його підрозділ H2 «Космічна політика та координація».

Особливе місце в інституційному механізмі реалізації європейських космічних програм ЄС займає Європейське космічне агентство. Як уже зазначалося поточні відносини Європейського Союзу та Європейського космічного агентства регулюються на підставі укладеної Рамкової угоди про співробітництво 2004 року, дія якої пролонгована до 2016 року. Ця угода також регулює питання інституційної сумісності між двома організаціями на рівні реалізації європейських космічних програм шляхом визначення конкретних форм співпраці. Зокрема, одна з них передбачає правову основу для виконання ЄКА функцій виконавчого агентства у реалізації європейських космічних програм Європейського Союзу. Ця форма співпраці використовується сьогодні у двох космічних програмах ЄС. Зокрема, у статті 17 регламенту Ради ЄС № 683/2008 року щодо подальшої реалізації європейських програм супутникової навігації визначаються завдання та роль Європейського космічного агентства у процесі формування даної системи. Права та обов'язки ЄКА полягають у здійсненні виробничих робіт, пов'язаних із фазою розгортання системи «ГАЛІЛЕО», а також у забезпеченні технічного оновлення системи «ЕГНОС». Характерною рисою, яка підтверджує правовий статус ЄКА у якості виконавчого агентства ЄС в рамках реалізації цієї програми є те, що розподіл контрактів на виконання виробничих робіт, пов'язаних із створенням цієї системи ЄКА має здійснювати відповідно до правил закупівлі права ЄС, виключаючи при цьому застосування правил розподілу контрактів, що передбачені Конвенцією про заснування ЄКА.

Отже, з наведеного аналізу можна дійти наступних висновків: європейська космічна політика є однією із нових напрямків європейської інтеграції та співробітництва держав-членів ЄС XXI століття направленої на сприяння науково-технологічному прогресу, промисловій конкурентоспроможності та реалізації політичних цілей ЄС. Цей принципово новий інтеграційний напрям ЄС формується в площині міждержавного співробітництва. Головними суб'єктами її формування є Європейський Союз, Європейське космічне агентство (яке не є органом Європейського Союзу, а є регіональною міжнародною організацією) та їх держави-члени. Її метою є здобуття Європою провідних позицій у світі у космічній сфері. Інституційний механізм реалізації європейської космічної політики включає як інститути загальної компетенції ЄС так і органи спеціальної компетенції, що створені на підставі рамкової угоди про співробітництво між ЄС та ЄКА 2004 року. До останніх належать Космічна Рада, Спільний Секретаріат та групу з космічної політики вищого рівня. Діяльність цих установ покликана координувати процес вироблення європейської космічної політики для обох організацій шляхом прийняття основних рекомендацій. Особливістю цього механізму є те, що він включає в себе основні інституції обох організацій. Так, до складу Космічної Ради входять два органи: Рада ЄС з питань конкурентоспроможності та Рада міністрів ЄКА. Важливим здобутком цього механізму є прийняття у 2007 році резолюції про європейську космічну політику. Цей документ має важливе значення для визначення пріоритетів і цілей європейської космічної політики.

До інститутів загальної компетенції, що наділені повноваженнями у космічній сфері в межах ЄС належать Рада ЄС, Європейський Парламент та Європейська Комісія. В Лісабонському договорі вперше закріплюються правові підстави для прийняття правових

актів, що необхідні для реалізації цілей європейської космічної політики. Основною правовою формою реалізації космічної політики ЄС визначено європейську космічну програму. Щодо цього встановлено, заходи щодо прийняття такої програми здійснює: «Європейський Парламент та Рада, які діють згідно зі звичайною законодавчою процедурою», тобто прийняті акти будуть законодавчими. Особливе місце в інституційному механізмі реалізації європейських космічних програм ЄС займає Європейське космічне агентство. Європейське космічне агентство будучи міжнародною міжурядовою організацією також здійснює функції виконавчого органу ЄС з питань вироблення та реалізації космічних програм відповідно до права Європейського Союзу. Враховуючи те, що Лісабонський договір встановлює положення про необхідність встановлення та розвиток відносин з Європейським космічним агентством (стаття 189 ДФЄС), можна зробити висновок, що співробітництво між цими організаціями буде лише поглиблюватися.

Список використаних джерел

1. Bernhard Schmidt-Tedd, «The Relationship between the EU and ESA within the framework of European Space Policy and its Consequences for Space Industry Contracts», in: Lesley Jane Smith/Ingo Baumann (eds.), *Contracting for Space – Contract Practice in the European Space Sector*, Ashgate 2011, p. 26.
2. Конвенція про заснування Європейського космічного агентства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_462.
3. COM (2003) 673.
4. OJ L 261, 06.08.2004. – P. 64-68.
5. Laure Quémet ESA-EU cooperation: the institutional dilemma Individual Project Report submitted to the International Space University in partial fulfillment of the requirements of the M.Sc. Degree in Space Management August, 2008 p. 34.
6. Reuter, Thomas *The Framework Agreement between the European Space Agency and the European Community: A Significant Step Forward* Zeitschrift für Luft-und Weltraumrecht 53. Jahrgang 2004 P. 60-62.
7. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union //Official Journal of the European Union. – 2008. – C115 (9.5.2008). – 361 p.
8. Regulation (EU) n° 911/2010 of the European Parliament and of the Council of 22 September 2010 on the European Earth monitoring programme (GMES) and its initial operations (2011 to 2013) L 276/1.
9. Regulation (EU) n° 683/2008 of the European Parliament and of the Council of 9 July 2008 on the further implementation of the European satellite navigation programmes (EGNOS and Galileo) L 196/1.
10. OJ C 22.03.08.1999.
11. OJ C 157, 30.05.2001.
12. COM (2002) 518 Final.
13. COM (2004) 112 Final.

УДК: 341.9 - 347.635.3

Шершньова О.А.*

ПРИПИНЕННЯ ПРАВА НА АЛІМЕНТИ У ЗВ'ЗКУ З УКЛАДЕННЯМ ДОГОВОРУ ПРО ПЕРЕДАЧУ НЕРУХОМОГО МАЙНА НА КОРИСТЬ ДИТИНИ

Одним із альтернативних способів забезпечення отримання дітьми належних економічних благ, коли інші положення не завжди спрацьовують, мала стати новела у вітчизняному законодавстві – договір про передачу нерухомого майна. Досі право на аліменти припинялось виключно на підставах, встановлених законом. Передбачення відповідної новели в сімейному законодавстві викликане в першу чергу реаліями часу: Асоціація України з Європейським Союзом, що наразі триває, вимагає якісного перегляду та гармонізації чинного вітчизняного законодавства відповідно до правових норм та стандартів європейського простору. Автор детально аналізує норми ст. 190 Сімейного кодексу України, враховуючи як переваги, так і недоліки укладання відповідного договору.

Ключові слова: утримання, виплата аліментів, утриманець, нерухоме майно, виїзд боржника за кордон.

One alternative way to ensure the children's gaining of appropriate economic benefits when other provisions do not always work, had to become the national legislation's novel – the agreement on the transfer of real estate. Still the alimony terminated only on grounds prescribed by law. Predicting of such new provision in family law caused primarily by realities of the time: the Association of Ukraine with the EU, which is currently in progress, requires a qualitative review and harmonization of national legislation with the legal norms and standards of the European space. Author makes detailed analysis of the rules of art. 190 of The Family Code of Ukraine, considering both advantages and disadvantages of signing such contract.

Keywords: maintenance, payment of alimony, dependent, real estate, travel debtor abroad.

Одним из альтернативных способов обеспечения получения детьми надлежащих экономических благ, когда другие положения не всегда срабатывают, должна была стать новелла в украинском законодательстве – договор о передаче недвижимого имущества. До этого право на алименты прекращалось исключительно на основаниях, установленных законом. Введение соответствующей новеллы в семейное законодательство вызвано в первую очередь реалиями времени: Ассоциация Украины с Европейским Союзом, которая продолжается, требует качественного пересмотра и гармонизации действующего отечественного законодательства в соответствии с право-

* здобувач Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Науковий керівник: доктор юридичних наук А. С. Довгерт.

выми нормами и стандартами европейского пространства. Автор подробно анализирует нормы ст. 190 Семейного кодекса Украины, учитывая как преимущества, так и недостатки заключения соответствующего договора.

Ключевые слова: содержание, выплата алиментов, иждивенец, недвижимое имущество, выезд должника за границу.

Постановка проблеми. Введення даної новели в сімейне законодавство сьогодні недостатньо досліджене, а сама правова конструкція ст. 190 потребує вивчення для з'ясування, наскільки ефективно інтереси утриманця забезпечуватимуться за рахунок укладання угоди про передачу нерухомості, особливо при врегулюванні відносин транскордонного утримання з країнами Європейського Союзу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи те, що норму введено порівняно недавно, то рівень теоретичного та практичного обґрунтування її правової природи знаходиться на початковій стадії. Водночас варто виокремити праці наступних дослідників цієї проблематики: І. Жилінкової, В. Маслова, Л. Поревої, Р. Майданика, Б. Левківського.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. З'ясування юридичної природи такої угоди наразі є проблематичним через нову концепцію права власності на аліменти, що виплачуються на дитину.

Формулювання цілей статті. Метою статті є детальний аналіз норм ст. 190 Сімейного кодексу України, враховуючи переваги та недоліки укладання відповідного договору відносно інтересів слабкої сторони відносин з утримання – дитини.

Вперше чинним Сімейним кодексом України [1] (далі – СКУ) передбачено можливість виконання аліментного зобов'язання шляхом укладення договору про припинення права на аліменти на дитину в зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно (ст. 190 СКУ). Для порівняння, в радянський період в юридичній доктрині переважала думка, що аліментні зобов'язання не можуть бути предметом правочину [2, с. 112].

Актуальним в рамках досліджуваної тематики є питання про визначення ризикового характеру даного договору. В юридичній літературі ризиковим визнається правочин, еквівалент якого полягає в можливостях (шансах) на виграш або на втрату для кожної із сторін чи для однієї з них залежно від невизначеної обставини (юридичного факту), щодо якої невідомо, настане вона чи ні, або невідомо час такого настання [3, с. 234]. Дослідники відносин з утримання не дарма наголошують на ризиковості аліментів через їх триваючий характер [4, с. 39]. Автор поділяє позицію, що договір про припинення права на аліменти фактично є ризиковим, через те, що складно передбачити наперед момент припинення такого обов'язку і, відповідно, розмір аліментів. Встановлений законом обов'язок батьків утримувати власних дітей може припинитись значно раніше, наприклад, внаслідок смерті дитини або платника аліментів, або за рішенням суду, якщо доходи дитини значно перевищують доходи кожного з батьків і повністю забезпечують її потреби. Розмір аліментів відповідно до закону також підлягає зміні через погіршення або покращення матеріального стану, здоров'я сторін або народження інших дітей. Тому укладання такого договору дійсно можна вважати ризиковим через практичну складність співвідношення вартості відчужуваного нерухомого майна і загальної суми аліментів на дитину, право на отримання котрих припиняється.

Такий договір не варто відносити до консенсуального чи реального. Відповідно до частин 1 і 2 ст. 640 Цивільного кодексу України [5] (далі – ЦКУ) договір вважається укладеним з моменту одержання особою, яка запропонувала укласти угоду, відповіді про

прийняття цієї пропозиції; якщо відповідно до акту цивільного законодавства для укладення правочину потрібна також передача майна або вчинення певної дії, договір вважається укладеним з моменту здійснення вказаних дій. Водночас закон встановлює, що договір, який підлягає нотаріальному посвідченню або державній реєстрації, вважається укладеним з моменту його нотаріального посвідчення або державної реєстрації, а в разі необхідності – і нотаріального посвідчення, і державної реєстрації (ч. 3 ст. 640 ЦКУ). Вищенаведене дає нам підстави вважати, що відповідні договори потребують окремої класифікації. В науковій літературі з даного приводу вказувалось, що для виникнення у сторін відповідних прав та обов'язків за окремою категорією договорів, недостатньо дотримуватись встановленої законом форми – необхідне здійснення державної реєстрації такого договору [6, с. 46]. Таким чином, було б помилково визначати договір про передачу нерухомості та припинення права на аліменти консенсуальним або реальним, оскільки недотримання встановленої законом вимоги про державну реєстрацію позбавляє цей договір чинності.

Однією з істотних умов договору, що досліджується, законодавець визначив обмеження переліку майнових благ, передача яких є предметом договору – передачі підлягають об'єкти нерухомості (житловий будинок, квартира, земельна ділянка тощо). Водночас, керуючись ч. 1 ст. 181 ЦКУ, до нерухомого майна закон зараховує земельні ділянки, а також об'єкти розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни призначення. Виходить, що за договором про припинення права на аліменти платник може передати будь-яке нерухоме майно, зокрема, земельну ділянку чи господарські будівлі (гараж тощо), що навряд чи відповідатиме інтересам дитини чи забезпечить її щоденні побутові потреби. Конструкція норми, що оперує терміном «нерухоме майно» не в повній мірі відповідає забезпеченню інтересів дитини, а вживання терміну «житлове приміщення» суттєво змінює значення в даному випадку. Так, отримання житлового приміщення (квартири або її частини чи будинку) в більшій мірі відповідало б потребам утримання: доходи від здачі в оренду такої нерухомості допоможуть забезпечити систематичну матеріальну підтримку дитини до досягнення нею повноліття.

Ще однією особливістю передачі нерухомості є виникнення у набувача права власності на таке майно, а разом із ним і обов'язку його утримувати відповідно до ч. 4 ст. 319 ЦКУ. Тягар утримання (комунальні платежі, ремонт, сплата податку на землю) покладаються на того з батьків, з ким проживає дитина, незалежно виступає він співвласником чи ні, оскільки це прямо впливає із сенсу статті 177 СКУ. Нажаль, на практиці це може викликати зменшення розміру коштів, які виділяються на утримання дитини, що є вкрай небажаним.

В юридичній літературі висловлювалась пропозиція передбачити в СКУ (ч. 2 ст. 181) можливість за погодженням сторін обирати варіант поєднання різних способів надання утримання дитині з метою розширення джерел одночасного утримання дитини обома батьками [7, с. 61-64]. Логіка такого підходу зрозуміла: у випадку, якщо вартість нерухомого майна, що передається на користь неповнолітнього, менша за розмір коштів, необхідних на його утримання до повноліття, інтереси дитини не порушуватимуться.

Законом № 2620-IV від 02.06.2005 р. до СКУ та ЦКУ було внесено зміни, які стосуються вчинення правочинів з майном дітей (ст.177 СКУ, ст. 32 ЦКУ), однак, втілення норм зіткнулось із значними труднощами в нотаріальній практиці, через те, що раніше не передбачалась необхідність дозволу органів опіки та піклування щодо правочинів з майном дітей [8, с. 49]. Передбачений ст. 190 СКУ договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно умовно можна також

віднести до правочину з майном неповнолітньої дитини. Як і в подібних правочинах з майном дітей (ст. 177 СКУ, ст. 32 ЦКУ) батьки не вправі розпоряджатись майном дитини (право на утримання) без додержання певних вимог законодавства. Законодавець наголошує на обов'язковості дозволу органу опіки та піклування на вчинення батьками правочину щодо майна малолітньої дитини, чого раніше до внесення змін не вимагалось [8, с. 50]. Однак чинним законодавством не вирішено питання про те, в якій формі орган опіки та піклування повинен надавати відповідний дозвіл [9, с. 110]. Ми вважаємо, що оскільки орган опіки і піклування вирішує це питання шляхом прийняття рішення, очевидно, дозволом може вважатись рішення органу опіки і піклування в письмовому вигляді.

Практика регулювання правочинів з майном малолітніх та неповнолітніх наступна: прийняття нерухомого майна у дар (ч. 2 ст. 719 ЦКУ) потребує нотаріального посвідчення. Якщо ці правочини здійснює неповнолітня особа, то порядок їх вчинення визначає ч.2, ч.3 ст. 177 СКУ, ч. 2 ст. 32 ЦКУ; згідно з законом відповідні правочини потребують: а) письмової нотаріально посвідченої згоди обох батьків; б) дозволу органу опіки та піклування. Проводячи аналогію закону між цими нормами та змістом ст. 190 СК, приходимо до висновку, що порядок вчинення даного правочину відповідає вимогам, встановленим чинним законодавством стосовно договорів з нерухомості, не суперечить їм та відповідає вихідним засадам в цій галузі.

Законодавство дозволяє самим неповнолітнім вчиняти дані правочини. За сенсом ст. 190 СКУ для укладення правочину про передачу нерухомості на користь дитини необхідні: згода органу опіки та піклування, нотаріальне посвідчення, а також державна реєстрація такої угоди. Досліджуючи проблему належного посвідчення договору про передачу нерухомого майна слід визначити: чи може суд визнати дійсним відповідний договір за відсутності його нотаріального посвідчення або державної реєстрації? На нашу думку, договір про припинення права на аліменти, укладений з порушенням вимоги про нотаріальне посвідчення, не може визнаватись дійсним на підставі ч. 2 ст. 220 ЦКУ, в котрій закріплено: якщо сторони домовились щодо всіх істотних умов, що підтверджено письмово, і відбулося повне або часткове його виконання, але одна із сторін ухилилась від його нотаріального посвідчення, суд може визнати такий правочин дійсним.

Враховуючи те, що об'єктом даного договору виступає нерухомість – вимога про державну реєстрацію вбачається також цілком виправданою, адже воля сторін має бути об'єктивна та підтверджена відповідним чином.

Проте, на відміну від нього шлюбний договір не потребує державної реєстрації, навіть коли предметом виступає нерухомість (ст. 94 СКУ). Складається враження, що в окремих випадках законодавець просто забуває дописати правило про реєстрацію правочину, предметом якого виступає нерухоме майно. Зрозуміло, що передбачити порядок укладення нових не визначених законом видів договорів з нерухомістю практично дуже складно. Тому слушною нам здається пропозиція І. Жилінкової про виокремлення правочинів які:

- 1) не пов'язані з переходом права власності на нерухоме майно до іншої особи;
- 2) спрямовані на такий перехід, що і має бути вирішальним [10, с. 145].

Так, до першої групи варто віднести договори з тимчасового користування нерухомістю, наприклад, договір оренди. Правочини, за якими відбувається відчуження, на нашу думку, підлягають обов'язковій державній реєстрації, через те, що спричиняють важливі наслідки, внаслідок чого можуть порушуватись сторонами. Отже, концепцію державної реєстрації договору, передбаченого ст. 190 СКУ можна вважати цілком виправданою, що відповідає природі правочину і захищає інтереси слабкої сторони.

Позитивним моментом є те, що законодавець вдало передбачає можливість виникнення додаткових витрат на дитину, від яких повністю не звільняє того з батьків, хто проживає окремо, не зважаючи на здійснення ним передачі нерухомого майна. Захищаючи дитинство, за неповнолітнім визнається право на повноцінний розвиток та відповідний обсяг медичної допомоги в разі необхідності, наприклад, у разі тяжкої хвороби дитини, коли коштів і ресурсів одного з батьків може виявитись недостатньо.

Для захисту інтересів дитини законом встановлено правило, відповідно до якого на майно, одержане за договором, не може бути звернене стягнення. Існує думка, що зазначена норма є надто суперечливою, а її імперативність унеможлиблює проведення повноцінного виконавчого провадження, як наслідок, дієздатний набувач не в змозі задовольнити вимоги кредитора за рахунок усього майна [9, с. 115]. Важко погодитись з таким твердженням, оскільки відповідно до частин 7, 9 ст. 7 СКУ регулювання сімейних відносин повинно здійснюватись з максимальним урахуванням інтересів дитини. До того ж, чинною для України Конвенцією про права дитини 1989 р. кожній дитині надано право на рівень життя, необхідний для її фізичного, розумового, духовного, морального та соціального розвитку, а батьки, що виховують дитину, відповідають за належне забезпечення необхідних для повноцінного розвитку дитини умов життя [11].

Поряд із вдалими положеннями введення відповідної новели до СКУ викликає ряд запитань та містить «слабкі місця», що можна віднести до недоліків. Одним із них є надто ускладнений механізм виконання договору про передачу нерухомого майна у випадку недобросовісної поведінки зобов'язаної сторони – стаття не передбачає можливості вилучення майна за відповідним договором на підставі виконавчого напису. Надання договору про передачу нерухомого майна однакової юридичної сили з виконавчим написом нотаріуса сприяло б ефективному захисту інтересів набувача через безпосереднє звернення до виконавчої служби, уникаючи витрат на попереднє звернення до нотаріуса для вчинення виконавчого напису.

По-друге, викликає занепокоєння той факт, що за сенсом ст. 190 СКУ не вимагається проведення обов'язкової грошової оцінки конкретної нерухомості чи хоча б розрахунку періоду, за який в подібний спосіб здійснюється виплата аліментів. Залишається сподіватись на добросовісність працівників органу опіки та піклування, котрі, відмовляючи чи надаючи дозвіл на укладення подібної угоди, також оцінюють, наскільки передача нерухомого майна відповідатиме інтересам дитини.

По-третє, спірним моментом стало те, що укладення такого договору нібито виходить за рамки договору між батьками про виплату аліментів, передбаченого ст. 180 СКУ, а також тягне за собою припинення не виплати аліментів, а припинення саме права на аліменти. Автор не погоджується з вищенаведеним – обов'язок з утримання не припиняється як такий в зв'язку з існуючим обов'язком боржника брати участь у додаткових витратах на дитину. Корисним в даному контексті буде вивчення та врахування на майбутнє досвіду зарубіжних країн, зокрема, Сімейного кодексу Російської Федерації (далі – СК РФ), який передбачає можливість відповідного договору виключно в межах аліментної угоди, а нерухоме майно передається в рахунок аліментів, що підлягають виплаті. Обов'язок з утримання за російським законодавством підлягає виконанню не тільки за рахунок періодичних грошових виплат, а також в будь-який інший спосіб, передбачений угодою, в тому числі шляхом передачі нерухомого майна або шляхом виконання певних дій (на кшталт капітального ремонту жилого приміщення) [12, с. 210].

Важливим моментом є те, що норма, закріплена в ст. 190 СК повинна забезпечити інтереси дитини та отримання нею аліментів у випадку, якщо рівень доходу боржника не в

зможі забезпечити їх належного утримання або в разі виїзду боржника за кордон. В юридичній літературі висловлювалась критика законодавства з приводу застосування ст. 190 СКУ та пропонувалось заборонити зарахування аліментів. Водночас зарубіжна практика свідчить, що чинним СК РФ в ч. 2 ст.104 також передбачено різні способи виплати аліментів на підставі угоди – це надання майна або одноразова сплата твердої грошової суми [12, с. 210]. Вірно те, що в залежності від того, який спосіб сплати аліментів встановлено угодою, аліментні зобов'язання можуть мати як тривалий характер (в більшості випадків), так і виконуватись одноразово.

Висновки. Категоричне заперечення окремими авторами зарахування аліментів не є достатньо зваженим та обґрунтованим кроком.

По-перше, укладення та виконання такої угоди не звільнює повністю боржника від обов'язку брати участь в утриманні – залишається обов'язок брати участь в додаткових витратах на дитину.

По-друге, надання житлового приміщення є для платника аліментів досить надійним способом вирішення і житлової проблеми одержувача аліментів та дитини.

Насамкінець, передача нерухомого майна в рахунок аліментів може виявитись найбільш вдалим рішенням з практичної точки зору в ситуації, коли боржник, приміром, від'їжджає до іншої країни на постійне місце проживання і не має достатньо коштів для виплати всієї суми аліментів наперед. В даному випадку інтереси та права утриманця забезпечуватимуться більш ефективно при врегулюванні відносин транскордонного утримання в тому числі і з країнами Європейського Союзу.

Список використаних джерел

1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
2. Маслов В.Ф. Имущественные отношения в семье: Научно-практический комментарий действующего семейного законодательства и практика его применения. – Изд. 2-е. / В.Ф. Маслов. – Х. : Вища шк., 1974. – 185с.
3. Тімуш І. С. Особливості ризикового правочину // Аномалії в цивільному праві України: Навч.-практ. посіб. // Відп. ред. Р. А. Майданик. – К. : Юстініан, 2007. – 912с.
4. Майданик Р. А. Система ризикових зобов'язань у цивільному праві України / Р. А. Майданик // Бюл. М-ва юстиції України. – 2005. – № 6. – С. 36-43.
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
6. Бервено С. До питання реальності та консенсуальності цивільно-правових договорів / С. Бервено, О. Дзера // Юридична Україна. – 2005. – № 4. – С. 43-48.
7. Левківський Б. Юридична природа договору про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно / Б. Левківський, Є. Виговська // Підприємництво, господарство і право. – № 6, 2012. – С. 61-64.
8. Жилінкова І. Проблеми застосування окремих норм сімейного та цивільного законодавства / І. Жилінкова // Науково-практичний журнал: Мала енциклопедія нотаріуса. – № 5, 2005. – С. 49-53.
9. Порєва Л. Способи оплати аліментів на дітей / Л. Порєва // Вісник прокуратури. – № 3, 2006. – С. 110-115.

10. Жилінкова І. Договори щодо нерухомого майна: формальні аспекти / І. Жилінкова // Вісник академії правових наук України: Питання цивільного і господарського права. – № 1, 2008. – С. 138-146.
11. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
12. Комментарий к Семейному кодексу РФ / Е. С. Гетман, П. В. Крашенников и др. / Под общ. Ред. П. В. Крашенникова, П. И. Седугина. – М. : Изд. Группа ИНФРА-Т-КОРТА, 1997. – С. 210.

ЗМІСТ

Муравйов В.І. Правові засади асоціації України з Європейським Союзом	3
Микієвич М.М., Яворська І.М. Правотлумачна діяльність Суду Європейського Союзу.....	17
Шпакович О.М. Інституційний механізм в рамках Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом.....	23
Білас І.Г. Міжнародно-правові аспекти європейської інтеграції України: історичний досвід та реалії сьогодення.....	29
Березовська І.А. Зона вільної торгівлі як складова Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом.....	36
Брацук І.З. Роль конституційних судів в імплементації права ЄС у національних правових системах: на прикладі нових держав-членів ЄС.....	44
Влялькó І.В. Особливості гармонізації законодавства України із законодавством Євросоюзу в сфері державних закупівель.....	51
Головко-Гавришева О.І. Компетенція міжнародних міжурядових організацій і суверенітет держави у сучасному міжнародному праві.....	57
Гончарук О.В. Передумови виникнення та перспективи розвитку європейського кримінального права.....	66
Дунас О.І. Особливості правосуб'єктності Європейського центрального банку.....	71
Камінська Н.В. Сутність європейської системи місцевого і регіонального самоврядування.....	77
Костюченко Я.М. Принцип політичної асоціації та економічної інтеграції у двосторонніх відносинах України з Європейським Союзом	86

Кресін О.В. Проблеми порівняльного правознавства у працях Валтазара Богішича.....	91
Кукіна З.О. Основні аспекти міжнародно-правового регулювання захисту персональних даних.....	98
Лисенко О.М. Реформування виборчого законодавства України як умова підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.....	105
Мотиль В.І. Актуальні аспекти укладення Угоди про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом.....	111
Мушак Н.Б. Угода про асоціацію і свобода пересування громадян України в межах Європейського Союзу.....	120
Попко В. В. Юридична природа Європейського Союзу.....	126
Святун О.В. Принцип поваги до прав людини як європейська цінність в міжнародних договорах ЄС з третіми країнами.....	134
Смирнова К.В. Правове регулювання конкуренції в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС.....	145
Федорова А.Л. Особливості гармонізації законодавства України із законодавством Європейського Союзу в сфері соціальної політики.....	154
Владика С. А. Проблеми визначення гармонізації непрямого оподаткування в Європейському Союзі та в Україні.....	161
Калініна О. М. Реформування корпоративного права України відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.....	168
Котис О.М. Правові засади захисту культурних цінностей в рамках Європейського Союзу.....	176
Крук Ю. А. Європейські стандарти захисту права на здоров'я та законодавство України.....	182

Негрич М.М. Тлумачення норм установчих договорів ЄС щодо прямого оподаткування в практиці суду ЄС.....	190
Павленко А.В. Правові засади співробітництва України та Європейського Союзу в сфері протидії тероризму.....	197
Попко Є.В. Місце договорів Ради Європи в праві Європейського Союзу.....	203
Утко-Масляник Ю.М. Інституційний механізм реалізації європейської космічної політики.....	210
Шершньова О.А. Припинення права на аліменти у зв'язку з укладенням договору про передачу нерухомого майна на користь дитини.....	218

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

Збірник наукових праць

ВИПУСК 115

(Частина II)

Засновано 1996 року.

Засновник: Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Свідоцтво про державну реєстрацію: К1 № 292 від 05.11.1998 р.

Науковий редактор: д-р істор. наук, проф. **Дорошко М.С.**

**Рекомендовано до друку Вченою Радою Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Протокол № 2 від 24 вересня 2013 року.**

Підписано до друку 15.10.2013.

Наклад 1000 прим.

Відділ оперативної поліграфії
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Тел. 483–11–25